

STUDIA PHILOLOGICA JYVÄSKYLÄENSIA 15

MATTI RAHKONEN

OM EXISTENS, TID OCH LOKALITET I SVENSKAN



JYVÄSKYLÄ UNIVERSITET, JYVÄSKYLÄ 1981

STUDIA PHILOLOGICA JYVÄSKYLÄENSIA 15

MATTI RAHKONEN

OM EXISTENS, TID OCH LOKALITET I SVENSKAN

AKADEMISK AVHANDLING SOM MED TILLSTÄND AV HUMANISTISKA
FAKULTETEN VID JYVÄSKYLÄ UNIVERSITET FRAMLÄGGES TILL
OFFENTLIG GRANSKNING I GAMLA FESTSALEN (S 212) LÖRDAGEN
DEN 3 APRIL 1982 KLOCKAN 12

JYVÄSKYLÄ UNIVERSITET, JYVÄSKYLÄ 1981

OM EXISTENS, TID OCH LOKALITET I SVENSKAN

STUDIA PHILOLOGICA JYVÄSKYLÄENSIA 15

MATTI RAHKONEN

OM EXISTENS, TID OCH LOKALITET I SVENSKAN

JYVÄSKYLÄ UNIVERSITET, JYVÄSKYLÄ 1981

URN:ISBN:978-951-39-8436-6
ISBN 978-951-39-8436-6 (PDF)
ISSN 0585-5462

ISBN 951-678-646-4
ISSN 0585-5462
COPYRIGHT © 1981, by
University of Jyväskylä
Jyväskylä 1981. Kirjapaino valos-offset

Rahkonen, Matti, Om existens, tid och lokalitet i svenskan/Matti Rahkonen. – Jyväskylä : Jyväskylän yliopisto, 1981. – 308 s. – (Studia Philologica Jyväskyläensia, ISSN 0585-5462 ; 15)

ISBN 951-678-646-4

On existence, time and locality in Swedish.

Diss.

The central problems discussed in this study are the semantic structure of existential inchoative sentences in modern standard Swedish, the distribution of syntactic functions within them, the time reference of locative expressions, and the relation between locative adverbials and locative attributes. Generative semantics forms the basic semantic framework of the study. Existential inchoative sentences (*eg. to build a cottage out of something*) express the coming into existence of an entity (ie. result). They thus contain the semantic prime EXIST. If the source (x) of the result (y) is expressed, there exists a relation of diachronic identity between the source and the result. Such sentences exhibit the predication UPPSTÅ (y, x) ('y emerges from x'). Its truth conditions can be defined in terms of existence, time, and identity. Depending on the quantitative and qualitative relations between the sets y and x, the sentences are classified into sentences expressing the action of combining, sentences expressing the action of separating, sentences expressing transformation, and sentences expressing alteration. The argument associated with the meaning of totality is manifested as either subject or direct object. The locative adverbials are divided into event adverbials, resultative adverbials and attributive adverbials. Sentences with an event adverbial express that an entity was in some place at the point of event. The resultative locatives refer to an open ended stretch of time starting from the point of event. Like attributes, the attributive adverbials can refer to several different time points, except the point of event. Their temporal interpretation is entirely a pragmatic matter.

reference semantics. time semantics. object of result. locative expressions.

Matti Rahkonen, Swedish Department, University of Jyväskylä, SF-40100 Jyväskylä 10.

FÖRORD

Denna studie består av två självständiga delar, och det är därför på sin plats att säga några ord om dess tillkomsthistoria. Jag hade ursprungligen för avsikt att skriva en kontrastiv undersökning om finskans och svenskans rumsuttryck. Det visade sig dock snart att det skulle vara mycket svårt att slutföra ett sådant projekt inom ramen för *en* doktorsavhandling, och jag fattade då beslutet att enbart koncentrera mig på svenskans rumsuttryck. Jag utgick vid min analys från satser med produktobjekt (existentiella inkoativsatser), eftersom jag trodde att vissa centrala problem som hade med lokaladverbialen att göra skulle kunna förklaras utifrån deras logisk-semantiska struktur. Hypotesen var dock felaktig. Vid studiet av de existentiella inkoativsatserna hade jag emellertid stött på så många intressanta företeelser att jag beslöt mig för att låta dem utgöra en del av min avhandling.

Att skriva en vetenskaplig undersökning förutsätter samarbete med flera personer. Fred Karlsson har läst igenom hela den preliminära versionen av min avhandling samt förhandsgranskat den tillsammans med Erik Andersson. Jag tackar den förra för uppmuntran och nyttiga kommentarer och den senare för ärlig och nyttig kritik. Auli Hakulinen, Marketta Sundman och Bengt-Olof Qvarnström har kommenterat vissa delar av manuskriptet. Dem är jag också tack skyldig. Jag vill också tacka alla mina kolleger på Institutionen för nordiska språk vid Jyväskylä Universitet; de har alla haft en positiv inställning till mitt avhandlingsarbete och alltid ställt upp vid behov. Jag vill här i synnerhet nämna Ingrid Almqvist, Hans-Jörgen Boe, Martti Heino, Hilka Hiilos, Henrik Kokkonen, Veikko Muittari, Gunvor Rekola, Ingrid Sauer och Anne-Marie Wieselgren.

Dataunderlaget för arbetet består huvudsakligen av tre omfattande acceptabilitetstest, som av utrymmesskäl har publicerats som en *separat bilaga* (jfr Rahkonen 1982, se s. 65 och 68). Testen förutsatte en betydande arbetsinsats från informanternas sida, och deras medverkan har på ett avgörande sätt bidragit till att undersökningen överhuvudtaget har kunnat genomföras. Förutom dem som nämnts ovan riktar jag ett varmt tack till följande informanter: Aron Bränström, Gunnel Dahlgvist, Karl-Hampus Dahlstedt, René Eriksson, Inger Fredriksson, Ingegerd Fries, Sigurd Fries, Hans Furuby, Karl-Erik Hanu, Christian Kanschat, Georg Karlsson, Lena Karlsson, Siiri Karlsson, Kers-

ti Nilsson, Åke Persson, Olof Thorell, Per Wieselgren och Tore Wretö. Tusen tack!

Jag har haft privilegiet att i tre och ett halvt års tid vara forskare vid Humanistiska kommissionen vid Finlands Akademi och har således ostört kunnat ägna mig åt mitt forskningsarbete. Jag har också beviljats ekonomiskt understöd av Finska Kulturfonden, Emil Aaltonens fond och Ellen och Artturi Nyyssönens fond. För all denna hjälp framgår jag ett varmt tack. Jag står också i tacksamhetsskuld till Jyväskylä Universitet och dess publiceringsnämnd, som har intagit avhandlingen i denna publikationsserie, samt till Jukka Pöyhönen, som har svarat för utskriften.

Till slut tackar jag min familj, Anna-Liisa, Jukka och Mikko, att de har berett mig tillfälle att "vistas i möjliga världar" och "skjuta björnar under granar".

Jyväskylä i december 1981

Matti Rahkonen

INNEHÅLL

INTRODUKTION

1. MÅLSÄTTNINGEN FÖR DENNA STUDIE	13
2. TEORETISK GRUNDVAL	14
2.1. Lingvistikens undersökningsobjekt	14
2.2. Förhållandet mellan semantik och syntax	15
2.2.1. Interpretativ semantik vs. generativ semantik	15
2.2.2. Generativ semantik med syntaktisk djupstruktur	19
2.3. Förhållandet mellan semantik och pragmatik	21
2.3.1. Konventionell betydelse och situationell tolkning	21
2.3.2. Samarbetsprincip och konversationell implikatur	25
2.3.3. Kritik av den sanningsbaserade betydelseteorin, as- sertiva vs. ickeassertiva satser	27
2.3.4. Propositionell typ	30
2.4. Beskrivning av det propositionella innehållet	33
2.4.1. Lexikal dekomposition och semantisk struktur	33
2.4.2. Några logisk-semantiska grundbegrepp	38
2.4.3. Presupposition och implikation	43
2.4.4. Lexikalisk vs. encyklopedisk information	48
2.5. Sammanfattning av grundantagandena	50
3. FORMALISERING AV SEMANTISKA STRUKTURER	52
3.1. Kausativa och inkoativa satser	52
3.2. Nominalfrasernas semantiska beskrivning	57
4. OM METODIKEN	61
4.1. Allmänt om acceptabilitetstest	61
4.2. Dataunderlag	65

DEL I: OM SVENSKANS EXISTENTIELLA INKOATIVSATSER

1. BAKGRUND OCH SYFTE	70
2. OM EXISTENS OCH REFERENS	72
2.1. Syftningsförhållandena i en text	72
2.2. EXISTERA som komponent i existentiella inkoativsatser	75
2.3. Världsreferent, avsedd referent och topikonreferent	79

2.4. Möjliga världar och fiktiva världar	83
2.5. Nominalfrasen antas inte ha en världsreferent	87
2.6. Formell beskrivning av existens	91
3. KLASSIFICERANDE SATSER	97
3.1. Nominalfrasen etablerar inte en textreferent	97
3.2. Nominalfrasen etablerar en textreferent	102
4. SATSER MED URSPRUNGSFRAS OCH RESULTATFRAS	106
4.1. Ursprung och resultat är identiska	106
4.1.1. Synkron och diakron identitet	106
4.1.2. Uppdelningssatser vs. hopfogningssatser	113
4.1.3. Förvandlingssatser och omformningssatser	120
4.1.4. Förhållandet mellan ursprung och resultat i för- vandlingssatser	126
4.1.5. Partiell identitet	132
4.2. Ursprung och resultat är inte identiska	136
5. SATSER UTAN URSPRUNGSFRAS	141
5.1. Struket ursprung eller inget ursprung alls	141
5.2. Resultat som del av helhet	146
6. FÖRDEJNINGEN AV DE SYNTAKTISKA FUNKTIONERNA	151
6.1. Tema hos Gruber och Jackendoff	151
6.2. Om kasusgrammatik och komponentanalys	158
6.3. Lexikalt betingad subjektivering och objektivering	165
6.4. Satssemantiskt betingad subjektivering och objektivering	169
6.5. Kontextuellt och situationellt betingad subjektivering och objektivering	174
DEL II: OM SVENSKANS RUMSUTTRYCK	
1. BAKGRUND OCH SYFTE	180
2. HÄNDELSEADVERBIAL OCH RESULTATADVERBIAL	187
2.1. Tid och tempus	187
2.2. Evidens för existensen av två rumsadverbialkategorier	191
2.3. Händelsetidens interna struktur	201
3. OLIKA TYPER AV RESULTATADVERBIAL	208
3.1. Inkoativa resultatadverbial	208

3.2. Neutrale resultatadverbial	215
3.3. Kontinuativa resultatadverbial	219
4. ADVERBIALETS TOLKNING I EXISTENTIELLA INKOATIVSATSER	224
4.1. Stationära vs. ickestationära substantiv	224
4.2. Händelseadverbial och resultatadverbial vid ickestationära substantiv	229
5. LOKALA ATTRIBUT	238
5.1. Tidssyftning	238
5.2. Gränsdragning mellan attribut och adverbial	246
5.2.1. Telemans test	246
5.2.2. Ytterligare kriterier	252
6. ATTRIBUTIVA ADVERBIAL	256
6.1. Allmänt	256
6.2. Adverbialets tolkning vid del av -relationen och vid stationära substantiv	259
6.3. Attributivt adverbial vid ickestationära substantiv	264
7. ROSS' BEGRÄNSNING PÅ KOMPLEXA NOMINALFRASER	268
7.1. Komplexa och ickekomplexa nominalfraser	268
7.2. Prepositionsobjekt och prepositionsattribut vid innehålls-substantiv	275
SAMMANFATTNING	281
LITTERATUR	295
SUOMENKIELINEN TIIVISTELMÄ	309

INTRODUKTION

1. MÅLSÄTTNINGEN FÖR DENNA STUDIE

Den föreliggande undersökningen består av två relativt självständiga delar. I del I behandlar jag svenskans *existentiella inkoativsatser*, dvs. satser som uttrycker att det uppstår något som inte har existerat förut. Med utgångspunkt i de beskrivningsprinciper som kommer att diskuteras längre fram försöker jag framför allt att besvara följande fråga: hur ser de semantiska strukturer ut som olika slags existentiella inkoativsatser går tillbaka på? Den semantiska analysen resulterar i en indelning av dessa satser i vissa grundtyper. En annan viktig fråga som jag kommer att ägna uppmärksamhet är förhållandet mellan den semantiska och den syntaktiska strukturen: vad beror det på att ett argument ofta kan manifesteras antingen som subjekt/objekt eller som prepositionsfras i existentiella inkoativsatser? Ett tredje centralt tema utgörs av problematiken kring existens och extralingvistisk referens. Innehållet i del I presenteras mera i detalj i kapitel 1, s. 70 ff.

I del II behandlar jag svenskans *rumsuttryck*, såväl lokala attribut, befintlighetsadverbial som riktningsadverbial. Grundproblemet är här tidsyftningen. Det är gemensamt för de omtalade konstruktionerna att de anger platsen för en referent; jag försöker utreda när referenten finns på den plats som anges av rumsuttrycket. Jag undersöker hur den lokalproposition som ett rumsuttryck representerar förhåller sig till satsens händelse-, relevans- och talögonblick, och sätter upp två semantiska adverbialkategorier, *händelseadverbial* och *resultatadverbial*, som bara delvis sammanfaller med de traditionella kategorierna befintlighetsadverbial och riktningsadverbial. Jag dryftar också varför ett rumsuttryck i somliga fall tolkas som händelseadverbial, i andra som resultatadverbial. Vid sidan av tidssyftningen utgör förhållandet mellan lokalt attribut och rums-

adverbial ett centralt problemfält. Det är mycket ofta så att en attributiv konstruktion kan bytas ut mot en adverbial utan att detta medför en förändring av den kognitiva betydelsen. Jag försöker utforska under vilka förhållanden sådana *attributiva adverbial* kan förekomma. Jag hävdar att de redan från början är adverbial och därför inte utgör ett undantag från Ross' begränsning på komplexa nominalfraser. Innehållet i del II presenteras mera ingående i kapitel 1, s. 184 ff.

Denna undersökning är *kvalitativ* till sin karaktär. Jag beskriver svenskans abstrakta regelsystem sådant det tar sig uttryck i rikssvenska infödda språkbrukares intuitiv-normativa språkkunnande, och fastän jag också studerar bruket av systemet i fråga, har jag inga ambitioner vad beträffar språkets kvantitativa sida. Eftersom det inte är uteslutet att användningen av rumsuttryck i finlandssvenskan är påverkad av finskan och därför skiljer sig från den i rikssvenskan, är det i princip möjligt att mina resultat på denna punkt inte hundra procentigt gäller för svenskan i Finland; jag tror emellertid att de till väsentliga delar också är tillämpbara på den. Inom det rikssvenska språkområdet bortser jag från geografisk och social variation, stil- och registerfrågor samt skillnaderna mellan tal och skrift.

2. TEORETISK GRUNDVAL

2.1. *Lingvistikens undersökningsobjekt*

De empiriska vetenskaperna kännetecknas av att deras undersökningsobjekt är spatiotemporala företeelser. Eftersom lingvistik är en vetenskap om människan är den empirisk till sin grundkaraktär. Några forskare har gjort gällande att det är konkreta *yttranden* som utgör lingvistikens egentliga undersökningsobjekt (jfr t.ex. Labov 1970). Om det vore så borde grammatiken exempelvis beskriva ett yttrande som

(1) ⁺Kalle lär ha komma hem

om någon råkar ha producerat det. Yttrandet i fråga strider emellertid

mot en infödd språkbrukares språkkänsla och det kan därför inte hänföras till det material som grammatiken skall lämna en beskrivning av. Detta material består av korrekta eller grammatiska *systemsatser* (entiteter på *langue*-nivån), vars manifestationer de enskilda konkreta yttranden (entiteterna på *parole*-nivån) är.¹ En korrekt systemsats återspeglar å sin sida språkets abstrakta regelsystem och detta kan uppfattas som en *social norm* som medlemmarna av en språkgemenskap har internaliserat och som de måste iaktta.

Det är viktigt att lägga märke till att en konkret systemsats i motsats till ett yttrande inte är en spatiotemporal företeelse, ty satserna kan klassas som grammatiska eller ogrammatiska bara med hänvisning till en infödd språkbrukares *intuitiva kunskap* om den internaliserade språknormen. Det är just med hjälp av denna intuitiva kunskap de ogrammatiska satserna utesluts ur det språkmaterial en grammatik byggs upp på (jfr Itkonen 1978, s. 131 ff. och Hakulinen & Karlsson 1979, s. 18 ff.).

Intuitionerna är en återspeglning av språksystemet men på ett subjektivt plan. Man kan säga att de på det hela taget är gemensamma för språkbrukarna - annars kunde man ju inte tala om en social norm - men å andra sidan står det klart att så inte alltid är fallet, och därför är det viktigt att också studera konkreta yttranden.

2.2. Förhållandet mellan semantik och syntax

2.2.1. Interpretativ semantik vs. generativ semantik

I denna undersökning ligger tonvikten på semantiken men eftersom betydelse bärs upp av satser, som ju alltid har en syntaktisk struktur, säger det sig självt att syntaxen också måste inta en central plats i be-

1. Om det inte finns någon särskild anledning att göra denna distinktion talar jag rätt och slätt om satser också i sådana fall där man lika gärna kunde tala om yttranden.

skrivningen. Kapitel 6 i del I är dessutom i sin helhet ägnat åt studiet av förhållandet mellan syntax och semantik, och i kapitel 7 i del II är jag också inne på ett syntaktiskt problem. Jag tar även upp vissa pragmatiska företeelser men bortser nästan helt från fonologin. Jag beaktar den endast när man vid bestämmandet av satsens syntaktiska eller semantiska struktur kan åberopa dess prosodi.

Man torde kunna säga att studiet av ett språks syntax i ett avseende är en lättare uppgift än utforskningen av dess betydelsesida: syntaktiska strukturer har den ur forskarens synpunkt värdefulla egenskapen att de är tillgängliga för direkt observation medan semantiska strukturer i och med att de är mentala entiteter är betydligt svårare att få ett grepp om. Det är en naturlig konsekvens av detta att de enskilda språkens syntax är bättre kända än deras semantik.

Minst lika svårt är det att komma åt förhållandet mellan semantik och syntax. Denna fråga har länge varit ett stridsäpple inom den generativa grammatiken och den har delat forskarna i två läger. Anhängarna av den *interpretativa semantiken* kan i stort sett sägas ha förblivit trogna Chomskys (1965) grammatikmodell (standardteorin) medan de *generativa semantikerna* har uppgivit den (se t.ex. Lakoff 1968a, 1970a, 1971a, 1972, McCawley 1968a, 1968b, 1970, 1971, 1972, 1973, 1979, Postal 1971 och Ross 1970, 1972).

I standardmodellen intar syntaxen en central ställning, för dess djupstrukturer består av syntaktiska frasmärkörer som innehåller lexikon- enheterna och deras betydelsebeskrivning. Transformationerna opererar på djupstrukturerna och de kan inte förändra betydelsen, vilket innebär att all semantisk information måste finnas med redan i djupstrukturen. Semantikkomponenten - liksom också den fonologiska komponenten - är interpretativ: de s.k. projektionsreglerna fogar ihop ordbetydelserna i det syntaktiska trädet till större enheter tills hela satsen har fått sin betydelse tolkad (jfr Katz & Fodor 1963).

Den utvidgade standardteorin (se Chomsky 1971 och Jackendoff 1972) avviker från den klassiska modellen i det avseendet att projektionsreglerna också kan operera på ytstrukturen, dvs. satsens semantiska tolkning bestäms både av djupstrukturen och ytstrukturen. Det är gemensamt

för båda standardmodellerna att de antar en tredje nivå mellan den semantiska interpretationen och den syntaktiska strukturen (ytstrukturen).

De generativa semantikerna gör gällande att en sådan tredje nivå, dvs. den syntaktiskt baserade djupstrukturen, inte kan existera och hävdar att transformationerna opererar direkt på den semantiska strukturen (den semantiska representationen) och förvandlar den till en syntaktisk struktur. Denna modell kan verka betydligt enklare än standardteorierna, men denna enkelhet är så tillvida skenbar att härledningsprocesserna i den förstnämnda i gengäld blir mycket komplicerade, och detta beror just på att avståndet mellan den semantiska och syntaktiska strukturen blir mycket långt när det inte finns någon mellanliggande nivå.

I såväl den klassiska som den utvidgade standardteorin är den syntaktiskt baserade djupstrukturen utgångspunkten för härledningsprocessen, det är m.a.o. syntaxen som är generativ. I den generativa semantiken tillkommer denna uppgift semantiken, såsom namnet utsäger. Interpretativisterna hävdar att syntax och semantik är två relativt självständiga, om ock av varandra avhängiga nivåer. De generativa semantikerna däremot gör gällande att det inte finns någon grundläggande skillnad mellan dem. Detta tycks dock vara ett alltför starkt påstående, ty begränsningarna för syntaktisk välformighet är alldeles tydligt inte identiska med begränsningarna för semantisk välformighet. Det är möjligt att en sats som innehåller ett brott mot de syntaktiska reglerna är helt korrekt på det semantiska planet och att en syntaktiskt helt invändningsfri sats är semantiskt avvikande:

- (2) a. Lisa hade i kyrkan kysst en turkisk överste.
 b. ⁺Lisa hade kysst i kyrkan en turkisk överste.
 c. ⁺Lisa hade i kyrkan kysst en gift ungkarl.
 d. ⁺Lisa hade kysst i kyrkan en gift ungkarl.

Av satserna ovan är (2b) syntaktiskt illaformad, för den bryter mot en syntaktisk regel i svenskan som säger att ett adverbial inte får placeras mellan en infinit verbform och ett efterföljande direkt eller indirekt objekt (se Rahkonen 1974, s. 82 f.), men semantiskt är den välformad. Sats (2c) är syntaktiskt helt korrekt men semantiskt illaformad, ty den uppvisar ju en kontradiktion; (2d) är illaformad syntaktiskt och semantiskt medan (2a) är välformad i båda avseenden. Fall

som följande är också värda att observeras:

- (3) a. ⁺I går regnade.
 b. ⁺Min bror allvarligt sjuk.

Exemplen är syntaktiskt illaformade eftersom en svensk sats måste uppvisa ett subjekt och ett predikatsverb. Dessa företeelser har ingen semantisk förklaring utan det råkar bara vara så. Finskan t.ex. klarar sig utan subjekt i fall som (3a) och i ryskan saknas verbet i fall som (3b). Jämför ytterligare:

- (4) a. Det är inte lätt att binda en bukett av blommor om de har taggar.
 b. Det är inte lätt att binda ihop blommor till en bukett om de har taggar.
 c. Det är inte lätt att binda en bukett om blommorna har taggar.
 d. Det är inte lätt att binda ihop blommor om de har taggar.
 e. ⁺Det är inte lätt att binda av blommor om de har taggar.
 f. ⁺Det är inte lätt att binda till en bukett om blommorna har taggar.

Som synes är objektet betydligt svårare att utelägna än en prepositionsfras, och det kan därför betraktas som en syntaktiskt primär satsdel. Här finns inte heller någon vettig semantisk förklaring. *Till en bukett* i (4f) har samma semantiska funktion som objektet *en bukett* i (4c) men bara den sistnämnda satsen är välformad (jfr också Leech 1974, s. 181 ff.).

Eftersom syntaktiska och semantiska strukturer alldeles tydligt har sina egna välformighetsvillkor kan de i princip studeras såsom relativt självständiga nivåer. Det är emellertid en självklarhet att en fullständig separering av syntax och semantik inte är möjlig, så djupt griper de in i varandra i naturliga språk. Förhållandet mellan dem kan i vissa fall vara rätt så systematiskt - agenten exempelvis manifesteras i svenskan ofta som subjekt - men å andra sidan är det uppenbart att de inte står i en 1:1-relation till varandra. Vi vet att subjektet ingalunda alltid representerar agenten, för alla satser uppvisar inte denna semantiska funktion och i passiva satser upp bärs den av en prepositionsfras.

Mina semantiska grundantaganden är (a) att ord- och satsbetydelserna består av semantiska komponenter - låt vara att de ofta kan vara av

ordformat - och (b) att såväl ord- som satsbetydelserna har sin egen konstituentstruktur (se närmare nedan s. 35 ff.). Inom den interpretativa semantiken är den förstnämnda principen allmänt accepterad, den senare inte. Hos Katz & Fodor (1963) är ordbetydelserna formlösa klumpar som inte har någon intern struktur och enligt Weinreich (1966, s. 410) leder tillämpandet av deras projektionsregler till att satsbetydelserna drabbas av samma öde. Vissa forskare för verben tillbaka på en hierarkisk komponentstruktur (jfr t.ex. Jackendoff 1972, s. 39 ff.), men på det hela taget kan man säga att interpretativisterna inte underskriver (b) i den omfattning som de generativa semantikerna. Hos dessa är principen i fråga en av grundteserna och den är inte begränsad enbart till verben. Deras semantiska representationer liknar i högsta grad logikens predikat - argument -strukturer, och denna notation är numera den gängse i snart sagt alla semantiska undersökningar. Det finns ingen väsentlig skillnad mellan den generativa semantikens semantiska representationer och mina egna.

2.2.2. *Generativ semantik med syntaktisk djupstruktur*

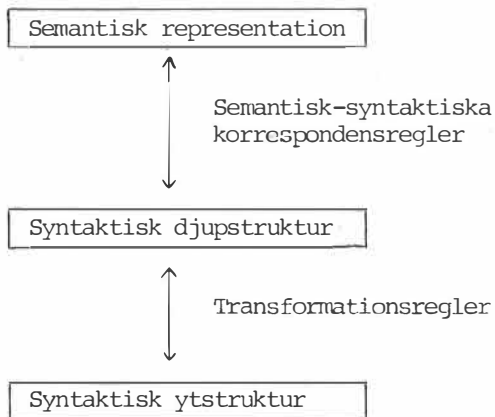
Språket har till uppgift att förbinda ljud och betydelse och därför måste den vetenskapliga beskrivningen av språket, grammatiken, innehålla mekanismer som har just denna funktion. Om vi bortser från fonologin så innebär detta att grammatiken måste visa hur semantiken och syntaxen är relaterade. Jag förutsätter att *semantisk-syntaktiska korrespondensregler* för över de semantiska strukturerna till syntaktiska och tvärtom, men jag försöker inte formalisera dessa regler. De kan uppfattas som transformationer, och min modell är således inte bara *generativ* utan också *transformativ*. De nämnda reglerna är verk samma både vid in- och avkodning, men jag utgår i det följande från talarens modell av språket. Detta innebär inte att jag betraktar semantiken som primär i förhållande till syntaxen. De är för mig likvärdiga nivåer med egna välformighetsvillkor.

I likhet med interpretativisterna antar jag en tredje nivå (den syntaktiska djupstrukturen) mellan satsens semantiska representation och dess syntaktiska ytstruktur. De semantisk-syntaktiska korrespondensreglerna

relaterar den semantiska representationen just med den syntaktiska djupstrukturen (ung. Chomskys 1965 djupstruktur); *transformationsreglerna* opererar på denna och förvandlar den till syntaktisk ytstruktur. Reglerna i fråga spelar en relativt obetydlig roll i denna modell som satts upp av Leech (1974) och som av honom kallas generativ semantik med syntaktisk djupstruktur. Deras huvudsakliga uppgift är att ändra konstituenternas ordningsföljd i den syntaktiska strukturen.

Hos Leech bestäms endast den syntaktiska subkategoriseringen (t.ex. transitivt vs. intransitivt verb; delbart vs. odelbart substantiv) i den syntaktiska djupstrukturen, men Chomsky (1965) placerar också de s.k. selektionsrestriktionerna där. Båda betraktar den syntaktiska djupstrukturen som den nivå där den lexikala insättningen har ägt rum, där begrepp som subjekt och objekt är definierade och där transformationerna opererar. Jag delar Leech' grundsyn på förhållandet mellan syntax och semantik. Min uppfattning om deras inbördes relationer framgår av nedanstående bild:

(5)



De dubbelriktade pilarna anger att processerna i fråga verkar i motsatta riktningar beroende på om det är fråga om talarens eller lyssnarens modell av språket (jfr Leech 1974, s. 333 ff.). Jag vill dock understryka att fastän man onekligen kan lägga fram bevis för denna modell betraktar jag den inte som den enda riktiga. Mitt val av referensram har självfallet också påverkats av att modellen lämpar sig just för mina syften.

De regler som för över de semantiska strukturerna till syntaktiska kan sägas ha följande fyra funktioner: *lexikalisering*, *strukturell kompri-*

mering, linearisering och tematisering (jfr Leech 1974, s. 191 ff.). Med lexikalisering menar man en process som ur lexikonet sätter in orden i det semantiska trädet och på så sätt tillordnar en bit semantisk information dess fonologiska form. Tack vare lexikaliseringen kan ett viss semantiskt innehåll behandlas som en odelbar syntaktisk helhet. Lexikaliseringen kan ha strukturell komprimering till följd, jfr:

- (6) a. I Etiopien finns det många analfabeter.
 b. I Etiopien finns det många människor som varken kan läsa eller skriva.

Båda satserna har samma kognitiva betydelse, vilket betyder att den semantiska strukturen för (6a) är lika komplicerad som den för (6b). Insättandet av lexikonenheten *analfabet* i (6a) har emellertid resulterat i att dess syntaktiska konstituentstruktur är betydligt enklare än den för (6b).

Jag har hittills förbisett en viktig egenskap hos de semantiska strukturerna, nämligen att ingenting tyder på att de är lineärt ordnade. Det är en svaghet hos min semantiska notation att argumenten till ett relationellt predikat alltid måste ha en viss ordningsföljd, för annars skulle man inte veta om $P\bar{A}(x, y)$ betyder 'x är på y' eller 'y är på x' (se närmare nedan s. 52). Däremot råder det inget tvivel om att konstituenterna i en sats syntaktiska struktur har en viss ordningsföljd. De regler som överför semantiska strukturer till syntaktiska har sålunda också till uppgift att linearisera de förra. Vid linearisering tilldelas argumenten i den semantiska strukturen de syntaktiska funktionerna (subjekt, objekt osv.). Valet av dessa hänger å sin sida åtminstone i viss mån ihop med satsens informationsstruktur.

2.3. Förhållandet mellan semantik och pragmatik

2.3.1. Konventionell betydelse och situationell tolkning

Studiet av de regler och principer som styr den situationsanpassade användningen av yttranden kallas *pragmatik*. Trots det livliga intresse

som den lingvistiska pragmatiken rönt under de senaste åren finns det ingen allmän pragmatisk teori. Eftersom jag är intresserad av pragmatiken bara i den mån jag med dess hjälp kan lösa problem som dyker upp i denna undersökning skall jag i det följande ta upp endast sådant stoff som fyller detta krav eller som tjänar till att illustrera förhållandet mellan semantik och pragmatik. Jag kommer därför inte att presentera någon historisk översikt och eftersträvar inte heller någon syntes av forskningsresultaten på området.

Ett gott exempel på gränsdragningen mellan semantik och pragmatik erbjuder fall som Searle (1975) kallar för *indirekta talakter*. Dessa är yttranden som är avsedda att tolkas på ett annat sätt än det som motsvarar deras yttre form.

(7) Det är varmt här.

Det kan vara så att talaren med denna sats endast vill konstatera ett faktum, men han kan använda den också som en uppmaning till lyssnaren att utföra en viss handling, t.ex. att öppna fönstret. Den rent språkliga eller *konventionella* betydelsen hos ord och uttryck är den betydelse de har i *nollkontext* (jfr Katz 1977, s. 14). Om man bortser från de olika användningssituationerna och betraktar (7) som systemsats är den alltid ett påstående och betyder 'Det är varmt här'. Förutom den konventionella betydelsen (betydelsen hos en systemsats) måste man emellertid räkna med den av talaren avsedda tolkningen av denna, som varierar från situation till situation. 'Öppna fönstret!' är just en sådan *situationell tolkning* av (7).

Att den konventionella betydelsen är konstant och den avsedda tolkningen variabel framgår av följande exempel. Man befinner sig på en campingplats. Det är natt och Kalle ligger vaken i sitt tält. Plötsligt hör han någon säga:

(8) Lisa, det är varmt här.

Eftersom Kalle är en infödd talare av svenska känner han till den konventionella betydelsen hos yttrandet och vet att det handlar om temperaturen på den plats där talaren befinner sig. Däremot kan Kalle endast försöka gissa sig fram till hur talaren vill att den tilltalade skall uppfatta (8). Om talaren är i närheten av lägerelden men Lisa sitter

längre bort och fryser kan den avsedda tolkningen hos (8) vara 'Lisa, kom hit!', men om han vet att Lisa t.ex. på grund av sjukdom inte får utsätta sig för hetta kan han yttra (8) i syfte att varna henne. Den avsedda tolkningen är då 'Lisa, kom inte hit!'. Vet Kalle ingenting om den situation där (8) yttras är hans chanser att av den dra slutsatsen 'Lisa, kom hit!' resp. 'Lisa, kom inte hit!' i det närmaste obefintliga. Fastän det ingalunda är så att den tilltalade alltid kan räkna ut det avsedda budskapet är hans möjligheter att tolka talarens intensioner rätt mycket bättre än dens som ingenting vet om dem, eftersom han själv är involverad i talsituationen.

Exemplet ovan visar att infödda språkbrukare känner till betydelsen hos ord och uttryck utan att känna till den språkliga och situationella kontext där de hör hemma. Detta betyder att språkliga symboler har sin egen betydelse som inte kan föras tillbaka på en användningssituation. Företeelsen tar sig också uttryck i att en infödd språkbrukare kan fälla omdömen om betydelsereationer mellan satser som är lösryckta ur kontexten och situationen.

- (9) a. Flickan är äldre än pojken.
 b. Pojken är äldre än flickan.
 c. Flickan är yngre än pojken.
 d. Pojken är yngre än flickan.

Utgår man ifrån att *flickan* i (9a) - (9d) syftar på en och samma flicka och *pojken* på en och samma pojke så vet en infödd talare av svenska i kraft av sin kännedom om den konventionella betydelsen hos satserna i fråga att (9a) och (9d) är kognitivt synonyma och att samma gäller för (9b) och (9c). Dessutom vet han att (9a) och (9b) utgör ett kontradiktoriskt par och att (9c) och (9d) inte heller kan vara sanna samtidigt. Det viktiga med satserna i (9) är att en native speaker kan fälla sitt omdöme om dem utan att veta vilka individer de handlar om.

Det är semantikens uppgift att studera den konventionella betydelsen. Studiet av den situationella tolkningen av enskilda yttranden faller däremot inom pragmatiken, som således kan betraktas som en performans-teori på semantisk nivå. Man kan också säga att grammatiken skall explicera förhållandet mellan ljud och betydelse på kompetensplanet medan pragmatiken skall visa hur dessa är relaterade när man gör bruk av språk-systemet i konkreta talsituationer (jfr Katz 1977, s. 13 ff.).

I anslutning till Austins [¹1962] talaktsteori har några lingvister försökt beskriva betydelsen hos systemsatser enligt samma principer som den hos yttranden, dvs. med hjälp av de faktorer som är verksamma i talsituationen. Det har föreslagits att man i stället för att studera betydelsema hos isolerade ord och satser borde studera villkoren för deras adekvata bruk. Enligt Fillmore (1971b, s. 282 f.) har exempelvis det engelska verbet *criticize* följande adekvathetsvillkor: (a) den (x) som kritiserar någon (y) för något (z) antar att y är ansvarig för z och (b) x säger att z är en ond gärning. Det är typiskt för detta betraktelsesätt att de konsekvenser en systemsats ger upphov till karakteriseras som talarens antaganden om världen utanför språket.

Att man karakteriserar betydelsen hos ord och systemsatser med hjälp av talsituationella begrepp innebär att man nonchalerar distinktionen kompetens - performans, som är en av hörnstenarna hos den generativa grammatiken. Min ståndpunkt är att det inte bara är nyttigt att skilja mellan språkets abstrakta regelsystem och dess användning i konkreta talsituationer utan att denna dikotomi också är empiriskt försvarbar.

- (10) a. Stäng dörren, är du snäll!
 b. ⁺Husägaren var en medelålders man och änka.
 c. ⁺Husägaren var en medelålders mannen.

Om man yttrar (10a) i en situation där dörren är stängd är talakten misslyckad, eftersom en befallning eller uppmaning är lyckad endast om den tilltalade kan antas vara i stånd att utföra handlingen. Däremot är det inget fel på (10a) om vi studerar den i nollkontext, den är både syntaktiskt och semantiskt välformad. Satserna (10b) och (10c) skiljer sig klart från (10a) i detta avseende. De är båda illaformade och orsaken är inte att man har brutit mot användningsreglerna utan att man har våldfört sig på de principer som styr hopfogandet av betydelsekomponenter resp. morfem till större enheter. Dessa principer är inte situationsbundna utan representerar en social norm som språkbrukarna har internaliserat och som de iakttar i talsituationerna. Eftersom talaktsteorin inte känner dikotomin kompetens - performans kan den inte beskriva det uppenbara faktum att (10b) och (10c) är språkligt felaktiga medan (10a) är språkligt korrekt men har använts felaktigt (jfr Kempsen 1977, s. 54).

Det finns också en annan invändning. Om betydelsen hos en systemsats är summan av de villkor som bestämmer dess rätta bruk blir alla påståendesatser ambigösa, jfr:

(11) Det står fyra stora oxar där på åkem.

I likhet med (11) kan alla andra påståendesatser användas att uttrycka flera illokutioner (en varning, ett konstaterande, en hotelse, ett råd osv.) vars adekvathetsvillkor är olika. Följden är att om antalet olika möjliga illokutioner hos (11) är n så är satsen n -faldigt ambigös. Samma gäller för andra satstyper. Detta står emellertid i strid mot våra intuitioner, som säger att (12a) är dubbeltydig men (12b) inte:

(12) a. Kalle plockar svamp och Lisa bär.

b. Kalle plockar svamp och Lisa lingon.

Allt detta talar för att fastän talaktsteorin är ett värdefullt instrument vid studiet av språkets kommunikativa sida kan den inte läggas till grund för beskrivningen av systemsatser.

Ett sätt att kringgå dylika svårigheter är att ersätta Chomskys (1965) kompetens med ett begrepp som är förenligt med talaktsteorin. Några forskare hävdar att grammatiken inte skall lämna en beskrivning av språkets abstrakta regelsystem utan den skall karaktärisera talarens *kommunikativa kompetens*, dvs. hans förmåga att göra bruk av detta system. Det finns emellertid inte någon grundläggande motsättning mellan detta förslag och det som Chomsky säger om kompetens och performans, ty en teori som har till uppgift att explicera den kommunikativa kompetensen är i själva verket en performansteori.

2.3.2. Samarbetsprincip och konversationell implikatur

Grice (1975) har försökt utreda i detalj hur det är möjligt att lyssnaren förstår q när talaren säger p (*Lisa, det är varmt här*) men menar q ('Lisa, kom inte hit!'). Han gör gällande att samspillet mellan talaren och lyssnaren regleras av vad han kallar för *samarbetsprincipen*. Den går ut på att talaren under loppet av ett samtal skall handla så att hans bidrag hela

tiden står i samklang med samtalets syfte och riktning.² Existensen av principen kan enligt Grice eventuellt motiveras med att det ligger i samtalspartnerns intresse att iaktta den. I allmänhet deltar man i ett samtal i syfte att dra nytta av det i något avseende, och detta är möjligt bara om man är villig att samarbeta i talsituationen. Under samarbetsprincipen sorterar ett antal mer detaljerade konversationsregler, *maximer* (se Grice 1975, s. 45 f.).

(13) a. *Kvantitetskategorin*

1. Gör ditt bidrag till samtalet tillräckligt informativt.
2. Gör inte ditt bidrag mer informativt än nödvändigt.

b. *Kvalitetskategorin*; försök att tala sanning (överordnad maxim)

1. Säg inte vad du tror vara falskt.
2. Säg inte sådant du saknar adekvata bevis för.

c. *Relationskategorin*

1. Var relevant.

d. *Sättskategorin*; var redig (överordnad maxim)

1. Undvik oklarhet i uttrycket.
2. Undvik tvetydighet.
3. Var kortfattad.
4. Var redig och disponera väl.

Ett brott mot konversationsreglerna kan ofta försvåra kommunikationen:

(14) Hur mycket är klockan? (A) - Jag heter Lasse. (B)

B negligerar här relationsmaximen (jfr (13c)), och om A är övertygad om att B gör det med flit är han knappast hågad att fortsätta samtalet. I vissa fall kan ett sådant brott vara förenat med en humoristisk effekt:

(15) Var är Ni född? (A) - I Åbo, på den översta laven i en fallfärdig bastu vid Fänriksgränd. (B)

2. Grice skriver: "Make your conversational contribution such as is required, at the stage at which it occurs, by the accepted purpose or direction of the talk exchange in which you are engaged". (Grice 1975, s. 45)

B negligerar här andra kvantitetsmaximen (jfr (13a2)).

Med hjälp av samarbetsprincipen och konversationsmaximerna förklarar Grice hur det kommer sig att lyssnaren kan räkna ut den avsedda tolkningen (q) i sådana fall där talaren säger p men menar q . Vi tar ett exempel.

- (16) a. Är du nöjd med din nya sekreterare? (A)
 b. Hon är mycket punktlig. c. Hon har inte gått för sent till kafferasten en enda gång. (B)

Man kan rekonstruera A:s resonemang på följande sätt: (1) B bryter mot relevansmaximen men jag har ingen anledning att tro att han inte iakttar samarbetsprincipen. (2) Under förutsättning att B följer samarbetsprincipen kan jag tolka hans svar bara så att han inte är nöjd med sekreteraren. (3) Han vet att jag är i stånd att räkna ut det han egentligen vill säga och han kan därför mena 'Jag är inte nöjd med sekreteraren' fastän han säger *Hon har inte gått för sent till kafferasten en enda gång* (16c). Grice kallar den avsedda situationella tolkningen i fall som detta för *konversationell implikatur* (jfr Grice 1975, s. 49 f.).

I sitt försök att lista ut en sådan implikatur utgår lyssnaren således från yttrandets konventionella betydelse och drar samtidigt nytta av samarbetsprincipen och maximerna. Dessutom måste han veta hur sakerna ligger till i hans omgivning och i den aktuella talsituationen. I fallet (16) måste han bl.a. känna till att en arbetstagare som arbetar under kafferasten i arbetsgivarens ögon är bättre än en sådan som noggrant passar tiderna eller eventuellt börjar rasten för tidigt. Sådan information är inte förankrad i själva språkstrukturen utan den är extralingvistisk.

2.3.3. Kritik av den sanningsbaserade betydelseteorin, assertiva vs. ickeassertiva sats

Betydelseerna hos språkliga uttryck är abstrakta mentala entiteter och som sådana vanskliga att handskas med. Mot denna bakgrund är det förståeligt att forskarna genom tiderna försökt förklara språkets betydelsesida med hjälp av företeelser som inte är lika svårtillgängliga. Man har

bl.a. försökt explicera betydelse i termer av referens eller i termer av mänskligt beteende. En synnerligen fruktbar metod som ursprungligen hör hemma i filosofisk logik består i att man definierar satsens betydelse som summan av dess sanningsvillkor. Fördelen med detta annalknings-sätt är att vissa semantiska grundbegrepp kan ges en enkel definition och att det är möjliggör objektiv testning (se närmare avsnitt 2.4.2).

Trots att sanningsbegreppet är ett ypperligt hjälpmedel vid den semantiska analysen tar en rent sanningsbaserad teori dock endast fasta på en aspekt hos de naturliga språken och är därför ensidig. I en sådan teori blir exempelvis företeelser av följande slag helt förbisedda:

- (17) a. Stolen stod till höger om bordet.
 b. Bordet stod till vänster om stolen.

Det råder inget tvivel om att (17a) och (17b) är *kognitivt synonyma* (har samma sanningsvärde; se nedan s. 41). Det finns emellertid en viktig skillnad mellan dem. I (17a) har stolens placering bestämts i förhållande till bordet men i (17b) bildar stolen den fixpunkt som bordet sätts i relation till.

Möjligheten att välja en referent eller händelse som en fixpunkt med vilken en annan referent eller händelse jämförs är typisk för naturliga språk, och den återspeglar människans förmåga att percipiera samma stycke verklighet på flera än ett sätt (jfr Talmy 1976, s. 57 f. och Wiik 1976, s. 137 f.). En semantisk teori som helt förbiser denna företeelse negligerar något mycket väsentligt hos det mänskliga språket. Även om mitt intresse i den föreliggande undersökningen i huvudsak är koncentrerat på företeelser som har med den kognitiva betydelsen att göra är jag medveten om att logisk ekvivalens (LE), dvs. kognitiv synonymi, i många fall är ett nödvändigt men inte tillräckligt villkor för den semantiska ekvivalensen (SE). Om två satser inte måste ha samma sanningsvärde kan de inte vara semantiskt ekvivalenta (dvs. $\sim LE \supset \sim SE$) men om de har samma sanningsvärde i alla möjliga världar behöver de inte nödvändigtvis gå tillbaka på samma semantiska representation. Språket ger oss möjlighet att betrakta ett och samma sakförhållande ur olika synvinklar och ett sakförhållande kan därför motsvaras av två eller flera semantiska strukturer (jfr Shopen 1972 och Viehweger *et al.* 1977, s. 107 f. och 164 ff.).

En annan och betydligt allvarligare brist hos den sanningsbaserade betydelse teorin är att den bara lämpar sig för beskrivning av påståendesatser. Detta förklarar varför filosoferna sedan gammalt nästan uteslutande har varit intresserade just av dem. Den rent informativa funktionen är emellertid bara en bland de många som språket har, jfr:

- (18) a. Lasse kör försiktigt.
 b. Kör Lasse försiktigt?
 c. Kör försiktigt, Lasse!
 d. Om Lasse ändå körde försiktigt!

I (18a) handlar det om ett påstående eller en *assertion*, i (18b) om en fråga, i (18c) om en uppmaning och i (18d) om en önskan. Alla de fyra satserna har således olika *illokuta funktioner*. Det är bara påståendena som kan vara sanna eller falska medan frågor, uppmaningar och önskemål endast kan vara lyckade eller mindre lyckade. Man bör också lägga märke till att satser som till formen är påståendesatser långtifrån alltid kan sägas vara sanna eller falska:

- (19) a. Jag döper denna båt till Nautilus.
 b. Lasse, jag befäller dig att köra försiktigt.
 c. Jag lovar att komma i tid.
 d. Jag frågar dig om du vill ta denna kvinna till hustru?

Austin (1973 [¹1962]) kallar sådana satser *performativa*, för i och med att man yttrar en sådan utför man en handling. Handlingar är antingen lyckade eller misslyckade men de kan inte ha sanningsvärde. I stället för sanningsvillkor har satser som (18b) - (19d) *adekvathetsvillkor* som bestämmer under vilka förhållanden satsen är en regelrätt fråga, uppmaning etc. För en fråga är det bl.a. karaktäristiskt att talaren (den som frågar) inte vet det han uppger sig vilja veta och att han inte är övertygad om att den tillfrågade inte kan svara på hans fråga. Uppmaningar och befallningar kännetecknas av att lyssnaren antas vara i stånd att utföra den handling som satsen handlar om och att det inte är självklart att han utförde den om han inte blev uppmanad.

Exemplen (18a) - (18d) skiljer sig markant från varandra vad beträffar satsernas illokuta funktion men å andra sidan står det klart att alla fyra satserna uttrycker samma sakförhållande, nämligen 'att Lasse kör försiktigt'. I fallet (18a) gör talaren gällande att detta sakför-

hållande råder, i (18b) försöker han få reda på om det råder, i (18c) försöker han få det omtalade tillståndet att bli verklighet och i (18d) önskar han att det blev verklighet. Man säger att (18a) - (18d) har samma *propositionella innehåll*. Om vi låter P representera det nämnda sakförhållandet och § stå för assertion, ? för fråga, ! för uppmaning och E för önskan kan vi återge (18a) - (18d) med (20a) - (20d):

- | | |
|--------------|---------|
| (20) a. §(P) | c. !(P) |
| b.?(P) | d. E(P) |

Det propositionella innehållet förekommer aldrig isolerat i en talsituation utan det har alltid en viss illokut funktion (jfr Austin 1973, s. 98 f. och Searle 1974, s. 22 ff.).

2.3.4. Propositionell typ

Det är problematiskt hur hela betydelsen hos ickeassertiva satser borde beskrivas. Med utgångspunkt i Austin [¹1962] har Ross (1970) hävdats att sådana enkla satser som (21a) går tillbaka på samma semantiska struktur som (21b):

- (21) a. Jorden är platt.
b. Jag påstår att jorden är platt.

Han gör m.a.o. gällande att alla satser i den underliggande strukturen uppvisar ett performativt verb som definierar satsens illokuta funktion, vilket innebär att alla satser enligt honom i grund och botten är performativa och att det inte existerar någon väsentlig skillnad mellan assertiva och ickeassertiva satser. Hypotesen stupar emellertid på att satser som (21a) och (21b) inte är synonyma. Den som yttrar (21a) är övertygad om att jorden är platt, men i fallet (21b) behöver det inte vara så (se även Fodor 1977, s. 56 ff.). Lagg märke till att (22a) är acceptabel men (22b) inte:

- (22) a. Jag påstår nu att jorden är platt fastän den inte är det och visar att detta antagande kan vederläggas med rent matematiska metoder.
b. ⁺Jorden är platt fastän den inte är det.

Ett ytterligare argument mot Ross' förslag är att man i (21b) predicerar något om talaren. Så är inte fallet i (21a).

I motsats till Ross för Katz (1972) explicita performativer tillbaka på en annan underliggande struktur än satser som inte uppvisar ett performativt verb i ytstrukturen:

- (23) a. Lisa öppnade fönstret.
 b. Öppnade Lisa fönstret?
 c. Öppna fönstret, Lisa!
 d. Om Lisa ändå öppnade fönstret!
- (24) a. Jag påstår att Lisa öppnade fönstret.
 b. Jag frågar dig om Lisa öppnade fönstret.
 c. Lisa, jag uppmanar dig att öppna fönstret.
 d. Jag hoppas att Lisa öppnar fönstret!

Katz gör gällande att satser som (24a) - (24d) har samma illokuta funktion som motsvarande satser i (23). I (a) handlar det i båda fallen om ett påstående, i (b) om en fråga, i (c) om en uppmaning och i (d) om en önskan. I stället för illokut funktion använder Katz termen *propositionell typ*. Enligt honom finns det en väsentlig skillnad mellan (23) och (24). Att (24a) representerar den assertiva typen, (24b) den interrogativa typen osv. kan föras tillbaka på betydelsen hos verbet i huvudsatsen, men i (23) signaleras den propositionella typen av satsens syntaktiska struktur (se Katz 1972, s. 151 ff.).

Den propositionella typen definieras av Katz (1977, s. 23) som den information som bestämmer yttrandets illokution i nollkontext, och denna information måste därför vara med i satsens semantiska struktur. Det följer av definitionen att det finns två slags illokutioner, semantiska och pragmatiska:

- (25) Fönstret är öppet.

Bortser man helt från kontexten och situationen kan (25) endast vara en assertion (semantisk illokution), men i en viss situation kan den tolkas som en uppmaning (pragmatisk illokution). Sats (23c) är däremot alltid en uppmaning och dess illokuta funktion är därför semantisk.

Jag behandlar de assertiva, interrogativa, imperativa och optativa typerna som semantiska komponenter (jfr också Katz 1972, s. 153 och Viehweger *et al.* 1977, s. 191 och 196 f.). Predikationen §(P) utläses "P är ett påstående"; komponenten § ingår dessutom i betydelsen hos verb som *påstå, hävda, göra gällande*, och komponenterna ?, ! och £ i verben *fråga, uppmana/befalla resp. hoppas*. Jag vill understryka att jag med §, ?, ! och £ inte symboliserar syntaktiska kategorier: exemplen (24b) - (24d) har exempelvis alla formen av en påståendesats men ingen av dem representerar den assertiva propositionella typen.

Betydelsen hos varje sats är enligt Katz (1977) en funktion av dess propositionella innehåll och dess propositionella typ. En assertiv illokution gör det propositionella innehållet till ett sanningsvillkor, en interrogativ illokution däremot förvandlar det till ett svarbarhetsvillkor och en imperativ till ett lydnadsvillkor. I fallet *Lisa öppnade fönstret* (23a) är det propositionella innehållet 'att Lisa öppnade fönstret' det sakförhållande som måste råda för att satsen skall kunna vara sann, i *Öppnade Lisa fönstret?* (23b) bestämmer det vilken sats som är ett adekvat svar på frågan och i fallet *Öppna fönstret, Lisa!* (23c) är det propositionella innehållet det sakförhållande som lyssnaren måste åstadkomma för att man skall kunna säga att han har efterlevt befallningen (se Katz 1977, s. 120 f.).

I Katz' analys intar assertiva satser inte någon särställning gentemot de ickeassertiva, för sanningsvillkoret är för honom endast ett villkor bland andra. Den möjliggör en enhetlig behandling av betydelsen hos assertiva och ickeassertiva satser i nollkontext, alltså på kompetensnivån. För mig verkar hans hypotes rimlig men å andra sidan bör man komma ihåg att vi här har att göra med ett problemfält om vilket det ännu inte finns några allmänt accepterade forskningsresultat. Så mycket kan man emellertid ta för givet att en fråge-, en uppmanings-, en önske- och en explicit performativsats har samma propositionella innehåll som motsvarande påståendesats (jfr (18a) - (18d) och (19b)).

I den förhandenvarande undersökningen ligger huvudvikten på det propositionella innehållet. Detta kommer man bäst inpå livet med hjälp av sanningsbegreppet och det är därför naturligt att påståendesatserna intar en central plats i min analys. Eftersom de lagbundenheter som

man kommer fram till vid studiet av det propositionella innehållet hos de assertiva satserna också kan antas råda i de ickeassertiva kan detta förfarande betecknas som helt legitimt. Att man ännu inte med säkerhet vet hur en fullständig semantisk beskrivning (en som förutom det propositionella innehållet inbegriper den semantiska illokutionen) måste se ut för de ickeassertiva satstyperna utgör inget principiellt hinder för denna strategi. Det må förutskickas redan här att jag vid sidan av det propositionella innehållet också kommer att behandla vissa typiska performansföreteelser.

2.4. Beskrivning av det propositionella innehållet

2.4.1. Lexikal dekomposition och semantisk struktur

En princip som är accepterad av många lingvister är den s.k. *lexikala dekompositionen*, som går ut på att ordbetydelserna kan delas upp i mindre enheter, *semantiska komponenter* eller *särdrag*. Man gör exempelvis gällande att betydelsen hos orden *man*, *kvinn*a, *pojke* och *flicka* kan återges med hjälp av sådana binära särdrag som \pm MÄNNISKA, \pm FULLVUXEN och \pm MANLIG. Alla semantiska oppositioner består emellertid inte av två led, för det finns ju taxonomier som (26a) och (26b):

- (26) a. guld, silver, koppar, tenn, bly ...
 b. röd, gul, blå, vit, svart, grön ...

Den från fonologin lånade binära notationen passar inte in på sådana fall. En annan olägenhet är att den inte uttrycker vad egenskaperna i fråga har predicerats om. Är man ense om att verben *ge* och *ta* innehåller komponenterna ORSAK, FÖRÄNDRING och HA så kan man försöka karaktärisera betydelsen hos *ge* med (27a) och den hos *ta* med (27b):

- (27) a. + ORSAK, + FÖRÄNDRING, + HA
 b. + ORSAK, + FÖRÄNDRING, - HA

Dessa strukturer är dock inte tillräckligt explicita, ty de anger inte vem som efter förändringen har resp. inte har något.

Vi kan få bukt med problemet genom att basera formaliseringen av de semantiska strukturerna på den notation som är gängse i predikatlogiken. De semantiska komponenterna kan behandlas som logiska *predikat* (se t.ex. McCawley 1968a, s. 138, Bierwisch 1971b, s. 411 f. och Kempson 1977, s. 89 f.). Dessa anger antingen en egenskap hos en eller flera individer (se (28a)) eller sätter två eller flera individer resp. individgrupper i relation till varandra (jfr (28b)):

- (28) a. Vårt hembitråde är man.
 b. Flickan kysste pojken.

Den individ eller mängd som en egenskap eller relation har predicerats om kallas *argument*. Ett predikat som tar ett argument är enställt, ett som tar två argument är tvåställt osv. Predikatet och dess argument bildar tillsammans en *predikation* eller en *proposition*. Vi kan nu återge betydelsen hos *man* med (29a), den hos *ge* med (29b) och den hos *ta* med (29c):

- (29) a. *man*; MÄNNISKA(x) & FULLVUXEN(x) & MANLIG(x)
 b. *ge*; ORSAKA < z, [BLI [HA(x, y)]] >
 c. *ta*; ORSAKA < z, [BLI [~HA(x, y)]] >

Som synes består betydelsen hos *man* av tre samordnade propositioner, & står nämligen för *och*. Den semantiska stukturen i (29b) utläses "någon (z) orsakar att det blir så att någon annan (x) har något (y)".³ Till skillnad från (29b) innehåller (29c) en negation, som representeras av ~. Predikatet BLI symboliserar förändringen och tar propositionen med HA som argument. Argumenten till ett predikat skiljs åt med ett komma när propositionen inte återges med en trädstruktur. I logiken kallas x, z och y *individvariabler*, som i motsats till individkonstanterna inte står för en viss individ eller mängd utan för vilken individ eller mängd som helst (jfr Allwood *et al.* 1977, s. 58 ff.).

En semantisk teori måste visa hur betydelserna hos de ord som satsen består av tillsammans konstituerar dess betydelse. Följande exempel visar tydligt att betydelsen hos en sats inte är summan av de ordbetydelser som ingår i den:

3. Beträffande den semantiska stukturen hos kausativa satser se nedan s. 52 ff.

- (30) a. Den lilla flickan gav det hungriga lejonet en stor råtta.
 b. Den lilla flickan gav det stora lejonet en hungrig råtta.
 c. Den hungriga flickan gav det lilla lejonet en stor råtta.
 d. Det hungriga lejonet gav den lilla flickan en stor råtta.
 e. En stor råtta gav den lilla flickan det hungriga lejonet.

Satserna ovan innehåller samma ord och samma semantiska komponenter men trots det är de inte synonyma. Detta beror förstås på att de syntaktiska relationerna mellan orden är olika i alla de fem fallen. Nu kunde man göra gällande att satsbetydelserna alltid kan föras tillbaka på ordbetydelserna och de syntaktiska relationerna mellan orden, men detta stämmer tydligen inte:

- (31) Servitrisen lämnade notan på bordet.

Satsen är dubbeltydig och betyder (a) att servitrisen lade notan på bordet eller (b) att hon inte tog bort den från bordet. En syntaktisk förklaring är här utesluten och betydelskillnaden beror på att *lämna* upp- bär två semantiska strukturer. Jämför ytterligare:⁴

- (32) a. Hon gräddade limporna i ugnen en halvtimme.
 b. Hon ställde limporna i ugnen en halvtimme. 2.54-15 1 0
 c. Barnet lekte en stund.
 d. Barnet somnade till en stund. 2.20-13 3 0

I motsats till (32a) och (32c) anger tidsuttrycken i (32b) och (32d) inte hur länge själva handlingen pågick utan de ansluter sig till handlingens resultat, för de sistnämnda satserna implicerar ju (33a) resp. (33b):

- (33) a. Limporna var i ugnen en halvtimme.
 b. Barnet sov en stund.

En adekvat semantisk teori måste vara i stånd att beskriva sådana implikationer. Detta är inte möjligt om man inte utgår ifrån att den semantiska strukturen i dylika fall är mera komplicerad än den syntaktiska (se nedan s. 56 f.).

Den grundläggande idén hos den gren av den generativa grammatiken som går under namnet generativ semantik eller semantisk syntax är att satsbety-

4. Angående siffrorna efter exemplen se nedan s. 68; jfr också s. 65.

delserna inte är godtyckligt hopfogade räckor av särdrag utan har en inre struktur som på samma sätt som den syntaktiska strukturen kan återges i form av ett trädidiagram och att ordbetydelserna är sammansatta av semantiska primitiver enligt samma principer som satsbetydelserna, dvs. komponenternas inbördes relationer är relevanta också på ordplanet (jfr t.ex. Binnick 1968, Gruber 1970, Lakoff 1968a, 1970a, 1971a, 1972, McCawley 1968a, 1968b, 1970, 1971, 1972, 1973, 1979, Postal 1971 och Ross 1970, 1972). Det senare antagandet kan motiveras med att ett ord ofta kan ersättas med en struktur bestående av två eller flera ord under bevarande av samma kognitiva betydelse, jfr:

- (34) a. Den färdiga massan *hårdnar* på fem minuter.
 b. Den färdiga massan *blir hård* på fem minuter.
 c. Vid mörkrets inbrott *lämnade* trupperna staden.
 d. Vid mörkrets inbrott *avlägsnade sig* trupperna från staden.
 e. Den anklagade *förnekar* att han äger vapnet.
 f. Den anklagade *påstår* att han *inte* äger vapnet.
 g. Man har försökt *avpolitisera* dessa fackföreningar.
 h. Man har försökt *göra* dessa fackföreningar *opolitiska*.

Inom vart och ett av de fyra paren är de två satserna sinsemellan synonyma och verbet i den första motsvaras av ett komplext uttryck i den andra. Eftersom satserna utgör minimala par måste verbet gå tillbaka på samma semantiska struktur som det komplexa uttrycket. Relationerna mellan de ingående leden är inte godtyckliga i *bli hård*, *avlägsna sig från*, *påstå att inte* och *göra opolitisk* och de kan därför inte heller vara det i *hårdna*, *lämna*, *förneka* och *avpolitisera*.

Följande parafraaser visar också att ordbetydelserna i likhet med satsbetydelserna är strukturerade enheter: *avråda* 'råda någon att inte göra något', *avväpna* 'ta ifrån någon vapnen', *förmena* 'inte unna någon något', *passera* 'röra sig förbi något', *skiva* 'göra skivor av något', *smälta* 'bli flytande', *söka* 'försöka hitta', *undanhålla* 'inte låta någon få något', *underkänna* 'inte godta något' osv. Det är framför allt verben som kan omskrivas på detta sätt medan betydelsen hos ett substantiv ofta utgörs av en relativt enkel struktur med samordnade propositioner (jfr (29a)). Det förekommer emellertid fall av avsevärd komplexitet också bland de sistnämnda. Så måste betydelsen hos exempelvis *änka* innehålla information om de ingående propositionernas tidsrelationer, ty den kan ju om-

skrivs med 'en kvinna som har varit gift med någon som dog när de var gifta'. Såsom parafrasen visar har även ordet *martyr* en komplicerad hierarkisk struktur: 'en människa som har dött för sin tros skull', och samma gäller för *alfabet* 'en människa som varken kan läsa eller skriva'.

Det är inte helt klart vilken status de semantiska komponenterna (primitiverna, predikaten) har. För Viehweger *et al.* (1977, s. 124 ff.) är de entiteter som har till uppgift att återspegla den objektiva verkligheten. Enligt Katz (1977, s. 60 f.) representerar de begrepp och även Bierwisch (1971a, s. 171 f.) ger dem en psykologisk tolkning, men i motsats till Katz hävdar han att alla de komponenter som definierar betydelsen hos ett ord tillsammans representerar ett begrepp. Kempson (1977, s. 19 f.) däremot anser att man inte kan bygga en falsifierbar semantisk teori på så vaga premisser. Många forskare antar att de semantiska primitiverna är mer eller mindre universala. Bierwisch (1971a) gör gällande att en betydande del av dem är gemensam för alla naturliga språk. Denna hypotes verkar rimlig framför allt därför att det är möjligt att översätta från ett språk till ett annat.

Fastän komponentanalysen är en ganska allmänt omfattad princip i lingvistisk semantik kan betydelsen hos alla ord inte uttömmande analyseras i mindre enheter. Både *hund* och *varg* innehåller komponenten DJUR, men jag betvivlar att man på språkliga grunder, dvs. med hjälp av kontradiktion och tautologi, kan bestämma de komponenter K_1 och K_2 som skiljer åt betydelseerna HUND och VARG och som tillsammans med DJUR konstituerar dessa. Ett liknande fall är bl.a. färgadjektiven. Vi måste acceptera den synen att även om betydelsen (B) hos en lexikonenhet alldeles tydligt innehåller en semantisk komponent K så finns det inga andra komponenter som tillsammans med K utgör en uttömmande beskrivning av B (jfr Fodor 1977, s. 150). K är då implicerat av B, och sådana fall visar nödvändigheten av de nedan (s. 39) uppsatta redundansreglerna. Eftersom jag inte är ute efter fullständiga komponentanalyser delar jag upp ordbetydelseerna i mindre enheter bara när de problem jag i första hand är intresserad av gör det nödvändigt.

2.4.2. Några logisk-semantiska grundbegrepp

De semantiska komponenterna hos ett ord kan betraktas som *sanningsvillkor* för den sats ordet ingår i. Sanningsvillkoren anger hur världen måste se ut för att en påståendesats skall vara sann; (36a) - (36c) uttrycker några av de sanningsvillkor som ansluter sig till sats (35).

(35) Kalles bästa vän är ungtkarl.

- (36) a. Kalles bästa vän är människa.
 b. Kalles bästa vän är av manligt kön.
 c. Kalles bästa vän är inte gift.

Sanningen av (36a) - (36c) är ett nödvändigt villkor för sanningen av (35). Om det är sant att Kalles vän är ungtkarl så måste det också vara sant att han är människa, av manligt kön och ogift. Den som inte har alla dessa egenskaper kan inte vara ungtkarl.

- (37) a. ⁺Kalles bästa vän är ungtkarl men inte människa.
 b. ⁺Kalles bästa vän är ungtkarl och en charmant kvinna.
 c. ⁺Kalles bästa vän är en gift ungtkarl.

- (38) a. Kalles bästa vän är ungtkarl och människa.
 b. Kalles bästa vän är ungtkarl och av manligt kön.
 c. Kalles bästa vän är en ogift ungtkarl.

Satserna i (37) är alla *kontradiktoriska*, de i (38) *tautologiska*. Så är inte fallet med (39a) och (39b).

- (39) a. Kalles bästa vän är ungtkarl men inte kvinnohatare.
 b. Kalles bästa vän är ungtkarl och kvinnohatare.

Skillnaden mellan (37a) - (37c) och (39a) kan förklaras så att de förra innehåller komponenterna MÄNNISKA, MANLIG och \sim GIFT och att en av dessa är negerad i var och en av de tre satserna medan (39a) inte uppvisar sådana *inkompatibla* predikat. Att (38a) - (38c) är tautologiska men (39b) inte kan också tas som bevis på att betydelsen hos *ungtkarl* innehåller just dessa tre komponenter. Tautologierna och framför allt kontradiktionerna är ett ypperligt sätt att objektivt testa om ett sakförhållande utgör ett nödvändigt villkor för en sats sanning. Om så är fallet handlar det om en semantisk komponent, och dessa bör vara representerade i satsens *semantiska representation*, dvs. den struktur som har till uppgift att specificera dess betydelse.

Att de sakförhållanden som (36a) - (36c) beskriver är nödvändiga villkor för sanningen av sats (35) innebär att denna implicerar de förra. Med *implikation* menar jag *strikt* implikation (eng. entailment), och denna relation föreligger mellan två satser S_1 och S_2 (dvs. $S_1 \supset S_2$) om det är en logisk onöjlighet att S_1 och negationen av S_2 ($\sim S_2$) är sanna samtidigt. Av definitionen följer att om S_1 implicerar S_2 så gäller både (40a) och (40b) - jfr Wilson 1975, s. 4, Allwood *et al.* 1977, s. 110 f., Kempson 1977, s. 142 och Lyons 1977, s. 165.⁵

- (40) a. Om S_1 är sann så måste S_2 vara sann.
 b. Om S_2 är falsk så måste S_1 vara falsk.

En semantisk teori skall vara så beskaffad att den kan karaktärisera och förklara alla de (rent semantiska) implikationer ett ord eller en sats ger upphov till. En teori som går ut på att ord- och satsbetydelse-erna är sammansatta av just implikationerna i fråga tillfredsställer detta krav. Implikationerna behöver emellertid inte alla vara utsatta i en sats semantiska representation utan det är ändamålsenligt att räkna med s.k. semantiska *redundansregler*. Förutom (36a) - (36c) kan man av (35) dra den slutsatsen att Kalles bästa vän är en levande varelse. Denna information kan härledas över följande generella regler (jfr Bierwisch 1971a, s. 169 f. och Leech 1974, s. 119 ff.):

- (41) a. $MÄNNISKA(x) \supset LEVANDE(x)$
 b. $MANLIG(x) \supset LEVANDE(x)$

Regel (41a) säger att om någon är människa så är han också levande (eng. animate), och (41b) anger att varje individ som är av manligt kön är en levande varelse. Carnap (1960) talar om meningspostulat i detta sammanhang.

Dyliga implikationer ingår i det s.k. *semförrådet*, som innehåller alla semantiska primitiver och karaktäriserar deras egenskaper och inbördes relationer. Det måste bl.a. specificera antalet argument hos varje predikat samt deras art, t.ex. att *MANLIG* och *SANNOLIKT* är enstelliga men *GIFT* ett tvåställt predikat och att detta i likhet med *MANLIG* tar en

5. I själva verket är det fråga om betydelserelationer men av enkelhetskäl kommer jag också i fortsättningen att tala om implikations-, synonymi- osv. relationer mellan satser.

individ eller individgrupp som argument medan SANNOLIKT prediceras om propositioner. De relationella predikaten måste dessutom vara specificerade med hänsyn till symmetrin, jfr:

- (42) a. Olle är gift med Kajsa.
 b. Kajsa är gift med Olle.
 c. Olle är Lasses far.
 d. Lasse är Olles far.

Förutsatt att det inom båda paren är fråga om samma personer är (42b) en nödvändig slutsats av (42a) medan (42d) inte kan deduceras av (42c). Man säger att komponenten GIFT är ett *symmetriskt* men FÖRÄLDER, som ingår i betydelsen hos *far*, ett *asymmetriskt* predikat. För att grammatikens semantikkomponent skall kunna förklara skillnaden mellan (42a) och (42c) skall följande information vara lagrad i semförrådet.⁶

- (43) a. $GIFT(x, y) \equiv GIFT(y, x)$
 b. $FÖRÄLDER(x, y) \supset \sim FÖRÄLDER(y, x)$

Formel (43a) anger att $GIFT(x, y)$ och $GIFT(y, x)$ måste ha samma sanningsvärde om variablerna står för samma individer, och (43b) uttrycker att om någon (x) är någons (y) förälder så kan y inte vara förälder till x. En ytterligare egenskap hos de semantiska primitiverna är transitiviteten, jfr:

- (44) a. Olle är släkt med Kajsa och Kajsa är släkt med Per.
 b. Olle är släkt med Per.
 c. Olle känner Kajsa och Kajsa känner Per.
 d. Olle känner Per.

Sats (44a) ger upphov till slutsatsen (44b) men (44d) är inte en nödvändig konsekvens av (44c). Detta beror på att BESLÄKTAD är ett *transitivt* predikat men KÄNNA ett *icketransitivt*. De måste därför vara försedda med följande specifikationer i semförrådet:

- (45) a. $BESLÄKTAD(x, y) \& BESLÄKTAD(y, z) \supset BESLÄKTAD(x, z)$
 b. $KÄNNA(x, y) \& KÄNNA(y, z) \supset KÄNNA(x, z) / \sim KÄNNA(x, z)$

6. Med termen *semantikkomponent* avser jag den del av grammatiken som beskriver språkets betydelsesida medan *semantisk komponent* är synonym med *semantiskt särdrag* eller *semantiskt predikat*.

Symbolen & står för *och*, \sim för *inte* och snedstreckat för *eller*. Regel (45a) säger att om x är släkt med y och y med z så måste x också vara släkt med z , vilka dessa personer än är, och (45b) anger att om x känner y och y känner z så kan det förhålla sig så att x antingen känner eller inte känner z (jfr Viehweger *et al.* 1977, s. 199 ff.).

Grammatikens semantikkomponent måste också "veta", vilka primitiver som är inkompatibla, dvs. vilka predikat som inte samtidigt kan prediceras om ett objekt eller en mängd objekt, jfr:

- (46) a. Kalles bästa vän är ungtkarl.
 b. [†]Katten är trettio år gammal.

Infödda talare av svenska finner (46b) egendomlig efter (46a) om katten varken är tidigare omnämnd eller känd av någon annan anledning. Orsaken är förstås den att *ungkarl* innehåller komponenten MÄNNISKA, som är inkompatibel med KATT. För att grammatiken skall kunna beskriva native speakerns intuitioner om (46b) måste semförrådet uppvisa en regel som säger att om ett objekt har egenskapen MÄNNISKA kan det inte samtidigt ha egenskapen KATT. Regeln kan tänkas se ut så här (jfr Bierwisch 1971a, s. 169):

- (47) MÄNNISKA(x) $\supset \sim$ KATT(x) & KATT(x) $\supset \sim$ MÄNNISKA(x)

Vid sidan av implikationerna måste en semantisk teori kunna förklara följande företeelser: *synonymi*, *flertydighet*, *kontradiktion*, *tautologi* och *presupposition*. Genom att identifiera betydelsen hos en sats med dess sanningsvillkor kan man behändigt definiera synonymbegreppet. Två satser S_1 och S_2 är *kognitivt* synonyma (logiskt ekvivalenta, dvs. $S_1 \equiv S_2$) om de måste ha samma sanningsvillkor. Detta innebär att både (48a) och (48b) måste gälla (jfr Leech 1974, s. 85 f. och Allwood *et al.* 1977, s. 40 f.):

- (48) a. Om S_1 är sann så är S_2 sann och vice versa.
 b. Om S_1 är falsk så är S_2 falsk och vice versa.

Satserna (49a) och (49b) är kognitivt synonyma:

- (49) a. Kalle är äldre än Lisa. (S_1)
 b. Lisa är yngre än Kalle. (S_2)

Om Kalle är äldre än Lisa så måste Lisa vara yngre än Kalle och om Lisa är yngre än Kalle så måste denne vara äldre än hon (jfr (48a)). Är Kalle

inte äldre än Lisa så kan denna inte vara yngre än han, och ifall Lisa inte är yngre än Kalle kan denne omöjligen vara äldre än hon (jfr (48b)). När två satser har **samma** kognitiva betydelse måste de således ha **samma** sanningsvärde, och negationen av S_1 eller S_2 leder därför till en semantiskt avvikande mening, jfr:

- (50) a. ⁺Kalle är inte äldre än Lisa ($\sim S_1$) men Lisa är yngre än Kalle (S_2)
 b. ⁺Kalle är äldre än Lisa (S_1) men Lisa är inte yngre än Kalle ($\sim S_2$)

Vid implikation ($S_1 \supset S_2$) kan S_1 negeras men dess hyponym S_2 inte:

- (51) a. Kalles bästa vän är inte ungt Karl ($\sim S_1$) men det stämmer att personen i fråga är ogift (S_2)
 b. ⁺Kalles bästa vän är ungt Karl (S_1) men det stämmer också att personen i fråga är gift ($\sim S_2$)

Att de semantiska primitivernas inre egenskaper och deras inbördes relationer är uppräknade i semförrådet innebär att man ur en sats semantiska representation kan härleda alla de implikationer den har. Eftersom en kontradiktion egentligen är en negerad implikation är det inom vår modell lätt att förutsäga vilka satser som står i nämnda relation till S . Om S_1, S_2, S_3 etc. representerar de propositioner som är implikerade av S så utgör S ett kontradiktoriskt par med $\sim S_1, \sim S_2, \sim S_3$ osv. (jfr Kempson 1977, s. 40). Ett exempel:

- (52) a. Presidenten har mördats. (S)
 b. Presidenten har dödats. (S_1)
 c. Presidenten är död. (S_2)
 d. Presidenten har inte dödats. ($\sim S_1$)
 e. Presidenten lever. ($\sim S_2$)

Satserna (52b) och (52c) är implikerade av (52a) men (52d) resp. (52e) bildar en kontradiktion med den. Tautologi kan också förklaras med hjälp av implikationen, för det är typiskt för en tautologi att betydelsen hos ett ord i satsen implikerar betydelsen hos ett annat (jfr (38a) - (38c) ovan).

2.4.3. Presupposition och implikation

Många forskare anser att en semantisk teori förutom synonymi, flertydighet, kontradiktion, tautologi och implikation också skall förklara den företeelse som kallas *presupposition*. Detta begrepp, som ursprungligen hör hemma i filosofisk logik (jfr Frege 1952 [1892]), har under de senaste tio åren blivit mycket populärt i lingvistik, och utvecklingen har så småningom lett därtill att det har blivit något av en all round-term som används i tid och otid och som olika forskare ofta lägger olika innebörd i (se Cooper 1974).

Beroende på definitionsriterierna talar man om *logiska* eller *semantiska* presuppositioner och om *pragmatiska* presuppositioner. I den förstnämnda bemärkelsen är en presupposition en betydelserektion mellan två (system)satser. S_1 presupponerar S_2 om S_2 måste följa både av S_1 och dess negation ($\sim S_1$). En presupposition kan därför inte drabbas av en negation, och negationstestet är ett effektivt sätt att ta reda på om det rör sig om denna semantiska relation eller inte (se närmare nedan). En (strikt) implikation är däremot inte en nödvändig följd av $\sim S_1$ utan bara av S_1 (se (40), s.39). Om en presupposition inte är sann är S_1 varken sann eller falsk utan saknar sanningsvärde (se van Fraassen 1968), men om en implikation är falsk så är också S_1 falsk. Dessutom är det så att om S_1 är falsk kan dess implikation antingen vara sann eller falsk (se Keenan 1971, s. 45 f. och Kempson 1975, s. 48 f.). Den logiska presuppositionen skiljer sig alltså i två avseenden från implikationen:⁷

(53) *Presupposition*

- a. Om S_1 är sann så måste S_2 vara sann.
- b. Om S_1 är falsk så måste S_2 vara sann.
- c. Om S_2 är falsk saknar S_1 sanningsvärde.

(54) *Implikation*

- a. Om S_1 är sann så måste S_2 vara sann.
- b. Om S_1 är falsk så är S_2 antingen sann eller falsk.
- c. Om S_2 är falsk så måste S_1 vara falsk.

7. En sats har presuppositioner och implikationer oberoende av om dess betydelse kan beskrivas med hjälp av sanningsvillkor eller inte, men av enkelhetsskäl baserar jag denna sanmanställning på sanningsbegreppet.

Vi tar ett exempel. Om satsen

(55) Lasses äldsta vän är ungtkarl (S_1)

är sann så måste både (56a) och (56b) vara sanna (jfr (53a) och (54a)):

(56) a. Lasse har flera vänner än en. (S_2)

b. Lasses äldsta vän är ogift. (S_2')

Sats (57) är negationen av (55) och beskriver ett tillstånd där (55) är falsk:

(57) Lasses äldsta vän är inte ungtkarl. ($\sim S_1$)

Är (57) sann så kan (56b) antingen vara sann eller falsk, för personen i fråga kan t.ex. vara en ogift kvinna eller en gift man, medan (56a) måste vara sann (jfr (53b) och (54b)). Förhåller det sig så att (56b) är falsk så måste (55) också vara det, ty någon kan inte samtidigt vara gift och ungtkarl. Om Lasse har en enda vän (jfr (56a)) är det inte berättigat att rätt och slätt betrakta (55) som falsk utan den saknar snarare sanningsvärde.

För en anhängare av det pragmatiska presuppositionsbegreppet är det inte en sats utan talaren som har presuppositioner. En talare presupponerar något om han tar för givet att det är sant och antar att lyssnaren gör detsamma. Strängt taget är det missvisande att tala om de pragmatiska presuppositionerna hos en sats resp. ett yttrande; ett uttryck som " S_1 presupponerar pragmatiskt S_2 " är möjligt bara i överförd betydelse och det betyder då 'om talaren tar för givet att S_1 är sann antar han också att S_2 är sann' (jfr Lakoff 1971a, s. 235 fotnot, Stalnaker 1972, s. 387 ff. och Karttunen 1973, s. 169 f.).

Fastän definitionen av den semantiska presuppositionen baserar sig på andra kriterier än definitionen av den pragmatiska finns det alldeles tydligt ett intimt samband mellan dem. Det är nämligen så att en semantisk presupposition alltid också är en pragmatisk sådan (se Stalnaker 1972, s. 387). Om talaren säger *Lasses äldsta vän är ungtkarl* (55) måste han vara övertygad om att Lasse har flera än en vän, dvs. att den semantiska presuppositionen hos (55) är sann (jfr (56a)), annars använder han inte (55) på ett adekvat sätt. Detta är en yttring av den självklarheten att man med ett yttrande kan syfta rätt endast på ett sådant sakförhållande som uppfyller de villkor som yttrandets konven-

tionella betydelse (propositionella innebäll) sätter på världen. Om talaren säger

(58) Titta, det ligger ett brev där under stolen!

men vet att det i själva verket sitter en katt under stolen är yttrandet misslyckat, för världen motsvarar då inte yttrandets konventionella betydelse - eller så ljuger talaren. Det finns ingen väsentlig skillnad mellan (55) och (58) på denna punkt. När satsen har en semantisk presupposition kan motsvarande pragmatiska presupposition således betraktas som dess manifestation på performansnivån.

Alla pragmatiska presuppositioner har emellertid inte en semantisk motsvarighet. Till den förra kategorin räknar man nämligen också de antaganden talaren gör om talsituationen: lyssnarens sociala status i förhållande till talarens, vad kan lyssnaren antas veta om världen och den språkliga kontexten, lyssnarens förmåga eller vilja att utföra en handling osv. Sådana företeelser tillhör performansen och till skillnad från de logiska presuppositionerna har de ingen plats i satsens semantiska representation.

Kempson (1975, 1977) och Wilson (1975) anser att en semantisk teori inte bör ta hand om presuppositionerna. De gör gällande att det man kallar för logisk presupposition egentligen är (strikt) implikation och att det förora begreppet därför är överflödigt. Eftersom grundtanken bakom presuppositionshypotesen är att en del av satsbetydelsen förblir oförändrad när satsen negeras är det naturligt att forskare som tillbakavisar existensen av semantiska presuppositioner baserar sin argumentation just på negerade satser, ty det är ju där den påstådda skillnaden mellan presupposition och implikation ligger, jfr:

- (59) a. Olle och Kajsa har skiljt sig.
 b. Olle och Kajsa har inte skiljt sig.

Om (59a) är sann så måste det också vara sant att Olle och Kajsa har varit gifta någon gång före talögonblicket, och denna tolkning är den normala också hos (59b). Nu tycks det emellertid vara möjligt att använda (59b) också i en situation där Olle och Kajsa aldrig har varit gifta, för man kan säga

- (60) Olle och Kajsa har inte skiljt sig, för de har i själva verket aldrig varit gifta.

Enligt definitionen av den semantiska presuppositionen måste satsen *Olle och Kajsa har varit gifta* nödvändigtvis följa av såväl (59a) som (59b). Exempel (60) ger vid handen att en sådan symmetri inte existerar i det föreliggande fallet. Under hänvisning till satser som (59b) gör Kempson och Wilson gällande att avsaknaden av denna symmetri är systematisk.

Denna kritik kan bemötas så att man sätter upp två olika negationer, av vilka den *inre* negationen endast drabbar implikationerna men lämnar presuppositionerna intakta medan den *yttre* tar hela satsbetydelsen inom sin räckvidd. Enligt denna hypotes kan exempel av typen (60) bortförklaras som manifestationer av den yttre negationen. Anhängarna av implikationshypotesen hävdar däremot att det bara finns en enda negation och att satser som (59b) inte är dubbeltydiga utan vaga (se Kempson 1977, s. 148 ff.). Om så är fallet finns det inga semantiska presuppositioner. Karttunen & Peters (1979, s. 47) anser att det finns två negationer i naturliga språk. För existensen av den yttre negationen talar enligt dem att satserna med den förutsätter en alldeles speciell kontext: med dem tillbakavisar man ett påstående som någon har gjort tidigare, och detta har till följd att prosodin i sådana satser i allmänhet avviker från den i satser med inre negation. Som ytterligare evidens kunde man eventuellt ta fall som följande:

- (61) a. Det är inte sant att Kalle också kommer.
 b. ⁺Kalle kommer inte också.
 c. Det stämmer inte att Lisa redan har gått.
 d. ⁺Lisa har redan inte gått.

Det verkar plausibelt att förklara acceptabiliteten av (61a) och (61c) gentemot (61b) och (61d) så att det i de förra i motsats till de senare handlar om yttre negation.

Även om Kempson och Wilson har rätt i att den presumtiva presuppositionen i negativa satser i vissa fall kan drabbas av negationen förefaller det mig att de inte på ett helt övertygande sätt har kunnat vederlägga existensen av två slags negationer i naturliga språk. De kan också kritiseras för att somliga av deras exempelmeningar är sådana att knappast någon informant som saknar lingvistisk eller logisk utbildning skulle acceptera dem. Därtill finns det negerade satser där en presupposition

inte kan upphävas, utan hela meningen är kontradiktorisk:

- (62) a. ⁺Min bror vågar inte fria till Brigitte Bardot, för jag har ingen bror.
 b. ⁺Olles faster kom inte ihåg att betala försäkringspremierna, för han har ingen faster.
 c. ⁺Jag bryr mig inte om att Lisa är fattig, för hon är mycket rik.
 d. ⁺Det är inte alls egendomligt att Lasse har tre cyklar, för han har bara en.

Enligt Kempson och Wilson är presuppositionerna i negativa satser implikationer som prioriteras av pragmatiska skäl. Fall som (62a) - (62d) kan knappast bortförklaras på detta sätt. Eftersom implikationshypotesen inte är presuppositionshypotesen klart överlägsen föredrar jag den senare, som för tillfället tycks ha flera anhängare bland lingvisterna än den förra.

Det är framför allt inkoativa satser som kommer att studeras i denna undersökning, och det är typiskt för dem att de uttrycker en övergång från ett tillstånd (det initiala tillståndet) till ett annat (det terminala tillståndet). I min analys är det initiala tillståndet presupponerat och det terminala implicerat. Om den framtida forskningen skulle visa att implikationshypotesen är den rätta så har detta inte några ödesdigra konsekvenser för mina forskningsresultat utan gör endast en modifiering nödvändig: det initiala tillståndet är då inte presupponerat utan implicerat - men också i en sådan modell tillhör båda tillstånden satsens semantiska representation. I övrigt skulle resultaten inte påverkas av denna omvärdering, ty undersökningens tyndpunkt ligger på andra håll än på dikotomin presupposition - implikation.

2.4.4. Lexikalisk vs. encyklopedisk information

När jag ovan har diskuterat implikation, synonymi osv. har jag utgått från den grundidén att vi känner till betydelsen hos en sats om vi vet under vilka förhållanden den är sann. Detta kan motiveras med att eftersom man inte riktigt vet vad betydelsen hos språkliga uttryck i grund och botten är för något är det ändamålsenligt att studera den via en företeelse som är bättre förstådd och som möjliggör objektiv testning. En teori som bygger på sanningsbegreppet kan dessutom förklara hur satsbetydelserna är uppbyggda av ordbetydelserna: de sistnämnda är satsens sanningsvillkor som alla sammantagna konstituerar dess betydelse.

En sats är sann om det sakförhållande den uttrycker verkligen råder eller har rätt, jfr:

(63) Lasses bil är brun.

Är Lasses bil brun så är (63) sann men om bilen inte är brun är satsen falsk. Nu finns det emellertid två slags sanningar:

(64) a. Eftersom Lasse är ungarl är han förstås ogift.

b. Eftersom Lasse bor i Norges huvudstad bor han förstås i Oslo.

Sats (64a) är sann i kraft av den betydelserelation som råder mellan *ungkarl* och *ogift* men (64b) därför att Oslo råkar vara Norges huvudstad. Satser som (64a) kallas *analytiska* och sådana som (64b) *syntetiska*. De förra representerar nödvändiga sanningar, för de måste vara sanna i alla möjliga världar, dvs. i alla tänkbara situationer (se nedan s. 83 ff.), de senare kan däremot mycket väl vara falska i någon situation (jfr Allwood *et al.* 1977, s. 24). Så kan man exempelvis tänka sig en situation där Oslo inte är Norges huvudstad men inte en sådan att en person samtidigt är både ungarl och gift.

En sanningsbaserad betydelseteori bygger på nödvändig sanning. Ingen rent *semantisk* teori kan baseras på det syntetiska sanningsbegreppet, för grammatiken borde då vara i stånd att förklara allt infödda talare vet om världen. Detta är en orealistisk tanke redan därför att många fakta gäller bara en viss tid. Om t.ex. statsministerns son var Lissas kavaljer på nyårsbalen så är (65a) och (65b) kognitivt synonyma:

- (65) a. Lisas kavaljer drack sig full på nyårsbalen.
 b. Statsministerns son drack sig full på nyårsbalen.

En "grammatik" som kan förklara denna synonymi måste veta att statsministerns son var Lisas kavaljer på nyårsbalen och dessutom när balen ägde rum. Den måste således ha till sitt förfogande en lista som uppräknar alla objekt som finns eller har funnits i världen och ange vilka egenskaper de har haft vid olika tidpunkter. Detta är omöjligt. Dessutom uppstår det problemet vems faktakunskap en sådan lista skall representera, för det finns väldiga individuella skillnader på den punkten. Betraktar man (65a) och (65b) såsom synonymer måste *Lisas kavaljer* och *statsministerns son* också vara synonyma men det är de tydligen inte. De har olika betydelse fastän de i det omtalade fallet råkar ha samma referent. Jfr ytterligare:

- (66) a. Jag blev i går biten av en stor hund.
 b. Den hade tio ben och röda vingar.

Om man förutsätter att en semantisk teori skall förklara varför (66b) är absurd efter (66a) borde lexikondefinitionen för *hund* innehålla betydelseelementen 'har endast fyra ben' och 'har inga vingar', men om alla de egenskaper en hund har och inte har upptas i definitionen i fråga blir den oändligt lång. *Lexikonet* skall innehålla bara de nödvändiga särdrag (komponenter) ordets betydelse är sammansatt av medan en *encyklopedi* innehåller all möjlig information om de objekt ordet står för.

I praktiken kan det ofta vara svårt att dra upp en exakt gräns mellan lexikalisk och encyklopedisk information. I sådana fall är det nyttigt att tänka i termer av möjliga världar och bädda in satsen i en kontext där de sakförhållanden som är fakta i vår värld inte nödvändigtvis gäller (se även Seuren 1974, s. 99 f.):

- (67) a. Jag drömde en natt att jag blev biten av en stor hund.
 b. Den hade tio ben och röda vingar. (66b)
- (68) a. Jag drömde en natt att en stor hund följde efter mig.
 b. ⁺Den gick hela tiden före mig.

Vi kan se att (67b) inte är det minsta absurd efter (67a) medan (68b) är oacceptabel efter (68a). Detta betyder att 'har endast fyra ben' och 'har inga vingar' är extralingvistisk information och att relationen mel-

lan bisatsen i (68a) och sats (68b) är analytisk till sin karaktär, ty den senare är oacceptabel efter den förra oberoende av situationen. Att (68a) och (68b) tillsammans utgör en kontradiktion beror på att EFTER är inkompatibel med FÖRE. Vi kan således säga att den rent lexikaliska (lingvistiska) informationen förblir konstant i alla möjliga världar men den rent encyklopediska (utomspråkliga) varierar från värld till värld.

2.5. Sammanfattning av grundantagandena

Jag har i de föregående avsnitten diskuterat och motiverat de principer som den förhandenvarande undersökningen baserar sig på. Jag skall i det följande först ge en sammanfattning av dessa principer och sedan i kapitel 3 presentera ett konkret analys exempel. Mina grundantaganden är alltså följande:

- (69) a. Lingvistikens primära undersökningsobjekt är korrekta systemsatser. Dessa återspeglar språkets abstrakta regelsystem, dvs. den sociala norm som infödda språkbrukare har internaliserat. Systemsatserna manifesteras som konkreta yttranden.
- b. Det är både möjligt och berättigat att skilja åt språkets regelsystem (langue/kompetens) och de företeelser som styr dess bruk i talsituationer (parole/performans).
- c. Semantikens uppgift är att studera betydelsen hos systemsatser (den konventionella betydelsen) medan pragmatiken undersöker den situationsanpassade tolkningen av yttranden. Den konventionella betydelsen förblir oförändrad i olika kontexter och situationer.
- d. Med hjälp av begreppet "möjlig värld" kan man hålla isär den konventionella betydelsen och kunskapen om världen. Bara betydelserelationerna är nödvändiga sanningar som måste vara sanna i alla möjliga världar.
- e. Betydelsen hos en systemsats består av dess propositionella typ och dess propositionella innehåll. Betydelsen hos påståendesatser kan beskrivas med hjälp av deras sanningsvillkor men detta är inte möjligt när det rör sig om ickeassertiva satser.

- f. Det propositionella innehållet utgörs av betydelsen hos de ord som ingår i satsen och relationerna dem emellan. Ordbetydelserna kan ofta föras tillbaka på ett antal semantiska komponenter eller särdrag, men i många fall är en fullständig uppdelning i mindre enheter inte möjlig.
- g. Sats- och ordbetydelserna är inga godtyckligt hopfogade räckor av särdrag utan de har en inre struktur som kan beskrivas med hjälp av modifierad predikatlogik och som i likhet med satsens syntaktiska struktur kan återges med ett trädigram.
- h. En adekvat semantisk teori skall förklara sådana betydelsere-lationer som synonymi, flertydighet, kontradiktion, tautologi, implikation och presupposition. Det finns logiska eller semantiska presuppositioner och dessa är en del av satsens semantiska representation.
- i. Syntaktiska och semantiska strukturer har sina egna välformighetsvillkor och de kan därför studeras som relativt självständiga nivåer. Semantisk-syntaktiska korrespondensregler relaterar den semantiska representationen med den syntaktiska djupstrukturen (ung. Chomskys 1965 djupstruktur) och transformationsreglerna förvandlar den till syntaktisk ytstruktur.

De ovan uppräknade principerna bildar tillsammans den teoretiska grundvalen för min avhandling. Denna referensram kan utan tvivel kritiseras för att den är alltför vag. Jag har dock med avsikt låtit bli att kritiskt välja någon explicit generativ modell som utgångspunkt, för dessa är alla mycket hypotetiska och i viss mån ensidiga. Jag har i stället plockat fram (a) sådana principer som omfattas av relativt många moderna lingvister och (b) sådana som inte är lika allmänt accepterade men som jag själv har funnit rimliga och nyttiga. De företeelser som utgör undersökningsobjektet för denna studie kan beskrivas inom ramen för denna modell men jag vill inte påstå att den är den enda tänkbara modellen.

3. FORMALISERING AV SEMANTISKA STRUKTURER

3.1. Kausativa och inkoativa satser

Den just skisserade referensramen kan konkretiseras på många olika sätt. Jag skall i det följande med utgångspunkt i konkreta exempel introducera den semantiska beskrivningsapparat som jag kommer att använda i fortsättningen. Eftersom Chomskys (1965) modell är allmänt känd skall jag inte gå in på syntaxen. Låt oss börja med följande exempel:

(70) Mannen dödade hunden.

Sats (70) uttrycker ett påstående i alla kontexter och situationer - också när den förekommer i nollkontext - och den assertiva illokutionen som jag symboliserar med § är därför inte pragmatiskt betingad utan tillhör satsens semantiska representation (se avsnitt 2.3.4.).

I sats (70) handlar det om orsak-följd -relationen, ty den betyder att mannen gjorde något med hunden och att hunden dog till följd av denna handling. Jag symboliserar relationen i fråga med predikatet ORSAKA som tar två propositioner som argument. Det första av dessa representerar orsaken och det andra följd, och predikationen $ORSAKA(P_1, P_2)$ utläses " P_1 orsakar/är orsaken till/resulterar i P_2 " eller " P_2 är en följd av P_1 ". Av skäl som kommer att diskuteras längre fram (se nedan s. 163 f.) sätter jag inte ut argumentens semantiska kasusroller, vilket gör att deras ordningsföljd är relevant. Om P_1 och P_2 står för samma proposition i såväl $ORSAKA(P_1, P_2)$ som $ORSAKA(P_2, P_1)$ så representerar de två predikationerna inte samma sakförhållande fastän de båda innehåller predikatet ORSAKA. I överensstämmelse med den vanligaste logiska notationen låter jag argumenten komma efter predikatet och i den ordningsföljd som motsvarande nominalfraser har i en påståendesats med direkt ordföljd (jfr Reichenbach 1966, s. 115). I den semantiska litteraturen är detta det vanligaste sättet att ange argumentens funktioner.

Att det propositionella innehållet i kausativa satser förutom följdpropositionen (P_2) också uppvisar en orsaksproposition (P_1) framgår tydligt av fall som följande:

(71) Mannen sparkade ihjäl hunden.

Satsen kan exempelvis omskrivas med (72a) och (72b):

- (72) a. Mannen sparkade hunden och hunden dog.
 b. Mannen sparkade hunden, vilket resulterade i att hunden dog.

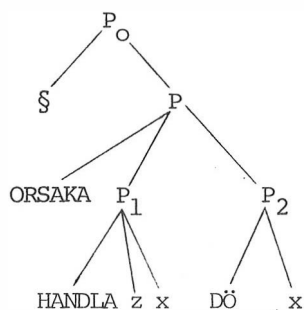
I motsats till (71) är (70) ospecificerad med hänsyn till hur hunden togs av daga, men den kan omskrivas med strukturer av samma slag som (71).

- (73) a. Mannen gjorde något åt hunden och hunden dog.
 b. Mannen gjorde något åt hunden, vilket resulterade i att hunden dog.

Vi har all anledning att anta att sats (70) också innehåller en orsaksproposition. Denna analys har dessutom en uppenbar fördel.

I sats (70) är mannen den aktiva parten (agenten) och hunden den som handlingen går ut över (patienten/objektiven). Eftersom agenten i allmänhet är det argument som på det syntaktiska planet motsvaras av subjektet måste denna djupkasusroll byggas in i beskrivningsapparaten, för annars blir den viktiga generaliseringen uttryckt i grammatiken. Man kan göra detta genom att introducera ett tvåställt handlingspredikat *HANDLA*, vars första argument är agent och det andra patient. Predikationen *HANDLA(z, x)* utläses "z riktar en handling mot x" eller "z gör något åt eller med x". Bl.a. Dowty (1972), Ross (1972), McCawley (1973), Wojcik (1976) och Viehweger *et al.* (1977) arbetar med ett liknande handlingspredikat. För vi orsakspropositionen i sats (70) tillbaka på en struktur med predikatet i fråga kan vi på ett enkelt sätt beskriva både orsak-följd -relationen och kasusrollerna hos subjektet och objektet. Den semantiska representationen för (70) får då följande utseende:

(74)

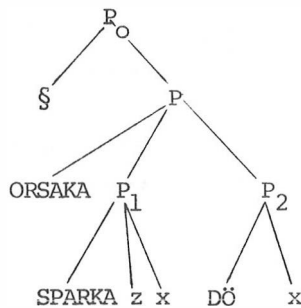


Diagrammet gör inte anspråk på fullständighet utan illustrerar endast den semantiska grundstrukturen hos sats (70). Som synes bildar orsakspropositionen (P_1) tillsammans med följdpropositionen (P_2) en komplex proposition som är argument till det assertiva predikatet §; z står för mannen och x för hunden. Av enkelhetsskäl och eftersom det knappast finns någon risk för missförstånd kommer jag inte heller i fortsättningen att ange explicit vad som är predikat och vad som är argument om detta av någon anledning inte är absolut nödvändigt. I lineär notation motsvaras (74) av (75):

(75) § < ORSAKA [HANDLA(z , x), DÖ(x)] >

Den i (74) givna analysen passar inte som sådan på satser som (71), där sättet varpå handlingen utfördes också är uttryckt. Jag sätter upp följande semantiska grundstruktur för (71):

(76)



I motsats till (74) är predikatet HANDLA inte utsatt i (76). Subjektet och objektet representerar samma kasusroller i (70) och (71), och HANDLA måste därför ingå som komponent i betydelsen hos *sparka*. Om betydelsen hos detta verb kan uttömmande beskrivas med hjälp av semantiska komponenter är HANDLA med i det semantiska trädet, men om en sådan uttömmande analys inte är möjlig måste det finnas följande reduktionsregel: SPARKA(x , z) \supset HANDLA(x , z) - se ovan s. 39.

Både (74) och (76) är exempel på den s.k. bipositionella kausativanalysen som går ut på att orsak-följd -relationen är en relation mellan två propositioner, inte mellan en individ och en proposition. Den senare idén är den ursprungliga bland lingvister (se t.ex. McCawley 1968b) men har med tiden allt mer och mer trängts undan av den förstnämnda, som

också representerar filosofernas syn på saken (jfr Vendler 1967, Fillmore 1971a, McCawley 1971, 1976, Dowty 1972, Talmy 1976, Wojcik 1976 och Viehweger *et al.* 1977).⁸ Om det förhåller sig så att Kalle har skjutit sin hund, ligger det i öppen dag att hundens död inte var en följd av Kalle utan av den handling han utförde. Den bipropositionella analysen möjliggör dessutom en enkel och naturlig beskrivning av sådana konstruktioner som (72a) - (73b).

J.A. Fodor (1970) hävdar att kausativa satser i sin underliggande struktur inte innehåller predikatet CAUSE. Ett av hans argument bygger på att eftersom (77a) är välformad men (77b) inte så kan *kill* inte föras tillbaka på *cause to die*:

- (77) a. John caused Bill to die on Sunday by stabbing him on Saturday.
 b. ⁺John killed Bill on Sunday by stabbing him on Saturday.

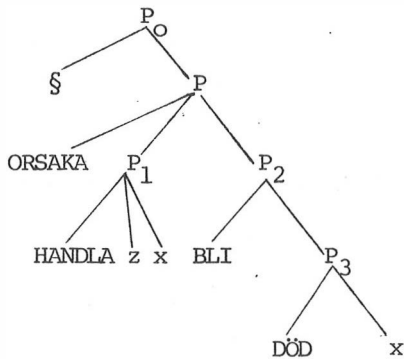
Existensen av sådana par kullkastar emellertid inte kausativanalysen, för man kan säga att lexikaliseringen är blockerad när det föreligger en struktur av typen (77a). Hans övriga argument - korrelatet för *do so*-konstruktionen och den obligatoriska syftningen av en *instrumental by*-fras på djupstrukturssubjektet - är snarare syntaktiska än semantiska, och de behöver därför inte tas som motevidens. Utan att överdriva kan man säga att predikatet CAUSE/ORSAKA numera ingår som beståndsdel i praktiskt taget alla försök att beskriva kausativsatsernas semantiska struktur.

I likhet med alla andra övergångs- eller *inkoativverb* anger *dö* en övergång från ett tillstånd till ett annat. De mest typiska inkoativmarkörerna i svenska är ytverbet *bli* och suffixet *-na*. I många fall är båda möjliga: *bli hård* - *hårdna*, *bli sjuk* - *insjukna*, *bli trött* - *tröttna* osv. Verbet på *-na* och strukturen *bli* + *adjektiv* är här *synonyma* och vi kan därför anta att *hårdna* går tillbaka på *BLI* [*HÄRD(x)*], *insjukna* på *BLI* [*SJUK(x)*] osv. *BLI* är ett inkoativpredikat som har samma betydelse som verbet *bli* och som tar en proposition som argument; *BLI* [*SJUK(x)*] utläses "det blir så att x är sjuk" eller "x blir sjuk". Denna analys kan också utsträckas till sådana verb som inte uppvisar suffixet *-na*,

8. För enkelhetens skull använder jag någon enstaka gång den äldre notationen i linjär framställning.

för *död* förhåller sig alldeles tydligt på samma sätt till *dö* som *sjuk* till *insjukna*: i båda fallen anger adjektivet det tillstånd som den genom verbet uttryckta handlingen resulterar i, och detta terminala tillstånd står i ett negationsförhållande till det som rådde före handlingens början. Verbet *dö* kan således föras tillbaka på $BLI[DÖD(x)]$ och vi måste därför ersätta diagram (74) med (78); även här står *z* för mannen och *x* för hunden.

(78)



Fördelen med denna semantiska representation är att den utpekar (79b) och (79c) som implikationer av (79a) samt (80a) och (80b) som kontradiktioner:

(79) a. Mannen dödade hunden. (70)

b. Hunden dog.

c. Hunden var död (efteråt).

(80) a. ⁺Mannen dödade hunden men den dog inte.b. ⁺Mannen dödade hunden men den var aldrig död.

Det finns också oberoende lingvistisk evidens för att en på ytan mycket enkel sats går tillbaka på en semantisk struktur av typen (78), jfr:

(81) a. Lisa värmdde gröten i ugnen några minuter. 2.15-16 0 0⁹

b. Lisa ställde gröten i ugnen några minuter. 2.2-16 0 0

c. Läkaren undersökte patienten i femton minuter.

d. Läkaren sövde ner patienten i femton minuter.

e. Hon klädde på barnen långsamt.

f. Hon klädde barnen varmt.

9. Beträffande siffrorna efter (81a) och (81b) se nedan s. 68; jfr också s. 65.

I (81a), (81c) och (81e) modifierar adverbialiet händelsen i sin helhet (jfr P i (78)), men i (81b), (81d) och (81f) ansluter det sig endast till *resultatspropositionen* (jfr P_3 i (78)). Satser av det senare slaget kan beskrivas adekvat endast utifrån en sådan komplicerad semantisk representation som (78), för jag kan inte se att det finns någon väsentlig syntaktisk skillnad mellan de minimala paren i (81) - jfr även McCawley 1979, s. 93 ff. Beträffande sanningsvillkoren för BLI se nedan s. 202.

3.2. Nominalfrasernas semantiska beskrivning

Jag har hittills sagt att argumenten z och x i träd-diagrammen ovan står för mannen resp. hunden i (74) och (78) men jag har ännu inte givit exempel på en explicit semantisk beskrivning av nominalfraser. Jag skall här försöka råda bot på denna brist. Såsom vi har sett ovan (s. 34) kan betydelsen hos substantivet *man* föras tillbaka på tre samordnade propositioner: MÄNNISKA(x) & FULLVUXEN(x) & MANLIG(x). Hos substantivet *hund* är en uttömmande komponentanalys inte möjlig och dess motsvarighet på det semantiska planet är därför HUND(x); för enkelhetens skull för jag i det följande också ordet *man* tillbaka på en sådan 'okomplicerad' struktur. En formel som MAN(x) kallas i logiken *öppen sats* eller *propositionell funktion* och argumentet i den är en individvariabel som inte står för en bestämd individ utan för vilken individ som helst. Eftersom man inte vet vilken individ en propositionell funktion handlar om är det inte meningsfullt att säga att den uttrycker en proposition eller att den är sann eller falsk (jfr Reichenbach 1966, s. 80 ff. och Allwood *et al.* 1977, s. 59, 63).

Det finns två slags semantiska element i naturliga språk. De *inskränkande* anger hur många eller vilka objekt det är fråga om, medan de *predicerande* beskriver deras egenskaper och inbördes relationer och således definierar de villkor som de måste uppfylla. De sistnämnda är predikat. De förstnämnda manifesteras framför allt som artiklar och räkneord, och i anslutning till Bierwisch (1971b) behandlar jag dem som operatörer som i likhet med logikens all- och existenskvantifikator binder en variabel. I motsats till vad fallet är med predikaten skriver jag de in-

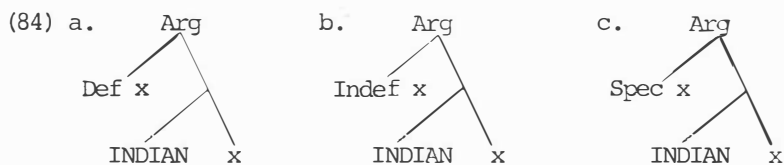
skränkande särdragen med små bokstäver. Betrakta följande satser:

- (82) a. Ulla vill gifta sig med *indianen*.
 b. Ulla vill gifta sig med *en indian*.

Den bestämda nominalfrasen kan föras tillbaka på (83a) och den obestämda på (83b) eller (83c):

- (83) a. Def x [INDIAN(x)]
 b. Indef x [INDIAN(x)]
 c. Spec x [INDIAN(x)]

Sats (82b) är dubbeltydig, ty det kan antingen vara fråga om vilken indian som helst (en *ickespecifik* NP) eller en viss, för talaren känd indian (en *specifik* NP, se närmare nedan s. 94 ff.). *Def* anger bestämdhet, *Indef* ickespecificitet och *Spec* specificitet (jfr Bierwisch 1971b, s. 417 ff.; se även Viehweger *et al.* 1977, s. 189 f.). De variabler eller *referensindex* som binds av de tre operatorerna representerar mängder som består av ett eller flera element (se nedan). I trädnotation motsvaras (83a) - (83c) av (84a) - (84c).



Strukturer som (83a) - (84c) kallas *NP-beskrivningar*. Den logiska motsvarigheten till *Def* är den s.k. *iota*-operatorn, som emellertid binder individer, inte mängder. En specificitetsoperator har också introducerats av Bellert (1972, s. 32 ff.).

Låt oss nu återkomma till den sats som vi ursprungligen utgick ifrån, nämligen *Mannen dödade hunden* (70). I den är båda NP-beskrivningarna presupponerade:

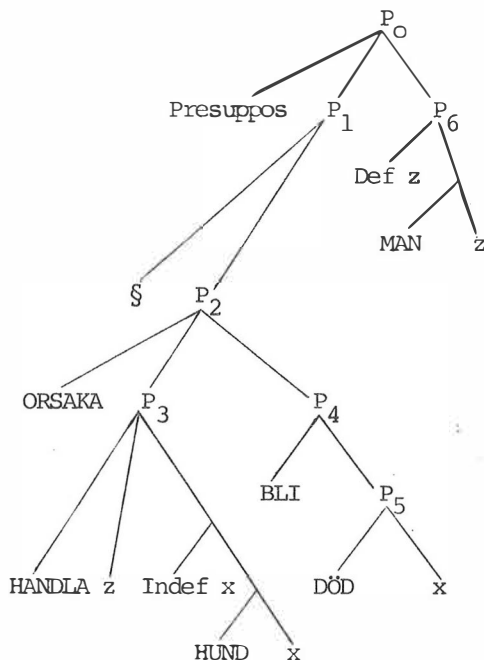
- (85) *Mannen dödade inte hunden.*

Som synes är det inte nominalfraserna utan verbet som drabbas av negationen. Jämför däremot:

- (86) a. *Mannen dödade en hund.*
 b. *Mannen dödade inte en hund.*

Här påverkas också *en hund* av negationen och motsvarande NP-beskrivning är därför inte presupponerad. För att kunna beskriva denna skillnad introducerar jag operatom *Presuppos(ition)*, vars högra operand (jfr P_6 i (87)) utgörs av presuppositionerna och den vänstra (P_1 i (87)) av den övriga delen av satsbetydelsen (se Viehweger *et al.* 1977, s. 146 ff.). I motsats till *Def*, *Indef* och *Spec* är *Presuppos* ingen semantisk komponent utan dess uppgift är att spjälka upp satsbetydelsen i två delar. Eftersom presuppositionerna inte kan asserteras måste det assertiva predikatet § ingå i den vänstra operanden till *Presuppos*. Vi kan föra satsen *Mannen dödade en hund* (86a) tillbaka på diagram (87).

(87)



I träd-diagrammet är P_2 asserterad (jfr § i P_1) och P_6 presupponerad. Om objektet i (86a) vore bestämt skulle P_3 förutom predikatet och z endast innehålla indexet x medan P_6 skulle bestå av två samordnade NP-beskrivningar, nämligen $\text{Def } z[\text{MAN}(z)]$ och $\text{Def } x[\text{HUND}(x)]$.

Bierwisch (1971b) gör gällande att referensindexen representerar mängder som kan bestå av ett eller flera element. Satserna nedan är översättningar av hans engelska exempel:

- (88) a. Pojkarna såg flickorna.
 b. Pojkarna slog flickorna.

I (88a) förhåller det sig tydligen så att alla flickor sågs av alla pojkar, och satsens betydelse kan därför återges med en logisk formel som innehåller två allkvantifikatorer. I detta fall kan vi alltså utgå från de individer som ingår i mängderna POJKE och FLICKA. I (88b) kan en sådan formel inte komma i fråga eftersom satsen inte behöver uttrycka att varje enskild pojke slog varje enskild flicka. I stället kunde man försöka återge dess betydelse med en formel där en allkvantifikator som binder argumentet för POJKE föregår en existenskvantifikator som binder argumentet för FLICKA. Den skulle dock uttrycka att det för varje pojke fanns åtminstone en flicka som blev slagen, men (88b) uttrycker snarast att varje flicka blev slagen av åtminstone en pojke.

Enligt Bierwisch kan analysen med all- och existenskvantifikatorn inte accepteras som en generell lösning, för den är i alltför hög grad beroende av lexikonenheternas idiosynkratiska egenskaper, såsom skillnaden mellan (88a) och (88b) ger vid handen. Dessutom tvingar den fram distinktioner som språket inte gör, jfr:

- (89) Pojkarna jagade flickorna.

Satsen är neutral med hänsyn till om var och en av pojkarna jagade var och en av flickorna, om varje pojke jagade åtminstone en flicka eller om varje flicka jagades av åtminstone en pojke. Den betyder rätt och slätt att en grupp pojkar jagade en grupp flickor men utsäger ingenting om förhållandet mellan individerna i de två grupperna. Jämför ytterligare:

- (90) a. Finnarna är dåliga på språk.
 b. Tyskarna förstörde Lappland.

Utsagorna gäller inte för varje enskild finne resp. tysk utan för grupperna som helhet. Dessutom finns det fall som

- (91) Kalle och Lisa är ett veckert par

där Kalle och Lisa bara tillsammans kan utgöra ett par. Av data av detta slag drar Bierwisch den slutsatsen att logiken och de naturliga språken skiljer sig i fråga om kvantifiering: logiken utgår från enskilda individer och bildar mängder av dem med hjälp av all- och existenskvantifika-

torn, men lingvistisk semantik måste kunna ta mängden som grundenhet. I anslutning till Bierwisch betraktar jag argumentvariablerna som representerar för mängder som består av ett eller flera objekt.

4. OM METODIKEN

4.1. Allmänt om acceptabilitetstest

En av grundteserna hos alla modeller som kallar sig generativa är att det är det intuitiv-normativa språkkunskandet som grammatiken skall beskriva. Metodologiskt har detta haft till följd att forskaren inte är hänvisad till en korpus utan kan fabricera och bedöma sina satser själv. Det har utan tvivel varit till avsevärd nytta för teoribildningen att det har varit lätt att skaffa fram bevis för eller emot en hypotes genom introspektion, men metoden har samtidigt lett till att objektiviteten har blivit lidande. Det är inte sällsynt att långtgående hypoteser baseras på satser som inte accepteras av någon annan än forskaren själv. När han görs uppmärksam på detta blir svaret ofta att det heter så i hans egen dialekt. Ordet *dialekt* används i sådana fall i stället för och i samma betydelse som ordet *idiolekt* och detta bruk har sin förklaring i att forskaren drar sig för att öppet erkänna att hans observationer och hypoteser inte är generaliserbara. Sådan empirisk nihilism är oförenlig med principerna för seriöst vetenskapligt arbete.

Medvetenheten om de uppenbara risker som ett alltför blåögt förlitande på forskarens egen introspektion är förenat med resulterade mot slutet av 1960-talet i att korpusundersökningarna började komma till heders igen och att man började utarbeta *eliciterings-* eller *acceptabilitetstest* för att objektivt kunna mäta infödda informanternas intuitioner om sitt modersmål. Eliciteringstekniken har framför allt utvecklats av Quirk & Svartvik (1966) och Greenbaum & Quirk (1970). Deras test består av *bedömnings-test* och *operationella test* och dessa huvudtyper sönderfaller i vissa underkategorier. De förstnämnda kännetecknas av att informanterna får i uppgift att bedöma acceptabiliteten av en sats

enligt nedanstående skala.

- (92) a. fullständigt naturlig och normal
 b. fullständigt onaturlig och onormal
 c. någonstans däremellan

I de operationella testen gör informanterna något med satserna; de uppmanas exempelvis att ersätta en tempusform med en annan, att förvandla en påståendesats till en fråga, att komplettera en ofullständig sats osv.

De två testtyperna skiljer sig inte bara i fråga om utformningen utan de ger åtminstone delvis information om olika saker. Låt oss ta ett exempel. I ett av testen i Quirk & Svartvik (1966) bads informanterna att förvandla *He pushed open the door* (testsats 49, s. 108) till motsvarande frågesats och resultatet blev att 75% av informanterna gav svaret *Did he push open the door?* medan 25% av dem gav ett svar där ordningsföljden mellan *open* och *the door* hade kastats om: *Did he push the door open?* Detta visar att ordföljden objekt - predikatsfyllnad för den sistnämnda gruppen var naturligare än sekvensen predikatsfyllnad - objekt. Det var just ordföljden forskarna ville komma åt med testet medan den operation som försökspersonerna uppmanades att utföra endast tjänade till att maskera dess egentliga syfte, något som är typiskt för alla de operationella testen. När informanterna ombads bedöma den ursprungliga satsen accepterades den (alternativ (92a) ovan) av 82% av dem (se Quirk & Svartvik 1966, s. 22 f., 37 och 108).

Det är inte självklart att fördelningen av svaren på den sats där bara den begärda operationen utförts (sats (a)) och den i vilken också en annan förändring företagits (sats (b)) visar huruvida den ursprungliga testsatsen är språkvidrig eller inte. Om alla sagesmännen i exemplet ovan hade föredragit alternativ (b), dvs. satsen *Did he push the door open?* kunde vi inte vara säkra på att satsen *He pushed open the door* är ogrammatisk utan det enda vi med säkerhet kunde säga vore att *He pushed the door open* representerar en betydligt vanligare ordföljd. Om alla informanterna hade föredragit den ursprungliga satsen och gjort bara den förändring de ombads att göra, kunde vi inte heller vara helt säkra på att satsen *He pushed open the door* har bildats i överensstämmelse med språkets regelsystem, ty eftersom informanterna inte är medvetna om syftet

med de operationella testen så finns i princip den möjligheten att de helt mekaniskt utför den begärda operationen fastän de vet att den resulterande strukturen är språkvidrig (se nedan). Detta tyder på att man med de operationella testen på sin höjd kan utreda vad som är brukligt eller mindre brukligt men inte vad som överhuvudtaget är möjligt eller inte möjligt i språket. Grammatikaliteten kommer man in på livet endast med hjälp av bedömningstesten. Denna tanke tycks inte vara främmande för Greenbaum & Quirk (1970, s. 3) som säger att man med de operationella testen eliciterar informanternas *språkbruk* men med bedömningstesten deras *attityder* till språkliga uttryck.

Enligt Quirk & Svartvik (1966) är de operationella testen betydligt pålitligare än bedömningstesten eftersom forskaren i de sistnämnda inte kan avleda informanternas intresse från det problem han är intresserad av, vilket gör att deras reaktioner inte blir så naturliga som i de operationella testen. Det är förstås sant att man endast med dessa kan få fram försökspersonernas spontana reaktioner, men detta gör det inte berättigt att betrakta bedömningstesten som andra klassens test såsom författarna i fråga tycks göra (jfr s. 13 ff. och 49 ff.). Som sagt mäter de två testtyperna delvis olika företeelser och det är därför naturligt att resultaten i viss mån blir olika (se a.a., s. 106 ff.).

I somliga fall är bristen på överensstämmelse slående. När Quirk och Svartvik uppmanade informanterna att förvandla *Food was lacked by the children* (testsats 15, s. 106) till motsvarande frågesats utförde 75% av dem denna operation framgångsrikt, dvs. utan att företa någon annan förändring, men i bedömningstestet accepterades den ursprungliga satsen endast av 20% av sagesmännen. Litar vi nu blint på det operationella testet måste vi anse påståendesatsen som rätt så bra engelska fastän av någon anledning bara en femtedel av informanterna är av samma åsikt. Detta är förstås absurt.

Om språkbrukarna förkastar en konstruktion som av ett test karaktäriseras som deras spontana sätt att uttrycka sig är det testet det är fel på, inte informanternas språkkänsla. I det föreliggande fallet kan skillnaden mellan testresultaten föras tillbaka på att försökspersonerna mekaniskt lytt order och utfört den begärda operationen fastän de har varit medvetna om den resulterande konstruktionens språkvidrighet.

Denna företeelse är i själva verket mycket allmän i Quirk & Svartviks test (se testen 3, 5, 6, 14, 17, 19, 23, 27, 29, 32, 39, 42, 44 och 45, s. 106 ff.). Det är således inte alls sagt att de operationella testen alltid återspeglar ens brukligheten av en konstruktion.

Ett annat sätt att förbättra objektiviteten hos data är att anlita en korpus; för då får forskaren relativt pålitlig information om de strukturer som förekommer och han löper inte risk att förbise sådana konstruktioner som han borde ta med i beskrivningen, vilket lätt blir fallet om han fabricerar hela materialet själv. Å andra sidan står det klart att undersökningen av infödda talares intuitiv-normativa språkkunnande inte enbart kan baseras på en noggrann korpusanalys. Eftersom en grammatik skall beskriva endast de korrekta satserna i ett språk bör lingvisten inte bara veta vilka satser som är grammatiska utan också vilka som är ogrammatiska. En korpus berättar ingenting om språkvidrigheten av en sats utan det enda kriterium man här kan falla tillbaka på är språkkänslan; samma gäller förstås också grammatikaliteten men man brukar i allmänhet välja just en sådan korpus som innehåller så få inkorrekta satser som möjligt. Om grammatiken baseras endast på de (språkenliga) satser som förekommer i en korpus kan den i bästa fall beskriva de korrekta satserna i ett språk men den kan inte skilja dem från de inkorrekta, vilket den borde vara i stånd att göra.

En viktig aspekt är också att såväl grammatiska som ogrammatiska satser används i argumentationen som evidens för eller emot en hypotes. Man "vri-der och vänder" på en exempelsats (a), jämför de resulterande konstruktionerna ($a_1 \dots a_n$) med motsvarande omformningar ($b_1 \dots b_n$) av en annan exempelsats (b) och drar på basen av grammatikaliteten resp. ogrammatikaliteten av (a_1), (a_2), (a_3) osv. gentemot (b_1), (b_2), (b_3) etc. slutsatser beträffande den syntaktiska och semantiska strukturen hos (a) och (b). För att kunna eliminera ovidkommande faktorer arbetar man gärna med *minimala par* eller åtminstone med par som liknar varandra så mycket som möjligt:

- (93) a . Kanonen göts om till en kyrkklocka.
 b . Partisekreteraren valdes till riksdagsman.
 a_1 . Den kyrkklocka som kanonen göts om till har försvunnit.
 b_1 .⁺ Den riksdagsman som partisekreteraren valdes till har försvunnit.

Eftersom (93a₁) i motsats till (93b₁) är grammatisk måste det finnas någon underliggande skillnad mellan (93a) och (93b). Det är mycket sannolikt att forskaren aldrig hittar sats (93a₁) i en korpus. Visserligen är det möjligt att han påträffar en sats som liknar den i något viktigt avseende men då är det inte längre lika självklart att den berättar något om strukturen hos (93a), för det kan bli svårt att kontrollera de ovidkommande faktorerna.

4.2. Dataunderlag

Den förhandenvarande undersökningen baserar sig i första hand på rikssvenska informanternas intuitioner om sitt modersmål, vilka jag har försökt komma åt med hjälp av bedömningstest. Dessa utfördes med enkätteknik. De skriftliga uppgifterna sändes till sagesmännen per post och i instruktionen (se Rahkonen 1982)¹⁰, som var densamma i alla de tre testen, uppmanades de att bedöma testningarna enligt den tregradiga skala som Quirk & Svartvik (1966) och Greenbaum & Quirk (1970) arbetar med (se (92) ovan). Eftersom alternativet 'någonstans däremellan'/'kan inte avgöra' praktiskt taget aldrig prioriterades av flertalet informanter och genomgående fick mycket låga värden skulle det inte ha varit ändamålsenligt att ha en skala med flera än tre alternativ.

Test 1 består av 169, test 2 av 83 och test 3 av 74 uppgifter. I de ursprungliga enkäterna var antalet testningar något större, ty alla onödiga deluppgifter har utelämnats. Eftersom frågeformulären innehöll så många testningar fanns den risken att informanterna skulle tröttna och deras språkkänsla avtrubbas om de skulle försöka besvara alla frågorna på en gång. De ombads därför att ta en paus när de kände sig trötta. En annan uppenbar risk var att sagesmännens språkkänsla skulle avtrubbas av alltför grundlig introspektion. Jag försökte motverka detta genom att uppmana dem att lita på den första, spontana reaktionen; därutöver för-

10. Av utrymmesskäl har testbatteriet publicerats som en separat bilaga (Rahkonen 1982). Den kan beställas på *Institutionen för nordiska språk, Jyväskylä Universitet, 40100 Jyväskylä 10, Finland.*

sökte jag varva oacceptabla satser med acceptabla, men eftersom jag i några fall inte hade någon som helst hypotes om försökspersonernas reaktioner lyckades detta inte alltid. Jag undvek också i mån av möjlighet att placera efter varandra alltför många sådana konstruktioner där man testade samma företeelse. Jag hade förstås ingen möjlighet att kontrollera huruvida mina instruktioner efterlevdes, men jag har inte märkt någon påfallande skillnad mellan de första och de sista svaren i testen. Informanterna ombads också att ange om de ansåg att en konstruktion var möjlig endast i tal eller i skrift men inte i båda. Sådan information gavs bara i några enstaka fall, och inte en enda sats befanns entydigt tal-
språklig eller skriftspråklig.

Det är allmänt känt att acceptabiliteten av en sats ofta beror på den kontext där den står (se t.ex. Lakoff 1971b). När sagesmännen får i uppgift att bedöma lösryckta satser kan det bli så att den som kan föreställa sig en kontext där satsen är möjlig betraktar den som acceptabel, medan den som av någon anledning inte kommer på en sådan förkastar den. Å andra sidan bör man inte överdriva riskerna med kontextlösa satser. Jag kan inte inse varför man exempelvis i fall som

- (94) a. Lisa tog ut gröten ur ugnen några minuter. 2.11¹¹
 b. Det fanns en spricka och en sockerbit i koppen. 1.111
 c. Det var i ugnen hon stekte fisken, inte den i kylan. 3.27
 d. Jag hittade romanen varken om Gustav III eller om Karl XII. 3.32
 e. Från andflocken skilde sig två formationer till höger om den. 1.48

inte kunde fråga "Kan du överhuvudtaget säga eller skriva så här?", såsom jag har gjort. Jag har begagnat denna frågetyp framför allt i sådana klara fall där kontexten uppenbarligen inte spelar någon avgörande roll vid bedömningen av en sats acceptabilitet. I några test har jag beskrivit en betydelse eller situation och frågat informanterna huruvida de kan använda satsen i denna betydelse eller situation (se testen 1.13 och 1.4).

Många av mina test är kontextuella. Jag har givit två meningar (a) och (b) och bett informanterna att ange om de kan fortsätta med (b) om de har börjat med (a), om de kan besvara (a) med (b) eller om de anser att det

11. Siffrorna efter exemplen anger deras placering i testbatteriet, jfr nedan s. 68.

är konsekvent att fortsätta med (b) om man har börjat med (a) - jfr testen 1.23, 1.40 och 1.46.

Eftersom det i princip är möjligt att bruket av rumsuttryck i finlandssvenskan är påverkat av finskan har jag för säkerhets skull anlitat rikssvenska sagesmän.¹² Antalet informanter var 12 vid test 1 och 16 vid testen 2 och 3. Att siffrorna är så små som de är beror på att jag inte lyckades få tag i flera rikssvenska försökspersoner. Denna praktiska svårighet tar sig uttryck också i informantgruppens sammansättning: den består nästan uteslutande av personer som på basen av sin utbildning eller sitt yrke är i stånd att medvetet analysera sitt modersmål. Alla informanter har en grundutbildning som motsvarar svensk studentexamen, och några av dem (9) har varit mina sagesmän redan före denna undersökning. Att knappast någon av dem kan betecknas som "naiv" är inte nödvändigtvis någon allvarlig brist när det handlar om bedömningstest av den omfattning jag har utfört. Man kan räkna med att också en "ofördärvad" informant under loppet av ett långt test åtminstone i någon mån blir medveten om vad forskaren är ute efter. En fördel med erfarna och lingvistiskt orienterade sagesmän är att de bättre än andra kan hålla i särrent språkliga företeelser och kunskapen om den utomspråkliga verkligheten.

En forskare som arbetar med flera än en informant blir förr eller senare ställd inför den vanskliga uppgiften att avgöra när han betraktar en konstruktion som grammatisk resp. ogrammatisk. Jag måste genast säga att jag inte kan ge ett teoretiskt tillfredsställande svar på denna fråga och jag betvivlar att ett sådant överhuvudtaget existerar. Enligt Leech (1970, s. 355) är det orealistiskt att vänta sig att antalet accepterade svar ens i de allra enklaste fallen överstiger 80% när det är fråga om semantiska test. Jag har själv ställt grammatikalitetströskeln vid 75%. Denna tröskel är tillräckligt låg i det avseendet att den möjliggör användningen av relativt komplicerade testmeningar men å andra sidan är den så pass hög att den motsvarar vår intuitiva uppfatt-

12. En av informanterna vid test 3 hade tvåspråkig bakgrund (finska - finlandssvenska). Hon hade dock varit bosatt i Sverige sedan år 1949 och jag kunde inte konstatera någon väsentlig skillnad mellan hennes och de övriga informanternas reaktioner. Test 3 handlar huvudsakligen om Ross' begränsning på komplexa nominalfraser.

ning om vad som ännu kan anses vara normalt. Jag har delat de inkorrektasatserna i två kategorier, sådana som är helt ogrammatiska (+) och sådana som är lätt ogrammatiska (?). Förhållandet mellan informantreaktionerna och grammatikaliteten framgår av nedanstående tabell, där kolumn A representerar test 1 och kolumn B testen 2 och 3.

(95)	antalet positiva svar		procent	satsen är
	A	B		
	9 - 12	12 - 16	minst 75	grammatisk
	6 - 8	8 - 11	mellan 50 och 75	lätt ogrammatisk (?)
	0 - 5	0 - 7	under 50	helt ogrammatisk (+)

För att få en pålitlig bild av informanternas intuitioner har jag i allmänhet testat en och samma företeelse med hjälp av flera olika testmeningar och jag har inte dragit några slutsatser av enstaka gränsfall. Varje exempelsats som bedömts av informanter följs av ett *acceptabilitetsindex*, jfr:

(96) Barnet somnade till en stund. 2.20-1330

Siffran före strecket anger att det är fråga om testmening 20 i test 2; den första siffran (13) efter strecket anger antalet accepterade, den andra (3) antalet förkastade och den tredje (0) antalet tveksamma svar. Eftersom termerna grammatisk och ogrammatisk oftast begagnas i betydelsen 'syntaktiskt korrekt resp. inkorrekt' använder jag hädanefter termerna korrekt och inkorrekt när jag talar om (in)korrekthet i största allmänhet. När jag säger att en sats är acceptabel eller oacceptabel menar jag normalt att den också är väl- resp. illaformad.

Alla mina exempelsatser har inte underkastats systematisk testning. Jag har på basen av min språkkänsla valt ut de strukturer vars acceptabilitet det knappast kan råda delade meningar om och kontrollerat dem med endast en informant. Dessa exempel åtföljs därför inte av ett index eller en källuppgift. Fastän jag inte har svenska som modersmål har jag vid analysen av testresultaten kunnat konstatera att mina egna intuitioner mycket ofta sammanfaller med infödda språkbrukares reaktioner.

Största delen av mina exempel är självproducerade men många av dem har bildats med utgångspunkt i autentiskt språkmaterial. För att få en till-

räckligt mångsidig bild av svenskans existentiella inkoativsatser har jag systematiskt gått igenom *Svensk handordbok* (SHOB). Exempelen i denna bok utgörs vanligen av enstaka ord och infinitivkonstruktioner med bestämmningar. Jag har ofta gått så tillväga att jag har byggt upp en fullständig sats på basen av en sådan infinitivkonstruktion. Belägg för rumsuttryck har jag samlat i Waltaris *Rikets fiender* (RF), som jag också har excerperat systematiskt. Romanen innehåller ca 220 000 ord och är översatt av Th. Warburton. Att jag valt en översättning har sin förklaring i att jag ursprungligen hade för avsikt att skriva en kontrastiv avhandling. Därutöver har jag gått igenom tre mindre receptböcker (*Matglädje med Milda* = MM, *Matglädje med Milda II* = MM II och *Mat för män* = MFM) samt matspalterna i vissa nummer av *Femina* (10/1978, 15/1978, 17/1978, 37/1978, 47/1978) och *Saxons* (10/1978, 18/1978, 19/1978, 20/1978, 25/1978, 26/1978, 27/1978, 30/1978, 32/1978, 35/1978, 25/1979).

Jag har också dragit nytta av belägg som jag av en slump har kommit på i böcker eller tidningar som jag inte har excerperat systematiskt; dessa källor har också tagits med i källförteckningen. Att undersökningen innehåller relativt få autentiska exempel beror delvis på att jag, fastän jag i många fall har utgått från en autentisk sats, har gjort vissa förändringar i den. Detta är ofta en nödvändighet om man vill att den analyserade satsen och dess omformningar skall vara så lika varandra som möjligt.

DEL I: OM SVENSKANS EXISTENTIELLA INKOATIVSATSER

1. BAKGRUND OCH SYFTE

Det är en truism att den semantiska relationen mellan verbet och det direkta objektet inte är densamma hos alla verb och att t.o.m. ett och samma verb kan ta olika typer av objekt, jfr:

- (1) a. Lasse har själv renoverat sitt hus.
- b. Lasse har själv byggt sitt hus.
- c. Lisa har läst tiotals deckare.
- d. Lisa har skrivit tiotals deckare.
- e. Olle målade i går endast två väggar.
- f. Olle målade i går endast två tavlor.

I (1a), (1c) och (1e) kan objektets referent sägas vara föremål för verbalhandlingen, men i de tre övriga satserna leder handlingen till att det uppstår en helt ny referent. I det förra fallet talar man om *afficierat objekt* eller *föremålsobjekt*, i det senare om *efficierat objekt* eller *produktobjekt*. Forskare som har varit inne på objektsproblematiken gör i allmänhet denna distinktion och karaktäriserar den på ungefär samma sätt (jfr t.ex. Western 1921, s. 125 f., Jespersen 1924, s. 157 ff., Körner 1968, Ljunggren 1968 och Mikkelsen 1975, s. 38 f.; se emellertid Wallin 1968, s. 223) men mig veterligt finns det ingen systematisk beskrivning av den semantiska strukturen hos satser med produktobjekt, fastän det är fråga om en företeelse som har varit känd för flera lingvistgenerationer.

Något som ofta förbises i litteraturen är att en referent som kommer till som resultat av verbalhandlingen också kan representeras av subjektet, verbet eller en prepositionsfras. Jag kommer i denna undersökning att behandla konstruktioner av följande slag:

- (2) a. Flickan band ihop en bukett av blommorna.
- b. Flickan band ihop blommorna till en bukett.
- c. Lisa klippte fem smala remsor av tyget.
- d. Lisa klippte ut fem smala remsor ur tyget.
- e. Lisa klippte tyget i fem smala remsor.
- f. Häxan förvandlade kvinnan till en åsna.
- g. Partisekreteraren valdes till riksdagsman.

- h. Pojken ritade en bild av katten.
- i. Lisa vävde en vacker matta i förra veckan.
- j. Man anlade fabriken på en holme.
- k. Det blev en spricka i koppen.
- l. Det hade gått flera hål på stöveln.
- m. Mannen staplade plankorna.
- n. Pojken travade upp böckerna.

Men undantag av (2g) uttrycker alla dessa satser att det uppstod en referent eller en mängd referenter som inte hade existerat förut. Jag kallar sådana satser *existentiella inkoativsatser*. Den entitet som handlingen resulterade i kallas *resultat*, och det språkliga uttrycket för detta är *resultatsfras*. Den referent som den nya entiteten uppstår ur kallar jag *ursprung*, och dess motsvarighet på det syntaktiska planet heter *ursprungsfras*. I såväl (2a) som (2b) är blommorna ursprunget och buketten resultatet, men medan ursprungsfrasen i (2a) utgörs av prepositionsfrasen och resultatsfrasen av det direkta objektet så är fördelningen av de syntaktiska funktionerna precis den motsatta i (2b). Det finns satser vars semantiska struktur inte uppvisar något ursprung (jfr (2j) - (2l)).

Syftet med denna undersökning är (a) att utifrån de premisser som räknats upp i avsnitt 2.5 i introduktionen beskriva den underliggande semantiska strukturen för svenskans existentiella inkoativsatser och (b) att förklara fördelningen av de syntaktiska funktionerna på ursprunget och resultatet i dem (jfr (2a) - (2e)).

I kapitel 2 är jag inne på begreppet existens samt på textuell och extralingvistisk referens. Jag presenterar argument för att existensen i lingvistisk semantik bör behandlas som predikat, inte som kvantifikator som i logiken, och visar bl.a. att existensen av en referent i verkligheten inte är ett nödvändigt villkor för utomspråklig referens. I kapitel 3 behandlar jag vad jag kallar för klassificerande satser (jfr (2g)) och ger evidens för att de i motsats till existentiella inkoativsatser inte uttrycker att det uppstår ett helt nytt objekt utan att ett redan existerande objekt får en ny egenskap.

I kapitel 4 diskuterar jag satser som innehåller både ursprungsfras och resultatsfras; i 4.1 är jag inne på satser med identiskt ursprung och resultat (se (2a) - (2f)). Jag skiljer mellan synkron och diakron identitet samt

mellan total och partiell identitet, och definierar med hjälp av existens, tid och identitet predikatet UPPSTÅ, som tar resultatet som första och ursprunget som andra argument. Dessa argument behandlas som mängder bestående av ett eller flera element. På basen av de två mängdernas storlek och deras semantiska egenskaper indelar jag satserna med ursprung och resultat i fyra klasser och beskriver deras semantiska struktur. I avsnitt 4.2 behandlar jag satser där ursprunget och resultatet inte är identiska (se (2h)) och i kapitel 5 är jag inne på sådana som inte uppvisar något ursprung alls (jfr (2j) - (2l)).

Kapitel 6 redogör för fördelningen av de syntaktiska funktionerna (subjekt, objekt, prepositionsfras) i existentiella inkoativsatser. Jag visar först att begreppet tema i den form det förekommer hos Gruber (1970) och Jackendoff (1972, 1976) inte existerar på det semantiska planet, och diskuterar möjligheten av en sammanslagning av kasusgrammatiken och en modell som arbetar med semantiska komponenter. Därefter diskuterar jag lexikalt och satssemantiskt betingad subjektivering och objektivering samt sätter upp en allmän totalitetsprincip. Till slut studerar jag vilken roll kontextuella och situationella faktorer spelar vid fördelningen av de syntaktiska funktionerna.

2. OM EXISTENS OCH REFERENS

2.1. Syftningsförhållandena i en text

Existentiella inkoativsatser handlar om existensen av en eller flera entiteter, och existensen är därför ett centralt begrepp när det gäller att beskriva den semantiska strukturen för sådana satser. Det är min avsikt i detta kapitel att definiera betydelsen hos komponenten EXIST(ERA) och visa att den i naturliga språk inte är en kvantifikator utan ett predikat. Eftersom det finns ett intimt samband mellan existens och referens behandlar jag samtidigt också den sistnämnda företeelsen.

Man skiljer mellan grammatisk eller textuell referens och referens till tingen i den utomspråkliga världen. I det förra fallet rör det sig om

relationen mellan ett anaforiskt pronomen eller substantiv och dess korrelat i texten, i det senare om förhållandet mellan tecknet och verkligheten. Inom transformationsgrammatiken har forskarnas intresse länge varit koncentrerat på textuell referens även om man samtidigt har varit medveten om att det finns ett samband mellan denna och den utomspråkliga referensen, jfr:

- (3) a. Författaren har igen skrivit en bok.
 b. Boken handlar om andra världskriget.
 c. Romanen handlar om andra världskriget.
 d. [†]En bok handlar om andra världskriget.

Att (3d) till skillnad från (3b) och (3c) inte kan bilda en acceptabel text med (3a) ger vid handen att den morfologiska identiteten mellan två nominalfraser inte räcker till att förklara den textuella relationen mellan *en bok* i (3a) och ett efterföljande anaforiskt substantiv. Den avgörande faktorn tycks vara att *en bok* i (3a), *boken* i (3b) och *romanen* i (3c) syftar på samma företeelse i verkligheten, dvs. att de är *koreferenta* eller *referensidentiska*.

Referensidentiteten spelar en avgörande roll också vid pronominalisering och deletering. För att kunna handskas med dessa införde Chomsky (1965, s. 145 ff.) vad man kallar för referensindex, som tillfogade till nominalfraser gör det möjligt för transformationerna att ta hand om företeelser av detta slag. I hans analys går (4a) tillbaka på (4b):

- (4) a. Kalle talar bara om sig själv.
 b. $\left[\begin{array}{c} \text{Kalle}_{\text{NP}_i} \\ \text{S}_0 \end{array} \text{ talar bara om } \begin{array}{c} \text{Kalle}_{\text{NP}_i} \\ \text{S}_0 \end{array} \right]$

I (4b) är nominalfraserna försedda med samma index *i*. Om den senare frasen hade fått sig tillordnat ett annat index än den första kunde *Kalle* inte bytas ut mot *sig själv* utan reflexiveringens vore blockerad eftersom det då skulle vara fråga om två ickekoreferenta nominalfraser. Det bör observeras att bruket av referensindex enligt Chomsky inte innebär införandet av utomspråklig referens i syntaxen. I hans djupstrukturer är referensindexen rent formella entiteter som utgör en teknisk förutsättning för att vissa transformationer skall kunna operera (jfr Chomsky 1971, s. 191, not b). Indexen förutsätts alltså inte stå i relation till tingen i världen.

Utgående från förslaget ovan att referensindexen är formella koreferensmarkörer har bl.a. Lauri Karttunen undersökt vilka begränsningar det finns för koreferens i syntaxen. Han har framför allt koncentrerat sig på frågan när en obestämd nominalfras kan fungera som korrelerat till ett bestämt substantiv eller pronomen (se Karttunen 1968, 1969 och 1971), jfr:

- (5) a. Kalle har också en bil.
 b. Den är alldeles ny.
 c. Hans bil är alldeles ny.
 d. Bilen han har är alldeles ny.
- (6) a. Kalle har inte någon bil.
 b. ⁺Den är alldeles ny.
 c. ⁺Hans bil är alldeles ny.
 d. ⁺Bilen han inte har är alldeles ny.

Medan (5b) - (5d) är acceptabla efter (5a), är (6b) - (6d) oacceptabla efter (6a). Eftersom det obestämda substantivet *en bil* i (5a) kan vara korrelerat till *den*, *hans bil* och *bilen han har*, etablerar det vad Karttunen kallar för *diskursreferent*. En diskurs- resp. *textreferent* är alltså något som kan omtalas senare i texten (jfr Karttunen 1971, s. 3).

Såsom (5) ger vid handen etablerar en obestämd nominalfras i allmänhet en diskursreferent när den ingår i en jakande huvudsats; (6) å sin sida visar att en obestämd, ickespecifik nominalfras (se nedan s. 94) inte kan etablera en sådan när satsen är negerad. Dyliga nominalfraser kan inte heller introducera en diskursreferent vid modalverben, jfr:

- (7) a. Jag måste skaffa mig en bil.
 b. ⁺Den är i bra skick.

Även om (7b) i och för sig är acceptabel är den oacceptabel som fortsättning på (7a). Vid implikativa verb introducerar en obestämd, ickespecifik nominalfras en diskursreferent om satsen är jakande:

- (8) a. Kalle har lyckats skaffa sig en bil.
 b. Den är i bra skick.

Om (8a) negeras kan objektet inte etablera en textreferent eftersom då också den inbäddade satsen negeras:

- (9) a. Kalle har inte lyckats skaffa sig någon bil.
 b. ⁺Den är i bra skick.

Vid faktiva verb etableras en textreferent oberoende av om huvudsatsen är jakande eller nekande:

- (10) a. Lisa vet redan att Kalle har en bil.
 b. Lisa vet ännu inte att Kalle har en bil.
 c. Den är i bra skick.

Sats (10c) är acceptabel som fortsättning på både (10a) och (10b). För närmare detaljer se Karttunen 1971, s. 5 ff.

I exemplen (5), (8) och (10) är det fråga om *permanenta* diskursreferenter, som har den egenskapen att de - sedan de en gång väl etablerats - när som helst kan omnämnas på nytt. Det finns också *provisoriska* diskursreferenter, jfr:

- (11) a. Jag måste skaffa mig en bil.
 b. Den måste vara i bra skick
 c. och ha ett stort bagageutrymme.
 d. ⁺och den har ett stort bagageutrymme.

I motsats till (7b) är (11b) acceptabel som fortsättning på satsen *Jag måste skaffa mig en bil*. Orsaken till acceptabiliteten av (11b) är att *den* och dess korrelat *en bil* båda ligger inom *räckvidden* (scope) för samma semantiska element, nämligen verbet *måste* (jfr också (11c)). I (7b) och (11d) kan *den* inte syfta på *en bil* eftersom pronomenet ligger utanför räckvidden för *måste* (se Karttunen 1971, s. 10 f.).

2.2. EXISTERA som komponent i existentiella inkoativsatser

Existentiella inkoativsatser förhåller sig annorlunda till existensen än de flesta övriga satser. Vi skall nu betrakta dem litet närmare, jfr:

- (12) a. Lasse har byggt sig en villa.
 b. Lisa har skrivit en ny roman.
 c. Pelle grävde ett dike på åkern.
 d. Eva skar tårtan i sex bitar.

Såsom vi påpekade i kapitel 1 uttrycker de existentiella inkoativsatserna

att det uppstår något nytt. Detta är dock en mycket vag formulering som också kan tillämpas på satser där en redan existerande entitet får sig tillordnad en ny egenskap, vilket är fallet i t.ex. *Partisekreteraren valdes till riksdagsman* (2g) - se närmare nedan s. 97 ff. Satserna i (13) skiljer sig från sådana som (2g) bl.a. därigenom att resultatsfraserna i dem är textuellt referentiella, för (13a) - (13d) är alla korrekta:

- (13) a. I somras byggde Lasse sig en villa men den brann ner så snart den var färdig.
 b. I somras byggde Lasse sig en villa, som dock brann ner så snart den var färdig.
 c. Lasse har byggt denna villa.
 d. Lasse har byggt villan därborta.

De direkta objekten i (13a) - (13d) introducerar alltså i motsats till prepositionsfrasen i (2g) en textreferent. Detta är kännetecknande för existentiella inkoativsatser med obestämd resultatsfras när det är fråga om en jakande assertion. Dessutom introducerar de vad jag nedan på sid. 80 kallar för världsreferent, för den som yttrar (13a) - (13d) påstår - om han är uppriktig - att den utomspråkliga världen tillfördes en entitet som inte existerade förut, m.a.o. dessa satser tycks presupponera \sim EXIST(y) och assertera EXIST(y).

De flesta verb förutsätter att referenterna för deras argument existerar. Man kan inte bo i ett hus eller läsa en bok som inte finns. Om satser med dylika verb kombineras med existentiella inkoativsatser blir resultatet i vissa fall ett brott mot den existentiella presuppositionen EXIST(y), jfr:

- (14) a. ⁺Lasse bor i en villa som troligen kommer att byggas om ett år.
 b. ⁺Jag håller just på att läsa en artikel som jag tänker skriva i morgon.
 c. ⁺I mörkret föll Pelle ner just i det dike som han har lovat gräva i dag.
 d. ⁺Innan Eva skar tårtan i sex bitar placerade hon dem på var sin tallrik.

Jämför satserna ovan med följande:

- (15) a. Lasse bor i en villa som troligen kommer att rivs om ett år.
 b. Jag håller just på att läsa en artikel som jag tänker recensera i morgon.
 c. I mörkret föll Pelle ner just i det dike som han har lovat skotta igen i dag.

Att (15a) - (15c) är korrekta men (14a) - (14c) inkorrekt visar att de existentiella inkoativsatserna förhåller sig på ett helt annat sätt till existensen än övriga satser. Relativsatserna i (14a) - (14c) ger alla upphov till slutsatsen att villan, artikeln resp. diket inte fanns till när handlingen i huvudsatsen utspelades. Detta beror på att handlingen i relativsatserna, som kunde ha lett till uppkomsten av dessa entiteter, inte var genomförd vid tidpunkten i fråga. Även (14d) innehåller samma brott mot den existentiella presuppositionen. Det ligger sålunda i öppen dag att bisatserna i (14) till skillnad från motsvarande satser i (15) presupponerar propositionen $\sim \text{EXIST}(y)$.

Även (16a) och (16b) visar att existentiella inkoativsatser presupponerar propositionen i fråga, jfr:

- (16) a. ⁺Villan, som nu äntligen är färdig, skall börja byggas i morgon.
 b. ⁺Diket därborta skall grävas nästa år.

Följande två satser är däremot korrekta:

- (17) a. Villan, som nu äntligen är färdig, skall målas i morgon.
 b. Diket därborta skall grävas djupare nästa år.

Skillnaden i grammatikalitet mellan (16a) och (17a) samt mellan (16b) och (17b) kan föras tillbaka på olika existentiella presuppositioner. I både (16) och (17) presupponeras det att nominalfrasen *Villan, som nu äntligen är färdig* resp. *Diket därborta* har referent. Satserna (17a) och (17b) är korrekta därför att *målas* och *grävas djupare* förutsätter att subjektets referenter existerar i de omtalade satserna. Verben *byggas* och *grävas* förutsätter däremot inte detta, ty i så fall borde ju (16a) och (16b) i likhet med (17a) och (17b) vara välformade. Att (16a) och (16b) är avvikande beror på att verben *byggas* och *grävas* förutsätter att subjektets referent inte existerade före handlingens början. Den semantiska strukturen för satserna i fråga uppvisar således både $\text{EXIST}(y)$ och $\sim \text{EXIST}(y)$, vilket gör att de är kontradiktoriska.

Det är typiskt för existentiella inkoativsatser att de presupponerar att referenten för resultatsfrasen inte existerade före handlingens början. Eftersom vi här har att göra med inkoativsatser säger det sig självt att denasserterade delen av satsbetydelsen innehåller propositionen $\text{EXIST}(y)$. Evidens för detta har vi bl.a. i det faktum att de existentiella inkoativsatserna kan parafraseras med ett uttryck som innehåller verbet *existera*.

Så kan vi t.ex. omskriva *bygga en villa med orsaka att det börjar existera en villa*. Lägg också märke till följande:

- (18) a. Hur länge har den nya teaterbyggnaden funnits nu? (A)
 b. Den byggdes för ett par år sedan. (B)
 c. Den målades för ett par år sedan. (B)

Om B besvarar frågan med (18c) utgår han ifrån att A vet hur lång tidsperioden var mellan byggandet och målandet och att A på basen av detta kan räkna ut svaret. Besvarar B frågan med (18b) förutsätter han inte denna pragmatiska information hos A. Eftersom (18b) i likhet med (18a) uppvisar betydelsekomponenten EXIST utgör (18b) ett direkt svar på frågan och A kan tolka svaret utan den kännedom om världen som är nödvändig i fallet (18c).

Skillnaden mellan (19a) och (19b) talar också för att existentiella inkoativsatser implicerar propositionen $EXIST(y)$ när det handlar om ett påstående:

- (19) a. Trots att diket ännu inte har grävts djupare existerar det dock fortfarande.
 b. ⁺Trots att diket ännu inte har grävts existerar det dock fortfarande.

Den senare meningen är tydligen avvikande därför att den är kontradiktorsrisk; bisatsen asserterar $\sim EXIST(y)$ och huvudsatsen $EXIST(y)$. Jämför ytterligare:

- (20) Beslutsfattarna har länge varit medvetna om behovet av en ny teaterbyggnad.
 a. Huset har nu äntligen byggts.
 b. Huset har dock inte byggts än.

Det är uppenbart att (20a) implicerar (21a), och (20b) å sin sida (21b), ty om talaren anser att (20a) är sann så måste han också anse att (21a) är sann, och på samma sätt förhåller det sig med (20b) och (21b):

- (21) a. Huset existerar nu.
 b. Huset existerar inte än.

Jämför (20a) och (20b) med följande:

- (22) a. Huset har nu äntligen renoverats.
 b. Huset har inte renoverats än.

Här är existensen av huset inte implicerad utan presupponerad. De flesta inkoativa och ickeinkoativa satser skiljer sig från existentiella inkoativsatser just i det avseendet att de inte asserterar eller implicerar existensen av en världsreferent.

2.3 Världsreferent, avsedd referent och topikonreferent

I semantiken har referensindexen en annan status än i syntaxen: de är inte subskript tillfogade ett NP i den syntaktiska djupstrukturen utan uppträder i form av variabler (x, y, z etc.) i satsernas semantiska representationer, som antas bestå av en uppsättning predikationer där variablerna är argument. På samma sätt som i logiken är variablerna bundna av olika slags operatorer. Eftersom man i semantiken beskriver betydelsen hos systemsatser kan argumentvariablerna inte representera en viss referent eller referentgrupp utan deras uppgift är endast att symbolisera identitet och ickeidentitet. En NP-beskrivning av typen Def x [MAN(x)] anger att någon är man och att han är känd för talaren, men den utsäger ingenting om vem substantivet *mannen* står för. Detta bestäms av talsituationen, och den extralingvistiska referensen är således en pragmatisk angelägenhet (jfr Bierwisch 1971b, s. 412). Det är inte orden som refererar till något utan det är talaren som med dem medvetet syftar på ett objekt eller en grupp objekt (se Strawson 1950, s. 317 f.).¹ Å andra sidan är det fullt berättigat att fråga vad nominalfrasernas referenter egentligen är för något.

McCawley (1968a, s. 138 f.) anser att det är bättre att tala om avsedda än om aktuella referenter, för enligt honom står referensindexen för entiteter som tillhör talarens mentala bild av världen, inte för de verkliga ting i världen. Om de stod för de sistnämnda kunde man inte ge en semantisk beskrivning av satser med fiktiva objekt. Fastän folk i allmänhet är ense om att det inte existerar några kentaureer i vår värld eller

1. Även om det egentligen är vilseledande att säga att en nominalfras syftar på eller refererar till något kommer jag av bekvämlighets skull att använda detta uttrycksätt då och då.

att vissa individer inte har en existens utanför den bok, film, etc. där de förekommer, bildar de helt acceptabla satser som handlar om sådana objekt. McCawley gör gällande att det ur lingvistikens synpunkt är likgiltigt huruvida ens uppfattning om de företeelser man talar om överensstämmer med verkligheten eller inte. Man behöver inte veta om det verkligen finns skyddsänglar för att kunna säga

(23) Min skyddsängel hjälper mig varje dag.

För McCawley är avsedda referenter alltså mentala entiteter som i somliga fall har en motsvarighet i verkligheten (en *denotation* eller *världsreferent*), i somliga däremot inte.

McCawley är inte ensam om att betona den mentala sidan hos den utomspråkliga referensen, för t.ex. Bellert (1972, s. 24) talar om avsedda objekt som indexen står för. Också Sampson (1975a, 1975b) sätter upp en mental nivå mellan en nominalfras och ett objekt i verkligheten, en nivå som består av abstrakta entiteter, vars existens är begränsad till språkbrukarens tankar. Den del av dennes mentala utrustning som tar hand om entiteterna i fråga - Sampson kallar dem rätt och slätt referenter - heter *topikon*. Ett objekt som existerar i den fysiska världen heter *denotation*. Det är kännetecknande för topikonreferenterna att man kan syfta på dem med en definit nominalfras. En referent i ens topikon motsvaras ofta av en denotation. Om en person P vet att det existerar en röd bil C så innehåller P:s topikon en referent *c* som motsvaras av C, dvs. denotationen. Utöver referenter som svarar emot fysiska objekt kan topikonet innehålla också sådana som står för entiteter som inte finns i verkligheten.

En persons topikon kan stå i strid med verkligheten också på annat sätt. Låt oss förutsätta att P utreder ett mordfall, att han känner en chaufför och att denne är mördaren. Om P inte vet att chauffören är mördaren, är denne och mördaren för honom två olika personer, m.a.o. en världsreferent motsvaras av två referenter i P:s topikon (se Sampson 1975a, s. 181 ff. och 1975b, s. 23 ff.). I (24c) och (24d) handlar det om ett liknande fall:

- (24) a. Olle är gift med Lisa.
 b. Olle är gift med statsministerns dotter.
 c. Pelle tror att Olle är gift med Lisa.
 d. Pelle tror att Olle är gift med statsministerns dotter.

Om Lisa och statsministerns dotter är samma person måste (24a) och (24b) ha samma sanningsvärde, men (24c) och (24d) behöver inte vara sanna resp. falska samtidigt. Det kan t.ex. vara så att Pelle tror att Lisa och statsministerns dotter är två olika personer fastän de i själva verket inte är det. Två topikonreferenter motsvaras då av en enda världsreferent, och det är då möjligt att (24d) är falsk men (24c) sann. Quine (1979, s. 141 ff.) talar i fall som (24c) och (24d) om *opaka*, dvs. *ogenomskinliga* nominalfraser. När en nominalfras kan ersättas med en annan utan att satsens sanningsvärde påverkas (*salva veritate*) är den *genomskinlig* (jfr (24a) och (24b)). Kontexter där opaciteten är möjlig kallas allmänt intensionella eller modala. Sådana skapas av modala ord som *nödvändigt* och *möjligt*, av verba dicendi: *säga*, *påstå*, *fråga* osv., av verb som uttrycker s.k. propositionella attityder: *vara övertygad*, *tro*, *lova* etc. samt av vissa intensionella handlingsverb, för vilka det är typiskt att de innehåller betydelsekomponenten FÖRSÖKA (jfr *söka* - *försöka hitta*; se Schelle 1973, s. 213 f.).

Sampsons topikonreferenter är i stort sett samma sak som McCawleys avsedda referenter. Det är en förtjänst hos båda forskarna att de har påpekat att en teori som går ut på att talaren med en nominalfras alltid syftar på något i den objektiva verkligheten är orimlig. Deras argumentation baserar sig huvudsakligen på fiktiva individer, dvs. sådana som endast existerar i en bok, film etc., jfr:

- (25) a. Raskolnikov dödade Alena Ivanovna.
 b. Alena Ivanovna dödade Raskolnikov.

Sats (25a) återger en sann händelse i Dostojevskijs roman *Brott och straff* medan (25b) är falsk. Om man förutsätter att Raskolnikov och Alena Ivanovna motsvaras av var sitt objekt utanför romanen är (25a) och (25b) emellertid kognitivt synonyma, för båda nominalfraserna syftar då på samma mängden (se Sampson 1972, s. 316). Ytterligare bevis på att referentiella nominalfraser inte behöver stå i direkt relation till tingen i den fysiska världen har vi i följande:

- (26) a. Jag borrade inte det hål vi talade om i förrgår utan det hål vi pratade om i går.
 b. Den här kyrkan har brunnit ner tre gånger men har alltid byggts upp på nytt.

Sats (26a) anger att det hål som existerade till följd av borrhålet var identiskt med det som personerna i fråga hade pratat om dagen innan, m.a.o. det existerande hålet framställs såsom identiskt med ett ickeexisterande hål. Om *den här kyrkan* i (26b) syftade enbart på det fysiska objekt som existerar i talögonblicket borde satsen vara kontradiktorisk, för om en kyrka brinner ner helt och hållet och man bygger en ny i dess ställe, är den sistnämnda i strängt extensionell mening ett helt annat objekt. Att satsen är fullständigt normal visar att subjektsnominalfrasen står för en mental referent. Om den prediceras det att den vid vissa tidpunkter har resp. inte har en motsvarighet i den fysiska verkligheten. Typiska abstrakta substantiv utgör också ett fall där en rent extensionell referensteori slår slint.

Det är i allmänhet så att talaren förutsätter att det objekt han syftar på med en nominalfras verkligen existerar. Betrakta följande satser:

- (27) a. Den franske kungen är skallig.
 b. Lasse har sålt sin bil.

Den som yttrar (27a) förutsätter att den franske kungen existerar och den som säger (27b) tar för givet att bilen i fråga har existerat. Lägga märke till att varken existensen av den franske kungen eller bilen påverkas av negationen:

- (28) a. Den franske kungen är inte skallig.
 b. Lasse har inte sålt sin bil.

Satserna (27a) och (27b) presupponerar alltså existensen av entiteterna i fråga. Närmare bestämt rör det sig om vad man kallar för *existentiella* presuppositioner. Om lyssnaren vet eller tror sig veta att Frankrike i talögonblicket inte har någon kung verkar (27a) egendomlig för honom. Satsen kan dock inte bedömas som avvikande om talaren är övertygad om att den franske kungen existerar. Frågan om huruvida den existentiella presuppositionen är sann, dvs. huruvida nominalfrasen motsvaras av en världreferent är inte ett lingvistiskt utan ett kunskapsteoretiskt problem (jfr Viehweger *et al.* 1977, s. 103 ff.).

De existentiella presuppositionerna är inte bara pragmatiska utan också semantiska, för verben uppför sig olika på denna punkt. De flesta verb är sådana att referenterna till deras argument måste existera i den värld

där verbets handling förverkligas, jfr:

- (29) a. Kalle kysste en flicka
 b. Olle sköt en björn
 c. ⁺ som inte existerade.

Eftersom (29c) är oacceptabel efter (29a) och (29b) är det uppenbart att objektets referent måste finnas till vid *kyssa* och *skjuta* för att satsen skall kunna vara sann, och på samma sätt förhåller det sig med subjektets referent. Detta gäller också när det är fråga om en fiktiv värld:

- (30) a. I drömmen kysste Kalle en flicka
 b. I drömmen sköt Olle en björn
 c. ⁺ som inte existerade.

Det finns emellertid verb som inte lägger sådana restriktioner på sina argument, jfr:

- (31) a. Kalle drömmer om en flicka
 b. Olle talar om en stuga
 c. som inte existerar.

I motsats till vad fallet är med (29) och (30) är (c) här acceptabel efter (a) och (b). Det är framför allt verba dicendi (*berätta, föreläsa, tala, diskutera* osv.) som inte kräver att objektet skall ha referent i den värld där handlingen försiggår (se även Katz 1977, s. 101 ff.).

2.4. Möjliga världar och fiktiva världar

Vid min behandling av den utomspråkliga referensen har jag upprepade gånger begagnat ordet *värld* i den betydelse som logiskt oskolade språkbrukare lägger i det. I modal logik intar *möjliga världar* en central ställning. Eftersom man i lingvistik brukar trygga sig till möjliga världar bl.a. när det gäller att förklara textreferenternas beteende i vissa kontexter är det på sin plats att säga några ord om begreppet i fråga, i synnerhet som en sådan diskussion är ägnad att belysa vad jag själv menar med världar.

Möjliga världar kan informellt karakteriseras som tänkbara situationer eller tillstånd. Vi kan föreställa oss att den värld vi lever i skulle kunna se ut på ett annat sätt än den gör, och det är därför meningsfullt att tala om vad som skulle kunna hända om verkligheten vore annorlunda. Detta gör man exempelvis i konditionala satsfogningar:

(32) Om du hade vaknat tidigare, skulle du inte ha blivit försenad.

Man kan alltså säga att det finns flera sätt på vilka världen skulle kunna se ut. Dessa olika alternativ är just möjliga världar, och den aktuella situationen är bara en av dem (se Allwood *et al.* 1977, s. 22 och van Dijk 1977, s. 29 f.). I modal logik är möjliga världar sammankopplade med begreppen "möjligt" och "nödvändigt". Om något är möjligt så finns det minst en värld där det är sant och om något är nödvändigt så är det sant i alla möjliga världar (jfr Hintikka 1970, s. 409 f. samt Allwood *et al.* 1972, s. 89 och 1977, s. 108 ff.), alltså:

- (33) a. möjligt \equiv sant i åtminstone en möjlig värld
 b. nödvändigt \equiv sant i alla möjliga världar

Låt oss ta ett exempel:

- (34) a. Det är möjligt att Lisa är sjuk.
 b. Det är säkert att Lisa är sjuk.

I fallet (34a) är *att*-satsen sann i åtminstone en möjlig värld och i (34b), där *säkert* uttrycker nödvändighet, i alla möjliga världar. Det råder följande logiska relation mellan modaloperatorerna M (möjligt) och N (nödvändigt):

- (35) a. $Mp \equiv \sim N \sim p$
 b. $Np \equiv \sim M \sim p$

Formel (35a) kan återges med (36a) och formel (35b) med (36b):

- (36) a. Det är möjligt att p om och endast om det inte är nödvändigt att inte p.
 b. Det är nödvändigt att p om och endast om det inte är möjligt att inte p.

Om det är möjligt att Lisa är sjuk så är det inte nödvändigt att hon inte är sjuk, och om det är nödvändigt att Lisa är sjuk så är det omöjligt att hon inte är sjuk.

Med hjälp av möjliga världar brukar man i lingvistikens bl.a. förklara förekomsten av provisoriska textreferenter, jfr:

- (37) a. Det är säkert att det finns kentaureer och det är möjligt att de lever i Brasilien.
 b. [†]Det är möjligt att det finns kentaureer och det är säkert att de lever i Brasilien.

Några forskare (jfr t.ex. Lakoff 1972, s. 619 f. och Maas & Wunderlich 1974, s. 116) skulle förklara skillnaden mellan dessa satser så att (37a) är grammatisk eftersom referenterna för *de* existerar i samma värld som referenterna för *kentaureer*, och att (37b) är ogrammatisk därför att referenterna för *de* två nominalfraserna hör hemma i olika världar. I (37a) är nämligen den värld som innehåller referenterna för *de* en del av den värld som innehåller referenterna för *kentaureer*, men så är inte fallet i (37b).

Nu är det emellertid så att språkbrukarna inte gör några antaganden om existensen av referenter i modallogiska världar. Den som yttrar satsen *Det är möjligt att det finns kentaureer* är inte övertygad om att bisatsen är sann, men i fall som (38a) och (38b) förhåller det sig annorlunda:

- (38) a. Det är kul att det finns kentaureer.
 b. Det är inte kul att det finns kentaureer.

I (38a) och (38b) utgår talaren ifrån att *kentaureer* motsvaras av en grupp världsreferenter. Att man säger att det i (37a) och (37b) existerar kentaureer i någon mystisk möjlig värld kan bara accepteras som en metafor. I fallen (38a) och (38b) är det berättigat att tala om avsedda referenter, i (37b) däremot inte. Det tycks vara så att det modallogiska sanningsbegreppet avviker från logiskt oskolade språkbrukares sanningsbegrepp. När man t.ex. säger att satsen *Det är möjligt att Lisa är sjuk* (34a) är sann i den verkliga världen om *att*-satsen är sann i någon möjlig värld (se Hintikka 1970, s. 409 och Lakoff 1972, s. 618) så säger man i själva verket att *att*-satsen är sann om man kan tänka sig en situation där Lisa är sjuk. I stället för en situation kunde man också tala om en möjlighet. Sats (34a) är kognitivt synonym med sats (39a) men inte med (39b).

- (39) a. Den möjligheten finns att Lisa är sjuk.
 b. Lisa är sjuk.

Den som yttrar (39b) betraktar den som sann, förutsatt att han är uppriktig, medan bisatsen i (39a) inte är sann eller falsk för talaren eller lyssnaren, och *samma* gäller också för (34a).

Trots att jag har intagit en kritisk ståndpunkt gentemot möjliga världar måste man å andra sidan i semantiska beskrivningar ta hänsyn till världar som utgör alternativ till verkligheten. Jag har ovan kallat dessa fiktiva världar och kommer att göra så också i fortsättningen för att undvika sammanblandning med logikens möjliga världar. I motsats till vad fallet är med dessa kan talaren vara övertygad om existensen av objekt i en fiktiv värld, dvs. romanens, filmens, drömmens, hallucinationens etc. värld, jfr:

(40) a. Jag drömde i går natt att det fanns kentaurer.

b. De levde i ett reservat på Gotland.

(41) a. Jag hoppas att det finns kentaurer.

b. [†]De lever i ett reservat på Gotland.

Medan (40b) är en acceptabel fortsättning på (40a) är (41b) oacceptabel efter (41a). Varför är det så? I (40) är världen (drömmen) av den arten att talaren kan betrakta allt som försiggår i den som sant eller falskt. Han kan därför vara övertygad om att *kentaurer* motsvaras av en mängd objekt i denna värld och kan därför säga (40b). I (41) är "världen" sådan att talaren varken kan betrakta som sant eller falskt det som "försiggår" i den. Eftersom han inte kan vara övertygad om existensen av kentaurer kan han inte fortsätta med (41b). Sats (37b) är ogrammatisk av *samma* anledning.

Vid min behandling av den semantiska strukturen hos existentiella inkoaktivsatser opererar jag med predikationen $EXIST(x)$, som betyder 'x har en motsvarighet i världen'. Med en värld menar jag i detta sammanhang den reella världen eller en fiktiv värld, inte ett tillstånd eller en situation. När man talar om existensen av individer i möjliga världar så är det fråga om existens inom ett postulerat modallogiskt system. En infödd talare gör inte några antaganden om denna form av existens och den kan därför inte uppträda som komponent i satsernas semantiska representationer, som ju borde beskriva hans intuitioner om sitt modersmål.²

2. Min kritik av möjliga världar gäller endast fall där man med deras hjälp försöker förklara beteendet av textreferenter (jfr (37)). I övrigt är begreppet i fråga ett värdefullt hjälpmedel i lingvistik. När det inte är fråga om textuell referens gör jag ofta ingen skillnad mellan möjliga världar och fiktiva världar.

Jag kommer i denna framställning att koncentrera mig på satser som handlar om vad Lyons (1977, s. 442 ff.) kallar för *entiteter av första graden*, dvs. fysiska objekt. Med andra gradens entiteter menar Lyons händelser och sakförhållanden som är bundna till en viss plats och tid, och om vilka man hellre säger att de äger rum, sker eller händer än att de existerar (olycka, krock, vigsel, start, solnedgång etc.). Entiteter av tredje graden är sådana som snarare är sanna än verkliga och som man exempelvis kan komma ihåg och glömma ('Kalle tycker om öl').

2.5. Nominalfrasen antas inte ha en världsreferent

En nominalfras är *referentiell* när talaren med den syftar på ett visst objekt som är känt för honom. Vid specifik referens tror sig talaren veta vilken entitet det är fråga om och vid bestämd referens utgår han ifrån att lyssnaren också är i besittning av samma information. Varken förmodligen att etablera en textreferent eller existensen av ett objekt i verkligheten kan garantera att en obestämd nominalfras har använts referentiellt, jfr:

(42) Kalle har skjutit en älg. Den ligger där under granen.

En *älg* introducerar här en textreferent som dessutom motsvaras av en världsreferent, dvs. ett objekt i världen. Trots det är nominalfrasen knappast referentiell, för det är föga troligt att talaren här har en viss älg i tankarna, utan det handlar snarast om en älg i största allmänhet, vilket betyder att nominalfrasen är ickespecifik. Sådana är aldrig referentiella.

Jag har ovan hävdad att referentiella nominalfraser inte står i direkt relation till tingen i världen eftersom det väsentliga är om talaren är övertygad om existensen av ett objekt, inte huruvida ett sådant verkligen existerar. Nu finns det emellertid fall där talaren alldeles tydligt refererar till en viss entitet utan att förutsätta eller påstå att den existerar i någon värld, jfr:

(43) I musikkretsar har man länge talat om *Beethovens elfte symfoni* men ingen vet ännu om den existerar eller inte. Trots det - eller kanske just därför - utgör *symfonin* ett intressant undersökningsobjekt.

Den som yttrar (43) varken presupponerar eller asserterar att *Beethovens elfte symfoni* har en världsreferent. Trots det kan han tillordna Beethovens elfte symfoni egenskapen 'ett intressant undersökningsobjekt'. Jämför ytterligare:

- (44) a) Jag fick för en månad sedan besök av en gammal kompis. b) Han berättade att han var tvungen att sälja *sin sommarstuga* och frågade mig om jag var villig att köpa *den*. c) Han beskrev *stugan* mycket ingående för mig och visade också några foton. Jag sade att jag kunde betala 80 000 mark för *den*, och vi kom överens om att han skulle få pengarna följande dag. Eftersom jag efteråt tyckte att priset var ovanligt lågt beslöt jag mig för att köra till *stugan* och ta en titt på *den* innan jag skulle betala pengarna. d) Det visade sig att *stugan* inte existerade.

Stugans existens kan inte vara presupponerad i (44a) - (44c), för talaren vet ju i talögonblicket att *stugan* inte existerade.

- (45) a. Du får ytterligare en månad på dig att måla *tavlan*, annars låter vi någon annan göra det.
 b. *Det nya riksdagshuset* skall börja byggas vid årsskiftet.
 c. När tänker du skriva *den bok* du talade om i somras.

På samma sätt som i (44) är talaren här övertygad om att de kursiverade nominalfraserna inte har någon referent i verkligheten.

I filosofisk logik har satser som (46) ofta upplevts som problematiska:

- (46) Pegasus existerar inte.

Om satsen är sann så existerar Pegasus inte och det finns då ingenting som satsen handlar om, men för att en sats skall kunna vara sann måste det finnas något den har utsagts om. Dilemmat gäller alla negerade påståendesatser med en definit nominalfras som subjekt och verbet *existera* eller *finnas* som predikat men också fall som (43) - (45). Meinong (1971 [1913], s. 382 f.) löste problemet genom att sätta upp en pseudoexistens. Enligt honom representerar nominalfrasen i dylika fall språkbrukarens föreställning om den ickeexisterande världsreferenten. Enligt denna uppfattning, som är förenlig med McCawleys och Sampsons mentalistiska syn på utomspråklig referens, står alla definitiva nominalfraser (definita beskrivningar) för någon sorts objekt.

Meinongs ståndpunkt har kritiserats bl.a. av Russel (1905) som gör gällande att den leder till kontradiktioner, t.ex. att kungen av Frankrike både existerar och inte existerar vid en tidpunkt då Frankrike inte har

någon kung. Russel hävdar att satsen *Den franske kungen är skallig* (27a) är falsk om den franske kungen inte motsvaras av en referent i verkligheten. Som bevis framför Russel att (27a) går tillbaka på (47):

- (47) Det existerar en och bara en kung av Frankrike och han är skallig.

Om det inte finns någon kung av Frankrike och den första satsen i (47) således är falsk måste också (27a) vara falsk, för en logisk konjunktion kan inte vara sann om inte alla de ingående satserna är sanna. Russels analys av de definitiva beskrivningarna är inte accepterad av alla filosofer. Den tillbakavisas helt av Strawson (1950), som bl.a. gör gällande att det är fel att föra utomspråklig referens tillbaka på en existentiell assertion. Searle (1974, s. 159) gör samma invändning. Man kan också på rent språkliga grunder visa att ett sådant försök att bortförklara bestämda nominalfraser som inte motsvaras av en världsreferent är misslyckat. Försöker man föra satsen

- (48) Domkyrkan har inte börjat byggas än

tillbaka på en struktur som innehåller en existenssats blir resultatet

- (49) ⁺Det existerar en och bara en domkyrka och den har inte börjat byggas än

som ju är en kontradiktion.

Enligt Searle (1974, s. 77 ff.) är det ett nödvändigt villkor för definit referens att det existerar ett objekt som talaren kan referera till. Detta påstående kallar han för *existensaxiomet*. För att komma tillrätta med satser av typen (46) gör han under hänvisning till Russel gällande att det grammatiska subjektet i dylika existensutsagor inte är referentiellt. Om man med existens förstår existens i verkligheten eller i en fiktiv värld (i en roman, film osv.), såsom Searle tycks göra, så ligger det i öppen dag att hans axiom täcker bara en del av de fall där talaren med en definit beskrivning refererar till en viss individ eller individgrupp. Det stämmer nämligen inte att subjektet i existenssatser inte kan vara referentiellt, jfr:

- (50) a. I musikkretsar har det länge talats om Beethovens elfte symfoni.
b. Forskarna har nu bevisat att den omdiskuterade symfonin inte existerar.

- c. Forskarna har nu bevisat att den omdiskuterade symfonin inte är ett plagiat.

Det råder inte det minsta tvivel om att talaren med *den omdiskuterade symfonin* i (50b) syftar just på den entitet han har introducerat i (50a). På denna punkt skiljer sig nominalfrasen i fråga inte från motsvarande fras i (50c). Ytterligare bevis på att existensaxiomet inte gäller generellt har vi i (43) - (45) och (48).

De problem som är förknippade med Russells och Searles sätt att se på definita beskrivningar som inte antas ha en referent i någon värld försvinner om vi accepterar en mentalistisk syn på utomspråklig referens. I fallen (43) - (45), (48) och (50b) står en nominalfras för en individ - det kunde förstås också vara fråga om en individgrupp - som existerar i språkbrukarens tankar eller, för att använda Sampsons terminologi, i hans topikon (se ovan s. 80). Att det förhåller sig så framgår kanske tydligast av satser som *Jag borrhade inte det hål vi talade om i förrgår utan det hål vi pratade om i går* (26a). Talaren omnämner här två individer, det hål som han och lyssnaren har talat om två dagar tidigare (x) och det som de har pratat om dagen innan (y). Trots att x inte behöver ha någon motsvarighet i den fysiska världen kan talaren hålla isär x och y och dessutom förutsätta att lyssnaren kan identifiera x, vilket denne också kan göra om han och talaren verkligen har talat om x. Det vore emellertid meningslöst att kontrastera y mot ingenting och förutsätta att lyssnaren skall identifiera ingenting. Den enda förnuftiga förklaringen är att x för talaren, och i allmänhet också för lyssnaren, existerar som en mental individ (som topikonreferent). Också y är en sådan individ, för den senare delen av (26a) betyder ju 'utan jag orsakade att det hål (y) vi pratade om i går fick en motsvarighet i verkligheten'.

2.6. Formell beskrivning av existens

I logiken återges existensen med existenskvantifikatorn E^3 . Om K står för "kentaur" kan (51a) symboliseras med (51b) och (51c) med (51d):

- (51) a. Det existerar kentaurer.
- b. $Ex K(x)$
- c. Det existerar inga kentaurer.
- d. $\sim Ex K(x)$

Formel (51b) utläses "det finns åtminstone ett x sådant att x är en kentaur", och (51d) "det finns inte ett sådant x att x är en kentaur". Existenskvantifikatorn utesluter alltså inte existensen av flera än ett objekt (jfr Reichenbach 1966, s. 89 och Allwood *et al.* 1977, s. 65 f.). Både (51a) och (51b) kan anses ha samma sanningsvillkor, för båda är samma om det finns åtminstone en kentaur i världen (se (56) nedan).

Det är en allmän uppfattning bland filosofer och logiker att existensen inte kan vara ett predikat. Enligt Regnell (1971) är det en stor skillnad mellan (52a) och (52b):

- (52) a. Elefanter existerar.
- b. Elefanter trumpetar.

En existensutsaga som (52a) är ett påstående att en egenskap eller ett egenskapskomplex tillkommer åtminstone något föremål. Man utgår från beskrivningen (här begreppet "elefant") och söker efter något den passar in på. I en vanlig utsaga som (52b) utgår man från tingen och tillordnar dem vissa egenskaper (se Regnell 1971, s. 139 f.). I en predikatlogisk beskrivning av de två satserna skulle man normalt föra verbet *existera* tillbaka på existenskvantifikatorn men man skulle behandla *trumpeta* som predikat. Följande två satser är bättre exempel på predicering:

- (53) a. Det här rummet är varmt.
- b. Det här rummet är inte varmt.

I (53a) prediceras det om ett objekt att det har egenskapen "varmt" och i (53b) förnekas detta. I båda fallen representerar *varmt* det logiska predikatet och *det här rummet* det logiska subjektet. Man brukar säga

3. Av tekniska skäl använder jag E i stället för symbolen \exists som existenskvantifikatorn brukar återges med i logiken.

att man med hjälp av ett predikat tillordnar en individ en egenskap. Enligt Regnell har behandlingen av *existera* som vanligt predikat till följd att man blir tvungen att t.ex. skilja mellan existerande och ickeexisterande människor på samma sätt som man skiljer mellan svarta och vita människor. Vi är alltså inne på Meinongs pseudoexistens igen.

Pears (1968) behandlar vid sin analys av existensutsagorna bl.a. satser av följande slag:

- (54) a. Det här rummet existerar.
 b. Det här rummet existerar inte.

Utgår man ifrån att det bara är fråga om *en* sorts existens är (54a) en referentiell tautologi och (54b) en referentiell kontradiktion, för på samma sätt som i (53) måste *det här rummet* då motsvaras av en referent i verkligheten. Under hänvisning till att endast existensutsagorna kan ge upphov till referentiell tautologi resp. kontradiktion gör Pears gällande att om existensen är ett predikat så är det ett mycket egendomligt sådant. På samma grunder hävdar Searle (1974, s. 164 f.) att existensen inte kan vara ett predikat.⁴ Enligt Thomson (1968) kan verbet *exist* vara ett grammatiskt men inte ett logiskt predikat. Det senare påståendet motiverar han med att praktiskt taget alla uttryck med verbet i fråga kan översättas till logikens språk utan att man behöver trygga sig till verbet *exist*, för i stället för *The round square does not exist* kan man enligt Thomson säga *No square is round*.

Det är ingalunda så att en existenssats med en definit nominalfras som subjekt alltid ger upphov till referentiell tautologi eller kontradiktion (jfr också ovan (50)):

- (55) a. I musikkretsar har det länge talats om Beethovens elfte symfoni.

4. Det heter hos Searle: "We use proper names in existential propositions, e.g., "there is such a place as Africa", "Cerberus does not exist". Here proper names cannot be said to refer, for no such subject of an existential statement can refer. If it did, the precondition of its having a truth value would guarantee its truth, if it were in the affirmative, and its falsity, if it were in the negative. (This is just another way of saying that 'exists' is not a predicate.) Every existential statement states that a certain predicate is instantiated." (Searle 1974, s. 164 f.)

- b. Forskarna har nu bevisat att den omdiskuterade symfonin verkligen existerar.
- c. Forskarna har nu bevisat att den omdiskuterade symfonin är ett plagiat.

Det råder inget tvivel om att man i (55b) tillordnar den hypotetiska symfonin (x) egenskapen att ha en motsvarighet i verkligheten. I likhet med (55c) gör man i (55b) ett uttalande om x och det är lika absurt att tala om kvantifiering i båda fallen. Att det i (55b) inte föreligger en referentiell tautologi beror på att *den omdiskuterade symfonin* står för en mental individ. Det ligger ingenting märkvärdigt i om man säger att en sådan har eller inte har en motsvarighet i den yttre världen, och man behöver därför inte tillmäta Regnells resonemang någon som helst beviskraft i lingvistik. Eftersom argumenten i semantiska strukturer är neutrala med hänsyn till huruvida det man talar om antas syfta på ett objekt i den fysiska världen eller i en fiktiv värld måste man på något sätt ange att en mental referent förutsätts eller påstås ha resp. inte ha en världreferent. Jag väljer att återge detta med det semantiska predikatet EXIST, som i ytstrukturen motsvaras av verben *finnas* och *existera*.

När talaren verkligen refererar till något, dvs. har en alldeles bestämd individ eller individgrupp i tankarna, är existensen predicerad, men hur förhåller det sig om nominalfrasen inte är referentiell? T.ex. i fallet *Det existerar kentaurer* (51a) tänker talaren inte på någon viss kentaur. Vi konstaterade ovan på s. 91 att (51a) har samma sanningsvärde som dess predikatlogiska motsvarighet $Ex K(x)$. I båda fallen måste det finnas åtminstone en kentaur i världen för att satsen skall vara sann. Att detta stämmer för (51a) framgår av (56):

- (56) a. Visst existerar det kentaurer
- b. men mig veterligt bara en.
- c. men mig veterligt bara tre.

Detta behöver emellertid inte betyda att verbet i (51a) måste föras tillbaka på E, för satser som inte uppvisar verbet *existera* eller *finnas* upp för sig på samma sätt som existenssatserna vad beträffar antalet referenter:

- (57) a. Jag har släktingar i Helsingfors.
- b. Min mamma bor där. 2.16-13 2 1
- c. Alla mina tre bröder bor där.

På samma sätt som (56a) är sats (57a) sann om det finns minst ett objekt som har den egenskap som uttrycks av nominalfrasen. Det är tydligt att läsningen 'åtminstone en' i existensutsagorna inte kan föras tillbaka på verbet *existera* eller *finnas* utan det rör sig om en allmän företeelse i språket. Det är också svårt att inse varför verbet i (51a) borde vara annorlunda representerat i den semantiska strukturen än verbet i

(58) Kentauren Alfonso existerar verkligen

för i fall som

(59) a. En man sov på bänken.

b. Mannen sov på bänken.

brukar man ju inte räkna med en sådan underliggande skillnad. Det verkar därför onödigt att sätta upp två typer av existens, av vilka den ena är begränsad till individer, den andra till mängder (jfr Milsark 1976, s. 100 f.). Ingenting hindrar oss från att behandla existensen som predikat också i satser som *Det existerar kentaurer* (51a).

Bach (1968) och Karttunen (1969 och 1971) har försökt förklara betydelskillnaden mellan specifika och ickespecifika nominalfraser med hjälp av existenskvantifikatorns räckvidd. Om en sådan lösning vore riktig borde existensen föras tillbaka på E i dylika fall. Det kan emellertid visas att Bachs och Karttunens analys inte är den bästa tänkbara för naturliga språk och detta betyder att vi inte behöver göra avkall på den princip som vi hittills förfäktat, att existensen i naturliga språk inte är kvantifikator utan predikat. Betrakta nedanstående exempel:

(60) Lisa vill gifta sig med en utlänning.

Satsen är dubbeltydig, för den kan betyda att talaren har en viss person i tankarna eller så kan det vara fråga om vilken person som helst, bara han är utlänning. I det förra fallet kan man ha (61a) som fortsättning på (60), i det senare (61b):

(61) a. Han är mycket rik och bor på Rivieran.

b. Han måste vara mycket rik och bo på Rivieran.

När talaren har en viss individ i tankarna säger man att nominalfrasen är specifik, men när en sådan individ inte är åsyftad talar man om en icke-specifik nominalfras (se t.ex. Telemann 1969, s. 44 ff.).

När den obestämda nominalfrasen i en sats av typen (60) är specifik kan satsens betydelse göras explicit med en struktur som följande:

(62) Det finns en utlänning som Lisa vill gifta sig med.

Utgående från detta gör Bach (1968) och i anslutning till honom Karttunen (1969, 1971) gällande att existensen i fall som (60) bör behandlas som kvantifikator. När satsen innehåller en specifik nominalfras ligger hela den övriga satsen inom kvantifikatorns räckvidd. Enligt denna analys kan (60) i den specifika betydelsen föras tillbaka på (63a) och i den icke-specifika på (63b):

(63) a. Ex [UTLÄNNING(x) & VILJA <LISA, (GIFTA SIG MED(LISA, x))>]

Utläses: det existerar ett sådant x att x är utlänning och Lisa vill gifta sig med honom.

b. VILJA <LISA, (Ex [UTLÄNNING(x) & GIFTA SIG MED(LISA, x)])>

Utläses: Lisa vill att det existerar ett sådant x att x är utlänning och att Lisa kommer att gifta sig med honom.

Existenskvantifikatorns räckvidd har i (63a) och (63b) angivits med hakparenteser. Som synes har E en vidare räckvidd i den förra formeln än i den senare (jfr Bach 1968, s. 106 f. och Karttunen 1969, s. 22 ff. och 1971, s. 14 ff.).

Analysen ovan är missvisande därför att den inte håller isär presupposition och assertion. När nominalfrasen *en utlänning* i (60) är specifik är existensen av personen i fråga presupponerad medan existensen av en utlänning ärasserterad i (62), som den logisk-semantiska beskrivningen av (60) i (63) baserar sig på. Nu kan man förstås göra gällande att man genom att placera negationen inom räckvidden för E får till stånd en struktur där en individs existens inte drabbas av negationen. Utgående från antagandet att det råder ett parafrastrförhållande mellan (64a) och (64b) kunde man således för att rädda kvantifikatorhypotesen påstå att båda går tillbaka på (64c):

(64) a. Lisa vill inte gifta sig med en viss utlänning.

b. Det finns en utlänning som Lisa inte vill gifta sig med.

c. Ex [UTLÄNNING(x) & ~VILJA <LISA, (GIFTA SIG MED(LISA, x))>]

Även om formel (64c) såtillvida utgör en tillfredsställande beskrivning av (64a) och (64b) att den återspeglar det faktum att existensen av en

utlänning inte är negerad i dessa två satser kan den inte anses vara en korrekt beskrivning av (64a), för denna presupponerar att utlänningen existerar, medan samma sakförhållande är asserterat i (64b) och därför också i (64c). Sats (64b) är således inte en riktig parafras av (64a), lika litet som (62) utgör en riktig parafras av (60). Betrakta (65a) och (65b):

- (65) a. Det är inte sant att Lisa vill gifta sig med en viss utlänning.
 b. Det är inte sant att det finns en utlänning som Lisa vill gifta sig med.

Satserna är inte synonyma, för i (65a) negeras propositionen 'Lisa vill gifta sig med en viss utlänning', i (65b) däremot 'Det finns en utlänning'. Jämför ytterligare:

- (66) a. Vill Lisa verkligen gifta sig med en viss utlänning?
 b. Finns det verkligen en utlänning som Lisa vill gifta sig med?

I det förra fallet tas existensen av en utlänning för given, i det senare drabbas den av frågan. Det grundläggande felet hos Bachs och Karttunens hypotes är att de försöker föra den utomspråkliga referensen tillbaka på den assertiva illokutionen, något som står i strid med talaksteorin. När talaren refererar till ett objekt som är känt för honom asserterar han inte dess existens (se Searle 1974, s. 159 ff.).

Analysen slår också slint när nominalfrasen är ickespecifik, för (63b) är inte synonym med (60) när *en utlänning* är ickespecifik: i fallet (63b) vill Lisa att något skall existera, och detta är något helt annat än att vilja gifta sig med någon. I den ifrågavarande betydelsen är existensen av en utlänning varken presupponerad eller asserterad i (60) (se även Bierwisch 1971b, s. 418, not a och Lyons 1977, s. 190 ff.).

Man kan försöka rädda Bachs och Karttunens analys under hänvisning till att den baserar sig på en tvåvärd logik och att distinktionen presupposition - assertion inte är semantisk utan pragmatisk. Det förekommer emellertid fall av specifik referens där det inte existerar någon entitet i den fysiska världen:

- (67) Allt annat är färdigt men ett tvåfamiljers radhus har inte byggts än.

Nominalfrasen *ett tvåfamiljers radhus* har här alldeles tydligt specifik re-

ferens. Dylika fall kan beskrivas med hjälp av operatorm *Spec* (se ovan s. 58) men inte med hjälp av existenskvantifikatorn. Jfr ytterligare:

(68) Det här brevet har skrivits av en medelålders man.

Beroende på om det är fråga om vilken man som helst eller om en viss man är åsyftad är *en medelålders man* ickespecifik eller specifik. Betydelse-skillnaden kan emellertid inte föras tillbaka på *E*, ty i båda fallen måste det finnas en medelålders man som har skrivit brevet. Eftersom distink-tionen specifik - ickespecifik generellt inte kan föras tillbaka på existenskvantifikatorns räckvidd kan man över lag behandla existensen som predikat.

3. KLASSIFICERANDE SATSER

3.1. Nominalfrasen etablerar inte en textreferent

När vi ovan diskuterade begreppet textreferent visade det sig bl.a. att obestämda ickespecifika nominalfraser inte introducerar en sådan i nege-rade satser, såsom nedanstående exempel också ger vid handen:

- (69) a. Kalle har aldrig kysst någon flicka.
 b. ⁺Hon heter Lisa.
 c. ⁺Flickan heter Lisa.

Eftersom nominalfrasen *någon flicka* i (69a) inte kan vara korrelerat till de anaforiska uttrycken i (69b) och (69c) kan man säga att den är *textuellt ickereferentiell*.

Det är inte bara i satser av typen (69a) som ett substantiv inte etablerar en diskursreferent. Det anses allmänt att en substantivisk predikatsfyllnad normalt är textuellt ickereferentiell (se Bach 1968, s. 103 ff., Kart-tunen 1969, s. 4 och Bierwisch 1971b, s. 422, fotnot), jfr:

- (70) a. Kalle kysste en flicka i går.
 b. Kalle är läkare.

I (70) rör det sig alldeles tydligt om två personer, i (70b) bara om en. Det finns evidens för att det är subjektet som introducerar en textreferent

i satser som (70b) medan predikatsfyllnaden är ickereferentiell. Den substantiviska predikatsfyllnaden har till uppgift att uttrycka en egenskap hos den entitet som subjektet står för och den har sålunda ungefär samma funktion som en adjektivisk predikatsfyllnad. Man kan också säga att man i (70b) hänför en världsreferent till en viss klass, och jag kommer därför i fortsättningen att tala om *klassificerande satser* i sådana här fall. Om vi låter *x* stå för Kalle kan vi symbolisera den semantiska strukturen för (70b) med följande enställiga predikation:

(71) LÄKARE(*x*)

Satserna med adjektivisk predikatsfyllnad uppvisar en likadan semantisk struktur. Betydelsen hos (72a) kan förenklat återges med (72b).

(72) a. Kalle är rik.

b. RIK(*x*)

Det råder inget tvivel om att *en flicka* i (70a) är textuellt referentiell, för denna nominalfras kan vara korrelerat till subjektet i (73b) och (73c):

(73) a. Kalle kysste en flicka i går (70a)

b. men hon tyckte inte om det.

c. men flickan tyckte inte om det.

Jämför nu (73) med (74):

(74) a. Kalle är läkare (70b)

b. men han gillar inte sitt jobb.

c. ⁺men läkaren gillar inte sitt jobb.

Sats (74b) är acceptabel i den givna kontexten eftersom *han* syftar på *Kalle* i (74a), som alltså är textuellt referentiell. I (73) kan *flickan* i (c) syfta på *en flicka* i (a), men i (74) kan *läkaren* i (c) inte ha *läkare* i (a) som korrelerat. Detta visar att predikativet i (70b) är ickereferentiellt. Lägg också märke till att (75a) är grammatisk men (75b) inte:

(75) a. I går kysste Kalle en flicka, som förresten var mycket vacker.

b. ⁺Kalle är läkare, som förresten fyllde fyrtio år i förra veckan.

Ytterligare evidens för att predikativet i (70b) är textuellt ickereferentiellt har vi i följande:

(76) a. Den flicka som Kalle kysste var vacker.

b. ⁺Den läkare som Kalle är fyllde fyrtio år i förra veckan.

Jämför ytterligare:

- (77) a. Var det den där flickan Kalle kysste?
 b. ⁺Är det den där läkaren Kalle är? 1.1-0 12 0

Fastän (77b) är ogrammatisk kan man emellertid säga

- (78) Är det den där läkaren som är Kalle? 1.2-11 1 0

men till skillnad från (77b) är det *den där läkaren* som är subjekt i (78) medan *Kalle* är predikatsfyllnad. Detta betyder att denna satsdel kan vara textuellt referentiell i vissa fall, för *Kalle* i (78) kan vara korrelerat till *han* i (79):

- (79) Nej, han är bortrest för tillfället.

Den substantiviska predikatsfyllnaden kan vara referentiell när satsen uttrycker att något är identiskt med något annat; (78) är just en dylik *identifierande* sats. Satsen *Kalle är läkare* (70b) anger däremot att något tillhör en viss klass, och i sådana klassificerande satser är predikativet normalt textuellt ickereferentiellt.

Att en substantivisk predikatsfyllnad i fall som (70b) inte introducerar en individ i texten utan snarast en semantisk klass framgår också av följande:

- (80) a. Kalle är sjuk och Lisa är också det.
 b. Kalle är läkare och Lisa är också det.

I (80a) syftar *det* på ordet *sjuk* som anger en egenskap hos Kalle. Eftersom *samma* pronomen i (80b) kan ta *läkare* som korrelerat har man all anledning att antaga att denna nominalfras i likhet med adjektivet representerar en semantisk klass men inte en individ. Åt *samma* håll visar (81):

- (81) a. Kalle är läkare.
 b. Jag känner en läkare.
 c. Det är ett bra yrke.

Sats (81c) kan fungera som fortsättning på (81a) men inte på (81b), där *en läkare* kan visas etablera en textreferent.

Allt det jag sagt här ovan ger vid handen att subjektet i satser av typen (70b) är textuellt referentiellt och predikatsfyllnaden ickereferentiell. För detta talar också det faktum att det är subjektet och inte predikativet

som bestämmer genus hos anaforiskt pronomen:

- (82) Evas syster är läkare.
 a. Hon är mycket duktig.
 b. ⁺Han är mycket duktig.

Jämför däremot följande:

- (83) Jag känner en läkare.
 a. Hon är mycket duktig.
 b. Han är mycket duktig.

Som känt iakttar predikatsfyllnaden numeruskongruens:

- (84) a. Lasse är sjöman.
 b. Lasse och Per är sjömän.
 c. ⁺Lasse och Per är sjöman.

Det är utan tvivel så att predikativets numerus bestäms av hur många världsreferenter subjektsnominalfrasen står för.

Distinktionen textuellt referentiella vs. ickereferentiella nominalfraser förekommer givetvis också i inkoativsatser, jfr:

- (85) a. Den ivrige katoliken blev protestant.
 b. Partisekreteraren valdes till riksdagsman.
 c. Kaptenen befordrades till major.
 d. Kungen dubbade bonden till riddare.

Jag kallar den nominalfras som uttrycker det tillstånd som handlingen resulterade i för resultatsfras och den som anger tillståndet före handlingen för ursprungsfras. I (85a) utgörs denna av subjektet, i (85d) av direkt objekt medan resultatsfrasen i den förra utgörs av subjektiv predikatsfyllnad, i den senare av en *till*-fras.

Vid första anblicken verkar det kanske som om resultatsfraserna i (85a) - (85d) inte skiljde sig nämnvärt från dem i (86a) och (86b):

- (86) a. Häxan förvandlade lejonet till en katt.
 b. Kanonen göts om till en kyrkklocka.

I alla sex satserna uppför sig resultatsfraserna på samma sätt i det avseendet att de iakttar numeruskongruens med subjektet resp. objektet:

(87) a. De ivriga katolikerna blev protestanter.

b. Häxan förvandlade lejonen till katter.

Å andra sidan tyder våra språkliga intuitioner på att det i (86) på något sätt är fråga om en djupare förändring än i (85). Ett uttryck för att det verkligen förhåller sig så är att (88a) är acceptabel men (88b) avvikande:

(88) a. Mannen förvandlades till en annan.

b. [†]Mannen valdes till en annan.

På basen av dessa två satser kan vi sätta upp den preliminära hypotesen att verb som *välja* i allmänhet inte uppträder i satser som anger att det uppstår en helt ny världsreferent, utan det är begränsat till sådana fall där en redan existerande entitet tilldelas en ny egenskap. Om hypotesen visar sig vara riktig gäller detta också för följande verb:

(89)	befordra	förkläda	nominera	utropa
	degradera	kläda ut	promovera	utse
	dubba	kröna	utbilda	viga
	döpa	maskera	utnämna	osv.

Vi skall nu försöka utreda om resultatsfrasen i (85a) - (85d) är textuellt referentiell eller inte. Låt oss utgå från följande satser.

(90) a. Kanonen göts om till en kyrkklocka och kyrkklockan till en staty.

b. [?]Partisekreteraren utnämndes till landshövding och landshövdingen till minister. 1.6-6 5 1

I den förra satsen etablerar nominalfrasen *en kyrkklocka* tydligen en textreferent eftersom den kan vara korrelerat till *kyrkklockan*; i den senare är nominalfrasen *landshövding* ickereferentiell, för *landshövdingen* kan inte syfta på den. Satsen är grammatisk bara om de två substantiven inte är koreferenta. Jämför ytterligare:

(91) a. Kanonen göts om till en kyrkklocka men denna rövades dock senare bort av fienden.

b. [†]Katoliken blev protestant men denne blev dock snart ateist. 1.16-4 7 1

Förklaringen till att (91a) är grammatisk men (91b) ogrammatisk är att resultatsfrasen bara i den förra etablerar en diskursreferent som pronomenet kan syfta på. Skillnaden mellan (92a) och (92b) kan förklaras på samma sätt:

(92) a. Kanonen göts om till en kyrkklocka, som dock senare rövades bort av fienden.

- b. ⁺ Katoliken blev protestant, som dock snart blev ateist. 1.17-5 7 0

Skillnaden mellan (93a) och (93b) kan knappast bero på något annat än att subjektsnominalfrasen är referentiell i den förra men inte i den senare:

- (93) a. Den kyrkklocka som kanonen göts om till vägde 5000 kilo.
 b. ⁺ Den minister som partisekreteraren utnämndes till avskedades i går. 1.18-0 12 0

Jämför ytterligare:

- (94) a. Pulvret förvandlades till denna massa.
 b. ⁺ Lasse valdes till denna riksdagsman.
 c. Kanonen göts om till kyrkklockan därborta.
 d. ⁺ Lasse utnämndes till ministern därborta.

Ogrammatikaliteten av (94b) och (94d) visar åt samma håll som (90) - (93).

3.2. Nominalfrasen etablerar en textreferent

I ljuset av det som sagts ovan står det klart att resultatsfrasen i (85a) - (85d) är textuellt ickereferentiell medan den i (86a) och (86b) introducerar en diskursreferent. I vissa fall är frasen i fråga emellertid klart referentiell vid verb av typen *utnämna*, *välja* osv., jfr:

- (95) a. Presidenten utnämnde en ny justitieminister i går.
 b. Elektorena valde en ny president sedan den gamla hade dött.

Att objektet i båda fallen är textuellt referentiellt framgår av att man kan syfta på det med ett anaforiskt substantiv eller pronomen (jfr (90) och (91)):

- (96) a. Presidenten utnämnde en ny justitieminister och justitieministern/ denne tillsatte genast en arbetsgrupp som skall reda ut mutningshärvan.
 b. Elektorena valde en ny president och presidenten/denne utnämnde en ny regering.

I (96a) är de två förekomsterna av *justitieminister* koreferenta, vilket också gäller för de två förekomsterna av *president* i (96b). I (97a) och (97b) kan objektet dessutom vara korrelerat till relativpronomenet i en icke-

restriktiv relativsats (jfr (92)):

- (97) a. Presidenten utnämnde en ny justitieminister, som genast tillsatte en arbetsgrupp som skall reda ut mutningshärvan.
 b. Elektorena valde en ny president, som i sin tur utnämnde en ny regering.

Lägg också märke till att både (98a) och (98b) är grammatiska:

- (98) a. Den justitieminister som presidenten nu har utnämnt har av allt att döma goda möjligheter att gå i land med sitt svåra uppdrag.
 b. Elektorena anade knappast att den president som de då valde skulle bli en av de mest betydande i landets historia.

Motsvarande satser med en *till*-fras är däremot ogrammatiska:

- (99) a. [†]Den justitieminister som professorn har utnämnts till har av allt att döma goda möjligheter att gå i land med sitt svåra uppdrag.
 1.32-0 12 0
 b. [†]Elektorena anade knappast att den president som de då valde tal-
 mannen till skulle bli en av de mest betydande i landets historia.
 1.33-4 8 0

Observera ytterligare att subjektet i (100a) kan bestämmas av ett deiktiskt element medan *till*-frasen i (100b) inte tål ett sådant (jfr (94)):

- (100) a. Ministern därborta utnämndes i går.
 b. [†]Min bror utnämndes i går till ministern därborta.

Lägg också märke till att resultatsfrasen kan föregås av ett räkneord i (101a) men inte i (101c):

- (101) a. Presidenten utnämnde i går två professorer.
 b. Presidenten utnämnde i går två docenter till professorer.
 c. [†]Presidenten utnämnde docenterna till två professorer i går.

Allt detta visar att objektsnominalfrasen i (95a) och (95b) är textuellt referentiell och att de motsvarande *till*-konstruktionerna är ickereferentiella.

Vi har hittills uppehållit oss vid frågan huruvida resultatsfrasen i klassificerande satser etablerar en diskursreferent eller inte. Att t.ex. objektet i (95a) och (95b) är referentiellt i det avseendet att det introducerar en sådan, visar ännu inte att satsen asserterar existensen av en entitet som inte fanns förut. Å andra sidan ligger det i öppen dag att om en jakande påståendesats asserterar existensen av en världsreferent så etablerar den nominalfras som syftar på entiteten i fråga en diskursreferent, jfr:

- (102) a. Lasse har byggt sig en segelbåt.
 b. Båten är sex meter lång och heter Maja.
 c. Den är sex meter lång och heter Maja.

För att en jakande påståendesats skall kunna klassas som en existentiell inkoativsats måste den normalt uppvisa en textuellt referentiell resultatsfras. Eftersom satser av typen *Den ivrige katoliken blev protestant* (85a) och *Partisekreteraren valdes till riksdagsman* (85b) inte innehåller en sådan kan de inte hänföras till denna grupp (se också nedan s. 126 ff.). Den ovan uppställda hypotesen som går ut på att verb som *befordra*, *utnämna*, *välja* osv. inte förekommer i satser som anger att det uppstår en helt ny världsreferent är sålunda riktig åtminstone vad beträffar sådana satser som (85a) och (85b).

Hur förhåller det sig med satser som *Presidenten utnämnde en ny justitieminister i går* (95a), där resultatsfrasen är textuellt referentiell? Vissa fakta talar för att dessa i motsats till riktiga existentiella inkoativsatsers inteasserterar predikationen $BLI[EXIST(y)]$, där y står för den världsreferent som handlingen resulterar i:

- (103) a. Före sin utnämning bodde ministern i ett höghus.
 b. Majoren var kapten i sju år innan han befordrades.
 c. ⁺Diket hade funnits på åkern redan innan det hade grävts.
 d. ⁺Huset var en krog i sju år innan det byggdes.

Att (103a) och (103b) är korrekta i motsats till (103c) och (103d) visar att det i satser som (85a) - (85d) samt (95a) och (95b) rör sig om en redan existerande individ som får sig tillordnad en ny egenskap. Jämför ytterligare:

- (104) a. Presidenten utnämnde en ny justitieminister i går.
 b. Denne är fyrtio år gammal.
 (105) a. Lasse byggde sig en villa i somras.
 b. ⁺Den är fyrtio år gammal.

Som synes är (104b) acceptabel i den givna kontexten medan (105b) är oacceptabel. Detta ger tydligt vid handen att bara (105a) presupponerar att världsreferenten för objektsnominalfrasen ursprungligen inte fanns till. Eftersom (104a) inte presupponerar $\sim EXIST(y)$ kan den i motsats till (105a) inte implicera predikationen $BLI[EXIST(y)]$. Åt samma håll visar också (106a) och (106b):

- (106) a. ⁺Eftersom denne är bara en dag gammal kan vi inte intervju honom.
 b. Eftersom den snart blir ett år gammal tänker han äntligen måla den.

Sats (106a) är egendomlig som fortsättning på (104a), för denna ger inte upphov till den slutsatsen att personen i fråga är bara en dag gammal. Sats (106b) bildar däremot en helt normal text med (105a), ty denna ger upphov till den konsekvens som bisatsen i (106b) uttrycker.

I ljuset av (103) - (106) står det klart att satser som *Presidenten utnämnde en ny justitieminister i går* (95a) inte asserterar att handlingen ledde till uppkomsten av en världsreferent som inte existerade förut; de kan därför inte betraktas som riktiga existentiella inkoativsatser. De data jag har lagt fram visar att det i satser av typen (95a) snarare är så att en redan existerande entitet får en ny egenskap, vilket ju också är fallet i sådana klassificerande satser där resultatsfrasen är textuellt ickereferentiell. Detta betyder emellertid inte att de verb som uppräknats i (89) ovan aldrig kan förekomma i existentiella inkoativsatser, jfr:

- (107) a. Presidenten utnämnde en ny regering i går.
 b. Eftersom den är bara en dag gammal har den ännu inte hunnit presentera något program.
 c. ⁺Eftersom den är sjuttio år gammal kommer den knappast att presentera något radikalt program.

Att (107b) är acceptabel som fortsättning på (107a) men (107c) inte tyder på att (107a) uttrycker att det uppstod en helt ny entitet. Lägg också märke till att (108b) kan fungera som fortsättning på (108a) medan (109b) inte kan bilda en acceptabel text med (109a):

- (108) a. Presidenten utnämnde en ny regering i går. (107a)
 b. Fastän regeringen är ung är männen gamla.
 (109) a. Presidenten utnämnde en ny justitieminister i går. (95a)
 b. ⁺Fastän ministern är ung är mannen gammal.

I fall som (108a) kan de som utnämndes och det som utnämningen resulterade i (regeringen) betraktas som två olika entiteter trots att de är identiska på referentplanet. Av detta följer att resultatet här inte behöver ha existerat före avslutad handling. I (95a) kan man inte på samma sätt hålla isär den som blev utnämnd och handlingens resultat (ministern; jfr (109b)), vilket innebär att det i denna sats är fråga om samma entitet. Eftersom mannen

måste ha existerat vid tiden före utnämningen så måste referenten för *en ny justitieminister* också ha gjort det. Jag skall i det följande inte behandla de klassificerande satserna utan koncentrerar mig hädanefter enbart på beskrivningen av de existentiella inkoativsatserna.

4. SATSER MED URSPRUNGSFRAS OCH RESULTATSFRAS

4.1. Ursprung och resultat är identiska

4.1.1. Synkron och diakron identitet

Vid min behandling av existentiella inkoativsatser har jag hittills framhävt det faktum att handlingen i dem leder till uppkomsten av en helt ny entitet och att de därför asserterar betydelsekomponenten EXIST. Många men inte alla existentiella inkoativsatser kännetecknas dessutom av att de utöver resultatet uppvisar ett argument som anger vad den nya entiteten uppstod ur, jfr:

- (110) a. Flickan band ihop en bukett av rosorna.
 b. Flickan band ihop rosorna till en bukett.
 c. Han gjorde en hög trave av böckerna.
 d. Han lade böckerna i en hög trave på sitt skrivbord.

Jag kallar den referent eller den mängd av referenter som det nya uppstår ur för ursprung; det språkliga uttrycket för detta, ursprungsfrasen, består i (110a) och (110c) av en *av*-konstruktion, i (110b) och (110d) av direkt objekt. Den referent eller den mängd av referenter som kommer till som resultat av handlingen kallar jag för resultat, och det språkliga uttrycket för detta heter resultatsfras. I (110a) och (110c) utgörs resultatsfrasen av direkt objekt, i (110b) av en *till*-fras och i (110d) av en *i*-fras. Resultatsfrasen kan också utgöras av subjektet, jfr:

- (111) Det uppstod ett hål i tyget.

Jag kommer att använda termerna ursprung och resultat också om argumenten hos vissa predikat. Det må förutskickas redan här att jag inte behandlar ursprung och resultat som kasusgrammatiska djupkasus.

Det finns satser vars semantiska struktur uppvisar ett resultat men inget ursprung. Dessa skall behandlas längre fram (se nedan s. 141 ff.). Vi skall nu gå in på satser som innehåller både ursprung och resultat.

- (112) a. Buketten som hade bundits av rosor omgavs av gula tulpaner.
 b. ?Buketten som hade bundits av rosor bestod av gula tulpaner.

Som synes är (112b) egendomlig medan (112a) är fullt normal. Detta tycks tyda på att satser som (110a) och (110b) har samma kognitiva betydelse som (113):

- (113) Flickan band en bukett som bestod av rosorna.

Om det är så innehåller (110a) och (110b) i likhet med (113) betydelsekomponenten *BESTÅ*, som bl.a. manifesteras som ytverbet *bestå*.

Låt oss nu titta närmare på satser med *bestå*. Till att börja med kan vi konstatera att *av*-frasen vid detta verb kan stå både i pluralis och singularis, för vid sidan av (114a) och (114c) är också (114b) och (114d) möjliga:

- (114) a. Dikten bestod av fem rader.
 b. Dikten bestod av en enda rad.
 c. Aggregatet består av tre tunna metallrör som behandlats med radioaktiv strålning.
 d. Aggregatet består av ett tunt metallrör som behandlats med radioaktiv strålning.

Dessutom kan *av*-frasen utgöras av ett ämnesnamn, jfr:

- (115) a. Dr Müllers hälsotabletter består av öljäst.
 b. Jordmånen består här av fruktbar lera.

Såsom följande satser visar står *bestå* i en konvers relation till *bilda*, jfr:

- (116) a. Den höga traven bestod av böcker.
 b. Böckerna bildade en hög trave.

Satserna har samma sanningsvärde, dvs. de är samtidigt antingen sanna eller falska, förutsatt att det rör sig om samma trave och samma böcker i både (116a) och (116b), och de kan därför sägas ha samma kognitiva betydelse. Ett bevis på att *bestå* och *bilda* (som fortgångsverb) symboliserar samma semantiska relation är att (117a) är tautologisk och (117b) kontradiktorisk.

- (117) a. [?]Böckerna bildade en hög trave som bestod av böcker.
 b. ⁺Böckerna bildade en hög trave som inte bestod av böcker.

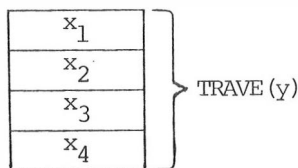
Fastän (116a) och (116b) har samma sanningsvärde förutsätter de olika kon-
 texter, för de skiljer sig ju på det tematiska planet. Jag skall i det föl-
 jande bortse från tematiken och koncentrera mig på den kognitiva betydelsen
 hos satser med *bestå* och *bilda*.

Eftersom (116a) och (116b) har samma sanningsvärde när båda satserna hand-
 lar om samma referenter måste *bestå* och *bilda* innehålla samma betydelsekom-
 ponent. Det gäller nu att få ett grepp om detta element. Låt oss utgå från
 sats (118):

- (118) Traven på bordskanten bestod av bibeln, lagboken, Fänrik Ståls säg-
 ner och någon fjärde tjock bok.

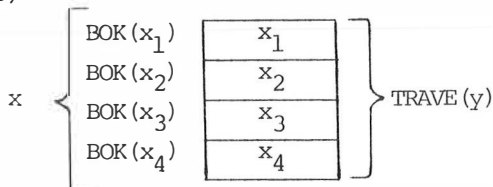
Om vi låter $x_1 \dots x_4$ stå för de fyra böckerna och y för traven kan vi åskåd-
 liggöra situationen med nedanstående bild:

(119)



Man kan se på (119) att y är identiskt med den mängd som utgörs av $x_1 \dots x_4$.
 Hur förhåller det sig då med satserna (116a) och (116b)? Till skillnad från
 (118) är det här inte fråga om uppräknig av elementen i den mängd som är
 identisk med y (traven), utan mängden i fråga representeras av nominalfra-
 serna *böcker* och *böckerna*. Nedanstående figur åskådliggör den kognitiva be-
 tydelsen hos de två satserna:

(120)



Av enkelhetsskäl förutsätter jag att traven också i dessa fall består av fyra böcker. Figuren ger vid handen att x utgörs av samma element som y , vilket innebär att x och y i uttrycken y består av x och x bildar y har samma referenter. I sådana fall där x är ett appellativ i singularis (se (114b) och (114d) ovan) eller ett ämnesnamn (jfr (115a) och (115b)) kan x betraktas som en mängd med ett element.

Nominalfraserna hos *bestå* och *bilda* representerar två olika diskursreferenter, vilket framgår av att (121c) kan utgöra en fortsättning på såväl (121a) som (121b), medan (122b) är oacceptabel som fortsättning på (122a):

- (121) a. Romanerna på hans arbetsbord bildade en trave som man sällan skådat.
 b. Boktraven på hans arbetsbord bestod av ett tjugotal romaner.
 c. Traven var minst två meter hög och romanerna mycket gamla.
- (122) a. Mannen mitt emot honom var tydligen präst.
 b. ⁺Mannen var minst två meter hög och prästen mycket gammal.

Det är därför ur lingvistisk synpunkt berättigat att i (120) symbolisera de två mängderna med två olika index.

I ljuset av (117) - (122) står det klart att det semantiska element som ytverben *bestå* och *bilda* går tillbaka på, nämligen predikatet *BESTÅ*, sätter sina argument (x och y) i en identitetsrelation till varandra. Förutom de nämnda verben representeras relationen i fråga av *utgöra* samt av konstruktionen *vara av*, som till skillnad från *bestå* är begränsad till ämnesnamnen. Dessutom har vi satser som (123).

- (123) Kalle och Lisa är ett vackert par.

Närmare bestämt rör det sig i satser med *bestå*, *bilda*, *utgöra*, *vara av* och *vara* (jfr (123)) om vad man kan kalla för *synkron identitet*. T.ex. i fall som (116a) och (116b) överlappar x och y fullständigt (se (120)), och denna överlappning är bunden vid en viss plats och vid en viss tidpunkt: mängden av böcker (x) och traven (y) måste befinna sig på samma plats samtidigt. Satserna (124a) och (124b) är avvikande just därför att de bryter mot detta krav:

- (124) a. ⁺De böcker som traven bestod av låg omkring den.
 b. ⁺Ta hit traven men lämna böckerna kvar på bordet.

Sats (124b) är inkorrekt om situationen är den att traven består av böckerna i fråga.

Den spatiotemporala överlappningen av x och y i fall som (116a) och (116b) innebär att när de är argument till BESTÅ måste de ha en världsreferent samtidigt för att propositionen $BESTÅ(y, x)$ skall kunna vara sann. Nu tycks det dock förhålla sig så att det i de existentiella inkoativsatserna inte är fråga om synkron utan *diakron* identitet. Detta kommer till synes framför allt i satser som (125).

(125) Plantan växte upp till ett stort träd.

Här slutar plantan att existera i och med att den blir ett träd. Plantan och trädet kan därför inte existera samtidigt. Trots detta betraktas de emellertid som identiska, för man kan ju säga

(126) Vem skulle ha trott att det här mäktiga trädet en gång har varit en liten planta.

Också pronominaliseringen visar att ursprunget och resultatet i satser som (125) är identiska (se nedan s. 126 ff.). I motsats till vad fallet är med *bestå*, *bilda*, *utgöra*, *vara* och *vara av* har vi här att göra med en identitetsrelation som råder mellan entiteter som existerar vid olika tidpunkter.

Det är nu på tiden att vi tar upp den fråga som vi lämnade öppen ovan på sid. 107. Är det så att satserna *Flickan band ihop en bukett av rosorna* (110a) och *Flickan band ihop rosorna till en bukett* (110b) har samma kognitiva betydelse som *Flickan band en bukett som bestod av rosorna* (113)? Egendomligheten hos (112b) gör nämligen detta antagande rimligt.

Till att börja med kan man säga att satser av typen (112b) inte alltid är språkvidriga, ty i en saga är (127) helt normal:

(127) Av de röda rosorna band häxan en bukett som bestod av gula tulpaner.

En mening som denna upplevs som avvikande när den handlar om vår verkliga värld, ty vi vet att rosor i den inte förvandlas till tulpaner. Att (110a) och (110b) ger upphov till slutsatsen att buketten bestod av rosor kan således inte föras tillbaka på satsernas logisk-semantiska struktur, vilket är fallet i (113), utan det är pragmatiska faktorer som möjliggör denna konsekvens. Lägg märke till att (128a) och (128b) i sagans värld inte behöver ha samma sanningsvärde som (128c):

- (128) a. Häxan band en bukett av tretton rosor.
 b. Häxan band ihop tretton rosor till en bukett.
 c. Häxan band en bukett som bestod av tretton rosor.

Sats (128c) är möjlig i en situation där häxan band ihop exempelvis tulpaner, som sedan förvandlades till rosor, men med (128a) och (128b) kan man inte symbolisera en sådan situation. Dessutom kan buketten i de sistnämnda fallen bestå av vilka blommor som helst men i (128c) bara av rosor. I en saga kan också (110a) och (110b) ha ett annat sanningsvärde än (113). Detta innebär att denna inte är synonym med (110a) och (110b) på det logisk-semantiska planet och att den semantiska strukturen för dessa två satser inte uppvisar predikatet BESTÅ, som ju anger synkron identitet. I (110a) och (110b) handlar det om diakron identitet.

Betydelseskillnaden mellan meningar med ursprungsfras (jfr (128a) och (128)) och sådana som innehåller en konstruktion med *bestå av* (se (128c)) framträder också i sådana kontexter där det är fråga om vår aktuella värld, jfr:

- (129) Nuförtiden tillverkas alla regnkläder av olja.

Av denna sats drar vi inte den slutsatsen att alla regnkläder är av olja, ty vi vet att detta inte är möjligt i vår värld. Jämför ytterligare:

- (130) a. Han kramade en boll av snön.
 b. Han kramade en snöboll.
 c. Han kramade en isboll av snön.

I (130a) kan den färdiga bollen vara av is (jfr (130c)) eller av snö, men detta utsäger satsen ingenting om. I (130b), där betydelsen hos sammansättningen *snöboll* innehåller predikatet BESTÅ, måste resultatet vara av snö, dvs. bollen och den ifrågavarande snökvantiteten måste existera samtidigt. De två satserna är således inte kognitivt synonyma, vilket betyder att ursprunget och resultatet inte står i en *bestå*-relation till varandra i (130a).

Satserna (127) och (130c) uppvisar såväl ursprunget (rosorna, snön) som andra argumentet till BESTÅ (tulpanerna, isen), och detta kan också tas som bevis på att satser som (110a), (110b), (128a), (128b) och (130a) i motsats till sådana som (113), (128c) och (130b) inte går tillbaka på en semantisk struktur med det ifrågavarande synkrona predikatet. Om (110a), (110b), (128a),

(128b) och (130a) innehöll komponenten BESTÅ borde den förekomma två gånger i (127) och (130c), men så är det tydligen inte. Exempel som följande är också värda att beaktas:

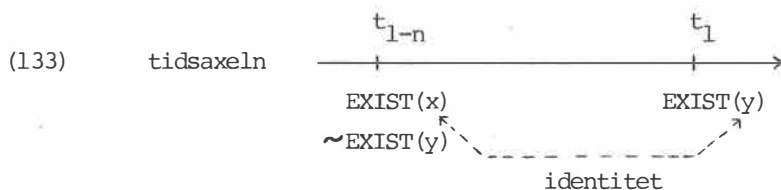
- (131) a. Där på holmen har man anlagt en cellulosafabrik som består av tre långa tegelbyggnader.
 b. ⁺Av tre långa tegelbyggnader har man anlagt en cellulosafabrik där på holmen.

Vid verb som inte kan ta en ursprungsfras kan resultatsfrasen i allmänhet bestämmas av en relativsats med *bestå* eller *vara av*. Detta tyder också på att ursprunget i existentiella inkoativsats av typen (110a), (110b), (128a), (128b) och (130a) inte kan vara argument till predikatet BESTÅ.

När man analyserar sats (130a) kan man förstås göra gällande att den ger upphov till slutsatsen

(132) Bollen bestod av det som ursprungligen var snö.

Det är utan tvivel sant att en sådan slutsats kan dras av (130a) men den är en följd av det faktum att ursprunget och resultatet i denna sats står i en diakron identitetsrelation till varandra. Satsen betyder att snön (x) som existerade före bollen (y) är identisk med denna, och det är just den informationen som skall tas upp i den semantiska representationen för (130a). Nedanstående figur må illustrera detta sakförhållande:



Propositionerna med EXIST anger att argumentet har resp. inte har en referent i någon värld. Observera att (133) inte utsäger någonting om huruvida x (ursprunget) vid den senare tidpunkten hade en världsreferent eller inte. Detta återspeglar det faktum att snön i fallet (130a) och rosorna i (128a) under tidsperioden från t_{1-n} till t_1 kan men inte behöver ha förvandlats till något annat. Av det att snön och bollen är diakront identiska följer att vad bollen än består av så måste det vara identiskt med snön (jfr (130c)). Likaså måste de blommor som den färdiga buketten består av i (128c) vara identiska med dem som ursprungligen bands ihop.

Vi har nu konstaterat att identitetsrelationen mellan ursprunget och resultatet i existentiella inkoativsatser inte är synkron utan diakron. Frågan är nu hur denna relation skall beskrivas. Det vore förstås möjligt att i de semantiska trädstrukturena ta med all den information som (133) innehåller, dvs. tidsindexen, de tre propositionerna samt indexen x och y , men detta skulle göra trädstrukturena ytterst komplicerade, och jag föredrar därför en annan lösning. Jag sätter upp predikatet UPPSTÅ och fastslår dess sanningsvillkor med hjälp av tid, existens och identitet.

$$(134) \text{ UPPSTÅ}(y, x) \equiv \text{VID} [\text{EXIST}(y), t] \ \& \ \text{FÖRE} [\sim\text{EXIST}(y), t] \ \& \\ \text{FÖRE} [\text{EXIST}(x), t] \ \& \ x=y$$

Utläses: Propositionen 'y uppstår ur x' är sann om och endast om y existerar vid en tidpunkt t och inte existerar före t och om x existerar före t och om x och y är identiska.

Eftersom betydelsen hos UPPSTÅ kan föras tillbaka på komponenterna EXIST, VID (samtidighet) och = (identitet) är det strängt taget inget elementärpredikat. I existentiella inkoativsatser är det ofta fråga om ett slags substansidentitet, men så behöver det inte nödvändigtvis vara, för i en saga kan det t.ex. heta

(135) Hennes tankar förvandlades till små ljusröda fåglar.

Identiteten är ett elementärpredikat. Både i (135) och i satser med substansidentitet (jfr (130a) ovan) rör det sig i grund och botten om samma identitetsrelation. Att man i (130a) till skillnad från (135) kan tala om identitet på substansplanet beror på att såväl ursprungs- som resultatfrasen i den förstnämnda satsen betecknar företeelser med materiell existens.

4.1.2. Uppdelningssatser vs. hopfogningssatser

I satser som *Flickan band ihop en bukett av rosorna* (110a)/*Flickan band ihop rosorna till en bukett* (110b) (hädanefter *hopfogningssatser*) består ursprunget alltid av flera element än resultatet. Detta kvantitativa förhållande är emellertid inget nödvändigt villkor för förekomsten av predikatet UPPSTÅ, jfr:

- (136) a. Lasse skar korven i tre stycken.
 b. Lisa rev papperet i små bitar.
 c. Kaptenen delade upp kompaniet i fyra plutoner.
 d. Maskinen pressade den vita massan till tunna skivor.

Jag kallar strukturer av typen (136a) - (136d) för *uppdelningssatser*.

På *samma* sätt som i hopfogningssatserna kan ursprungsfrasen också i dessa utgöras av en konstruktion med *av*:

- (137) a. Det kan bli upp till två tusen glasskärvor av en vindruta.
 b. Han formade tre krukor av leran.

Uppdelningssatserna skiljer sig från hopfogningssatserna i det avseendet att resultatet (*y*) i dem utgörs av flera element än ursprunget (*x*), men i likhet med hopfogningssatserna kan också uppdelningssatserna visas innehålla predikatet UPPSTÅ. Det är nämligen uppenbart att det även i de sistnämnda råder ett identitetsförhållande mellan *x* och *y*:

- (138) a. Lasse skar korven i tre stycken och åt upp den.
 b. Lisa rev papperet i bitar och brände upp det.
 c. Kompaniet delades upp i fyra plutoner och skickades omedelbart till fronten.
 d. I den nya maskinen pressas massan först till tunna skivor och hettas sedan upp till 400°C.

I (138a) och (138b) syftar *den* resp. *det* på ursprungsfrasen, vilket också är fallet med de utelämnade subjekten i (138c) och (138d).

- (139) a. Lasse skar korven i tre stycken och åt upp dem.
 b. Lisa rev papperet i bitar och brände upp dem.
 c. Kompaniet delades upp i fyra plutoner, som omedelbart skickades till fronten.
 d. I den nya maskinen pressas massan först till tunna skivor, som sedan hettas upp till 400°C.

I dessa exempel utgörs korrelatet av resultatsfrasen men trots det är de kognitivt synonyma med satserna i (138). Detta vore inte möjligt om ursprunget och resultatet inte vore identiska i båda fallen. Jämför ytterligare:

- (140) a. [†]Lasse skar korven i tre bitar, åt upp den och gav bitarna åt katten.
 b. [†]Lasse skar korven i tre bitar, åt upp dem och gav korven åt katten.

- (141) a. Kompaniet delades upp i plutoner och skickades omedelbart till fronten
 b. ⁺men plutonerna fick stanna kvar några dagar.
- (142) a. Kompaniet delades upp i plutoner som omedelbart skickades till fronten.
 b. ⁺Kompaniet däremot fick stanna kvar några dagar.

Både (140a) och (140b) är avvikande, och (141b) och (142b) är oacceptabla i de givna kontexterna. Förklaringen är här utan tvivel densamma som ovan.

I fallen (136a) och (136c) är det alldeles uppenbart att ursprunget kan existera efter resultatets tillkomst. Därför kan man av (136a) dra den slutsatsen att korven bestod av tre bitar och av (136c) att kompaniet bestod av fyra plutoner. Vid första anblicken vore det lockande att föra båda satserna tillbaka på en semantisk representation med det synkrona identitetspredikatet BESTÅ, men vid närmare betraktelse visar det sig att detta inte är motiverat. Det finns nämligen satser som inte behöver ge upphov till slutsatsen att ursprunget består av resultatet, jfr:

- (143) Den dyrbara krukans gick i tusen bitar.

Här är det knappast så att krukans kom att bestå av bitar. Jämför ytterligare:

- (144) Vindrutan gick i tusen bitar.

Här finns det två möjligheter. Antingen är vindrutan belagd med en plasthinna el. dyl. som håller ihop den sedan den gått i bitar, eller så finns det ingen sådan hinna. I det förra fallet kan vindrutan bestå av bitar men knappast i det senare. Exempel (144) visar att slutsatsen 'x består av y', där x är ursprunget och y resultatet, i uppdelningssatserna baserar sig på vad vi vet om världen, och den behöver därför inte vara representerad i satsens logisk-semantiska struktur. En analys med BESTÅ skulle dessutom ha den olägenheten att medan exempelvis satsen *Lasse skar korven i tre stycken* (136a) ger upphov till slutsatsen 'x består av y' så blir slutsatsen i sådana fall som *Maskinen pressade den vita massan till tunna-skivor* (136d) den motsatta, nämligen 'y består/är av x'. Detta står i strid med det faktum att (136a) och (136d) går tillbaka på semantiska strukturer som liknar varandra i högsta grad, ty i båda fallen motsvaras ju en entitet av flera entiteter vid en senare tidpunkt.

Av diskussionen ovan torde det ha framgått att den samtidiga existensen av ursprunget och resultatet inte är förankrad i själva språkssystemet hos uppdelningssatserna. På samma sätt som i hopfogningssatserna är det i dessa fråga om diakron identitet. Den semantiska representationen för uppdelningssatserna innehåller den informationen att ursprunget, som existerar vid en viss tidpunkt, är identiskt med resultatet, som existerar först vid en senare tidpunkt. En blick på (134) sid. 113 visar att sanningsvillkoren för predikatet UPPSTÅ utgörs just av denna information. Också uppdelningssatserna uppvisar således detta predikat.

Skillnaden mellan hopfognings- och uppdelningssatserna är sålunda obetydlig vad beträffar förhållandet mellan ursprunget och resultatet, vilket framgår om vi jämför följande satser med varandra:

- (145) a. Lasse fogade ihop de två trianglarna till en kvadrat.
 b. Lasse delade upp kvadraten i två trianglar.

Vi kan återge skillnaden mellan (145a) och (145b) med (146a) resp. (146b).

$$(146) \text{ a. } 2x \stackrel{t}{=} 1y$$

$$\text{b. } 1x \stackrel{t}{=} 2y$$

I (145a), som tillhör kategorin hopfogningssats, utgörs ursprunget av ett större antal element än resultatet, och i (145b), som är en uppdelningssats är det tvärtom. I båda fallen är det fråga om fullständig identitet mellan ursprung och resultat, och strecket tvärs över likhetstecknet i (146) anger att det rör sig om diakron identitet.

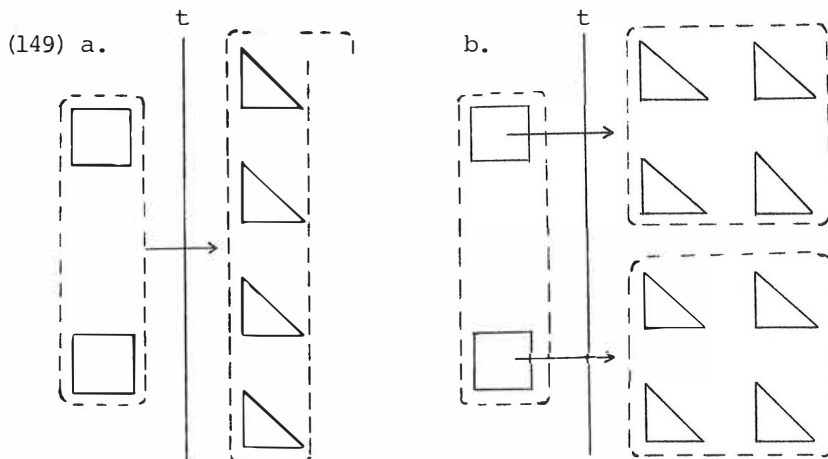
När ursprunget i uppdelningssatserna består av flera än ett element är de dubbeltydiga, såsom det framgår av exempel (147a):

- (147) a. Flickan delade upp två kvadrater i fyra trianglar.
 b. Flickan fogade ihop fyra trianglar till två kvadrater.

Sats (147a) kan antingen betyda att det blev sammänlagt fyra trianglar av kvadraterna eller att handlingen resulterade i åtta trianglar. I det förra fallet är det fråga om en motsvarighetsrelation mellan två mängder, och det är därför berättigat att tala om *kollektiv* betydelse, men i det senare har varje element i ursprunget tillordnats en mängd och det handlar således om *distributiv* betydelse. Denna är möjlig också i hopfogningssatser, (se emellertid (147b)):

(148) Flickan fogade ihop två kvadrater av fyra trianglar.

Skillnaden mellan de två betydelserna hos (147a) kan åskådliggöras med bilderna (149a) och (149b), av vilka den förstnämnda representerar kollektiv betydelse och den sistnämnda distributiv betydelse.



Pilarna anger här identitet, figurerna till vänster om dem står för ursprunget och de till höger för resultatet. Den lodräta linjen t tvärs över pilarna anger att identiteten är diakron, och den streckade linjen symboliserar en mängd.

Predikatet UPPSTÅ etablerar en fullständig diakron identitetsrelation mellan sina argument. Eftersom jag behandlar argumenten som mängder (jfr ovan s. 59 ff.) kan UPPSTÅ sägas relatera två mängder. Följden av detta blir att UPPSTÅ(y , x) får kollektiv betydelse om inte båda argumenten står för en mängd med ett enda element. Satser med distributiv betydelse skiljer sig från dem med kollektiv betydelse i det avseendet att varje element i mängden x (ursprunget) motsvaras av mängden y (resultatet). Utöver UPPSTÅ måste de distributiva satserna därför innehålla en semantisk faktor som har den egenskapen att den för varje element i mängden x tillordnar en annan mängd som beroende på satsens betydelse utgörs av ett eller flera element. Denna faktor är komponenten *Varje*, jfr:

- (150) a. Tre pojkar fick sex äpplen.
 b. Var och en av de tre pojkarna fick sex äpplen.
 c. De tre pojkarna fick sex äpplen var.

Sats (150a) kan få både kollektiv och distributiv tolkning men (150b) och (150c), som innehåller en kvantifikator i ytstrukturen, kan tolkas bara distributivt. Detta talar för att (150a) i den distributiva betydelsen går tillbaka på en semantisk struktur med *Varje*. I likhet med (150b) och (150c) uttrycker (150a) i denna betydelse att det för varje element i mängden x (pojkar) finns en mängd (y) bestående av sex element (äpplen), alltså:

$$(151) \begin{array}{l} x_1 \text{-----} 6y \\ x_2 \text{-----} 6y \\ x_3 \text{-----} 6y \end{array}$$

I (151) är x_1 , x_2 och x_3 element i x och $6y$ är en mängd med sex element. Man bör lägga märke till att det i (150a) - (150c) mycket väl kan vara så att alla pojkarna fick samma äpplen. Därför har jag i (151) inte satt upp distinkta mängder $6y_1$, $6y_2$ och $6y_3$. Observera också att man med satsen

(152) Var och en av de tre pojkarna dansade med sex flickor

kan beskriva en situation där alla pojkarna dansade med sex flickor, som alltså var aderton till antalet, men också en sådan situation där det bara fanns sex flickor och alla pojkarna dansade med samma flickor. Dessutom finns det också andra möjligheter.

Uppdelningssatserna uppför sig annorlunda än (150a) - (150c) och (152) vad beträffar de mängder (y) som elementen i en annan mängd (x) får sig tillordnade, jfr:

- (153) a. Han delade upp tre kvadrater i sex trianglar.
b. Han delade upp varje kvadrat i sex trianglar.

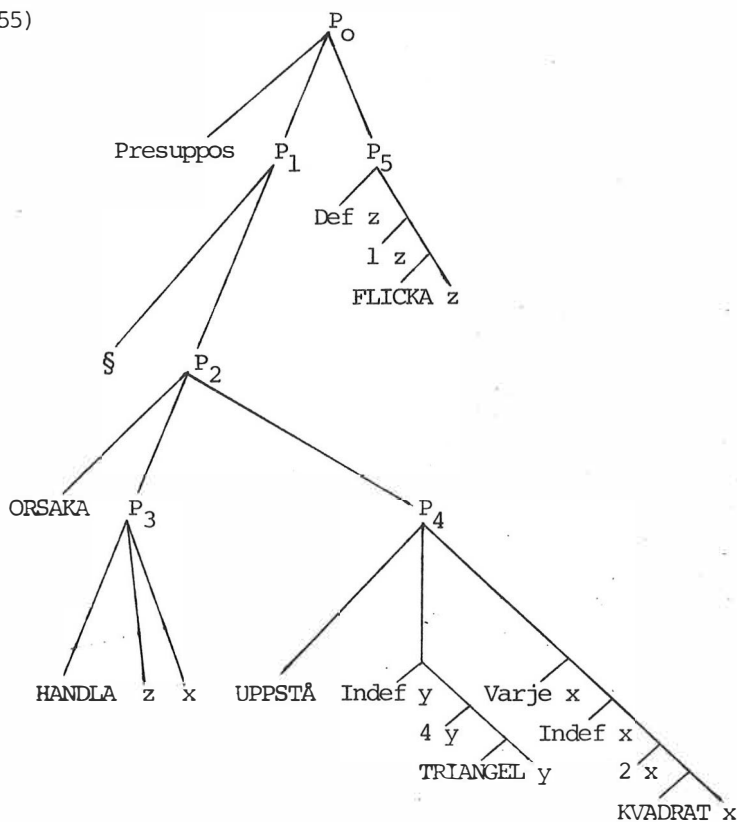
Om det i (153b) rör sig om tre kvadrater så uttrycker satsen att dessa motsvaras av tre mängder bestående av sex olika trianglar. Också i fallet (153a) är de tre mängderna distinkta när satsen har distributiv betydelse (se också (147a) och (149b)). Detta kan åskådliggöras med nedanstående uppställning:

$$(154) \begin{array}{l} x_1 \text{-----} 6y_1 \\ x_2 \text{-----} 6y_2 \\ x_3 \text{-----} 6y_3 \end{array}$$

I (154) är x_1 , x_2 och x_3 element i x (ursprunget) och $6y_1$, $6y_2$ och $6y_3$ distinkta mängder med sex element. I ljuset av (150a) - (150c) och (152) kan det inte vara komponenten *Varje* som är orsaken till att handlingen i fall som (147a), (153a) och (153b) resulterar i distinkta mängder, utan det tycks vara identiteten som är ansvarig för detta. Eftersom x_1 , x_2 och x_3 är distinkta och identiska med $6y_1$, $6y_2$ resp. $6y_3$ måste dessa också vara distinkta. Vi kan nu återge betydelsen hos uppdelningssatsen *Flickan delade upp två kvadrater i fyra trianglar* (147a) med diagram (155).

Diagram (155) representerar den distributiva betydelsen hos (147a). När en uppdelnings- eller hopfogningssats har kollektiv betydelse saknas *Varje* i dess semantiska representation. Den väsentliga skillnaden mellan (147a) och hopfogningssatsen *Flickan fogade ihop fyra trianglar till två kvadrater* (147b) är att ursprunget (x) i det senare fallet är en

(155)



större mängd än resultatet (y). Jag är medveten om att min behandling av kvantifieringen i (155) avviker från den som är gängse i standardlogiken (se Allwood *et. al.* 1977, s. 61 ff.) och hos logiskt inriktade lingvister (jfr exempelvis Lakoff 1972, s. 554 ff.). Dessa skulle placera kvantifikatorerna utanför propositionen UPPSTÅ(y, x), inte inne i den. Bierwisch (1971b, s. 419 ff.) dryftar de inskränkande komponenternas status men är inte i stånd att ge något entydigt svar på frågan. Med min notation kan man enkelt och naturligt beskriva den företeelse jag har diskuterat ovan. Eftersom jag inte är ute efter en uttömmande beskrivning av svenskans kvantifiering anser jag det inte nödvändigt att gå närmare in på denna problematik.

4.1.3. Förvandlingssatser och omformningssatser

Såsom vi redan har sett ovan kännetecknas hopfogningsatserna av att ursprungsfrasen representerar en större mängd än resultatsfrasen, medan det är typiskt för uppdelningssatserna att förhållandet mellan de två mängderna är det motsatta. I exemplen nedan handlar det om en tredje grupp existentiella inkoativsatser.

- (156) a. Häxan förvandlade kvinnan till en åsna.
 b. Man göt om kanonen till en kyrkklocka.
 c. Plantan utvecklades till ett träd.
 d. Plankan hyvlades till en ribba.

Här är det fråga om en 1:1-relation mellan ursprunget och resultatet, vilka dessutom har tillordnats inkompatibla predikat. Jag talar i sådana här fall om *förvandlingssatser*. Vi skall nu titta på hur (156a) - (156d) uppför sig i pluralis:

- (157) a. Häxan förvandlade kvinnorna till åsnor.
 b. Man göt om kanonerna till kyrkklockor.
 c. Plantorna utvecklades till träd.
 d. Plankorna hyvlades till ribbor.

I (157c) och (157d) tycks det vara så att varje planta resp. plankan endast kan motsvaras av ett träd resp. en ribba, och satserna skiljer sig

då tydligt från sådana som (158a) och (158b):

- (158) a. Lasse fogade ihop trianglarna till kvadrater.
 b. Lasse delade upp kvadraterna i trianglar.

Den normala tolkningen hos (157a) är också den att ett element i mängden x (ursprunget) motsvaras av ett element i mängden y (resultatet) medan (157b) är helt neutral vad beträffar antalet element i x och y . Det kan förhålla sig så att varje kanon motsvarades av en kyrkklocka, men det är också möjligt att det var flera kanoner än kyrkklockor eller tvärtom. Även i fallet (157a) är alla tre alternativen tänkbara, fastän en av tolkningarna är sannolikare än de övriga när satsen står utan kontext.

- (159) Häxan förvandlade kvinnorna till åsnor så
 a. att det blev en åsna av varje kvinna.
 b. att det blev fem åsnor av fem kvinnor.
 c. att det blev tre åsnor av fem kvinnor.
 d. att det blev åtta åsnor av fem kvinnor.

Eftersom (159c) och (159d) är acceptabla avslutningar av (159) vid sidan av (159a) och (159b), så behöver det inte nödvändigtvis råda ett 1:1-förhållande mellan en kvinna och en åsna i (157a). Vid närmare betraktelse visar det sig att 1:1-hypotesen inte heller stämmer i fallen (157c) och (157d). Fastän en planta normalt utvecklas till ett enda träd så kan vi tänka oss en situation där detta inte gäller. Med (157c) kan man beskriva en situation i vilken en planta har utvecklats till ett träd, en annan till tre träd, en tredje till fyra träd osv. Att (157d) normalt tolkas så att varje plank motvaras av just en ribba beror på att man inte kommer att tänka på att en plank kan hyvlas till flera än en ribba. Med (157d) kan man syfta på en situation där det blir en ribba av en plank, två ribbor av en annan plank etc.

Det jag har sagt ovan innebär att det i satser som (157a) - (157d), där ursprungs- och resultatsfrasen förutom pluralismorfemet inte uppvisar någon kvantifikator, inte är fråga om en 1:1-relation mellan två objekt på det logisk-semantiska planet. Vår kunskap om världen gör ofta denna tolkning den mest sannolika, men dylika satser är snarare vaga än dubbeltydiga vad beträffar förhållandet mellan de enskilda individerna. Ingenting tyder på att (157a) har en annan betydelse före (159a) och (159b) än före (159c) och (159d). Följande två satser är däremot dubbeltydiga:

- (160) a. Häxan förvandlade tre kvinnor till två åsnor.
 b. Lasse skar två gurkor i fyra bitar.

När (160a) och (160b) har kollektiv betydelse resulterar handlingen i två åsnor resp. fyra bitar men när de har distributiv betydelse, dvs. när en individ tillordnas en mängd, är siffrorna 6 och 8. I motsats till (160a) och (160b) kan man i fallet

- (161) Lasse skar gurkorna i bitar

inte tala om distributiv betydelse, för de olika gurkorna behöver här inte motsvaras av lika många bitar. I detta avseende uppför sig (157a) på samma sätt som (161). Att det i (156a) - (156d) föreligger 1:1-korrespondens mellan två individer är en automatisk följd av att både ursprunget och resultatet i dessa exempel är mängder med ett element.

Såsom det påpekats ovan utgörs ursprungs- och resultatsfrasen i förvandlings-satser av inkompatibla substantiv. Det följer av detta att ursprunget inte kan existera sedan resultatet har kommit till, jfr:

- (162) a. Under björken satt en ung kvinna.
 b. [†]Hon var förvandlad till en åsna. 1.99-1 11 0

- (163) a. Kring stubben växte det några granplantor.
 b. [†]De hade för länge sedan utvecklats till mäktiga träd. 1.100-2 10 0

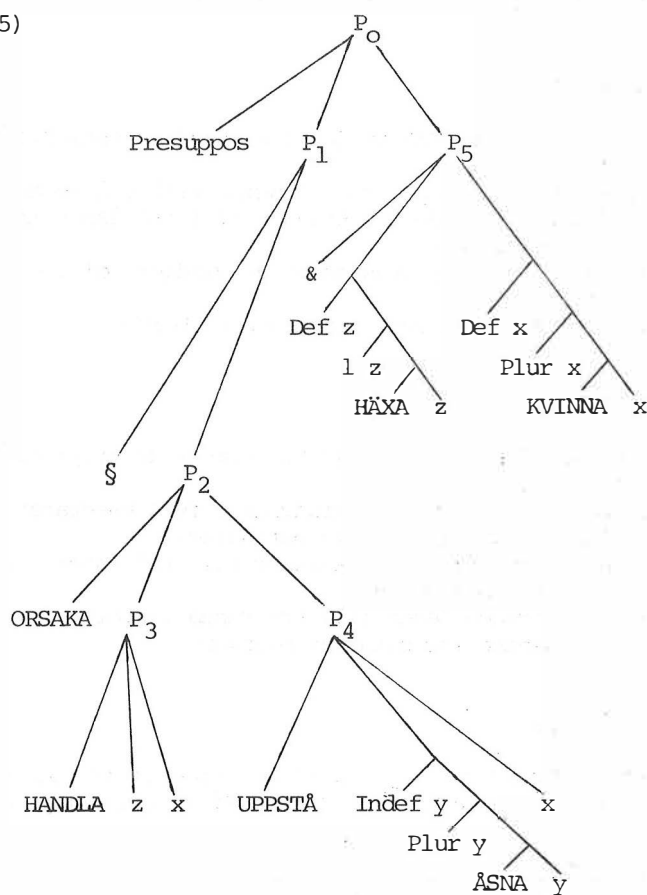
Sats (162b) är oacceptabel som fortsättning på (162a) därför att den uttrycker att det inte existerade någon kvinna medan (162a) uttrycker just det motsatta sakförhållandet. På samma sätt kan man förklara oacceptabiliteten av (163b) efter (163a).

Sanningsvillkoren för predikatet UPPSTÅ utesluter inte möjligheten att ursprunget och resultatet existerar samtidigt (jfr (134), s.113). Måste vi nu för förvandlingssatserna sätta upp ett annat predikat vars sanningsvillkor skiljer sig från dem för UPPSTÅ bara på den punkten att de inte tillåter att ursprunget och resultatet existerar samtidigt? Svaret på frågan är nej. Förutom ett förråd av semantiska särdrag måste grammatikens semantikkomponent innehålla regler som bestämmer deras inbördes relationer. Det behövs bl.a. regler som anger vilka semantiska element som är inkompatibla, för annars har grammatiken ingen förklaring för varför exempelvis en sats som

- (164) [†]Triangeln var en kvadrat

är semantiskt avvikande (se ovan s. 41). Att ursprunget och resultatet i förvandlingssatser inte kan existera samtidigt kan sålunda förklaras med hänvisning till dessa regler och vi behöver därför inte ersätta predikatet UPPSTÅ med ett annat identitetspredikat. Träddiagram (165) illustrerar den semantiska representationen för satsen *Häxan förvandlade kvinnorna till åsnor* (157a). När satsen har distributiv betydelse (jfr (160a) och (160b)) innehåller dess underliggande semantiska struktur komponenten *Varje*, som för varje element i mängden x (ursprunget) tillordnar en mängd (resultatet) med ett eller flera element. I (165) saknas *Varje*, eftersom det i (157a) är fråga om en identitetsrelation mellan två mängder.

(165)



Det är karaktäristiskt för förvandlingssatserna att ursprunget och resultatet har tillordnats inkompatibla predikat och att båda mängderna kan bestå av lika många element. Det finns satser som tillfredsställer det senare kriteriet men inte det förra:

- (166) a. Häxan förvandlade djuren till åsnor.
 b. I solskenet smälte ämnet till en gulaktig vätska.

Som synes utesluter ursprungsfrasen och resultatsfrasen inte varandra semantiskt i dessa exempel. Jag talar i sådana här fall om *omformningssatser*. Det existerar således fyra typer av existentiella inkoativsatser med identiskt ursprung och resultat. Klassifikationskriterierna framgår av nedanstående sammandrag.

(167) a. HOPFOGNINGSSATSER

Kriterium: Ursprunget består av flera element än resultatet

- Exempel:
1. Hon fogade ihop fyra trianglar till två kvadrater
 2. Hon förvandlade tre kvinnor till två åsnor (kollektiv betydelse)
 3. Hon rörde ihop dressingen av vinäger, olja och vatten
 4. Hon lade böckerna i en trave på bordet

b. UPPDELNINGSSATSER

Kriterium: Resultatet består av flera element än ursprunget

- Exempel:
1. Hon delade upp två trianglar i fyra kvadrater (kollektiv och distributiv betydelse)
 2. Hon förvandlade tre kvinnor till två åsnor (distributiv betydelse)
 3. Hon formade degen till tre runda limpor
 4. Hon sågade fem bitar av plankan

c. FÖRVANDLINGSSATSER

Kriterium: Ursprunget och resultatet har tillordnats inkompatibla predikat och de kan bestå av lika många element

- Exempel:
1. Hon göt om kanonen till en kyrkklocka
 2. Hon förvandlade kvinnorna till åsnor
 3. Hon kärnade smör av grädden

d. OMFORMNINGSSATSER

Kriterium: Ursprunget och resultatet har tillordnats kompatibla predikat och kan bestå av lika många element

Exempel: 1. Hon förvandlade djuren till åsnor
2. Hon formade degen till en rund limpa
3. Hon kramade en boll av snön

Det är gemensamt för alla de ovan uppräknade satserna att deras semantiska representation uppvisar predikatet UPPSTÅ, som ovan på sid. 113 har definierats med hjälp av existens, identitet och tid.

Klassificeringen ovan kunde bl.a. kritiseras för att en sats som *Hon förvandlade tre kvinnor till två åsnor* (167a2) i den kollektiva betydelsen snarare ger intryck av förvandling än av hopfogning. Man bör emellertid lägga märke till att indelningen av de existentiella inkoativsatserna i de fyra grupperna baserar sig på explicita semantiska kriterier, inte på den normala objektspråkliga betydelsen hos förledet i sammansättningarna *hopfogningssats*, *uppdelningssats*, *förvandlingssats* och *omformningssats*. Termerna i fråga underlättar kommunikationen, men de är inte absolut nödvändiga, för i stället för hopfogningssatser kunde man rätt och slätt tala om satser där ursprunget består av flera element än resultatet. En annan sak man fäster sig vid i (167) är att alla de fyra grupperna innehåller en sats med verbet *förvandla*. Detta beror på att klassificeringskriterierna (storleken hos ursprunget och resultatet samt deras kompatibilitet) inte utesluter varandra. Om man hänför alla sådana satser till klassen förvandlingssatser måste man dela upp denna i underavdelningar som motsvarar de tre övriga klasserna. Sats (167a2) förhåller sig exempelvis på samma sätt till (167b2) som sats (167a1) till sats (167b1).

4.1.4. Förhållandet mellan ursprung och resultat i förvandlingssatser

I de föregående avsnitten har jag talat om ursprung och resultat utan att egentligen lägga fram några som helst bevis på att en sådan tudelning är lingvistiskt berättigad. Jag skall här ge bevis för att ursprungsfrasen och resultatsfrasen i förvandlingssatser etablerar två olika diskursreferenter och att de för språkbrukarna representerar olika världsreferenter.

I avsnitt 3 diskuterade jag klassificerande satser, som kännetecknas av att resultatsfrasen i dem inte är textuellt referentiell när den utgörs av en prepositionsfras. I sådana fall introducerar resultatsfrasen inte någon ny textreferent utan referenten för ursprungsfrasen tillordnas bara en ny egenskap. Dylika satser uppför sig annorlunda än typiska förvandlingssatser vad beträffar den anaforiska referensen, och skillnaderna i fråga kan knappast föras tillbaka på något annat än att ursprunget och resultatet i förvandlingssatser (och andra existentiella inkoativsatser) är två skilda textreferenter som står för olika (avsedda) världsreferenter, jfr:

- (168) a. Som straff förvandlade djävulen kvinnan till en åsna
 b. men åsnan var lika argsint som kvinnan. 1.34-10 2 0

Det framgår av exemplet att ordet *kvinnan* i (168a) kan vara korrelerat till *kvinnan* i (168b), vilket betyder att *kvinnan* i den förstnämnda satsen introducerar en diskursreferent. Också *en åsna* i (168a) etablerar en sådan, för ordet kan vara korrelerat till det bestämda substantivet *åsnan*. Vilka garantier har vi då för att *kvinnan* och *en åsna* i (168a) representerar olika världsreferenter? Betrakta (169):⁵

- (169) a. Majoren degraderades till kapten
 b. ⁺men kaptenen söp ännu mera än majoren 1.35-4 7 1

I (169a) rör det sig om en enda person, och (169b) kan därför inte utgöra en acceptabel fortsättning på (169a). Om ursprungsfrasen och resultatsfrasen i (168a) representerade samma världsreferent borde (168b) också vara acceptabel när den uppträder tillsammans med (168a). Jämför ytterligare:⁶

5. Jfr också test 1.101 i separat bilaga; se ovan s. 65 och 68.

6. Se även test 1.166.

- (170) a. Till slut blev djävulen trött på kvinnan, för hon tjatade på honom jämt. Han förvandlade karingen till en fågel
 b. men den brukade också skälla på honom varje dag. 1.148-9 2 0
- (171) a. Gubben smakade på saften men den var så söt att han inte kunde dricka den. Han lät saften jäsa till vin
 b. men kunde inte dricka det heller. 1.147- 11 0 0

Orden *också* och *heller* kan inte användas när det handlar om en enda världsreferent:

- (172) a. Efter tre varningar degraderades majoren till kapten
 b. ⁺men han var också full varje dag. 1.165-2 10 0
 c. ⁺men han slutade inte heller att dricka. 1.102-2 10 0

Eftersom (172a) är en klassificerande sats rör det sig i den om en och samma entitet, och detta gör att varken (172b) eller (172c) är acceptabla som fortsättning på (172a) - om det inte tidigare har talats om någon annan person. Satserna i (170) och (171) bildar en *acceptabel* text, vilket visar att ursprungsfrasen och resultatsfrasen i (170a) och (171a) representerar olika världsreferenter. För detta talar också det faktum att man kan säga

(173) Häxan förvandlade mannen till en annan

för här kan det omöjliga föreligga en förändring av egenskap, så det måste vara fråga om en förvandling på referentnivån. Betrakta följande textbit:

- (174) a. Djävulen förvandlade kvinnan först till en katt och sedan till en hund.
 b. Båda hade en ovanligt lång svans. 1.36-12 0 0

Pronomenet *båda* refererar alltid till två olika världsreferenter. I (175a) är detta villkor uppfyllt och (175b) kan därför bilda en *acceptabel* text med den:

- (175) a. Polisen och bankrånaren sköt på varandra.
 b. Båda skadades allvarligt.

I (176a) föreligger bara en referent, varför (176b) inte kan utgöra en *acceptabel* fortsättning på den:

- (176) a. Lasse är ingenjör.
 b. ⁺Båda är mycket duktiga.

Eftersom (174b) kan bilda en acceptabel text tillsammans med (174a) måste denna innehålla två textreferenter (*en katt* och *en hund*) som står för olika världsreferenter. Jämför (174) med (177):

- (177) a. Kaptenen befordrades först till major och sedan till överstelöjtnant.
 b. ⁺Båda brukade skälla ut sina underordnade en gång i veckan.
 1.37-1 11 0

Förklaringen till att (177b) är oacceptabel som fortsättning på (177a) är att den senare inte innehåller två världsreferenter som *båda* kunde syfta på, för KAPTEN, MAJOR och ÖVERSTELÖJTNANT har predicerats om en och samma person. Jämför ytterligare:

- (178) a. Djävulen förvandlade kvinnan först till en katt, sedan till en hund och sist och slutligen till en häst.
 b. Var och en av dessa tre hade en ovanligt lång svans. 1.103-11 1 0

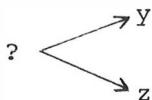
Att den efterföljande satsen kan innehålla *var och en*, *dessa* och *tre* visar att resultatsfraserna i (178a) inte bara är olika textreferenter utan att de för språkbrukaren också representerar olika världsreferenter. Jämför (178) med (179):⁷

- (179) a. Kaptenen befordrades först till major, sedan till överstelöjtnant och sist och slutligen till överste.
 b. ⁺Var och en av dessa tre brukade skälla ut sina underordnade en gång i veckan. 1.149-1 10 0

Sats (179b) kan inte utgöra en acceptabel fortsättning på (179a), eftersom denna handlar om en enda person, inte om tre.

I ljuset av ~~exemplen~~ (174) - (179) står det klart att om en förvandlings-sats innehåller flera än en resultatsfras så introducerar dessa olika diskursreferenter som står för olika världsreferenter. Exemplet ifråga kan samtidigt tas som indirekt bevis på att också ursprungsfrasen representerar sin egen världsreferent.

(180)



7. Jämför också testen 1.104 och 1.105 i separat bilaga (Rahkonen 1982).

Frågetecknet representerar här ursprunget, y och z resultaten och pilarna symboliserar förvandlingen. Det är omöjligt att tänka sig att ? är både y och z eftersom dessa är två olika entiteter. De återstående möjligheter-na är följande: a) ? är y, b) ? är z, c) ? är x. Om de två första alternativa kan man säga att ingenting tyder på att ? är just y eller z; återstår alltså den möjligheten att ? är en helt annan entitet, nämligen x. För detta alternativ finns det också lingvistisk evidens, jfr:

- (181) a. Katten förvandlades först till en hund och sedan till en häst.
 b. Den sistnämnda var klokast av dessa tre. 1.39-9 2 1

Substantiven *katten*, *en hund* och *en häst* etablerar tydligen var sin text-referent och står för olika världsreferenter, ty *tre* betecknar ju en mängd som består av tre olika element. Jämför däremot:

- (182) a. Kaptenen befordrades först till major och sedan till överste-löjtnant.
 b. [†]Den sistnämnda tjänade bäst av dessa tre. 1.38-1 11 0

Sats (182b) bildar inte en acceptabel text med (182a) eftersom det i denna är fråga om en enda person.

Trots att ursprungsfrasen och resultatsfrasen i förvandlingssatser utan tvivel står för två olika världsreferenter finns det å andra sidan bevis för att ursprunget och resultatet står i ett identitetsförhållande till varandra, jfr:

- (183) a. Prinsessan var mycket olycklig sedan häxan hade förvandlat henne till en åsna.
 b. Saften smakade surt sedan den hade jäst till vin.

I sats (183a) är personen i fråga en åsna redan vid den tidpunkt då hon är olycklig, och i (183b) har saften förvandlats till vin innan den har blivit sur. Det intressanta här är att huvudsatsen i (183a) kan innehålla ordet *prinsessan* och huvudsatsen i (183b) ordet *saften*. Förvandlingssatserna uppför sig i detta avseende på samma sätt som de klassificerande satserna:

- (184) Kaptenen slutade att dricka sedan han befordrats till major.

Av detta måste vi dra den slutsatsen att ursprunget och resultatet i förvandlingssatserna är identiska. Ytterligare evidens för detta har vi i (185):

- (185) a. Trots att häxan hade förvandlat prinsessan till en riddare var det lätt för prinsen att känna igen henne.
- b. Trots att saften redan hade jäst till vin var den fortfarande litet gulaktig.

Både i (185a) och (185b) ligger handlingen i bisatsen före huvudsatshandlingen. Detta innebär att referenten för *prinsessan* resp. *saften* i en viss mening inte längre existerade när huvudsatshandlingen utspelades. Att man vid pronominaliseringen trots det tillgriper *henne* och *den* visar att ursprunget och resultatet uppfattas såsom identiska. Jämför ytterligare:

- (186) a. Sedan prinsessan druckit drycken förvandlades hon till en riddare och lyckades efter en hård kamp slå ihjäl draken med sitt svärd.
- b. Sedan prinsessan druckit drycken förvandlades hon till en riddare, som efter en hård kamp lyckades slå ihjäl draken med sitt svärd.
- c. Kanonen göts om till en kyrkklocka, lastades på en järnsvägsvagn och transporterades bort.
- d. Kanonen göts om till en kyrkklocka, som lastades på en järnvägs-vagn och transporterades bort.
- e. Värjan smiddes om till ett lieblad och såldes sedan till en bonde.
- f. Värjan smiddes om till ett lieblad, som sedan såldes till en bonde.

Satserna i vart och ett av de tre paren är sinsemellan kognitivt synonyma, vilket också ger vid handen att ursprunget och resultatet är identiska i förvandlingssatser. Lägg märke till att (187a) och (187b) inte är kognitivt synonyma:

- (187) a. I lastrummet placerades kanonen bredvid en kyrkklocka och täcktes för säkerhets skull över med presenning.
- b. I lastrummet placerades kanonen bredvid en kyrkklocka, som för säkerhets skull täcktes över med presenning.

Orsaken till att (187a) har en helt annan kognitiv betydelse än (187b) är den att den identifierande länk som i (186c) och (186d) finns mellan kanonen och kyrkklockan saknas här.

Med (186) sammanhänger satser som *Djävulen förvandlade kvinnan först till en katt och sedan till en hund* (174a) och

- (188) Fröet utvecklades först till en planta och sedan till ett träd.

Båda liknar satser där ursprungsfrasen och resultatsfrasen står för samma världsreferent: *Kaptenen befordrades först till major och sedan till*

överstelöjtnant (177a). Det utelämnade objektet i (174a) är *kvinnan* och det utelämnade subjektet i (188) är *fröet*. Å andra sidan står det klart att det i förra fallet var katten som förvandlades till en hund och att det i (188) var plantan som utvecklades till ett träd.

Även satser med *som* tyder på att *x* (ursprunget) och *y* (resultatet) är identiska i förvandlingssatser, jfr:

(189) Som planta hade trädet lidit av torra. 1.107-10 2 0

I motsats till (189) är följande sats avvikande:

(190) ⁺Som kanon hade kyrkklockan varit rostig. 1.106-2 9 1

Detta innebär emellertid inte att den identifierande länken mellan kanonen och kyrkklockan saknas i satsen

(191) Kanonen göts om till en kyrkklocka

för man kan ju säga

(192) Kanonen göts först om till en kyrkklocka och sedan till ett ankare.

Detta visar entydigt att kanonen och kyrkklockan uppfattas såsom identiska entiteter.

Det framgår av vad jag har sagt ovan att ursprunget och resultatet i förvandlingssatser är två skilda entiteter *x* och *y* som står i ett identitetsförhållande till varandra. Det ligger ingenting kontroversiellt i detta, för det är fråga om diakron identitet, och det är helt naturligt att språkbrukarna betraktar en entitet som existerar vid en tidpunkt såsom identisk med ett objekt som existerar vid någon annan tidpunkt. Propositionen UPPSTÅ(*y*, *x*) uttrycker just detta sakförhållande (se ovan (134), s. 113). Med hjälp av predikatet UPPSTÅ och utifrån det faktum att *x* och *y* i förvandlingssatser tillordnas inkompatibla betydelser kan man förklara de företeelser som behandlats i detta avsnitt. Med UPPSTÅ kan man också förklara motsvarande företeelse i hopfognings-, uppdelnings- och omformningssatser.

I modallogiken opererar man med individer i olika möjliga världar (se avsnitt 2.4). En individ i en viss värld kan vara identisk med en individ i en eller flera andra världar. T.ex. i fall som

(193) Kekkonen kunde ha avlagt sig kandidaturen

säger man att Kekkonen, som alltså existerar i den aktuella världen, är identisk med en person som tillhör en alternativ värld. I motsats till många andra logiker anser Lewis (1968) att det inte finns något identitetsförhållande mellan individer som existerar i olika möjliga världar. I stället kan en individ i en viss värld ha en eller flera motsvarigheter (counterparts) i andra världar. Som motsvarighet väljer man enligt Lewis det objekt som mest liknar individen i fråga (jfr även Allwood *et. al.* 1977, s. 119 f.).

Om man betraktar tillstånd som råder vid olika tidpunkter som olika möjliga världar är Lewis' ståndpunkt ohållbar vad beträffar förvandlings-satserna. Säger man t.ex.

(194) Djävulen förvandlade kvinnan till ett ekollon

kan man knappast göra gällande att kvinnan och ollonet har någon gemensam egenskap. Vad ursprunget än förvandlas till i satser av denna typ betraktas ursprunget och resultatet av språkbrukarna såsom identiska. Beträffande kritik av Lewis se Kripke (1972, s. 267 f. och 344 f., not 13). Vissa logiker för identiteten tillbaka på fullständig likhet (jfr Reichenbach 1966, s. 240 f.) men i naturliga språk är det utan tvivel så att identiteten måste behandlas som en semantisk primitiv.

4.1.5. Partiell identitet

I de flesta satser vi hittills har varit inne på har ursprunget och resultatet varit fullständigt identiska. Så är det emellertid inte alltid.

Betrakta följande två par:

- (195) a. Från partiet skilde sig tre rivaliserande grupperingar.
 b. Partiet splittrades i tre rivaliserande grupperingar.
 c. Hon skar ut fem smala remsor ur läderbiten.
 d. Hon skar läderbiten i fem smala remsor.

I (195b) och (195d) är det fråga om *total identitet* mellan ursprung och resultat medan det i (195a) och (195c) handlar om *partiell identitet*. I det senare fallet blir det något över av ursprunget när resultatet kom-

mer till, men vid total identitet går hela ursprunget åt. Skillnaden mellan dessa två former av identitet kommer till uttryck i bl.a. följande satser:

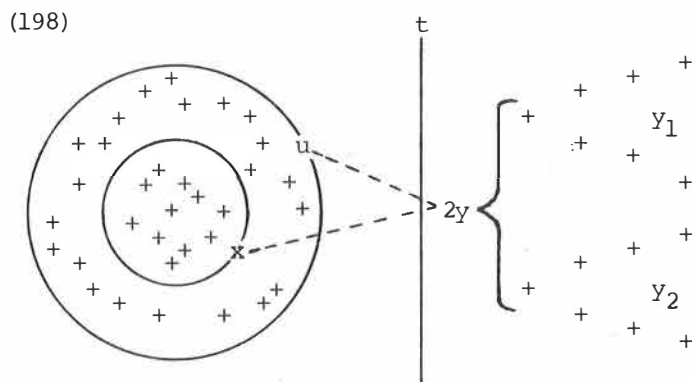
- (196) a. Från partiet skilde sig tre rivaliserande grupperingar som alla vägrade att samarbeta med det.
 b. ⁺Partiet splittrades i tre rivaliserande grupperingar som alla vägrade att samarbeta med det.
 c. Hon klippte ut några smala remsor ur läderbiten och sydde fast dem vid den.
 d. ⁺Hon klippte läderbiten i smala remsor och sydde fast dem vid den.

Eftersom vi hittills tagit för givet att predikatet UPPSTÅ symboliserar uteslutande total identitet (se (134) s. 113) måste vi underkasta den partiella identiteten en närmare granskning.

Låt oss utgå från satserna (197a) och (197b), som i likhet med (195a) och (195b) skiljer sig i fråga om partiell och total identitet:

- (197) a. Från flocken skilde sig två plogliknande formationer.
 b. Flocken delade upp sig i två plogliknande formationer.

Betydelsen hos de två satserna kan åskådliggöras med figur (198).



I (198) symboliserar varje plustecken en fågel, och cirkeln u som delvis sammanfaller med cirkeln x representerar hela flocken. I fallet (197b) är u och $2y$ varandras motsvarigheter, och vi kan säga att flocken (u) och formationerna ($2y$) är fullständigt identiska. Cirkeln x innesluter de fåglar som skilde sig från flocken och som, vilket framgår av (198), utgjorde bara en del av alla fåglarna i denna. Bilden visar att det i (197a) existerar en total identitetsrelation mellan formationerna ($2y$) och en del (x) av flocken. Vi kan därför betrakta den partiella identiteten som ett spe-

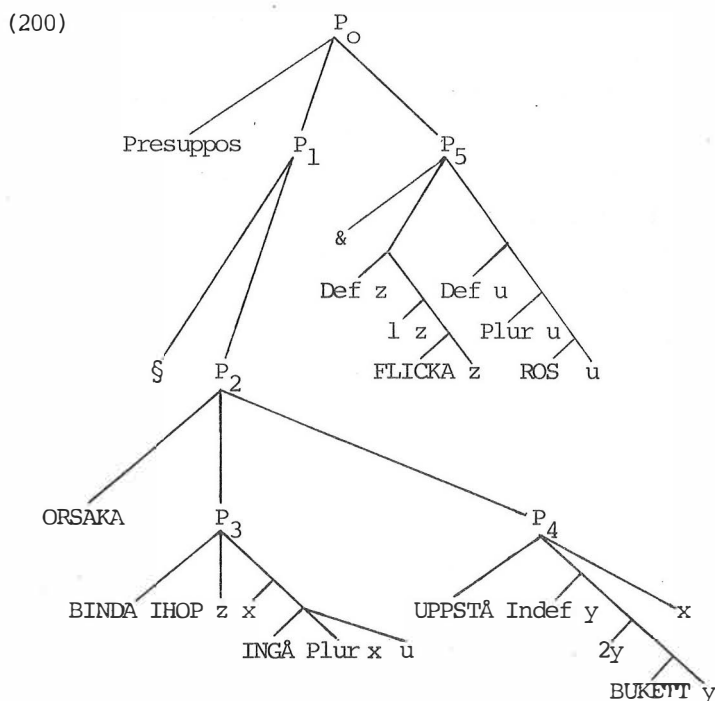
cialfall av den totala identiteten. Den semantiska representationen för (197b) innehåller propositionen $UPPSTÅ(2y, u)$, men den för (197a) innehåller propositionen $UPPSTÅ(2y, x)$. Den senare måste dessutom innehålla den informationen att x ingår i u .

En företeelse som liknar den vi just har diskuterat förekommer bl.a. i hopfogningsatser, jfr:

- (199) a. Flickan band ihop två buketter av rosorna.
 b. Flickan band ihop rosorna till två buketter.

Jag kommer att visa i avsnitt 6.4 att satser som (199b) betyder att hela ursprunget gick åt när resultatet kom till och att sådana som (199a) är vaga med hänsyn till distinktionen total - partiell identitet. Sats (199a) kan användas i en situation där det blev några rosor över, *men* också i en sådan där alla gick åt. Figur (198) passar utmärkt som illustration för (197a) men inte för (199a). I (197a) är det alldeles tydligt att flocken (u) och de två formationerna ($2y$) inte överlappar fullständigt, men i (199a) kan den mängd (u) av rosor som flickan ursprungligen hade till sitt förfogande och de två buketterna ($2y$) överlappa fullständigt, låt vara att de inte behöver göra det.

För att använda logiska termer kan vi säga att x i (197a) är en äkta delmängd av u men i (199a) bara en delmängd av u . En mängd x är en äkta delmängd av en annan mängd ($x \subset u$) om alla element i x också är element i u *men* alla element i u inte är element i x (jfr (198)). Man kan då säga att mängden u inkluderar mängden x eller att mängden x är inkluderad i u . En mängd x är en delmängd av en annan mängd u ($x \subseteq u$) om man vet att alla element i x är element i u men inte vet om det finns något element i u som inte är element i x . I detta fall är x antingen inkluderat i u , eller x och u överlappar fullständigt (jfr Allwood *et. al.* 1977, s. 5 f.). Jag väljer att återge delmängdsrelationen (\subseteq) med predikatet *INGÅ*. Betydelsen hos (199a) kan då åskådliggöras med diagram (200). Den semantiska representationen för (199b) skiljer sig från (200) i det avseendet att den inte innehåller propositionen *INGÅ*(x, u) och att den i stället för x uppvisar indexet u .



Hur förhåller det sig med satser av typen (197a), där det är fråga om inklusion av x i u ? Måste vi för att kunna beskriva den partiella identiteten mellan dessa exempelvis sätta upp predikatet INKLUDERAD i stället för INGÅ? Nej. Att motsvarigheten (x) av de två formationerna ($2y$) är inkluderad i flocken (u) i (197a) kan förklaras med hänvisning till predikatet SKILJA SIG, för mängden av de individer som skiljer sig från en annan mängd kan aldrig helt sammanfalla med denna. Det finns därför inget behov att ersätta INGÅ med något annat predikat.

Vi har nu kommit fram till att satserna (197a) och (199a), vid vilka det är fråga om partiell identitet, skiljer sig från (197b) resp. (199b) i det avseendet att de utöver UPPSTÅ uppvisar komponenten INGÅ. I dessa satser utgörs ursprunget av distinkta, mot varandra klart avgränsade element och därför verkar det kanske naturligare att introducera INGÅ i dylika fall än i sådana som *Hon skar ut fem smala nemsor ur läderbiten* (195c), där ursprunget kan tänkas bestå av en homogen massa.

Jag ser dock ingen annan möjlighet än att utsträcka analysen i fråga till att gälla också satser av detta slag, för jag kan inte tänka mig hur man

annars kan beskriva förhållandet mellan läderbiten och remsorna i (195c). Jag utgår ifrån att de fem remsorna (5y) ursprungligen motsvarades av en ospecificerad del (x) av läderbiten (u); 5y står därför i en total identitetsrelation till x och i en partiell identitetsrelation till u. Också här kan vi klara oss med predikatet *INGÅ*, för inklusionen av x i u i (195c) kan föras tillbaka på att satsen innehåller det semantiska elementet *LOSS*, hos vilket det som lösgörs inte kan fullständigt sammanfalla med det som blir kvar. Eftersom läderbiten (u) och remsorna (5y) står i en total identitetsrelation till varandra i *Hon skar läderbiten i fem smala remsor* (195d) innehåller satsen till skillnad från (195c) inte predikatet *INGÅ*.

4.2. Ursprung och resultat är inte identiska

Vi lämnar nu de satser där ursprunget och resultatet står i ett identitetsförhållande till varandra och tar upp till behandling sådana som också uppvisar ursprung och resultat men där dessa inte är identiska. Låt oss börja med följande exempel:

- (201) a. Konstnären målade ett porträtt av riksdagsmannen.
 b. Pojken ritade en bild av katten.
 c. Ströyer har gjort en karikatyr av nästan alla svenska kändisar.
 d. Journalisten lyckades ta ett foto av tjuven.

Att ursprunget och resultatet inte är identiska i satser av detta slag framgår bl.a. av att (202c) är acceptabel efter (202a) men inte efter (202b).

- (202) a. Konstnären målade ett porträtt av riksdagsmannen
 b. Häxan förvandlade mannen till ett äpple
 c. och gav det sedan till honom.

Lägg också märke till att (203a) implicerar (203b) medan (201a) inte implicerar (203c).

- (203) a. Man utnämnde riksdagsmannen till minister.
 b. Riksdagsmannen blev minister.
 c. Riksdagsmannen blev ett porträtt.

Det är också symptomatiskt att konstruktionen med *till* är utesluten i fall som (201a) - (201d) men möjlig i hopfognings-, uppdelnings-, förvandlings- och omformningssatserna.

Eftersom ursprunget och resultatet inte är identiska i (201a) - (201d) och liknande satser kan dessa inte innehålla predikatet UPPSTÅ som anger diakron identitet (se (134), s. 113). Hurudan semantisk struktur går de då tillbaka på? Observera till att börja med att man kan omskriva (201a) och (201b) med (204a) resp. (204b):

- (204) a. Konstnären målade ett porträtt som föreställde riksdagsmannen.
b. Pojken ritade en bild som föreställde katten.

Det är uppenbart att såväl (201a) som (201b) och med dem också (201c) och (201d) innehåller den semantiska komponenten FÖRESTÄLLA som anger att en entitet på ett eller annat sätt står för en annan. Predikatet i fråga förekommer även i satser av nedanstående typ:

- (205) a. En okänd konstnär hade målat en romersk kejsare på palatsväggen.
b. Pojken ritade en katt på bokpärmerna.

Till skillnad från (201a) - (201d) uppvisar (205a) och (205b) inget ursprung. Att dessa trots det uppvisar FÖRESTÄLLA i sin semantiska representation framgår av att (205a) kan omskrivas med (206a) och (205b) med (206b) utan att betydelsen förändras:

- (206) a. En okänd konstnär hade på palatsväggen målat en bild som föreställde en romersk kejsare.
b. Pojken ritade på bokpärmerna en bild som föreställde en katt.

Detta parafrastrförhållande kan förklaras om man för (205a) och (205b) tillbaka på en struktur som innehåller det semantiska element som ytverbet *föreställa* är en manifestation av.

Det finns en markant skillnad mellan (205a) och (205b) och följande satser:

- (207) a. En okänd konstnär hade avporträtterat en romersk kejsare på palatsväggen.
b. Pojken ritade av katten på bokpärmerna.

I (205a) och (205b) representerar det direkta objektet resultatet, i (207a) och (207b) ursprunget. I de två förstnämnda asserterar man existensen av den entitet som objektet står för, men i de sistnämnda presupponerar man existensen av denna referent. Trots att (207a) och (207b) inte uppvisar

någon resultatsfras måste deras logisk-semantiska struktur innehålla ett resultat. För detta talar bl.a. att prepositionsfraserna *på palatsväggen* och *på bokpärmen* uttrycker platsen för den bild som föreställer kejsaren resp. katten. Inkorrektheten av (208) tyder också på att satser av detta slag innehåller ett resultat på det semantiska planet:

(208).⁺ Pojken ritade av katten utan att rita en bild av den.

Ät *samma* håll visar det faktum att resultatet, trots att det inte är representerat i ytstrukturen, kan etablera en textreferent, jfr:

(209) a) På planket satt en stor svart katt. b) Konstnären tog fram sitt block och började rita av den med vana drag. c) När han hade fått katten färdig tecknade han en annan bredvid den. 3.11-15 1 0

Pronomenet *den* i (209b) representerar utan tvivel ursprunget, dvs. den verkliga katten, för satsen kan omskrivas med

(210) Konstnären tog fram sitt block och började med vana drag rita en bild av den

där *en bild* står för resultatet och *av den* för ursprunget. *Katten* och *den* i (209c) representerar däremot resultatet, dvs. bilden av katten. Jämför ytterligare:

(211) Han målade av slottet och skissade sedan en stengårdsgård kring det.

Slottet syftar här på ett verkligt slott, *det* på en bild av det men trots det kan *slottet* vara korrelerat till *det*.

Fastän ursprunget och resultatet i (209) och (211) representerar två icke-identiska entiteter uppför sig dessa satser vad pronominalisering och anaforisering beträffar på *samma* sätt som sådana där det handlar om en och *samma* verklig eller avsedd världsreferent. Detta visar att de två företeelserna inte kan förklaras enbart med hjälp av koreferens om man med denna term menar syftning på *samma* referent utanför språket. Orsaken till att (209c) är acceptabel i den givna kontexten är att (209b) innehåller propositionen FÖRESTÄLLA(*y*, *x*), där *y* står för resultatet (bilden) och *x* för ursprunget (den verkliga katten); korrektheten av (211) kan också förklaras med hjälp av komponenten FÖRESTÄLLA. Detta predikat sätter individer i två olika världar i relation till varandra. Referenten för första argumentet hör hemma i vad man kanske kan kalla symbolvärlden och referenten för andra argumentet i den symboliserade världen. Referenterna för *x* och *y* är inte identiska men i anslutning till Lewis (1968) kan de kallas för var-

andras motsvarigheter (*counterparts*, se ovan s. 132).

Lakoff (1968b) har tillämpat Lewis' idé om motsvarigheter på fall som (212):

(212) I dreamed that I was Brigitte Bardot and that I kissed me.

Här syftar *I* och *me* i den senare *that*-satsen enligt Lakoff på talarens motsvarigheter men dessa är inte identiska med varandra i den värld där de existerar, och därför föredrar man *me* framför *myself*. Fastän Lakoffs exempel, som han själv tillskriver McCawley, onekligen verkar litet långsökt måste man acceptera hans argumentation som går ut på att begreppet *counterpart* är en nödvändighet i lingvistikens om man önskar beskriva de anaforiska processerna på ett tillfredsställande sätt. I själva verket råder det i de satser som behandlats här i avsnitt 4.2 en *counterpart*-relation mellan ursprunget och resultatet, för i dem alla handlar det om yttre likhet mellan dessa två. Genom att sätta upp predikatet FÖRESTÄLLA kan man åtminstone delvis bygga in Lewis' teori i lingvistisk semantik, dessutom på ett intuitivt tillfredsställande sätt. Att syftning på samma verkliga eller avsedda världsreferent inte ensam räcker till att förklara pronominaliseringen framgår tydligt också av följande:

(213) Kejsaren lät förstöra målningen eftersom han tyckte att konstnären hade gjort honom för fet. 3.2-15 1 0

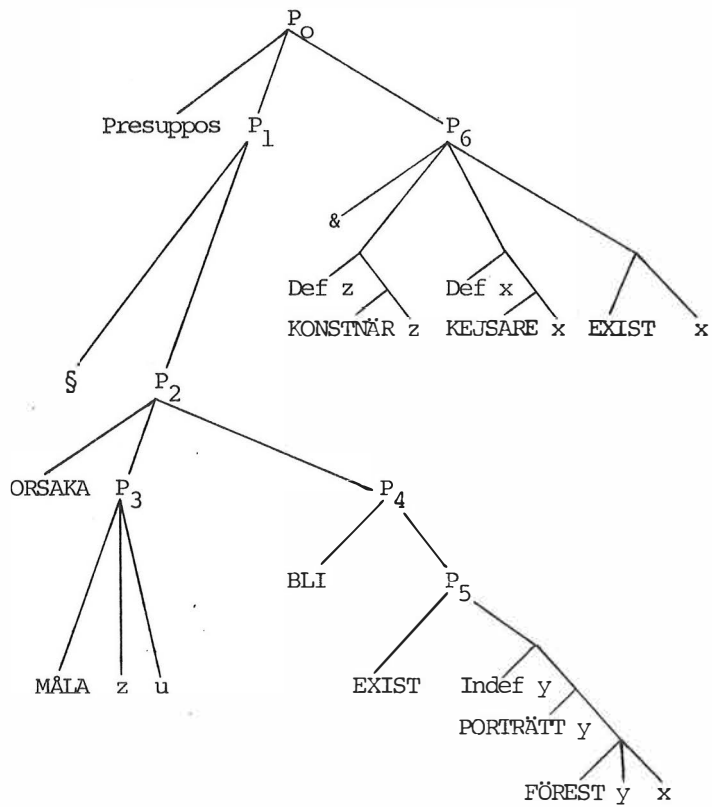
Trots att *kejsaren* och *honom* inte har samma världsreferent i (213) kan *kejsaren* vara korrelerat till pronomenet.

De satser som behandlats i detta avsnitt betyder att det uppstår en entitet som inte har existerat förut. Eftersom ursprunget och resultatet inte är identiska i dessa fall kan den semantiska representationen för satserna i fråga inte innehålla predikatet UPPSTÅ utan den uppvisar i stället propositionen EXIST(*y*), där *y* står för resultatet (jfr P_5 i (215)). Betydelsen för satsen

(214) Konstnären målade ett porträtt av kejsaren

kan återges med diagram (215), i vilket kvantifikatorerna av enkelhetsskal har utelämnats.

(215)

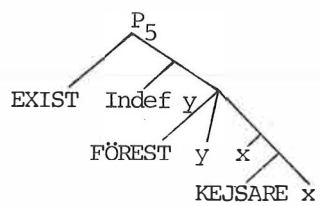


Indexet u i P₃ representerar den ospecificerade entitet som var föremål för målandet (patienten), och FÖREST står för FÖRESTÄLLA. Om vi bortser från rumsadverbiallet så skiljer sig den semantiska representationen för

(216) Konstnären målade en kejsare på palatsväggen

från (215) i det avseendet att såväl Def x [KEJSARE(x)] som [EXIST(x)] saknas i P₆ och att P₅ har följande utseende:

(217)



Satsen

(218) Konstnären målade av kejsaren på palatsväggen

däremot uppvisar propositionerna Def x [KEJSARE(x)] och [EXIST(x)] (se P_6), men till skillnad från (214) och (216) innehåller resultatet (jfr P_5) i detta fall vid sidan av EXIST endast strukturen Indef y [FÖREST(y, x)], för satsen uttrycker inte explicit vad handlingen resulterade i.

Det är ingalunda alltid så att satser med verb som *måla, rita, teckna* osv. innehåller predikatet FÖRESTÄLLA, jfr:

(219) Man målade bruna och gröna ränder på jeepen.

Entiteter som *fläck, kryss, prick, punkt, rand, streck* etc. behöver inte stå för något annat, utan en *fläck är en fläck, ett kryss är ett kryss* osv., dvs. ord som dessa går tillbaka på enstelliga predikationer av typen FLÄCK(y) medan sådana som *bild, modell, karta, porträtt* osv. representerar första argumentet i propositionen FÖREST(y, x).

5. SATSER UTAN URSPRUNGSFRAS

5.1. *Struket ursprung eller inget ursprung: alls*

Jag har i det föregående koncentrerat mig på sådana strukturer som vid sidan av resultatsfrasen uppvisar en ursprungsfras. Denna saknas emellertid mycket ofta, jfr:

- (220) a. Lisa vävde en vacker matta i förra veckan.
 b. Männen höll på att mura en öppen spis.
 c. Har du någonsin sett hur man flätar en korg?
 d. Dagen innan hade Maj-Lis i största hast sytt en ny klänning åt sig.

Normalt kan man dock i sådana fall där resultatsfrasen är subjekt eller objekt lägga till en *av*-fras som representerar ursprunget:

- (221) a. Lisa vävde i förra veckan en vacker matta av plastremсор.
 b. Männen höll på att mura en öppen spis av kullerstenar.

Också i (220c) och (220d) kan man utan svårighet lägga till en ursprungsfras. Jag har ovan satt upp predikatet UPPSTÅ för satser av typen (221a) och (221b). Frågan är nu hur det förhåller sig med (220a) - (220d) och andra sådana satser där ursprungsfrasen saknas men är potentiellt möjlig. Innehåller den semantiska strukturen för dessa ett ursprung som senare strukits eller är det kanske så att där aldrig har funnits ett ursprung?

Formellt sett är ursprunget i hopfognings-, uppdelnings-, förvandlings- och omformningssatser andra argumentet i propositionen UPPSTÅ(y , x), som utläses "y uppstår ur x". Predikatet UPPSTÅ anger, förutom att det uppstod en helt ny entitet (y), att ursprunget (x) är identiskt med y (resultatet). Frågan om huruvida den semantiska strukturen för satser som (220a) - (220d) uppvisar ett ursprung eller inte går i sista hand ut på om denna struktur innehåller ett argument som står i en identitetsrelation till resultatet.

För att kunna avgöra om (220a) - (220d) o.dyl. satser uppvisar ett ursprung eller inte måste vi betrakta företeelsen ur ett vidare perspektiv. Betrakta följande exempel:

- (222) a. Man beslutade att anlägga fabriken på en holme.
 b. Teknikern påstår sig ha uppfunnit en revolutionerande flygplansmotor.
 c. Författaren har skrivit en bok om sin utlandsresa.
 d. Larverna har ätit stora hål på kålbladen.

Här kan vi inte ersätta en satsdel med ursprungsfras eller lägga till en sådan, jfr:

- (223) a. ⁺Man beslutade att anlägga fabriken av tegel.
 b. ⁺Teknikern påstår sig ha uppfunnit en flygplansmotor av en gammal diesel.
 c. ⁺Författaren skrev en bok av sin utlandsresa.
 d. ⁺Larverna hade ätit stora hål av kålbladen.

Att (223a) - (223d) inte kan ta en ursprungsfras innebär att deras semantiska representation inte innehåller något ursprung, och den kan därför inte heller uppvisa UPPSTÅ(y , x) utan den innehåller i stället propositionen EXIST(y), där y representerar resultatet. Verb som normalt eller uteslutande förekommer i satser utan ursprung är bl.a. *anlägga*, *avfatta*, *grunda*, *inrätta*, *(in)stifta*, *skriva*, *ta fram*, *uppfinna* och *upprätta*. Vid första anblicken ser det ut som om man kunde föra skillnaden mellan (220a)

- (220d) och (222a) - (222d) tillbaka på att de förra på det semantiska planet innehåller ett ursprung men de senare inte. Det är emellertid långt ifrån självklart att det verkligen förhåller sig så.

Omöjligheten att lägga till en konstituent i satsen kan anses vara ett relativt säkert bevis på att den semantiska strukturen inte innehåller motsvarande argument, men möjligheten att tillägga en konstituent kan inte tas som bevis på att den semantiska strukturen för en sats uppvisar motsvarande argument. Detta framgår tydligt när det gäller att avgöra om ett verb är en- eller tvåställigt, jfr:

- (224) a. Mannen satt på en bänk och åt.
b. Mannen satt på en bänk och sov.

I (224a) kan verbet följas av nominalfraser som *bröd, korb, glass* osv. men inte i (224b):

- (225) a. Mannen satt på en bänk och åt bröd/korb/glass.
b. [†]Mannen satt på en bänk och sov bröd/korb/glass.

Acceptabiliteten av (225b) visar att *SOVA* är ett enställt predikat, men utgår man ifrån att acceptabiliteten av (225a) är ett bevis på att *ÄTA* är tvåställigt hamnar man i svårigheter, för genom att komplettera (226a) med olika adverbial får vi (226b):

- (226) a. Mannen hade ätit glass.
b. Mannen hade sannolikt av någon anledning ätit glass på samma bänk varje midsommarafton sedan år 1929 fastän han inte ville medge det.

Kompletteringstestet leder tydligen till det absurda resultatet att allt som kan tilläggas i en sats redan måste finnas i ospecificerad form i dess semantiska struktur. Ur rent teknisk synvinkel är detta oändamålsenligt, för också den enklaste sats måste då föras tillbaka på en ytterst komplicerad utgångspunkt. Också psykologiskt sett leder förfarandet till ett diskutabelt resultat. När talaren säger exempelvis

- (227) Hon lade böckerna på hyllan

behöver han inte tänka att handlingen resulterade i uppkomsten av något som inte existerade förut, och det finns ingen anledning att behandla (227) som en existentiell inkoativsats. Nu kan man emellertid säga

- (228) Hon lade böckerna i en hög på hyllan.

Här uppstår det en ny världsreferent, och den semantiska strukturen för (228) innehåller därför propositionen UPPSTÅ(y, x), där x står för böckerna och y för högen. Om vi tillämpar kompletteringsprincipen på (227) så måste vi sätta upp samma proposition i dess semantiska representation fastän denna lösning står i strid mot psykologiska resonemang och det inte finns några andra internt lingvistiska skäl som den kunde försvaras med.

Vi har ovan satt oss före att avgöra om den semantiska strukturen för satser av typen (220a) - (220d) innehåller ett ursprung eller inte, och vi har hittills inte kommit ett enda steg närmare lösningen. Fastän talaren i sådana fall kanske inte har något ursprung i tankarna finns det internt lingvistisk evidens för att man här måste räkna med ett ursprung på det logisk-semantiska planet. Verben *fläta*, *mura*, *sy* och *väva* tillhör den grupp av verb som förutsätter att det finns något som är föremål för handlingen. Den semantiska strukturen för såväl (220a) - (220d) som (221a) och (221b) innehåller därför argumentet (x) som är patient, dvs. det som utsätts för handlingen. T.ex. i fallet *Lisa vävde i förra veckan en vacker matta av plastremсор* (221a) fäste Lisa (agent) plastremсорna (patient) vid varandra så att det blev en matta av dem. Också i (220a) liksom i (220b) och (220c) måste det finnas entiteter som fästs vid varandra, och även i (220d) riktas handlingen mot en specificerad entitet.

I satserna (221a) och (221b), som förutom en resultatsfras uppvisar en ursprungsfras i ytstrukturen, förekommer argument x i två olika funktioner, nämligen som patient och som ursprung; i det senare fallet är det det andra argumentet i UPPSTÅ(y, x). Detta kan motiveras med att resultatet (mattan/spisen) i (221a) resp. (221b), och i hopfogningssatserna i allmänhet, står i ett (diakront) identitetsförhållande till patienten (plastremсорna/kullerstenarna). Egendomligheten hos en sats som

(229) Hon vävde en trasmatta av koppartråd

beror just på identiteten mellan patienten (koppartråden) och resultatet (trasmattan). Utöver existens uttrycker UPPSTÅ just identitet. Betydelsen hos (221a), (221b) och (229) kan grovt karaktäriseras med följande formel:

(230) ORSAKA <HANDLA(z, x), UPPSTÅ(y, x)>

Utläses: Att z (agent) gjorde något med x (patient) orsakade att det uppstod ett y ur x .

Om (220a) - (220d) inte innehöll ett ursprung skulle de gå tillbaka på en grundstruktur som (231).

(231) ORSAKA \langle HANDLA(z, x), BLI [EXIST(y)] \rangle

Som synes förekommer det inget ursprung i (231). Den underliggande semantiska strukturen för (222a) - (222d) uppvisar just propositionen BLI [EXIST(y)], inte UPPSTÅ(y, x).

På samma sätt som i (221a) och (221b), där ursprungsfrasen är utsatt, gäller det också i satser där denna saknas att patienten är identisk med resultatet: i (220a) måste mattan bestå av de entiteter som Lisa genom vävande fäste vid varandra, vad dessa än var. Nödvändigheten av att sätta upp ett ospecificerat ursprung i dylika fall framgår av följande:

- (232) a. Kalle murade en öppen spis som bestod av femhundra tegel
 b. ⁺utan att mura ett enda tegel.
 c. ⁺utan att använda ett enda tegel.

Relativsatsen i (232a) är ingen ursprungsfras, för samma information kunde i en annan kontext ges i form av en självständig sats. Oacceptabiliteten av (232b) och (232c) kan endast förklaras så att patienten (x), dvs. de entiteter som murades ihop, måste vara diakront identisk med resultatet (y). Om man inte sätter upp propositionen UPPSTÅ(y, x) i den semantiska strukturen för satser av typen (220a) - (220d) har man ingen lingvistisk förklaring till varför (232b) och (232c) är egendomliga efter (232a).

Min ståndpunkt är alltså den att om satsens semantiska struktur alldeles tydligt uppvisar en patient som är identisk med resultatet måste man också räkna med ett ursprung i denna struktur även om det inte förekommer någon ursprungsfras på det syntaktiska planet. Satserna (220a) - (220d) är typiska hopfogningssatser men också andra existentiella inkoativsatser kan innehålla en struken patient (ett struket ursprung).

- (233) a. Nuförtiden finns det inte många som kan sjuda tvål.
 b. Bara en mycket skicklig smed kan smida ett sådant här svärd.

Både *sjuda* och *smida* förutsätter existensen av en patient som här på samma sätt som i (220a) - (220d) är diakront identisk med resultatet och som således också fungerar som ursprung.

Förutom sådana fall där en ursprungsfras inte kan tilläggas i satsen finns det sådana där detta är möjligt, men där man trots det inte behöver sätta upp ett ursprung:

- (234) a. Det hade utvecklats en svårartad tumör i patientens mage.
 b. Ur det gamla operationssåret hade det utvecklats en svårartad tumör i patientens mage. 3.74-14 0 2
 c. Under natten hade det växt fram en stor ek på gården.
 d. Under natten hade det ur det lilla ollonet växt fram en mäktig ek på gården. 3.1-13 3 0

Verben *utvecklas* och *växa fram* förutsätter inte nödvändigtvis existensen av en entitet som drabbas av handlingen. Saker och ting kan ur talarens synpunkt utvecklas och växa fram ur intet, jfr:

- (235) När han högg av ett huvud växte det fram två nya. SHOB,
 s.v. *växa*

Jag ser varken någon lingvistisk eller psykologisk motivering för att i fall som (234a), (234c) och (235) sätta upp ett ursprung i satsens logisk-semantiska struktur.

5.2. Resultat som del av helhet

Vi har hittills bara varit inne på sådana satser där resultatet utgör en självständig entitet. Detta är t.ex. fallet med *Flickan band ihop rosorna till en buket* (110b), där buketten inte behöver vara en del av något annat. Betrakta nu följande exempel:

- (236) a. Det blev en spricka i koppen.
 b. Det hade gått flera hål på stöveln.
 c. Spiken rev upp en ful rispa i tyget.
 d. Mannen sågade en öppning i väggen.

I dessa satser är resultatet sådant att det bara kan existera i och med en annan entitet, som det måste vara inkluderat i, jfr:

- (237) ⁺Han sågade i väggen en öppning som var lika stor som väggen.

Med detta hänger ihop att satser som följande är avvikande:

- (238) a. ⁺Han gjorde en öppning av skivan.
 b. ⁺Han svarvade plankan till en fördjupning.
 c. ⁺Han sågade skivan i två öppningar.

När resultatfrasen utgörs av ett substantiv av annan typ är dylika ytstrukturer möjliga:

- (239) a. Han gjorde en varningsskylt av skivan.
 b. Av misstag hyvlade han plankan till en ribba.
 c. Han sågade skivan i två bitar.

Ogrammatikaliteten av (238a) - (238c) gentemot (239a) - (239c) tyder på att satser som (236a) - (236d) inte innehåller något ursprung alls. Detta bekräftas av att följande satser också är avvikande:

- (240) a. ⁺Det blev en spricka av koppen.
 b. ⁺Koppen blev en spricka.
 c. ⁺Spiken rev upp en rispa av tyget.
 d. ⁺Spiken rev upp tyget till en rispa.

I ljuset av det som sagts här ovan är det berättigat att kalla substantiv av typen *hål*, *öppning* osv. för *inherenta delsubstantiv*. Sådana är bl.a. följande:

(241)	brott	reva	skrynkla	vak
	buckla	rispa	skråna	veck
	bula	rynka	spont	öppning
	fåra	råk	spricka	osv.
	fördjupning	räffla	springa	
	hack	ränna	skåra	
	hål	skreva	sår	

Beteckningarna på kroppsdelar o.dyl. tillhör förstås också denna kategori men deras referenter behöver inte alltid vara inkluderade i en annan entitet. Till skillnad från (237) är (242a) och (242b) helt normala:

- (242) a. Svansen på ekorren var lika stor som ekorren själv.
 b. Svansen på ekorren var längre än ekorren själv.

Semantiskt kännetecknas *del av* -relationen av att delen och helheten hör intimt ihop med varandra. Vi skall nu titta på hur samhörigheten tar sig uttryck i syntaxen. Därvid är det ändamålsenligt att utgå från beteckningar på kroppsdelar eftersom dessa kan anses vara representativa för klassen

delsubstantiv, jfr:

- (243) a. Den tunga släggan krossade fingrarna på smeden.
b. Odysseus stack ut ögat på cyklopen Polyfem.

Vid kroppsdelbeteckningar är genitiven oftast möjlig:

- (244) a. Den tunga släggan krossade smedens fingrar.
b. Odysseus stack ut cyklopen Polyfems öga.

Enligt Bierwisch (1965) uttrycks *del av*-relationen i tyskan bl.a. med hjälp av *haben*. Också i svenskan är motsvarande konstruktion i allmänhet möjlig:

- (245) a. Smeden hade starka fingrar.
b. Cyklopen hade ett väldigt grönt öga.

Ett prepositionsuttryck med *finnas* är däremot mycket ofta uteslutet vid kroppsdelbeteckningar:

- (246) a. ⁺Det fanns starka fingrar på smeden. 1.13-3 8 1
b. ⁺På Kalle, där finns det alldeles nya löständer. 1.158-2 9 1

Det rent lokala *där* är uteslutet också i satser där det handlar om delar av föremål:

- (247) a. ⁺Där på bilen finns det dubbdäck. 1.44-2 10 0
b. ⁺Där på muggen finns det ett för stort öra. 1.15-3 9 0

Satserna ovan är inte synonyma med (248a) resp. (248b):

- (248) a. Bilen där har dubbdäck.
b. Muggen där har ett för stort öra.

Med detta hänger ihop att *På smeden* i (249a) och *På min bror* i (249b) inte utgör ett acceptabelt svar på frågan:

- (249) a. Minns du var det fanns starka fingrar? -⁺På smeden.
b. Var sa du det finns löständer? -⁺På min bror. 1.40-4 8 0

I stället för (249a) och (249b) säger man förstås:

- (250) a. Minns du vem som hade starka fingrar? - Smeden.
b. Vem sa du har löständer? - Min bror.

Ett svar med en lokal preposition är möjligt om frågan inte gäller vem något tillhör utan var något finns:

- (251) Var sa du det finns löständer? - I lådan längst ner.

Det är nu på tiden att vi återkommer till satser som innehåller sådana delsubstantiv som listats i (241). I dylika fall är genitiven i princip möjlig, jfr:

- (252) a. Stövelns hål var svåra att upptäcka. 1.42-10 0 2
 b. Tyvärr kan jag inte förklara hur tygets rispa har kommit till. 1.109-11 0 1

Vad beträffar genitiven finns det således inte någon väsentlig skillnad mellan satser med substantiv av typen *hål*, *spricka* osv. och sådana som uppvisar en kroppsdelsbeteckning. Konstruktionen med *ha* är också möjlig i båda fallen. Satserna (253a) - (253d), som impliceras av (236a) - (236d), kan utan betydelseförändring omformas till (254a) - (254d):

- (253) a. Det fanns en spricka i koppen.
 b. Det fanns flera hål på stöveln.
 c. Det fanns en ful rispa i tyget.
 d. Det fanns en öppning i väggen.
- (254) a. Koppen hade en spricka. 1.124-12 0 0
 b. Stöveln hade flera hål. 1.108-12 0 0
 c. Tyget hade en ful rispa. 1.41-12 0 0
 d. Väggen hade en öppning. 1.14-12 0 0

Såsom (253a) - (253d) ger vid handen är ett prepositionsuttryck med verbet *finnas* helt normalt vid substantiv av typen *hål*, *spricka* etc. Också det rent lokala *där* kan förekomma (jfr däremot (246) och (247)):

- (255) a. På stänkskärmen, där fanns det några fula skrämor. 1.43-11 1 0
 b. Ser du inte att det finns fula skrämor där på stänkskärmen? 1.110-12 0 0
 c. Det finns en stor spricka där uppe i taket. 1.45-11 1 0
 d. Där i dörren finns det en lucka. 1.125-12 0 0

En prepositionsfras med *i* eller *på* kan utgöra ett svar på *Var* vid substantiven i fråga (jfr (249)):

- (256) a. Var upptäckte du en spricka? - I koppen jag ville köpa. 1.127-11 1 0
 b. Var sa du det fanns hål? - På hans stövlar. 1.128-12 0 0

Eftersom satserna i (253), (255) och (256) är grammatiska, men de i (246), (247) och (249) inte är det, kan man säga att förhållandet mellan delen och helheten i satser med substantiv som *hål*, *spricka* osv. (jfr (241)) är mera

lokalt betonat än i satser som innehåller en kroppsdelsbeteckning. I fall som (243a) - (244b) rör det sig om en ren *del av* -relation som saknar den lokala betydelsen som förekommer i (236a) - (236d). Å andra sidan står det dock klart att det i de sistnämnda inte handlar om en ren rumsrelation. För detta talar det faktum att (257a) och (257c), där det inte föreligger en *del av* -relation, inte kan omformas till (257b) resp. (257d), medan (254a) - (254d) är grammatiska och synonyma med (253a) - (253d):⁸

- (257) a. Det fanns en stor sockerbit i koppen.
 b. ⁺Koppen hade en stor sockerbit.
 c. Det fanns en svart portfölj på skjortan.
 d. ⁺Skjortan hade en svart portfölj.

Man bör också ta hänsyn till fall som följande:

- (258) a. ⁺Det fanns en spricka och en sockerbit i koppen. 1.111-4 8 0
 b. ⁺På lakanet fanns skrynlor och en tidning. 1.159-3 9 0

I motsats till dessa är (259a) och (259b) korrekta:

- (259) a. Det fanns en spricka och ett hål i koppen.
 b. Det fanns en sockerbit och en sked i koppen.

Orsaken till att (258a) och (258b) är ogrammatiska är den att man där samordnat för olikartade strukturer, nämligen *del av* -relationen och den rena rumsrelationen.

Jag symboliserar den rena *del av* -relationen med predikatet DEL, vars första argument står för delen (resultatet) och andra argument för helheten. Förutom BLI[EXIST(y)] och DEL(y, x) uppvisar den semantiska representationen för *Mannen sågade en öppning i väggen* (236d) propositionen I(y, x), vilket återspeglar det faktum att satsen innehåller ett lokalt betydelseelement.

8. Fastän man inte gärna säger [?]*Bilen hade cementsäckar* 1.162-6 6 0 är satsen *Bilen hade cementsäckar på flaket* helt grammatisk.

6. FÖRDELNINGEN AV DE SYNTAKTISKA FUNKTIONERNA

6.1. Tema hos Gruber och Jackendoff

Jag har hittills i denna framställning koncentrerat mig på frågan hur de semantiska strukturerna för existentiella inkoativsatser ser ut. Det är nu på tiden att ta en titt också på ytstrukturerna. Jag skall i det följande ta upp några allmänna principer som bestämmer fördelningen av de syntaktiska rollerna eller funktionerna (subjekt, objekt, prepositionsfras) på ursprungs- och resultatsfrasen. Jag vill understryka att jag inte har en fullständig beskrivning av problemfältet i sikte utan är ute efter generella företeelser. I avsnitt 6.1 behandlar jag begreppet "tema" hos Gruber och Jackendoff, i avsnitt 6.2 förhållandet mellan kasusgrammatiken och komponentanalysen, i avsnitt 6.3 lexikalt betingad rollfördelning, i 6.4 satssemantiskt betingad rollfördelning och i 6.5 tematikens inverkan på fördelningen av de syntaktiska funktionerna.

Frågan vilka argument som manifesteras som subjekt, objekt eller prepositionsfras i den syntaktiska strukturen har främst ägnats uppmärksamhet av de forskare som har arbetat inom en mer eller mindre semantisk modell. I sin prelexikala modell, som kan betraktas som ett förstadium till den generativa semantiken, opererar Gruber (1970, s. 27 ff.) med begreppet tema (theme). Dess definition är baserad på satser som innehåller ett rörelseverb (motional verb): den entitet som rör sig kallas för tema. Ur semantisk synpunkt är temat den entitet som är involverad i en handling eller som det är fråga om i en viss situation. Temat tillhör den prelexikala strukturen (den underliggande semantiska strukturen) och är inte identiskt med subjektet även om det ofta representeras av detta; temat får inte heller förväxlas med den företeelse som i textlingvistik har samma benämning, jfr:⁹

9. Gruber skriver: "We wish to claim here, in addition, however, that the theme is of significance in the prelexical structure. Semantically it represents that entity that is engaging in the activity or about which the situation is concerned. We do not wish to claim here any immediate association between the theme and the subject of the sentence or between the theme here used and the grammatical element that appears in languages which exhibit thematization. The theme here described can be discerned solely on semantic grounds. The theme will be generated in the prelexical structure, however, in such a way that its significance syntactically will become manifest. There is some association between the theme and the sub-

- (260) a. The rock moved away.¹⁰
 b. John rolled the rock from the dump to the house.

I både (260a) och (260b) är *the rock* tema.

När satsen uttrycker att något rör sig från en plats till en annan är temat relativt lätt att känna igen. Nu förhåller det sig dock så att det inte bara är egentliga rörelseverb som Gruber hänför till gruppen "motional verb" utan han räknar dit alla verb som uttrycker en övergång från ett tillstånd till ett annat:

- (261) a. The coach turned into a pumpkin.
 b. Bill converted from a Republican to a Democrat.
 c. John obtained a book from Mary.
 d. John gave a book to Bill.
 e. John translated the letter from Russian into English.

Enligt Gruber är det i (261a) och (261b) fråga om förändring av identitet, i (261c) och (261d) förändring av ägandeförhållandena; i (261e) rör det sig om förändring av klasstillhörighet. Gruber gör gällande att det här handlar om abstrakt rörelse och motiverar sitt påstående med att satser som (261a) - (261e) semantiskt sett liknar satser med egentliga rörelseverb - i båda fallen drabbas subjektets resp. objektets referent av någon sorts förändring - och att de förra normalt innehåller samma preposition som de senare (a.a., s. 28).

Det framgår av Grubers exemplifiering att temat i intransitiva satser normalt manifesteras som subjekt, i transitiva som direkt objekt. Man känner sig därför frestad att sätta upp en regel i grammatiken som säger att temat beroende på om det rör sig om intransitiva eller transitiva satser skall representeras som subjekt resp. direkt objekt i den syntaktiska strukturen. Denna regel skulle förklara fördelningen av de ifrågavarande syntaktiska funktionerna i ett mycket stort antal fall. Tyvärr kan vi inte sätta upp

ject of deep structure in that the theme is more frequently in this syntactic situation than any other, except as the object of a causative; and that no other element of the deep structure serves as subject as frequently. - - - The theme also has the significance syntactically in that it is an obligatory element of the sentence. It is the pivot of the situation both semantically and syntactically." (Gruber, 1970, s. 28 f.)

10. Exempelen (260a) och (260b) är tagna ur Jackendoff (1972, s. 29).

regeln i fråga av den enkla anledningen att varken Gruber eller Jackendoff, som har tillämpat hans idéer inom den interpretativa semantiken (jfr Jackendoff 1972 och 1976), kan ge en intersubjektivt tillfredsställande definition av temat. Det är meningslöst att tala om förhållandet mellan en syntaktisk och semantisk kategori om man inte ens någorlunda objektivt kan visa att den senare existerar. Jag skall i det följande försöka visa att de två forskarna inte lyckats gå i land med denna uppgift och att fördelningen av de syntaktiska funktionerna i existentiella inkoativsatser inte kan beskrivas inom ramen för deras modell.

När det gäller att bestämma temat i en abstrakt sats stöder sig Gruber och Jackendoff på följande tre kriterier: (a) syntaktisk likhet mellan konkret och abstrakt sats, (b) semantisk likhet mellan konkret och abstrakt sats och (c) uteslutning av agent, lokativ, källa (source) och mål (goal). Momenten (a) och (b) tangerades redan i samband med (260) och (261): satserna med abstrakt rörelse uppvisar i allmänhet samma prepositioner som de med konkret rörelse och i båda drabbas referenten för en nominalfras av en förändring. Kriterium (b) finns explicit utsagt hos Jackendoff (1972). Vid sin behandling av satserna (260a), (260b) och

- (262) a. Bill forced the rock into the hole.
 b. Harry gave the book away.
 c. Will inherited a million dollars.
 d. Charlie bought the lamp from Max.
 e. Dave explained the proof to his students.

konstaterar han:

- (263) In the first three examples [(260a), 260b), (262a)], involving physical motion, *the rock* is obviously the Theme. Note that depending on the main verb and the presence of other NPs, the Theme can be either subject or direct object. The other four examples illustrate nonconcrete types of motion, to which the definition of Theme is extended by analogy [kurs. av mig]. *The book, a million dollars, and the lamp* are Themes undergoing change in possession rather than physical position. (Jackendoff 1972, s. 30 f.)

I bevisföringen används också andra och tredje gradens analogier, jfr:

- (264) a. The rock stood in the corner.
 b. John clung to the window sill.
 c. Herman kept the book on the shelf.
 d. Herman kept the book.

- e. The book belongs to Herman.
- f. Max owns the book.
- g. Max knows the answer.

Enligt Jackendoff (1972, s. 30 f.) rör det sig i (264a) - (264c) om konkreta lokativa uttryck och det är *the rock*, *John* och *the book* som är temat. I (264d) - (264f) är det fråga om possessiva lokativer, och *the book* är temat i alla tre satserna. I (264g) utgörs temat av *the answer*, för enligt Jackendoff är satsen på ett abstrakt plan analog med possessiva satser. Lägg märke till att även om Jackendoff på samma sätt som Gruber lägger satserna med vanliga befintlighetsadverbial till grund för analysen av statiska satser baserar han i fallet (264g) sin analys inte på dessa utan på satser med abstrakt lokativ. Orsaken är sannolikt den att en kritisk läsare knappast kan gå med på att *Max* i (264g) representerar samma tematiska relation som *in the corner* i (264a). För att kunna övertala läsaren tryggar sig Jackendoff i sitt resonemang till (264e) och (264f). Prepositionsfrasen i (264e) tolkar han tydligen som lokativ därför att den uppvisar samma preposition som prepositionsfrasen i (264b); i kraft av kriterium (c) måste *the book* i (264e) då vara tema. Subjektet *Max* i (264f) är lokativ och objektet *the book* tema eftersom dessa semantiskt sett står i samma relation till verbet som *Herman* resp. *the book* i (264e). Också i (264g) är subjektet lokativ och objektet tema, för satsen är enligt Jackendoff på ett abstrakt plan analog med (264f).

I Jackendoffs analys fäster man sig vid det faktum att det syntaktiska kriteriet väger tyngst: uttrycket *to Herman* är lokativ i (264e) eftersom det uppvisar prepositionen *to*. Detta typiskt lokalistiska resonemang ligger farligt nära tanken att det existerar en 1:1-korrespondens mellan den semantiska och den syntaktiska strukturen. Om man hävdar att temat är en semantisk entitet så borde man rimligtvis definiera det semantiskt och försöka tillämpa definitionen vid analysen av enskilda satser (jfr t.ex. Fillmore 1968). I stället för detta utgår Gruber och Jackendoff nästan uteslutande från sådana syntaktiskt och semantiskt analoga satser där temat entydigt kan fastställas, vilket leder till att varken temat eller de övriga tematiska (kasussemantiska) relationerna (agent, lokativ osv.) kan identifieras självständigt i den sats de tillhör, utan att dessa alltid måste konfronteras med satser som innehåller ett vanligt riktnings- eller befintlighetsadverbial. Detta gör att hela teorin är ytterligt vag och det leder till avsevärda svårigheter bl.a. i existentiella inkoativsatser, såsom jag

kommer att visa nedan.

Definitionen av temat är inte helt baserad på analogin, för Gruber (1970) hävdar att det i vissa fall kan bestämmas med hjälp av frågor och svar, jfr:

- (265) a. Where is the letter C? - C follows B.
 b. [†]Where is the letter C? - B precedes it.
 c. Where is the letter B? - B precedes C.
 d. [†]Where is the letter B? - C follows it.

Enligt Gruber måste samma ord vara tema både i en fråga och i svaret på denna, annars är texten inte helt acceptabel (a.a., s. 35). I alla frågorna ovan är *where* lokativ medan C resp. B alltid är tema. Eftersom frågan och svaret bildar en acceptabel text i (265a) och (265c) är C temat i *C follows B* och B i *B precedes C*. Oacceptabiliteten av (265b) däremot visar att C inte kan vara temat i *B precedes C* och oacceptabiliteten av (265d) ger vid handen att B inte kan vara temat i *C follows B*. I satserna

- (266) a. John follows Mary in line
 b. Mary precedes John in line

är därför subjektet tema (a.a., s. 36 f.). Detta stämmer inte i svenskan, för (267b) utgör ett lika naturligt svar på (267a) som (267c):

- (267) a. Var ligger Viren nu?
 b. De två svenskarna ligger fortfarande före honom. 1.65-11 1 0
 c. Han ligger fortfarande efter de två svenskarna. 1.66-12 0 0

I (267a) är *Viren* tema eftersom *var* är lokativ, men (267b) uppvisar ett annat tema, ty denna funktion tillkommer där *de två svenskarna* medan *före honom* är lokativ; sats (267c) har däremot samma tema som (267a). Att både (267b) och (267c) är acceptabla som fortsättning på (267a) visar att man med Grubers test inte entydigt kan avgränsa temat i svenskan.

Vid sidan av temat opererar Gruber och Jackendoff med sådana semantiska begrepp som agent, lokativ, källa (source) och mål (goal). Dessa är betydligt lättare att känna igen än temat och det är just deras närvaro i satsen som i högsta grad underlättar identifieringen av temat: den konstituent som inte är agent, lokativ etc. är tema. Visserligen tillåter båda författarna att en och samma konstituent uppvisar flera än en tematisk (kasussemantisk) relation (se Gruber 1970, s. 133 och Jackendoff 1972, s. 34) men detta påverkar inte det faktum att temat som semantisk entitet bara definierats negativt.

Detta å sin sida har som konsekvens att temat inte utgör något sammanhängande semantiskt begrepp, jfr:

- (268) a. Olle har själv sålt sin villa.
 b. Olle har själv byggt sin villa.

I satserna ovan är subjektet agent och temat utgörs tydligen av *sin villa*. Nu förhåller det sig emellertid så att förhållandet mellan verbet och det direkta objektet inte är detsamma i de två exemplen. I (268a) kan villan endast sägas vara föremål för handlingen, men i (268b) kommer den till som resultat av denna. I fall som (268b) talar man ju sedan gammalt om effici-erat objekt eller produktobjekt.

De tematiska relationerna hos Gruber och Jackendoff har till uppgift att symbolisera förhållandet mellan verbet och nominalfrasen, de har alltså samma funktion som djupkasus i kasusgrammatiken (se Fillmore 1968), och det är just det de i själva verket är. Jackendoff (1972, s. 34 ff.) gör visserligen gällande att det finns en skillnad mellan systemet med tematiska relationer och kasusgrammatiken: i det förra fallet kan en konstituent uppbära flera än en relation, i det senare bara en enda. Skillnaden kan dock knappast betraktas som väsentlig. Sedan Fillmore (1968) har det dessutom utvecklats kasusgrammatiker där en konstituent kan ha flera kasusroller samtidigt (se exempelvis Anderson 1976). Om *sin villa* är tema i (268a) och (268b) blir den viktiga semantiska distinktionen mellan dessa satser helt förbisedd. Lägg märke till att *hur många hus* i den dubbeltydiga satsen

- (269) Hur många hus har du målat?

måste vara tema oberoende av om huset drabbas av handlingen eller kommer till som dess resultat. Visserligen kan man försöka rädda teorin genom att låta produktobjektet vara både tema och mål, men detta är bara en skenlösning. Om den semantiska skillnaden mellan (268a) och (268b) inte kan beskrivas enbart med hjälp av temat så varför måste *sin villa* i (268b) vara både tema och mål? Skillnaden mellan de två satserna kunde karaktäriseras tillräckligt tydligt genom att i (268a) föra det direkta objektet tillbaka på tema, i (268b) på mål. Temat skulle då representera ungefär samma semantiska roll som objektiven hos Fillmore (1968) och nominativen hos Anderson (1976). Denna analys går dock stick i stäv mot Grubers och Jackendoffs principer, ty de utgår ifrån att det i varje sats normalt finns ett NP som är

temat (se Jackendoff 1972, s. 29). Följden av att man tillordnar objektet i (268b) två roller, tema och mål, är att man indirekt erkänner att temat är semantiskt tomt i denna sats.

Såsom jag har påpekat ovan baserar sig bestämmandet av de tematiska relationerna hos Gruber och Jackendoff till en stor del på syntaktisk analogi med satser där det är fråga om konkret rörelse eller befintlighet på en plats. Betrakta nu (270a) och (270b):

- (270) a. Han spikade ihop en säng av bräderna.
 b. Han spikade ihop bräderna till en säng.

Om vi utgår från syntaktisk analogi är *en säng* i (270a) tema och *bräderna* källa, medan *bräderna* i (270b) är tema och *en säng* mål, för (270a) är ju analog med (271a) och (270b) med (271b):

- (271) a. Han drog stöveln av vänstra foten.
 b. Man transporterade bräderna till byggplatsen.

Denna analys av (270a) och (270b) är i semantiskt avseende helt ohållbar. I båda satserna är bräderna föremål för handlingen och sängen dess resultat, vilket innebär att *bräderna* och *en säng* måste representera samma tematiska relationer både i (270a) och (270b) om de överhuvudtaget skall ha någon semantisk relevans. Visserligen är (270a) och (270b) inte helt synonyma, men betydelskillnaden mellan dem beror inte på att de tematiska (kasusemantiska) relationerna är annorlunda fördelade i (270a) än i (270b) - se nedan s. 169 ff.

Utgår vi från semantiska kriterier kan vi i (270a) och (270b) utan vidare betrakta handlingens resultat, dvs. sängen, som mål medan *bräderna* i Grubers och Jackendoffs system närmast bör behandlas som källa. På samma sätt som i (268b) är temat också här semantiskt överflödigt. Också satser som (272a) är problematiska vad temat beträffar, jfr:

- (272) a. Han travade upp böckerna.
 b. Han gjorde en trave av böckerna.

Om ett av substantiven i (272b) måste vara tema så är det närmast *en trave* som skall ha denna roll. I (272a) ingår betydelsen av *trave* i verbet *trava upp* men enligt Jackendoff (1972, s. 29) är temat alltid en nominalfras. Alltså måste *böckerna*, som i (272b) är källa, vara tema i (272a). Det säger sig självt att denna analys är ohållbar ur semantisk synpunkt. Jämför ytter-

ligare:

- (273) a. Kalle bor i det här huset.
 b. Kalle äger det här huset.

I (273a) är *Kalle* tydligen tema, för prepositionsfrasen är utan tvivel lokativ. Att döma av det som Jackendoff säger om (264a) - (264g) är *huset* i (273b) tema och *Kalle* är lokativ. Våra intuitioner säger dock att *Kalle* i (273a) står i stort sett samma relation till verbet som i (273b) och att *i det här huset* står i helt annan relation till verbet än *Kalle* i (273b). Jackendoffs analys leder alltså till att konstituenten som alldeles tydligt står i samma relation till verbet tillordnas olika kasusrelationer och att konstituenten som inte står i samma relation till verbet får samma kasusroll.

Min slutsats beträffande (268b), (269), (270), (272) och (273) är att temat är helt överflödigt vid beskrivningen av dessa och liknande satser, och överhuvudtaget kan man säga att varken Gruber eller Jackendoff har lyckats visa att temat existerar som ett sammanhängande begrepp på det semantiska planet. Eftersom jag nedan har för avsikt att undersöka fördelningen av de syntaktiska funktionerna just i satser av denna typ står det klart att jag inte kan arbeta med begreppet i fråga.

6.2. Om kasusgrammatik och komponentanalys

Den centrala idén i alla undersökningar som kan klassas som kasusgrammatiska är att varken subjektet eller objektet har någon konstant betydelse utan de kan representera flera olika semantiska relationer (se t.ex. Fillmore 1968, 1969, 1971a, 1971b, 1972, 1977, Chafe 1970, Nilsen 1972, 1973, Brodda 1973 och Anderson 1976; jfr även Noreen 1904). Betrakta följande satser:

- (274) a. Fågeln flög in genom fönstret.
 b. Bollen flög in genom fönstret.
 c. Det blev en väldig grop i marken.
 d. Gropen var full med vatten.

I (274a) deltar fågeln aktivt i den handling som uttrycks genom verbet medan bollen i (274b) är helt passiv i detta avseende, i sats (274c) uppstår en

referent som ursprungligen inte fanns till och i (274d) har subjektet alldeles tydligt lokal betydelse. Liknande observationer kan också göras för det direkta objektets del, jfr:

- (275) a. Han målade stugan själv.
 b. Han byggde stugan själv.
 c. Han brände ner stugan själv.

I (275a) är stugan helt allmänt föremål för handlingen, i (275b) kommer den till och i (275c) slutar den att existera som resultat av verbalhandling. Av dylika semantiska skillnader har kasusgrammatikerna dragit den slutsatsen att subjektet och objektet inte kan vara semantiska kategorier utan tillhör ytstrukturen. I stället för dessa innehåller djupstrukturen s.k. djupkasus som symboliserar förhållandet mellan verbet och en nominalfras. Utgående från Fillmore (1968) kan vi t.ex. säga att *fågeln* i (274a) är agent, *ballen* i (274b) objektiv, *en väldig grop* i (274c) faktitiv och *gropen* i (274d) lokativ.¹¹

Vilken nytta har man då av kasusgrammatiken med tanke på förhållandet mellan syntax och semantik? Det kanske mest kända exemplet på kasusgrammatikens användbarhet är Fillmores kasushierarki. Enligt Fillmore (1968, s. 33) följer subjektiveringen i engelskan följande regel:

11. Fillmore karakteriserar dessa fyra kasusroller på följande sätt: *Agentive* (A), the case of the typically animate perceived instigator of the action identified by the verb. *Factitive* (F), the case of the object or being resulting from the action or state identified by the verb, or understood as part of the meaning of the verb. *Locative* (L), the case which identifies the location or spatial orientation of the state or action identified by the verb. *Objective* (O), the semantically most neutral case, the case of anything representable by a noun whose role in the action or state identified by the verb is identified by the semantic interpretation of the verb itself; conceivably the concept should be limited to things which are affected by the action or state identified by the verb. The term is not to be confused with the notion of direct object, nor with the name of the surface case synonymous with accusative. Utöver dessa räknar Fillmore med bl.a. följande kasusroller: *Instrumental* (I), the case of the inanimate force or object causally involved in the action or state identified by the verb. *Dative* (D), the case of the animate being affected by the state or action identified by the verb. (Fillmore 1968, s. 24 f.)

- (276) *Fillmores kasushierarki*. Om satsen uppvisar en agent (A) blir denna subjekt, om inte så blir instrumentet (I) subjekt förutsatt att satsen uppvisar detta kasus; i annat fall blir objektiven (O) subjekt.¹²

Denna kasushierarki tycks mycket långt reglera subjektiveringen också i svenskan:

- (277) a. Han (A) sparkade sönder fönsterrutan (O) med en boll (I).
 b. Bollen (I) slog sönder fönsterrutan (O).
 c. Fönsterrutan (O) gick sönder.

Brodda (1973, s. 51) har för svenskans del utarbetat vissa principer som kompletterar Fillmores kasushierarki.¹³ Det viktiga med sådana principer är att förhållandet mellan subjektet och det argument det motsvaras av på ett djupare plan kan behandlas som regel i grammatiken. Man slipper då att placera sådan information i lexikonet som inte hör dit. I lexikonet borde man bara ange lexikonenheternas, dvs. ordens idiosynkratiska egenskaper, medan generella företeelser skall omhändertas av regler. Det är därför *ad hoc* att för varje handlingsverb ange i lexikonet vilket argument som skall manifesteras som subjekt, för vi kan ju rätt och slätt säga att det är agenten som skall subjektiveras. Därutöver kunde man tänka sig en regel som säger att om subjektsrollen redan är reserverad för agenten skall objektiven manifesteras som direkt objekt, för detta tycks normalt vara fallet, jfr:

- (278) a. Fången knöt ihop lakanen till ett rep.
 b. Dykarna lyckades inte öppna den tunga järndörren.
 c. Jägaren sköt den största av älgarna.
 d. Husbonden ställde flaskan på bordet.

Eventuella undantag från denna princip kunde anges i verbens lexikala representation. I kasusgrammatiken är det dessutom i vissa fall lätt att

12. Fillmore (1971a, s. 252) föreslår en fullständigare hierarki: agent, experiencer, instrument, object, source, goal, place, time.

13. Huvudprincipen för subjektiveringen i svenskan är enligt Brodda följande: Som subjekt skall man välja ett NP vars referent är involverad i det skeende verbet denoterar. Man kan vara involverad på två olika sätt. Man kan vara den direkta orsaken till skeendet eller man kan vara utsatt för det. Biprincipen är att man skall välja personsubjekt. Ett i övrigt ommarkerat fall är att välja orsak som subjekt. Passiv får man då man som subjekt valt ett NP som uttalat är utsatt för skeendet i satsen och det finns en orsak till detta skeende (se Brodda 1973, s. 51).

slå fast förhållandet mellan en preposition och dess motsvarighet på det semantiska planet. Enligt Brodda (1973, s. 56) representeras agent och cause i svenskan normalt av prepositionen *av*, instrument av *med*, source av *från* och *av*, goal av *för* och *till* osv.

Av det som sagts ovan får man kanske det intrycket att förhållandet mellan argumenten och deras syntaktiska funktioner är helt problemfritt i kasusgrammatiken. Detta är ingalunda fallet. De olika kasusteorierna lider alla av samma svaghet: man har bara lyckats ge högst allmänna och oprecisa karaktäriseringar av de djupkasus man satt upp (jfr s. 159, not 11). En annan svaghet är att det inte finns något som helst kriterium för hur många djupkasus det finns i språket. Som det nu är postulerar forskaren på relativt godtyckliga grunder ett antal semantiska roller och stoppar sedan alla de osäkra fallen i det fack som förefaller minst olämpligt. Det är typiskt att ord som *kanske* och *perhaps* är frekventa i kasusgrammatisk litteratur. Kasusgrammatiken är intuitivt mycket tilltalande men den tål inte riktigt dagsljus, för vid närmare betraktelse visar det sig att själva grundbegreppen åtminstone tillsvidare är bristfälligt underbyggda. Denna syn delas bl.a. av Fillmore (1977). Å andra sidan missar man en viktig generalisering om förhållandet mellan syntax och semantik om man exempelvis slopar begreppet agent.

Trots att Fillmore betraktar subjekt och objekt som ytkategorier ligger hans djupstrukturer till en början ganska nära ytstrukturen. I *The case for case* betonar han syntaxens centrala ställning gentemot morfologin och behandlar verbet genomgående som en odelbar entitet. I vissa av sina senare skrifter (se Fillmore 1969 och 1971a) närmar sig Fillmore den generativa semantiken och delar upp verben i semantiska komponenter. Han diskuterar inte vilken status kasusrollerna har i en modell som arbetar med semantiska predikat men det framgår av de exempel på verbens lexikala representation som han ger i *Types of lexical information* att de närmast är argument till hela verbet (jfr Fillmore 1969, s. 133 ff.). I Fillmore (1977, s. 60) finns det explicit utsagt att kasusrelationerna representerar en nivå som ligger mellan den syntaktiska djupstrukturen (jfr Chomsky 1965) och den semantiska representationen, med vilken Fillmore av allt att döma menar en struktur bestående av semantiska komponenter och deras inbördes relationer.

Jag har ovan visat att existentiella inkoativsatser innehåller betydelse-

komponenten EXIST. Man frågar sig nu vad det finns för skäl att basera beskrivningen av dessa satser just på komponentanalysen. Varför inte utgå från kasusgrammatiken? Kunde man inte i stället för EXIST sätta upp rollen faktitiv för satser som uttrycker att det uppstår något nytt? Betrakta följande satser:

- (279) a. Gropen har grävts nu.
 b. Gropen existerar.

I en kasusgrammatisk beskrivning skulle nominalfrasen i (279a) få rollen faktitiv men i (279b) skulle den snarast klassas som objektiv (jfr Fillmore 1968). Om vi inte försöker beskriva sambandet mellan existentiella inkoaktivsatser (jfr (279a)) och statistiska existentiella satser (se (279b)) kan vi vara nöjda med vår kasusgrammatiska analys, men så snart vi försöker komma deras inbördes semantiska relationer inpå livet råkar vi i svårigheter. Sats (279a) implicerar nämligen (279b). I en modell som bygger på komponentanalysen får implikationen en enkel förklaring: den semantiska representationen för den statistiska satsen är en del av den semantiska representationen för den dynamiska satsen.

I kasusgrammatiken måste man sätta upp en ekvivalensregel för att klara av samma sak. Den kunde t.ex. lyda så här. Om en nominalfras har rollen faktitiv existerar dess referent efter avslutad handling men inte före handlingens början. Som synes innehåller regeln verbet *existera*. Kasusgrammatiken kan således inte heller klara sig utan betydelseelementet EXIST. Man bör också lägga märke till att en sådan ekvivalensregel vore *ad hoc* i kasusgrammatiken, ty utifrån ett djupkasus kan man normalt inte förutsäga förekomsten av ett semantiskt predikat, jfr:

- (280) a. Lasse har skjutit sin hund.
 b. Lasses hund är död.
 c. Lasse har spärrat in sin hund i vedskjulet.
 d. Lasses hund är i vedskjulet.

Fastän *sin hund* i både (280a) och (280c) representerar samma djupkasus (objektiv) implicerar den förra (280b) men den senare (280d).

Som sagt utgör kasusrelationerna enligt Fillmore ett tredje plan mellan djupsemantiken och syntaxen, och i överensstämmelse med detta antagande här jag hittills behandlat komponentanalysen och kasusgrammatiken som två alternativ som utesluter varandra. Mig förefaller postulerandet av en

tredje nivå mellan syntaxen och semantiken onödig. En betydligt elegantare lösning vore att förlägga kasusrollerna till det djupaste semantiska planet som består av predikat och deras argument. I praktiken kunde detta exempelvis innebära en sammanslagning av kasusgrammatiken och den generativa semantikens semantiska representationer. I en sådan modell skulle de semantiska funktionerna inte längre vara aktanter till ett odekomponerat verb, utan de skulle utgöra argument till de betydelsekomponenter som verbet går tillbaka på. Ansatser till en dylik modell förekommer bl.a. hos Franz (1974). Låt oss ta ett exempel:

- (281) a. Lasse hade en ny boll.
 b. Lasse fick en ny boll.
 c. Lasse tappade sin nya boll.
 d. Pappa gav Lasse en ny boll.
 e. Pappa tog från Lasse hans nya boll.

Många kasusgrammatiker skulle säkert i (281b) och (281d) klassa *Lasse* som goal, i (281c) och (281e) som source, och i (281a) skulle *Lasse* tillordnas någon tredje kasusroll. Om vi slår ihop kasusgrammatiken och komponentanalysen har det argument som motsvarar nominalfrasen *Lasse* samma semantiska roll i alla de fem satserna, för var och en av dem kan visas innehålla propositionen $HA(x, y)$. Betydelsen hos (281a) - (281e) kan då återges med följande kraftigt förenklade strukturer:

- (281) a'. $HA(x_b, y_o)$ ¹⁴
 b'. $BLI \langle HA(x_b, y_o) \rangle$
 c'. $BLI \langle NEG [HA(x_b, y_o)] \rangle$
 d'. $ORSAKA \langle z_a, [BLI [HA(x_b, y_o)]] \rangle$
 e'. $ORSAKA \langle z_a, [BLI [NEG [HA(x_b, y_o)]]] \rangle$

Boksataven a står för agent, b för benefaktiv (jfr Chafe 1970, s. 147 ff.) och o för objektiv.

Fördelen med utsatta semantiska roller är att man slipper att betrakta semantiska strukturer såsom lineärt ordnade. I stället för $HA(x_b, y_o)$ kan man skriva $HA(y_o, x_b)$ utan att propositionens betydelse påverkas av detta. Å andra sidan bör man komma ihåg att det är minst lika svårt att ens någor-

14. För enkelhetens skull tillämpar jag här den äldre kausativanalysen (se ovan s. 54 f.).

lunda objektivt bestämma kasusrollen hos ett argument till en semantisk komponent som hos en nominalfras vid ett odekomponerat verb. Eftersom många av kasusgrammatikens grundbegrepp är bristfälligt underbyggda har jag föredragit att inte basera beskrivningen av de existentiella inkoativsatserna på modellen i fråga.

Detta avgörande bör inte tas som ett principiellt tillbakavisande av kasusgrammatiken. Att jag inte sätter ut argumentens kasusroller i de semantiska representationerna beror på det improvisatoriska sätt på vilket de i allmänhet definieras. Jag anser det i princip möjligt att man kan åstadkomma objektivt tillfredsställande avgränsningskriterier för ett antal djupkasus, men så länge sådana inte existerar är en viss försiktighet påkallad. Det är också värt att observera att de problem jag först och främst är inne på i denna undersökning är sådana att man vid deras lösning inte har någon påtaglig nytta av kasusgrammatiken. Denna kommer med i bilden först på ett allmänt plan, dvs. när det gäller att beskriva den semantiska representationen för kausativa satser, och rollererna agent och patient är då nödvändiga.

I min formalism är agenten och patienten första resp. andra argumentet till handlingspredikatet *HANDLA* (se ovan s. 53). Förhållandet mellan agenten och subjektet kan nu uttryckas med följande regel:

(282) *Semantisk-syntaktisk korrespondensregel 1*. Första argumentet till predikatet *HANDLA* manifesteras som subjekt.

Om man inte sätter ut argumentens semantiska roller måste man i stället trygga sig till deras inbördes ordning för att få fram det faktum att det ena argumentet hos tvåställiga predikat har en annan roll än det andra. I den semantiska litteraturen är detta ett mycket allmänt sätt att ge argumentens roller. I brist på bättre alternativ och av skäl som jag redogjort för ovan följer jag denna praxis.

6.3. Lexikalt betingad subjektivering och objektivering

Det finns en grupp verb som jag i anslutning till Lyons (1968, s. 439 f.) kallar för *existentiella kausativer*. Vid dessa måste resultatsfrasen i en aktiv sats vara direkt objekt, och ett ytterligare kännetecken är att objektet vid dem bara kan representera resultatet. Gruppen består alltså av verb som tar produktobjekt, jfr:

- (283) a. Soldaterna byggde en hög vall av sandsäckarna.
 b. ⁺Soldaterna byggde sandsäckarna till en hög vall. 1.140-5 6 1
 c. Flickan hade bundit ihop en bukett av blommorna.
 d. Flickan hade bundit ihop blommorna till en bukett.

Såsom det framgår av de två första exemplen kan resultatet vid *bygga* endast manifesteras som direkt objekt medan det vid *binda ihop* också kan utgöras av en *till*-fras. Dessutom behöver en sats med *binda ihop* i sin semantiska representation inte uppvisa något resultat alls, för en sats som

- (284) Fiskaren band ihop båtarna med en repstump

leder inte nödvändigtvis tankarna till en entitet som uppstått till följd av handlingen. Detta är däremot alltid fallet i jakande satser med *bygga*. Utöver *bygga* tillhör bl.a. följande verb gruppen existentiella kausativer:

(285)	alstra	författa	komponera	skapa
	anlägga	förfärdiga	konstruera	uppfinna
	avfatta	grunda	producera	upprätta
	brygga	inrätta	tillreda	utarbete
	framställa	instifta	tillverka	åstadkomma

Vid dessa och liknande verb måste det vara angivet i lexikonet att resultatet i den syntaktiska djupstrukturen bara kan motsvaras av direkt objekt.

Hos existentiella kausativer är en ursprungsfras med *av* i allmänhet fakultativ i den syntaktiska strukturen, jfr:

- (286) a. Fabriken tillverkar regnkläder (av inhemskt material).
 b. Lisas mamma kan väva vackra mattor (av gamla trasor).

Om vi ser på saken ur valensteorins synpunkt (jfr t.ex. Helbig & Schenkel 1978) kan vi säga att antalet obligatoriska aktanter vid existentiella kausativer är högst två, för endast subjektet och objektet måste vara närvarande. Också vid sådana verb hos vilka resultatet antingen kan manifesteras som

direkt objekt eller som prepositionsfras kan ursprungsfrasen saknas när det är resultatet som objektiverats:

(287) Det är inte lätt att binda en bukett om blommorna har taggar.

Om prepositionsfrasen finns med i ytstrukturen får objektet inte saknas, oberoende av om det representerar ursprunget eller resultatet:

(288) a. ⁺Det är inte lätt att binda av blommor om de har taggar.

b. ⁺Det är inte lätt att binda till en bukett om blommorna har taggar.

Vi har i (288) tydligen att göra med samma företeelse som i följande:

(289) Lasse har skaffat sig en villa.

a. Han berättade för mig i går att han tänker måla den (röd).

b. ⁺Han berättade för mig i går att han tänker måla röd.

(290) Mannen hade en tom vinflaska i handen.

a. Efter att ha sett sig omkring slängde han den (ut på körbanan).

b. ⁺Efter att ha sett sig omkring slängde han ut på körbanan.

Satserna ger vid handen att en objektiv predikatsfyllnad eller en prepositionsfras under VP kan saknas medan det direkta objektet måste vara utsatt. Vi kan därför säga att det sistnämnda syntaktiskt sett är en primär satsdel.

Eftersom förekomsten av en *av*-fras förutsätter förekomsten av ett objekt men inte tvärtom och med tanke på det direkta objektets centrala ställning i syntaxen i allmänhet (jfr (289) och (290)), är det motiverat att lägga objektiveringen till grund för fördelningen av de övriga syntaktiska funktionerna under VP i transitiva existentiella inkoativsatser. Vi kan sätta upp följande två regler:

(291) a. *Semantisk-syntaktisk korrespondensregel 2.* Om resultatet manifesteras som objekt representeras ursprunget av en prepositionsfras (i allmänhet en *av*-fras).

b. *Semantisk-syntaktisk korrespondensregel 3.* Om ursprunget manifesteras som objekt representeras resultatet av en prepositionsfras (med prepositionen *till* eller *i*).

Det som här sagts om objektet gäller också subjektet. Intransitiva existentiella inkoativsatser är relativt sällsynta jämfört med transitiva, och jag har därför koncentrerat mig på beskrivningen av de sistnämnda.

Vi har hittills behandlat bara hopfogningsatser. Låt oss nu också ta en

titt på förvandlingssatser:

- (292) a. Häxan förvandlade katten till en hund.
 b. ⁺Häxan förvandlade en hund av katten.
 c. Man byggde om kyrkan till en fästning.
 d. ⁺Man byggde om en fästning av kyrkan.

Hos verb som *förvandla* och *bygga om* måste ursprunget obligatoriskt manifesteras som objekt. Även om objektiveringen av ursprunget är mycket vanlig i förvandlingssatser finns det också sådana där resultatet objektiverats:

- (293) a. Hon kärnade grädden till smör.
 b. Hon kärnade smör av grädden.
 c. ⁺Fabriken tillverkar utländsk cellulosa till papper.
 d. Fabriken tillverkar papper av utländsk cellulosa.

I ljuset av dessa satser står det klart att den obligatoriska objektiveringen av ursprunget vid *förvandla* och *bygga om* är ett idiosynkratiskt drag hos dessa verb och den måste därför anges i deras lexikala representation. Tack vare (291b) behöver denna inte innehålla information om hur resultatsfrasen skall realiseras i den syntaktiska strukturen. Bland verb vid vilka ursprunget alltid måste manifesteras som objekt kan man i synnerhet nämna dem med partikeln resp. prefixet *om*: *forma om*, *gjuta om*, *smida om*, *omvandla* etc., som alla uttrycker att något förvandlas till något annat.

I de satser som i ytstrukturen uppvisar både resultats- och ursprungsfraser har fördelningen av de syntaktiska funktionerna hittills varit följande:

- | | |
|--|--|
| <p>(294) a. ursprung resultat</p> <p style="margin-left: 40px;">↓</p> <p style="margin-left: 40px;">preposi-
tionsfras</p> | <p>(294) b. ursprung resultat</p> <p style="margin-left: 40px;">↓</p> <p style="margin-left: 40px;">subjekt,
direkt
objekt</p> |
|--|--|

Utöver dessa existerar en tredje huvudtyp, nämligen (294c):

- | | |
|--|--|
| <p>(294) c. ursprung</p> <p style="margin-left: 40px;">↓</p> <p style="margin-left: 40px;">subjekt,
direkt
objekt</p> | <p>resultat</p> <p style="margin-left: 40px;">↓</p> <p style="margin-left: 40px;">verb</p> |
|--|--|

Typ (294c) representeras av (295a) och (295b), som motsvaras av (296a) och (296b):

- (295) a. Mannen staplade plankorna.
 b. Pojken travade upp böckerna.

- (296) a. Mannen gjorde en stapel av plankorna.
 b. Pojken gjorde en trave av böckerna.

Lägg märke till att (297a) och (297b) är semantiskt inkorrekt:

- (297) a. ⁺Mannen staplade plankorna utan att göra en stapel av dem.
 b. ⁺Mannen staplade plankorna och gjorde först sedan en stapel av dem.

Vi säger att resultatet är inkorporerat i verbet i fall som (295a) och (295b). Utöver *stapla* och *trava upp* innehåller bl.a. följande verb ett inkorporerat resultat: *bunta ihop*, *flockas*, *gruppera*, *klunga ihop sig* och *rada upp*. Det är gemensamt för dessa verb, som är mycket få till antalet, att motsvarande substantiv är kollektiva till sin betydelse.

Fastän (295a) och (295b) semantiskt står (296a) resp. (296b) mycket nära har de inte samma kognitiva betydelse som dessa. En sats med nominalresultatsfras innehåller bl.a. information om huruvida resultatet är definit eller indefinit, specifikt eller ickespecifikt och hur många entiteter det rör sig om. Ett verb som innehåller ett inkorporerat resultat utsäger ingenting om allt detta. Så uttrycker t.ex. (296a) att handlingen resulterade i *en stapel*, men (295a) är helt neutral på denna punkt. Jämför ytterligare:

- (298) a. Han grävde ett dike på åkern.
 b. Han dikade åkern.
 c. Det blev femtio meter långt.
 (299) a. Slaktaren skar djurkroppen i stycken och vägde dem.
 b. ⁺Slaktaren styckade djurkroppen och vägde dem.

Sats (298c) är acceptabel som fortsättning på (298a) eftersom nominalfrasen *ett dike* introducerar en diskursreferent som *det* kan syfta på, men är oacceptabel efter (298b) därför att verbet *dika* inte kan etablera en sådan referent. Ogrammatikaliteten av (299b) kan förklaras på samma sätt.

Inkorporering av resultatet är inte begränsad till verb av typen *stapla*, *trava upp* osv. utan den förekommer också i sådana fall där ursprunget delas upp i bilar, jfr:

- (300) a. Slaktaren styckade djurkroppen.
 b. Charkuteristen skivade korven.

Verben *stycka* och *skiva* innehåller betydelsekomponenten STYCKE resp. SKIVA,

vilket framgår av att (301a) och (301b) är inkorrekta:

- (301) a. ⁺Slaktaren skar djurkroppen i stycken utan att stycka den.
 b. ⁺Charkuteristen skar korven i skivor men skivade den inte.

Till samma grupp som *stycka* och *skiva* hör *filëa*, *flisa (sig)*, *klyfta*, *smula* och *tärna*. Följande verb som också innehåller ett inkorporerat resultat förekommer i satser där resultatet är en del av en större helhet: *buckla (sig)*, *dika*, *fåra(s)*, *rispa (sig)*, *rynka(s)*, *räffla*, *skrynkla (sig)*, *skräma*, *skära*, *sponta*, *veckla (sig)* osv.

6.4. Satssemantiskt betingad subjektivering och objektivering

Om vi bortser från fall där valet av de syntaktiska funktionerna är lexikalt betingat kan vi lägga märke till att det i synnerhet i hopfogningssatserna råder en stor valfrihet. I många fall kan både ursprunget och resultatet vara objekt:

- (302) a. Pojkarna fogade ihop en flotte av stockarna.
 b. Pojkarna fogade ihop stockarna till en flotte.
 c. Fången hade knutit ihop ett rep av lakanen.
 d. Fången hade knutit ihop lakanen till ett rep.

Samma växling är möjlig också i andra existentiella inkoativsatser (jfr t.ex. (293a) och (293b); se även nedan). Det verkar vid första anblicken som om (302a) och (302c) vore synonyma med (302b) resp. (302d). Så är det emellertid inte.

- (303) I en skogsglänta mitt på ön låg tusentals stockar uppstaplade.
 a. Han fogade ihop en flotte av dem och bar den till stranden.
 b. Han fogade ihop dem till en flotte och bar den till stranden.

Det finns en alldeles tydlig skillnad mellan de två konstruktionerna. Sats (303b) ger upphov till den tolkningen att flottan bestod av alla de tusentals stockarna, men den normala tolkningen hos (303a) är att bara en del av dem gick åt när flottan byggdes. Detta betyder att de två satserna inte behöver ha samma sanningsvärde, och därför kan de inte vara kognitivt synonyma. Den skenbara synonymin mellan (302a) och (302b) beror på att man i det först-

nämnda fallet på grund av att ingen kontext givits tänker sig en situation där flotten består just av de stockar som ursprungligen stod till förfogande.

Betydelseskilnaden mellan (303a) och (303b) bekräftas av att (304b) är oacceptabel i den givna kontexten men (304a) inte:

- (304) I en skogsglänta mitt på ön låg tusentals stockar uppstaplade.
- a. Av dem fogade pojkarna ihop en flotte som bestod av fem stockar.
 - b. ⁺Pojkarna fogade ihop dem till en flotte som bestod av fem stockar.

Distinktionen i fråga framträder tydligt också i (305):

- (305) Hela ängen var full av de mest exotiska blommor.
- a. Han plockade en bukett av dem och överräckte den till flickan.
 - b. Han plockade ihop dem till en bukett och överräckte den till flickan.

Sats (305b) uttrycker att alla blommorna gick åt och beskriver därför en ovanlig situation medan (305a) är normal i detta avseende. Företeelsen är inte begränsad till hopfogningssatser, jfr:

- (306) Vår fabrik fick ett parti utländsk cellulosa i fredags.
- a. Vi framställde tidningspapper av det i går och tänker göra det också i morgon.
 - b. ⁺Vi förädlade det till tidningspapper i går och tänker göra det också i morgon.

I motsats till (306a) uttrycker (306b) att man tänker förädla hela partiet ytterligare en gång.

Inför dessa fakta är det berättigat att i samband med satser där ursprunget manifesteras som direkt objekt tala om *totalitetsbetydelse*. Vilken betydelse har då egentligen konstruktionerna med objektiverat resp. subjektiverat resultat? Med tanke på (303a), (304a), (305a) och (306a) ligger termen partitiv betydelse nära till hands. Den motsvarar dock inte språkliga fakta, för en sats med *av*-fras behöver ingalunda alltid få en partitiv tolkning, utan den kan på samma sätt som en sats med *till*- resp. *i*-fras ange totalitet. Så kan man t.ex. tänka sig att flotten också i (303a) består av alla de tusentals stockarna om man utelämnar satsen och bar den till stranden. Lägg också märke till att det är helt naturligt att med (302a) uttrycka samma sakförhållande som med (302b). Satser av typen (302a) och (302c) tillåter alltså principiellt både en partitiv och en total interpretation och de skiljer sig

således markant från följande konstruktioner med *av*:

- (307) a. Han sköt en av älgarna.
 b. Någon hade ätit av brödet.

Dessa satser kan bara tolkas partitivt och de kan aldrig symbolisera samma sakförhållande som (308a) resp. (308b):

- (308) a. Han sköt älgarna.
 b. Någon hade ätit upp brödet.

Man kan därför säga att (307a) och (307b) inte bara har partitiv interpretation utan också partitiv betydelse.

Det återstår nu att avgöra om satser som (302a) och (302c) är dubbeltydiga eller vaga, jfr:

- (309) a. Testet började så att båda barnen fick tjugo byggklossar.
 b. Olle byggde ett torn av dem och Lasse gjorde detsamma.

Sats (309b) kan tolkas på fyra olika sätt: (a) både Olle och Lasse använde alla sina klossar, (b) varken Olle eller Lasse använde alla sina klossar, (c) Olle använde alla sina klossar men Lasse bara en del och (d) Olle använde en del av sina klossar men Lasse alla. I fallen (c) och (d) kan man tala om en blandad tolkning. Att en sådan är möjlig framgår av att (310) är acceptabel efter (309b):

- (310) Olles torn var högre än Lasses, för han hade använt alla sina klossar men Lasse bara hälften.

Existensen av en blandad tolkning tas allmänt som bevis på att det inte handlar om två eller flera olika betydelser utan att konstruktionen är vag vad beträffar den testade företeelsen. Det finns en tydlig skillnad mellan (309b) och (311):

- (311) Lisa grät över det fördärvade bordet och Ulla gjorde detsamma.

Med denna sats kan man beskriva följande två situationer: (a) Lisa och Ulla grät av den anledningen att bordet hade blivit fördärvat och (b) Lisa och Ulla var lutade över bordet och grät. En blandad interpretation är här utesluten, för (311) kan exempelvis inte tolkas så att Lisa grät därför att bordet blivit fördärvat men Ulla var lutad över bordet och grät. Satsen *Lisa grät över det fördärvade bordet* är därför dubbeltydig beroende på om prepositionsfrasen uppfattas som objekt eller rumsadverbial (se Zwicky & Sadock 1975, s. 21 ff.).

Satser som (302a), (302c), (303a), (304a), (305a) och (306a) tillåter både partitiv och total tolkning, och kontexten eller situationen avgör om en av tolkningarna föredras eller om båda är likvärdiga. Däremot har de varken partitiv eller total betydelse. Denna vaghet har sin motsvarighet i logikens delmängd-relation, som jag i 4.1.5 har beskrivit med hjälp av predikatet *INGÅ*. Satsen *Pojkarna fogade ihop en flotte av stockarna* (302a) går tillbaka på en semantisk representation som vid sidan av *UPPSTÅ*(y, x) innehåller propositionen *INGÅ*(x, u); y representerar här flottan, u mängden av alla de stockar satsen handlar om och x en annan mängd som antingen är inkluderad i eller fullständigt identisk med u. I motsats till (302a) uppvisar *Pojkarna fogade ihop stockarna till en flotte* (302b) inte propositionen *INGÅ*(x, u) utan endast *UPPSTÅ*(y, u), för ursprunget och resultatet står i detta fall i en total identitetsrelation till varandra. Vi kan nu sätta upp följande semantisk-syntaktiska korrespondensregel:

- (312) *Semantisk-syntaktisk korrespondensregel 4.* Om ursprunget står i en total identitetsrelation till resultatet motsvaras det av subjekt resp. direkt objekt i den syntaktiska strukturen. I annat fall är det resultatet som manifesteras som subjekt eller direkt objekt.

Låt oss nu ta en titt också på uppdelningssatserna, jfr:

- (313) a. Lisa klippte tyget i fem smala remsor.
 b. Lisa klippte fem smala remsor av tyget. 1.141-9 3 0
 c. Charkuteristen skar korven i tre lika stora bitar.
 d. Charkuteristen skar tre lika stora bitar av korven. 1.142-9 3 0

Liksom i hopfognings- och förvandlingssatser är objektiveringen av ursprunget också här förbunden med totalitetsbetydelsen medan resultatet objektiveras om ursprunget är icketotalt. I likhet med (313a) och (313c) kan (313b) och (313d) ange att hela tyget resp. hela korven gick åt, men de kan också användas i en situation där något blev över. Sats (314a) är vag på samma sätt som (313b) och (313d).

- (314) a. Han gjorde två pannunderlag av skivan
 b. genom att säga den mitt i tu. 1.143-11 0 1

Om (314a) står ensam är både den partitiva och totala interpretationen möjliga, men om den följs av (314b) kommer bara den senare i fråga. Satser av typen av (313a) - (314a) rättar sig således efter den i (312) uppställda principen. Samma gäller också sådana som (315):

- (315) Lisa klippte ut fem smala remsor ur tyget.

Satsen har en klart partitiv betydelse och den kan under inga förhållanden ha samma sanningsvärde som (313a).

Subjektiveringen och objektiveringen av det totala argumentet är inte begränsade till existentiella inkoativsatser, jfr:

- (316) a. Det låg några böcker på bordet.
b. Bordet var fullt med böcker.

I fallet (316b) var hela bordet fullt med böcker, i (316a) behöver detta inte vara fallet. I (317), som är synonym med (316b), representeras det totala argumentet av en prepositionsfras:

- (317) Det låg fullt med böcker på bordet.

Det bör dock observeras att (317) inte innehåller något egentligt subjekt alls. Satsen utgör alltså inget undantag från den allmänna tendensen att subjektivera resp. objektivera det totala argumentet. Att en sådan tendens verkligen finns i språket framgår tydligt av satserna nedan:

- (318) a. Det växte björkar på kullen.
b. Kullen var bevuxen med björkar.
c. Barnet strök färg på väggen.
d. Barnet beströk väggen med färg.
e. Chauffören fyllde bensin i tanken.
f. Chauffören fyllde tanken med bensin.

Inom vart och ett av de tre paren är den första satsen vag med hänsyn till distinktionen partitivitet - totalitet medan den andra har total betydelse. Lägg exempelvis märke till att (319a) är korrekt men (319b) inkorrekt:

- (319) a. Det växte en björk på kullen.
b. ⁺Kullen var bevuxen med en björk. 1.126-2 10 0

Vi kan nu formulera följande generella regel:

- (320) *Totalitetsprincipen*. Om ett argument i satsens semantiska representation är försett med totalitetsbetydelse motsvaras det av subjekt resp. direkt objekt i den syntaktiska strukturen.

Den ovan uppställda regeln beträffande fördelningen av de syntaktiska funktionerna i existentiella inkoativsatser (jfr (312)) är således ingen separat företeelse utan en återspeglning av totalitetsprincipen, som existerar i de germanska språken och också i finskan (se t.ex. Fillmore 1968, S.R. Anderson 1971 och Pusch 1972).

6.5. Kontextuellt och situationellt betingad subjektivering och objektivering

I föregående avsnitt behandlade vi en företeelse som kan beskrivas utifrån satsens egen interna struktur. I detta avsnitt skall jag försöka utreda ett fall där kontextuella och situationella faktorer inverkar på valet av de syntaktiska funktionerna i existentiella inkoativsatser. Hämed är vi inne på den svåråtkomliga distinktionen mellan *topik* och *kommentar*. Rent intuitivt kan topik definieras som den del av satsen som fungerar som utgångspunkt för satsens predikation, det som satsen utsäger något om. Kommentaren är det som utsägs om topik. I stället för topik har man också använt termer som *tema*, *satsbas* eller *psykologiskt subjekt*. I stället för *kommentar* har man också talat om *rema*.

Distinktionen topik - kommentar faller i vissa fall samman med distinktionen givet - nytt, men man skall akta sig för att sätta likhetstecken mellan dessa (jfr Sgall *et al.* 1973, s. 17). Kommentaren kan t.ex. innehålla konstituenten som syftar på tidigare omnämnda eller kända diskursreferenter. Topiken däremot är normalt en kontextuellt bunden, dvs. given diskursreferent. Den kan visserligen också bestå av en ny referent men detta förekommer främst i satser som saknar givna diskursreferenter (se nedan (321); jfr E. Andersson 1977, s. 402). Trots denna funktionella karaktärisering är det ofta mycket svårt att bestämma topik och kommentar i en sats. För att kringgå denna svårighet försöker jag i det följande att i mån av möjlighet arbeta med satser där identifieringen av topik och kommentar är möjlig.

Låt oss nu till att börja med betrakta följande exempel:

- (321) a. En fjäril utvecklas alltid ur en larv.
 b. 'En larv utvecklas alltid till en fjäril.
 c. Ur en larv utvecklas alltid en fjäril. 1.132-9 3 0

I alla dessa generiska satser är konstituenten före verbet tydligen topik. De två första satserna har dock en helt annan status än den tredje, för i (321a) och (321b) är topik också subjekt medan den i (321c) utgörs av en *ut-fras*. Den tematiska skillnaden mellan (321a) och (321b) har åstadkommit genom att man vid överförandet av den semantiska strukturen till en syntaktisk struktur har subjektiverat resultatet i (321a) men ursprunget i (321b).

I dessa fall kan man därför tala om *syntaktiska konserver*.¹⁵ Tematiseringen av *ur en larv* i (321c) är däremot resultatet av fundamenteringstransformationen som har flyttat bort denna konstituent från dess ursprungliga plats efter verbet och placerat den i satsens spets; till följd av denna operation har subjektet *en fjäril* placerats efter verbet.

Enkvist (1976, s. 63 f.) inskränker termerna topik och kommentar just till sådana fall där en konstituent till följd av en flyttningstransformation hamnat i satsens spets resp. i satsslutet. När tematiken hänger ihop med fördelningen av de syntaktiska funktionerna använder han termerna tema och rema. Även Viehweger *et al.* (1977, s. 171) betraktar topikalisering och tematisering som två olika företeelser. Jag gör inte en sådan tudelning utan använder termerna topik och tema samt kommentar och rema som synonymer.

Jag kan inte se någon tematisk skillnad mellan (321b) och (321c). Konsekvensen av detta är att subjektiveringen inte kan vara identisk med topikaliserings- resp. tematiseringen, utan den måste vara en självständig företeelse. Såsom det framgår av t.ex. (321b) och (321c) är subjektet inte alltid topik. I den förra satsen har subjektet denna funktion, men i (321c) ingår det i kommentaren.

Det har observerats av många forskare att passiviseringen ofta inverkar på satsens tematik, jfr:

- (322) a. Kalle slog Pelle.
- b. Pelle slogs av Kalle.

Det finns dock fall där den inte har någon effekt på tematiken:

- (323) a. I den lilla östafrikanska staten hittade man för några år sedan lovande oljefyndigheter.
- b. I den lilla östafrikanska staten hittades för några år sedan lovande oljefyndigheter.

I båda exemplen ingår nominalfrasen *lovande oljefyndigheter* i kommentaren, men i (323a) är den direkt objekt, i (323b) däremot härlett subjekt. Trots det har de två satserna samma tematiska struktur. Passiveringen är sålunda

15. Till skillnad från lexikala konserver (*x är far till y - y är son till x; x äger y - y tillhör x*) betraktar jag som syntaktiska konserver satser där det semantiska predikatet representeras av en och samma lexikonhet, men där de syntaktiska funktionerna är olika fördelade.

lika litet som subjektiveringen (jfr (321)) identisk med topikaliseringen resp. tematiseringen. Båda formerna av subjektbildning bör betraktas som självständiga företeelser som i vissa fall går hand i hand med de faktorer som bestämmer satsens tematik. Om man sätter likhetstecken mellan subjektbildning och topikaliserings resp. tematisering tillordnar man antingen det grammatiska subjektet en grundfunktion som inte motsvarar språkliga fakta eller så berövar man distinktionen topik - kommentar all semantisk relevans, för såsom vi har sett kan subjektet också ingå i kommentaren.

Vi skall nu titta på satser där den ena diskursreferenten är given och den andra ny, jfr:

- (324) a. Fjärilen hade utvecklats ur en grön larv.
 b. Ur den gröna larven hade utvecklats en fjäril.
 c. Den gröna larven hade utvecklats till en fjäril.
 d. ⁺Till fjärilen hade $\left\{ \begin{array}{l} \text{en grön larv utvecklats.} \\ \text{utvecklats en grön larv. 1.7-0 12 0} \end{array} \right.$
 e. ⁺En grön larv hade utvecklats till fjärilen. 1.19-4 8 0

Det framgår av satserna ovan att när resultatet (fjärilen) har subjektiverats kan antingen resultatet (se (324a)) eller ursprunget (jfr (324b)) vara topik. I satser där ursprunget (larven) har subjektiverats finns det däremot en begränsning: i dem måste ursprunget vara topik medan resultatet inte kan vara det (jfr (324c) - (324e)). Restriktionen gäller också i passiverade satser:

- (325) a. Flotten hade fogats ihop av fem stockar.
 b. Av de fem stockarna hade $\left\{ \begin{array}{l} \text{en flotte fogats ihop.} \\ \text{det fogats ihop en flotte.} \end{array} \right.$
 c. De fem stockarna hade fogats ihop till en flotte.
 d. ⁺Till flotten hade $\left\{ \begin{array}{l} \text{fem stockar fogats ihop.} \\ \text{det fogats ihop fem stockar. 1.133-3 8 1} \end{array} \right.$
 e. [?]Fem stockar hade fogats ihop till flotten. 1.12-7 5 0
- (326) a. Smöret hade kärnats av vispgrädde.
 b. Av vispgrädde hade det kärnats smör.
 c. Vispgrädden hade kärnats till smör.
 d. ⁺Till smöret hade $\left\{ \begin{array}{l} \text{vispgrädde kärnats.} \\ \text{det kärnats vispgrädde. 1.138-3 9 0} \end{array} \right.$
 e. ⁺Vispgrädde hade kärnats till smöret. 1.152-2 9 1

Satser som dessa har också behandlats av Erik Andersson, som konstaterar att konstruktionen *växa upp till* kräver att subjektet är topik medan både subjektet och adverbiallet kan vara topik vid *växa upp ur*; samma gäller också för *utvecklas till* och *utvecklas ur*. Enligt Andersson styrs topikvalet här av två regler (a) välj det temporalt primära ledet (ursprunget) till topik och (b) välj det strukturellt primära ledet till topik, dvs. subjektet, som står högst i den syntaktiska hierarkin. Vid *växa upp till* och *utvecklas till* överensstämmer de två kriterierna, varför bara subjektet kan vara topik (jfr (324c) - (324e)), vid *växa upp ur* och *utvecklas ur* står de i konflikt med varandra, och därför kan både subjektet och adverbiallet vara topik vid dessa konstruktioner (se (324a) och (324b)) - jfr Andersson 1977, s. 414 ff.

Det är utan tvivel sant att det temporalt primära ledet (ursprunget) måste vara topik vid *utvecklas till* och *växa upp till* - förutsatt att man exempelvis inte tar hänsyn till topikaliserade adverbial. Däremot är det inte lika uppenbart att princip (b) är korrekt. Aktiva transitiva satser visar snarare åt motsatta hållet:

- (327) a. Hon hade kärmat smöret av vispgrädde.
 b. Hon hade kärmat smör av vispgrädden.
 c. Hon hade kärmat vipgrädden till smör.
 d. ⁺Hon hade kärmat vispgrädde till smöret.
- (328) a. Hon hade bundit buketten av tulpaner.
 b. Hon hade bundit en bukett av tulpanerna.
 c. Hon hade bundit tulpanerna till en bukett.
 d. ⁺Hon hade bundit tulpaner till buketten. 1.153-5 7 0

Det är alldeles tydligt att vi här har att göra med samma restriktion som i motsvarande intransitiva och passiva satser. Exempelen i (327) uppvisar samma fördelning av grammatikaliteten som de i (326), fastän det bara i de sistnämnda förhåller sig så att antingen ursprunget eller resultatet måste vara topik. I (327) är det närmast subjektet *hon* som är topik. På samma sätt förhåller det sig med (328) och (329):

- (329) a. Buketten hade bundits av tulpaner.
 b. Av tulpanerna hade det bundits en bukett.
 c. Tulpanerna hade bundits till en bukett.
 d. ⁺Tulpaner hade bundits till buketten.

Det tycks vara så att den ovan behandlade begränsningen i grund och botten inte är betingad av vilken konstituent som är topik i satsen. Vill man på ett enhetligt sätt förklara uppförandet hos såväl intransitiva satser (jfr (324)), passiverade satser (se (325), (326) och (329)) som aktiva transitiva satser (jfr (327) och (328)) måste man utgå från en modifierad hypotes. I alla de ogrammatiska satserna har ursprunget subjektiverats resp. objektiverats, och resultatet (*till*-frasen) är givet men ursprunget (subjektet resp. objektet) nytt. Man bör också lägga märke till att om varken ursprunget eller resultatet är givet kan ursprunget vara subjekt (se 321)) eller objekt, jfr:

- (330) a. Hon hade bundit sex tulpaner till en bukett.
 b. Hon hade kärnat vispgrädde till smör.

Samma gäller när båda är kända:

- (331) Den fula larven utvecklades senare till den här vackra fjärilen.

Här är ursprunget och resultatet situationellt givna men de kan också vara kända därför att de är textreferenter som omnämnts tidigare, jfr:

- (332) a. På disken låg en bukett som bestod av röda och gula rosor.
 b. Jag undrade vem som hade bundit rosorna till den vackra buketten.

Sats (332b) är en acceptabel fortsättning på (332a). Vi kan nu sätta upp följande begränsning på de semantisk-syntaktiska korrespondensreglerna:

- (333) *Begränsning på de semantisk-syntaktiska korrespondensreglerna.*
 Ursprunget kan inte manifesteras som subjekt eller objekt om resultatet är givet och ursprunget nytt.

Det finns satser som vid första anblicken tycks sätta existensen av denna begränsning i tvivelsmål. Sats (334) är grammatisk fastän ursprungsfrasen är indefinit och resultatfrasen definit:

- (334) En grön larv har utvecklats till den här fjärilen. 1.139-9 2 1

Det väsentliga med (334) är att ursprungsfrasen *en grön larv* måste ha specifik betydelse, dvs. talaren vet vilken larv det handlar om och förutsätter att lyssnaren inte är i besittning av denna information. Detta innebär att ursprunget i denna sats är givet för talaren men nytt för lyssnaren. Det är en allmän företeelse i språket att placerandet av en nominalfras i spetsställning ger upphov till specifik referens (jfr Kiefer 1973, s. 235, not).

I satsen

(335) Den här fjärilen har utvecklats ur en grön larv

kan frasen *en grön larv* vara både specifik och ickespecifik. I det senare fallet behöver larven inte vara känd för talaren eller för lyssnaren.

Firbas (1964, s. 269) gör gällande att man vid studiet av känd och okänd information bör utgå ifrån vad som är känt eller okänt för lyssnaren. Om man helt bortser från talaren är *den här fjärilen* topik i (334). Mig förfaller det dock realistiskt att antaga att talaren i (334) i första hand utsäger något om den för honom kända men för lyssnaren okända gröna larven, som därför med rätt kan betecknas som satsens topik. Det är mycket sannolikt att alla spetsställda specifika nominalfraser skall analyseras just på detta sätt. Att specificiteten faktiskt spelar en avgörande roll i fallet (334) bekräftas av exempel som (336):

(336) [†]Vispgräddde kärnades till det här smöret.

Subjektsnominalfrasen kan här inte vara specifik, och i motsats till (334) är satsen ogrammatisk.

Vi kan således konstatera att begränsning (333) inte behöver tillämpas på fall som (334), där ursprunget är känt för talaren. Jag vill understryka att (333) är att betrakta som en grundregel; det är exempelvis möjligt att ett ingående studium av fundamenteringen gör en modifiering nödvändig. Enligt Firbas (1964, s. 270 ff.) kan konstituenterna i en sats ordnas i en rangskala på basen av deras kommunikativa värde. Temat utgörs av den konstituent resp. de konstituenten som har det lägsta värdet av kommunikativ dynamism (KD). I anslutning till Firbas kunde man nu göra gällande att (333) bör ersättas med en begränsning som baserar sig på KD: Ursprunget kan inte manifesteras som subjekt eller objekt om resultatet är mera tematiskt än ursprunget. Denna regel är dock svår att falsifiera. Det finns knappast något objektivt tillfredsställande kriterium med vars hjälp man t.ex. kunde avgöra om det är ursprunget eller resultatet som är mera tematiskt i *Jag undrade vem som hade bundit rosorna till den vackra buketten* (332b), eller om de eventuellt är likvärdiga (jfr också (330)). Fördelen med (333) är att den är ett falsifierbart påstående, ty man kan i allmänhet nå enighet om huruvida en nominalfras är given eller ny.

DEL II: OM SVENSKANS RUMSUTTRYCK

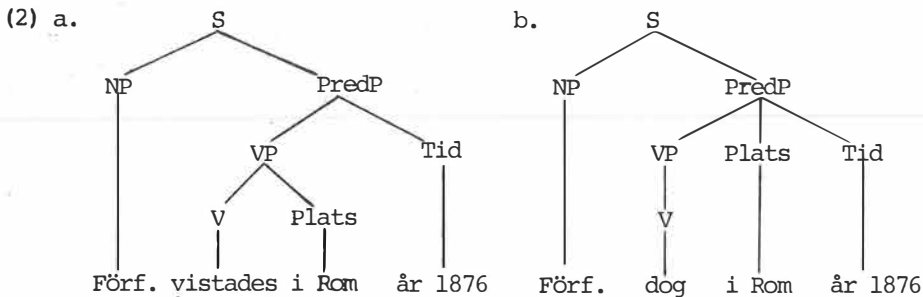
1. BAKGRUND OCH SYFTE

Ett sätt att klassificera adverbial består i att räkna upp de semantiska funktioner som olika adverbialfraser kan få. Man skiljer mellan lokala, temporala, modala, kausala och koncessiva adverbial etc. Som känt har denna indelning sina rötter i den traditionella grammatiken, men den är allmänt accepterad också i modern lingvistisk litteratur. En annan klassifikation baserar sig på dependensen. Adverbialet hör antingen intimt ihop med verbet eller så finns det ingen sådan koppling mellan dem. Samhörigheten mellan verbet och dess bestämning tar sig ofta uttryck i att denna inte kan strykas, jfr:

- (1) a. Författaren vistades i Rom år 1876.
 b. ⁺Författaren vistades år 1876.
 c. Författaren dog i Rom år 1876.
 d. Författaren dog år 1876.

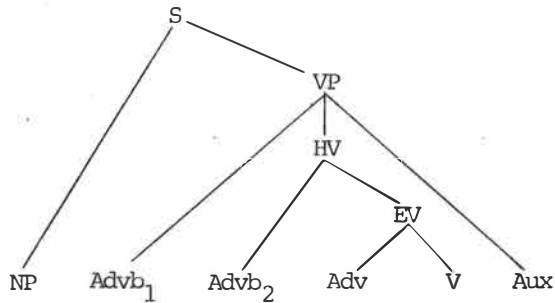
Ogrammatikaliteten av (1b) gentemot (1d) tyder på att *i Rom* ansluter sig närmare till verbet i (1a) än i (1c).

Dependensgrammatikens idé om verbavhängiga och verboavhängiga satsdelar är inbyggd i Chomskys *Aspects*-modell. I hans trädstrukturer står de dependenta konstituenterna, dvs. verbbestämningarna under direkt dominans av VP, medan de övriga adverbialen står under PredP. I Chomskys system går (1a) tillbaka på (2a), och (1c) på (2b) - se Chomsky 1965, s. 101 ff.



Som synes ingår rumsadverbialet i (2a) i verbfrasen men i (2b) i predikatsfrasen. Steinitz sätter upp tre olika adverbialkategorier.

(3)



Till gruppen Adv hör de verbavhängiga adverbialen (*valensadverbialen*), till Advb₁ och Advb₂ sådana som inte ansluter sig till verbet. Den förra av dessa två består av kausala, durativa, temporala och iterativa adverbial, den senare av modala, instrumentala och lokala. Dikotomin Advb₁ vs. Advb₂ är baserad på sådana kriterier som negationens plats, förmågan att bära upp huvudtryck i satsen och möjligheten att parafrasera ett adverbial med en adverbialsats (se Steinitz 1969, s. 55 ff.).

I dependensgrammatiken tryggar man sig bl.a. till strykningstestet när man försöker skilja de valensbundna adverbialen från de övriga, men med dess hjälp kan man avgränsa bara de syntaktiskt nödvändiga konstituenterna (jfr Helbig & Schenkel 1978). Testet slår ofta slint vid rörelseverben, jfr:

- (4) a. Lisa reste i går till Ungern.
 b. Lisa reste i går.
 c. Lisa förlamades i går.

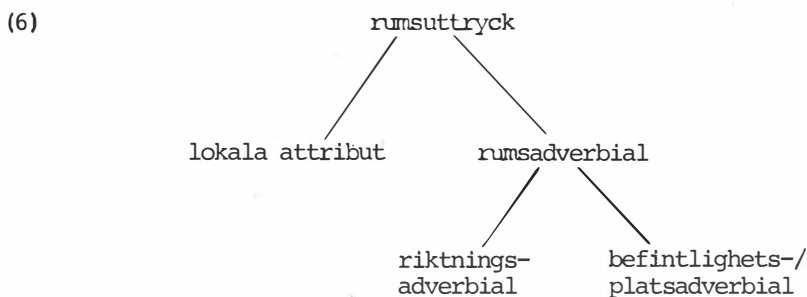
Till *Ungern* kan utelämnas i (4a) utan att satsens grammatikalitet blir lidande. Av detta bör man förstås inte dra den slutsatsen att riktningsadverbialen inte är bestämmingar till rörelseverben, för det är framför allt hos dessa de kan förekomma, och det stora flertalet verb är sådana att de inte kan kombineras med riktningsadverbialen, jfr:

- (5) [†]Lisa förlamades i går till Ungern.

Ogrammatikaliteten av (5) beror på att verbet och adverbialen är semantiskt inkompatibla. Dependensen är i grund och botten en semantisk företeelse. Ett predikat kräver ett visst antal argument på det semantiska planet, men dessa behöver inte alla vara representerade i den syntaktiska strukturen, vilket är helt naturligt, för det är ju allmänt känt att det inte finns någon 1:1-korrespondens mellan de två nivåerna. Härav följer att Chomskys och Steinitz' trädstrukturer är semantiska i den mån de återspeglar de olika konstituen-

ternas samhörighet med verbet.

Jag kommer här i andra delen av den föreliggande undersökningen att behandla svenskans *rumsuttryck*, i synnerhet vissa tidssemantiska aspekter hos dem. Rumsuttrycken sönderfaller i *lokala attribut* och *rumsadverbial*, och den sistnämnda kategorin å sin sida utgörs av *riktningsadverbial* och *befintlighets- resp. platsadverbial*. Vi får alltså följande taxonomi:



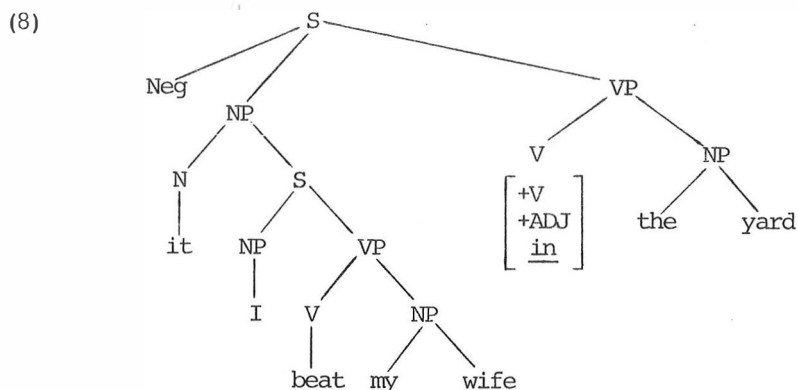
Liksom de andra attributiva konstruktionerna är de lokala attributen bestämmningar till nominalfrasen, medan rumsadverbialen ansluter sig till andra element i satsen. Riktningadverbialen anses allmänt vara bestämmningar till verbet, och i Chomskys (1965) djupstrukturer behandlas de därför som VP-konstituenten. Vid några enstaka verb (t.ex. *bo*, *vistas*, *uppehålla sig*) kan också ett befintlighetsadverbial vara valensbundet men i allmänhet står de inte i en avhängighetsrelation till verbet.

Bortser vi från dependensgrammatiken finns det två sätt att analysera satser med befintlighetsadverbial. Lakoff (1970a) för (7a) tillbaka på (8), som enligt honom också ligger till grund för (7b) - se nästa sida:

- (7) a. I don't beat my wife in the yard.
 b. It is not in the yard that I beat my wife.

Det viktiga i (8) är att *in the yard* i den semantiska strukturen ligger utanför den sats den ingår i på ytan (jfr (7a)) och kan uppfattas som någon sorts predikat som i likhet med de traditionella satsadverbialen tar den övriga delen av satsbetydelsen som argument. Enligt Lakoff tar man i fallet (7a) själva slåendet för givet men negerar dess plats. Sats (7a) är därför synonym med (7b) och de kan härledas ur en gemensam underliggande struktur. Att *in the yard* i (8) står utanför den lägsta satsen får sin förklaring i Lakoffs på-

stående att det normalt är den högsta VP:n som drabbas av negationen (se Lakoff 1970a, s. 165 ff.).



Lakoffs *cleft*-analys är långtifrån vattentät. Det är ingalunda så att det alltid är adverbialt som drabbas av negationen eller frågan:

- (9) a. Kalle arbetar inte i Umeå utan studerar i Växjö.
 b. Kalle arbetar inte i Umeå utan studerar där.
 c. Kalle arbetar inte i Umeå utan i Växjö.

I (9a) ligger såväl verbet som platsadverbialt inom negationens räckvidd, och i (9b) är verbet negerat men adverbialt förutsatt. Endast (9c) är synonym med (10):

- (10) Det är inte i Umeå Kalle arbetar utan i Växjö.

Detta betyder att *i Umeå* bara i (9c) kan behandlas som ett högre predikat. Nedanstående exempel illustrerar en annan brist i *cleft*-hypotesen:

- (11) a. Lisa kokade äggen där på stranden.
 b. Lisa kokade äggen i den här kastrullen.

I motsats till (11a) anger adverbialt i (11b) alldeles tydligt endast platsen för objektets referent. I båda fallen kan rumsuttrycket utbrytas, och följer man troget Lakoffs resonemang bör både (11a) och (11b) härledas ur en semantisk struktur där adverbialt modifierar hela den övriga satsen:

- (12) a. [Lisa kokade äggen] där på stranden.
 b. [Lisa kokade äggen] i den här kastrullen.

Av (12b) framgår det emellertid inte att det finns en semantisk koppling mellan objektet och adverbialt i (11b).

För att kunna rätt beskriva betydelsen hos (11b) måste vi föra satsen tillbaka på en struktur där befintlighetsadverbialet semantiskt ansluter sig till objektet. Det är värt att observera att (11b) kan omskrivas med (13) under bevarande av samma kognitiva betydelse.

(13) Lisa kokade äggen. De var då i den här kastrullen.

Detta visar att (11b) på det semantiska planet är sammansatt av en *handlingsproposition* (jfr (14a)) och en *lokalproposition* (se (14b)):¹

- (14) a. KOKA(z, x)
b. I(x, w)

I (14) står z för Lisa, x för äggen och w för kastrullen. Vi kan se att prepositionen *i* här motsvaras av predikatet I och att objektets och befintlighetsadverbialets referenter är argument till det. Denna *bipropositionella* analys kan också lätt tillämpas på satser som (15a):

- (15) a. I England gifte sig Lisa med Jack.
b. När Lisa var i England gifte hon sig med Jack.

Omskrivningen visar att (15a) på det semantiska planet är sammansatt av två propositioner som står i en *samtidighetsrelation* till varandra. Steinitz (1969, s. 30 ff.) kallar adverbialen i dylika satser *kvasilokala* och härleder dem från *temporalabisatser*.

Det finns också fall där en annan analys verkar naturligare:

- (16) I England har en man sovit tre veckor.

I *England* tycks här modifiera hela den övriga satsen. Sådana *ramadverbial* kännetecknas bl.a. av att de i likhet med de traditionella satsadverbialen inte drabbas av negationen. Jag är i denna undersökning först och främst intresserad av de underliggande tidsrelationerna i satser med *rumsuttryck*, och jag kommer i det följande att bygga min argumentation på fall där den *bipropositionella* analysen är den naturliga. Jag lämnar åt den framtida forskningen att beskriva sådana fall där en annan analys är klart överlägsen.

1. Också i sådana fall där det inte är motiverat att tala om en *handlingsproposition* (t.ex. *Lasse var sjuk i England*) kan satsen i allmänhet spjälkas upp i två delar av vilka den ena är en *lokalproposition*.

Den bipositionella analysen är inte begränsad till satser med befintlighetsadverbial utan den lämpar sig också för sådana som uppvisar ett lokalt attribut eller ett riktningsadverbial, jfr:

- (17) a. Hon fotograferade vasen på bordet.
 b. Hon glände vasen på bordet.
 c. Hon kom ihåg vasen på bordet.
 d. Hon ställde vasen på bordet.
 e. Hon tog bort vasen från bordet.

Satserna ovan uttrycker alla att vasen fanns på bordet, och det är därför motiverat att anta att deras semantiska struktur innehåller lokalpropositionen PÅ(x, w), där x står för vasen och w för bordet. Vi kan tänka oss att satserna i (18a) - (18e) representerar de propositioner som (17a) - (17e) är sammansatta av:

- (18) a. Hon fotograferade vasen. Vasen var på bordet.
 b. Hon glände vasen. Vasen var på bordet.
 c. Hon kom ihåg vasen. Vasen var på bordet.
 d. Hon ställde vasen ifrån sig. Vasen var på bordet.
 e. Hon tog bort vasen. Vasen var på bordet.

Strukturerna ovan är inga riktiga parafrafer av (17a) - (17e), ty till skillnad från dessa utsäger de inte *när* vasen var på bordet. Det centrala problemet i den föreliggande undersökningen är tidsrelationen mellan lokalpropositionen och handlingspropositionen i fall som (17a) - (17e). Rumsuttrycken förhåller sig alldeles tydligt olika till satsens händelsetid, dvs. den tid då det tillstånd, den händelse eller den handling som verbet uttrycker gäller eller kan tänkas gälla.

Förutom relationen mellan händelsetiden och lokalpropositionen skall jag också undersöka hur den sistnämnda förhåller sig till relevanstiden och talögonblicket (jfr nedan s. 187 ff.). Jag kommer bl.a. att visa att rumsadverbialen på tidssemantiska grunder kan delas upp i tre klasser; av vilka en omfattar också de riktningsadverbial som uttrycker rörelsens ändpunkt, och att de lokala attributen kan referera till betydligt flera tidpunkter än befintlighets- och riktningsadverbialen. Mig veterligt har rumsuttrycken inte tidigare gjorts till föremål för ett systematiskt studium med tidssyftningen som utgångspunkt. Forskarna har visserligen varit medvetna om att vissa befintlighetsadverbial till sin karaktär är temporala (jfr de kvasilokala adverbialen

hos Steinitz 1969), men man har inte försökt tillämpa denna insikt på ett mera omfattande språkmaterial.

Vid sidan av tidsproblematiken utgör förhållandet mellan lokalt attribut och befintlighetsadverbial ett centralt tema i denna undersökning. Som känt är det mycket ofta så att den adverbiala konstruktionen har samma kognitiva betydelse som den attributiva. I kapitel 6 kommer jag att behandla just sådana adverbial. Det är framför allt följande tre frågor som jag försöker hitta ett svar på: (a) är ett rumsuttryck, som står omedelbart efter en nominalfras attribut till denna eller adverbial (jfr (19a)), (b) under vilka omständigheter kan en sats med adverbial vara kognitivt synonym med en som innehåller ett attribut (se (19b) - (19e)), och (c) är det meningsfullt att göra gällande att ett adverbial i dylika fall ursprungligen har varit attribut men lossnat från sitt syntaktiska huvudord?

- (19) a. Han täppte till ett hål i väggen.
 b. Det var hålet i väggen han täppte till.
 c. Det var hålet han täppte till i väggen.
 d. Det var fisken i kylskåpet han stekte.
 e. Det var fisken han stekte i kylskåpet.

Jag kommer att visa att prepositionsfrasen i satser som (19a) beroende på kontexten antingen kan vara attribut eller adverbial och att det i sista hand är pragmatiska faktorer som möjligheten att använda ett adverbial attributivt är betingad av (jfr (19c) - (19e)); på den sista frågan (c) kommer jag att ge ett negativt svar. Överhuvudtaget kan man säga att pragmatiken spelar en viktig roll vid den temporal tolkningen av alla rumsuttryck, och den intar därför en central ställning i denna undersökning.

I kapitel 2 behandlar jag vad jag kallar för händelseadverbial och resultatadverbial. I avsnitt 2.1 ger jag en kort översikt över tid och tempus och introducerar tre tidpunkter som utgör grunden för min analys av rumsuttryckens tidssyftning, nämligen händelseögonblicket, relevansögonblicket och talögonblicket. I avsnitt 2.2 delar jag upp rumsadverbialen i händelseadverbial och resultatadverbial beroende på hur lokalpropositionen förhåller sig till händelse- och relevansögonblicket, och motiverar de två kategorierna syntaktiskt. I avsnitt 2.3 behandlar jag förhållandet mellan presuppositionstid, implikationstid, handlingstid och händelsetid, samt delar upp satserna i inkoativa, kontinuativa och kursiva satser. I kapitel 3 är jag inne på inkoativa, konti-

nuativa och neutrala resultatadverbial. I kapitel 4 diskuterar jag de pragmatiska faktorer som avgör om ett befintlighetsadverbial i existentiella inkoativsatser tolkas som händelse- eller som resultatadverbial. I kapitel 5 studerar jag lokalattributets tidssyftning (se 5.1) och behandlar satser där gränsdragningen mellan attribut och adverbial är problematisk (se 5.2); jag visar att ett rumsuttryck kan vara adverbial i fall som (19a). I kapitel 6 analyserar jag tidssyftningen hos sådana attributiva adverbial samt de omständigheter under vilka de kan förekomma. I kapitel 7 tar jag ställning till huruvida dessa och vissa andra satser bör betraktas som undantag från Ross' begränsning på komplexa nominalfraser eller inte.

2. HÄNDELSEADVERBIAL OCH RESULTATADVERBIAL

2.1. *Tid och tempus*

Det följer av målsättningen för denna undersökning att tidsproblematiken kommer att spela en viktig roll vid genomförandet av vår adverbialanalys. Jag skall därför först ge en kort översikt över tid och tempus i svenskan. Eftersom jag i första hand är intresserad av rumsuttrycken kommer jag här att ta upp bara sådana företeelser som är nödvändiga just med tanke på deras beskrivning. Beträffande en detaljerad analys av svenskans tempussystem se Andersson (1977).

Till att börja med bör man lägga märke till att tid och tempus är två skilda saker. Med termen *tempuskategori* menar man en temporal uttryckskategori och med termen *tidskategori* en temporal innehållskategori. Valet av tempus är ganska långt betingat av två tidpunkter, nämligen den då yttrandet fälls och den som anger tiden för den händelse som satsen uttrycker. Jag skall i fortsättningen kalla den förra för *talögonblicket* eller *talpunkten* och den senare för *händelseögonblicket* eller *händelsetiden*. Betrakta följande satser:

- (20) a. Lasse målar sitt hus.
 b. Lasse målade sitt hus.
 c. Lasse skall måla sitt hus.

I (20a) överlappar talögonblicket och händelseögonblicket, och verbet står därför i presens. I (20b) föregår händelseögonblicket talögonblicket, och i (20c) är deras inbördes ordning den motsatta. Också teoretiskt sett existerar bara dessa möjligheter för den inbördes placeringen av de två tidpunkterna. Eftersom antalet *tempus* i svenskan emellertid överstiger tre ligger det i öppen dag att de inte räcker till att förklara distributionen av *tempusformerna*. Lägg märke till att händelsetiden ligger före talpunkten också i (21a) och (21b):

- (21) a. Lasse har målat sitt hus.
 b. Lasse hade målat sitt hus.

I (22) är ordningen den motsatta, vilket ju var fallet också i (20c):

- (22) Om en månad kommer Lasse att ha målat sitt hus.

För att man skall kunna förklara betydelskillnaderna mellan svenskans åtta *tempusformer* (se Andersson 1977, s. 219 f.) måste man introducera en tredje fixpunkt som jag härnäst skall kalla för *relevansögonblicket*, *relevanstiden* eller *relevanspunkten*. I nedanstående exempel ingår relevanstiden för de fyra satserna i torsdagskvällen:

- (23) a) Det var torsdagskväll. b) Jag satt i köket och läste tidningen.
 c) Jag hade just målat mitt hus d) och kände mig mycket trött.

Relevansögonblicket behöver emellertid inte vara uttryckt genom ett tidsadverbial utan det kan helt enkelt definieras som den allmänna tid som textens berättelse för tillfället handlar om (se Reichenbach 1966, s. 287 ff.; jfr även Andersson 1977, s. 249 f.).

När verbet står i preteritum (jfr (23b) och (23d)) framställs handlingen såsom samtidig med relevansögonblicket, men i satser med verbet i pluskvamperfekt (jfr (23c)) har handlingen utspelats redan före denna tidpunkt. Vid preteritum är således relevansögonblicket samtidigt med händelseögonblicket, vid pluskvamperfekt föregås relevanstiden av händelsetiden. I båda fallen ligger den sistnämnda fixpunkten före talögonblicket. Jämför (23) med (24):

- (24) a) Det är torsdagskväll. b) Jag sitter i köket och läser tidningen.
 c) Jag har just målat mitt hus d) och känner mig mycket trött.

Här betraktar man skeendet utifrån nutiden, vilket innebär att talpunkten och relevanstiden överlappar varandra i (24a) - (24d). I (24a), (24b) och (24d) sammanfaller dessutom händelsetiden med dessa två, men i (24c), där verbet

står i perfekt, föregås båda tidpunkterna av händelseögonblicket. I motsats till vad fallet är vid perfekt förekommer vid pluskvamperfekt ingen överlappning av tal- och relevansögonblicket.

Existensen av relevansögonblicket innebär att händelseögonblicket inte sätts direkt i relation till talögonblicket. I stället väljer man på tidslinjen en relevant tidpunkt som är tidigare eller senare än talögonblicket eller samtidigt med det. Till denna tidpunkt, som står i fokus för talarens intresse, relaterar han själva skeendet så att händelsetiden är tidigare än, samtidig med eller senare än relevansögonblicket. Nedanstående figurer åskådliggör den underliggande tidsstrukturen för svenskans åtta tempusformer (jfr Reichenbach 1966, s. 287 ff., van Dijk 1972, s. 84 ff. och Wiik 1976). H står för händelse-, R för relevans- och T för talögonblicket, och kommat mellan symbolerna anger samtidighet.

(25) a. PRESENS

Lasse *målar* som bäst sitt hus



b. PRETERITUM

Lasse *målade* sitt hus i går



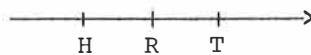
c. PERFEKT

Lasse *har målat* sitt hus



d. PLUSKVAMPERFEKT

Klockan fem *hade* Lasse redan *målat* sitt hus



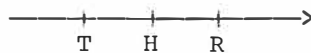
e. FUTURUM

Lasse *skall måla* sitt hus i morgon



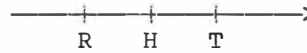
f. FUTURUM EXACTUM

Jag är säker på att Lasse *kommer att ha målat* sitt hus redan före klockan fem



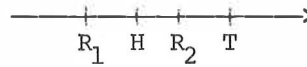
g. FUTURUM PRETERITI

Jag visste att Lasse *skulle måla* sitt hus redan *samma dag*



h. FUTURUM PRETERITI EXACTUM

Jag visste att Lasse om ett par dagar *skulle ha målat* sitt hus färdigt



Vid futurum är förutom T - H,R också sekvensen T,R - H möjlig. En sats som
(26) Nu skall vi läsa något

representerar enligt Reichenbach (1966, s. 295 f.) just denna underliggande tidsstruktur. Futurum preteriti behöver inte heller alltid gå tillbaka på den struktur som givits ovan. T.ex. i satsen

(27) Jag var övertygad om att Lasse trots allt skulle måla sitt hus

behöver (den avsedda) händelsetiden inte ligga mellan relevans- och talögonblicket. Det väsentliga vid futurum preteriti tycks vara att R föregår H och T (jfr van Dijk 1972, s. 84). Som synes avviker futurum preteriti exactum från de övriga tempusformerna i det avseendet att dess tidsstruktur uppvisar två relevanspunkter. I det givna exemplet (se (25h)) representerar R_1 den relevans-tid som är gemensam för hela meningen och R_1 motsvarar således R i (25g); R_2 däremot står för den tidpunkt före vilken handlingen skall vara slutförd (jfr Clifford 1975, s. 41 f.).

Det existerar inte en 1:1-korrespondens mellan den underliggande tidsstrukturen och den syntaktiska strukturen. Med en presensform kan man exempelvis uttrycka två olika tidsstrukturer, nämligen H,R,T (jfr (25a)) och T - H,R (se (25e)), och den senare sekvensen kan å sin sida återges både med futurum och presens:

(28) a. Vi *skall åka* hem i morgon om det regnar.

b. Vi *åker* hem i morgon om det regnar.

Också perfektum kan representera åtminstone två tidssekvenser. Förutom H - R,T (se (25c)) kan man med denna form symbolisera sekvensen T - H - R (jfr (25f)). Läsaren bör således komma ihåg att uppställningen i (25) ger en i viss mån förenklad bild av förhållandet mellan tid och tempus.

2.2. Evidens för existensen av två rumsadverbialkategorier

Jag skall i detta avsnitt studera tidssyftningen hos befintlighetsadverbial och sådana riktningsadverbial som anger rörelsens ändpunkt. Låt oss betrakta följande exempel:

- (29) a. Lisa stekte kycklingen i ugnen.
 b. Lisa gömde kycklingen i ugnen.
 c. Hästen sköts under en gammal ek.
 d. Hästen bands fast under en gammal ek.
 e. Han såg sin regnrock i tamburen.
 f. Han hängde upp sin regnrock i tamburen.
 g. Lasse putsade sina skor på diskbänken.
 h. Lasse glömde sina skor på diskbänken.
 i. Olle öppnade lådan på köksbordet.
 j. Olle lämnade kvar lådan på köksbordet.
 k. Stugan målades alltför nära stranden.
 l. Stugan byggdes alltför nära stranden.

I vart och ett av de sex paren anger den första satsen var objektets resp. subjektets referent var vid den tidpunkt då den var föremål för den handling som uttrycks genom verbet. Detta visas bl.a. av att (29a) kan omskrivas med (30a) och (30b):

- (30) a. Lisa stekte kycklingen. Den var i ugnen när hon stekte den.
 b. Lisa stekte kycklingen. Den var då i ugnen.

Också (29c), (29e), (29g), (29i) och (29k) kan omskrivas på samma sätt. Den tid som stekandet tog i anspråk i (29a) definierar satsens händelsetid, och adverbialiet i den anger således var objektets referent var vid denna tidpunkt. Jag kallar därför rumsuttrycket i (29a) för *lokalt händelse(tids)adverbial*. Adverbialiet i de fem andra uppräknade satserna tillhör också denna kategori, för det ansluter sig semantiskt till händelsetiden. I (29b), (29d), (29f), (29h), (29j) och (29l) är tidssyftningen en annan. Det är värt att observera att (29b) inte kan parafraseras med (31):

- (31) Lisa gömde kycklingen. Den var då i ugnen.

När rumsuttrycket ansluter sig till djupstrukturobjektet anger den senare satsen i alla de sex paren var objektets referent var efter avslutad hand-

ling.² Jag kallar därför adverbialen i (29b), (29d), (29f), (29h), (29j) och (29l) för *lokalt resultatadverbial*.

Jag har nu under hänvisning till ett par parafraaser gjort gällande att svenskans rumsadverbial beroende på den underliggande lokalpropositionens tidsyftning kan delas upp i två semantiska klasser. Det är min avsikt i det följande att ge ytterligare bevis på existensen av dikotomin händelseadverbial - resultatadverbial och samtidigt beskriva egenskaperna hos dessa adverbial.

- (32) a. *Mamma*, Lasse har putsat sina skor på köksbordet. 3.3-12 3 1
 b. *Mamma*, Lasse har glömt sina skor på köksbordet. 3.12-1 15 0
 c. *Mamma*, Lasse har lämnat sina skor på köksbordet. 3.23-1 15 0
 d. *Mamma*, Lasse har ställt sina skor på köksbordet. 3.36-1 15 0
 e. De sticker fram där under soffan.

Såsom vi kan se är (32e) acceptabel bara efter (32a). Eftersom (32e) anger var skorna finns i talögonblicket kan lokalpropositionen i (32a) inte ansluta sig till denna tidpunkt - de två satserna vore då semantiskt inkompatibla, för de uppvisar ju olika adverbial - utan den måste syfta på någon tidigare tidpunkt. Den underliggande tidpunkt som vid perfekt föregår talögonblicket är händelsetiden (jfr (25) ovan), och det är just denna som *på köksbordet* syftar på i (32a). Rumsuttrycket i denna sats är således händelseadverbial.

Med (32b) - (32d) kan (32e) däremot inte bilda en acceptabel text, och orsaken är tydligen den att lokalpropositionen i de tre satserna på samma sätt som i (32e) ansluter sig till talögonblicket. Satserna (32b) - (32d) betyder nämligen att skorna fanns på köksbordet vid nämnda tidpunkt. Då talögonblicket vid perfekt ligger efter händelsetiden kan vi säga att *på köksbordet* i (32b) - (32d) syftar på tiden efter avslutad handling. Satserna i fråga innehåller ett resultatadverbial. Skillnaden mellan dessa och händelseadverbial kommer tydligt till synes också vid frågor och svar, jfr:

- (33) a. Vet du var mina skor finns?
 b. Nej, men jag tror att Lisa vet det, för hon har putsat dem där på bänken. 2.13-15 1 0
 c. †Nej, men jag tror att Lisa vet det, för hon har glömt dem där på bänken. 2.53-3 13 0

2. I en lämplig kontext kan rumsuttrycket i (29d) och (29l) också vara händelseadverbial.

- d. ⁺Nej, men jag tror att Lisa vet det, för hon har ställt dem där på bänken.

Den som säger (33c) eller (33d) vet i själva verket var skorna är i talögonblicket, ty *där på bänken* ansluter sig i dem just till detta, och de två meningarna uppvisar alltså ett resultatadverbial. Rumsuttrycket i (33b) anger var skorna fanns i händelseögonblicket, och då detta vid perfekt ligger före talögonblicket behöver talaren i detta fall inte veta var de finns vid denna tidpunkt; (33b) innehåller alltså ett händelseadverbial. Jämför ytterligare:

- (34) a. Lisa har gömt dina skor.
 b. Var?
 c. Under bordet.
- (35) a. Lisa har putsat dina skor.
 b. Var?
 c. På diskbänken.

I (34) kan *Var?* utan betydelseskilnad bytas ut mot (36a), medan (35b) inte är synonym med denna utan med (36b):

- (36) a. Var finns de?
 b. Var putsade hon dem?

På samma sätt förhåller det sig med svaret: (34c) kan utan betydelseförändring ersättas med (37a), men (35c) är inte substituerbar med (37b) utan med (37c):

- (37) a. De finns under bordet.
 b. De finns på diskbänken.
 c. Hon putsade dem på diskbänken.

Skillnaden kan knappast föras tillbaka på något annat än att adverbialen i (35) syftar på händelsetiden men i (34) på talögonblicket, som på tidsaxeln ligger efter denna när verbet står i perfekt. Ett bevis på detta har vi i följande:³

- (38) a. Lisa har gömt dina skor.
 b. Var?
 c. Under bordet.
 d. ⁺Vet du var de finns? 2.14-1 15 0

3. Jfr också testen 1.150 och 1.151 i separat bilaga; se s. 65 och 68.

- (39) a. Lisa har putsat dina skor.
 b. Var?
 c. På diskbänken.
 d. Vet du var de finns? 2.21-15 0 1

Eftersom (38c) anger var skorna finns i talögonblicket är (38d) onödig och egendomlig i den aktuella kontexten om man har uppfattat (38c) rätt. I (39) är samma fråga helt normal, tydligen därför att adverbialiet i (39c) inte hänför sig till talpunkten (jfr (39d)) utan till händelsetiden. Betrakta också följande exempel:

- (40) a. Har Kalle bilen med sig? (A)
 b. Han har glömt/lämnat den hemma. (B)
 c. Han har polerat den hemma. (B)

Om B kan förutsätta att A vet att Kalle brukar resp. inte brukar ta bilen med sig när han har polerat den hemma kan B besvara (40a) med (40c). I fallet (40b) behöver han inte förutsätta sådan bakgrundsinformation på A:s sida. Den konventionella betydelsen hos (40b) innehåller nämligen den informationen att den lokalproposition som motsvarar rumsadverbialiet syftar på talögonblicket, som det ju rör sig om i frågan. I (40c) gäller lokalpropositionen däremot i händelseögonblicket, som här ligger före talpunkten. Att B trots detta kan använda (40c) som svar på en fråga som berör nutiden (jfr (40a)) beror på att han är övertygad om att A kan lista ut den konversationella implikatur som han lägger i svaret (se ovan s. 27). Lägg också märke till att (40b) är ett negativt svar på (40a) men att (40c) beroende på vad B anser A veta antingen kan vara ett positivt eller ett negativt svar, jfr:⁴

- (41) a. Har Kalle bilen med sig?
 b. Nej. Den här gången har han lämnat den hemma.
 c. ⁺Ja. Den här gången har han lämnat den hemma.
- (42) a. Har Kalle bilen med sig?
 b. Nej. Den här gången har han polerat den hemma.
 c. Ja. Den här gången har han polerat den hemma.

4. Se också testen 2.33 och 2.60 i separat bilaga.

Vi har hittills varit inne på satser där verbet står i perfekt och den underliggande tidsstrukturen är av formen H - R,T. I sådana fall kan resultatadverbialiet, eller närmare bestämt den lokalproposition som representeras av detta, syfta på talögonblicket (T), medan händelseadverbialiet ansluter sig till händelsetiden (H). Vi skall nu ta oss en titt på satser där relevanstiden föregår talögonblicket, jfr:

- (43) Han sökte efter sina skor överallt tills han märkte
- a. att hemhjälpen hade putsat dem på diskbänken.
 - b. att hemhjälpen hade glömt dem på diskbänken.
 - c. att hemhjälpen hade ställt dem på diskbänken.
 - d. att hemhjälpen hade lämnat dem på diskbänken.

Sats (43a) skiljer sig tydligt från (43b) - (43d). De senare betyder nämligen att skorna fanns på diskbänken när personen i fråga märkte att de glömts, ställts resp. lämnats där, men (43a) utsäger ingenting om var de fanns då (se emellertid nedan s. 197 f.). Påståendet bestyrks av nedanstående exempel:

- (44) a. Jag sökte efter mina skor överallt tills jag märkte att hemhjälpen hade putsat dem på diskbänken. 2.1-8 5 2
- b. Jag sökte efter mina skor överallt tills jag märkte att hemhjälpen hade glömt dem på diskbänken. 2.34-0 15 0
 - c. Jag sökte efter mina skor överallt tills jag märkte att hemhjälpen hade ställt dem på diskbänken. 2,12-1 13 0
 - d. Då visste jag att jag skulle hitta dem i garderoben.

Informanterna tillfrågades om det är konsekvent att efter (44a), (44b), resp. (44c) säga (44d). Såsom det framgår av acceptabilitetssiffrorna ovan ansåg alla de 15 informanterna att det inte är konsekvent att fortsätta med (44d) om man har börjat med (44b). I fallet (44c) var motsvarande siffra 13 av 14, medan 8 av 15 informanter tyckte att det är konsekvent att säga (44d) efter (44a). Detta kan tolkas så att adverbialen i (44b) och (44c) syftar på satsens relevanstid (R), som utgörs av den tidpunkt då talaren märker vad som hänt med skorna. Eftersom rumsuttrycken i de omtalade meningarna ansluter sig till tiden efter avslutad handling tillhör de klassen resultatadverbial.

Adverbialiet i (44a) kan tydligen inte syfta på relevanstiden, för det är rimligt att utgå ifrån att om det gjorde det så borde informanterna ha bedömt textbiten (44a)+(44d) på samma sätt som (44b)+(44d) och (44c)+(44d), vilket de inte har gjort. Att bara 8 av 15 informanter betraktar (44d) som en

acceptabel fortsättning på (44a) beror på deras förmåga att föreställa sig vad talaren vet i talsituationen. Om alla informanterna hade utgått ifrån att talaren vet att hemhjälpn brukar placera skorna i garderoben varje gång hon har putsat dem på diskbänken skulle de alla med största sannolikhet ha ansett (44d) vara acceptabel efter (44a).

I (45) har vi att göra med samma företeelse som i (43) och (44):

- (45) a. Jag kunde inte slå mig ner på stolen,
- b. för någon hade putsat sina skor där.
- c. för någon hade glömt sina skor där.
- d. för någon hade ställt sina skor där.
- e. för någon hade lämnat sina skor där.

Satserna (45c) - (45e) betyder att skorna fanns på stolen i relevansögonblicket, och det är just detta som hindrar personen i fråga att sätta sig på stolen. I fallet (45b) kan skorna vara var som helst vid denna tidpunkt. Orsaken till att handlingen i (45a) inte kunde utföras kan t.ex. vara den att det fanns skokräm eller smutsiga trasor på stolen. Jämför ytterligare:

- (46) Det är meningen att vi skall träffas klockan elva,
 - a. men då har han redan hunnit förstöra filmen i saltsyra. 3.4-12 3 1
 - b. men då har han redan hunnit låsa in filmen på ett säkert ställe. 3.13-14 2 0
- (47) Jag visste att polisen skulle hämta mig klockan elva men det bekymrade mig inte, för jag visste
 - a. att jag då redan skulle ha hunnit förstöra filmen i saltsyra. 3.24-15 1 0
 - b. att jag då redan skulle ha hunnit gömma filmen på ett säkert ställe. 3.50-16 0 0

Den underliggande tidsstrukturen för (46a) och (46b) är T - H - R, medan (47a) och (47b) går tillbaka på sekvensen R_1 - H - R_2 - T. Liksom vid pluskvamperfekt följs händelsetiden här i båda fallen av en relevanspunkt. Adverbialen i (46a) och (47a) anger var filmen är när den drabbas av handlingen, och de är därför händelseadverbial. I (46b) och (47b) ansluter sig rumsuttrycket till relevanstiden (klockan elva), och det rör sig om resultatadverbial.

I ljuset av (43) - (47) står det klart att resultatadverbialen kan syfta på relevansögonblicket i sådana satser där detta föregås av händelsetiden. Detta gäller inte endast i fall som (43) - (47) utan också i de satser där perfektet representerar tidssekvensen H - R,T (jfr (32) - (42)). Jag har ovan hävdat att adverbialet i de sistnämnda satserna ansluter sig till talögonblicket. Denna syftning är emellertid sekundär och har sin förklaring i att talpunkten och relevanspunkten i dessa fall överlappar varandra. Det gäller alltså generellt att när satsens händelsetid föregår relevanstiden kan ett lokalt resultatadverbial syfta på den sistnämnda. Man bör dock lägga märke till att syftningen på relevanstiden inte är obligatorisk. Detta framgår tydligt av följande:

- (48) a. Tjuven har fotograferat statyetten på nattduksbordet
 b. Tjuven har glömt statyetten på nattduksbordet
 c. Tjuven har ställt statyetten på nattduksbordet
 d. men har sedan lyft upp den på hyllan.

Satserna (48b) och (48c) är potentiellt vaga. Adverbialet i dem kan ansluta sig till relevansögonblicket, men i en lämplig kontext kan de betyda att statyetten fanns på nattduksbordet en viss tid efter händelsetidens slut men inte längre vid relevanstiden. Detta är fallet när de omtalade satserna följs av exempelvis (48d). Som synes har tillägget eller utelämnandet av (48d) efter (48a) ingen som helst effekt på den temporala tolkningen av (48a), vilket visar att *på nattduksbordet* i (48a) inte står i samma relation till den övriga satsen som i (48b) och (48c).

Också själva talsituationen kan verka disambigerande. Om (48b) resp. (48c) yttras i samband med rekonstrueringen av ett brott som förövats några dagar tidigare behöver varken talaren eller lyssnaren vara övertygad om att statyetten står på nattduksbordet ännu i talögonblicket. I sådana fall är det naturligt att man har uppmärksamheten riktad på själva händelsen och bortser från det tillstånd som råder när yttrandet fälls. Talaren kan lita på att lyssnaren är medveten om detta, och han kan därför använda (48b) och (48c) på det omtalade sättet. Om talsituationen eller kontexten inte räcker till att disambiguera yttrandet tycks den principen gälla att lokalpropositionen ansluter sig till relevanstiden. Detta gäller allmänt i inkoativsatser, jfr:

- (49) Jag kom hem klockan elva på kvällen.
 a. Gunilla hade somnat och glömt på radion.

- b. Gunilla hade somnat men satt nu i soffan och lyssnade på radio.

Till skillnad från (49b) innehåller (49a) ingen disambigerande information, och satsen får den tolkningen att tillståndet 'Gunilla sover' råder vid relevanstiden (klockan elva).

Att satser med händelseadverbial uppför sig annorlunda än satser med resultatadverbial vad beträffar syftningen på relevansögonblicket när detta föregås av händelsetiden, är inte den enda företeelse som skiljer dem åt, jfr:

- (50) a. Han lagade bilen under en gatlykta i fem minuter.
 b. Han parkerade bilen under en gatlykta i fem minuter.⁵
 c. Hon gräddade limporna i ugnen en halvtimme.
 d. Hon ställde limporna i ugnen en halvtimme. 2.54-15 1 0
 e. Han kokade gröten på spisen hela dagen.
 f. Han lämnade gröten på spisen hela dagen.⁶
 g. Han stekte skinkan i ugnen i fem timmar.
 h. Han glömde skinkan i ugnen i fem timmar. 2.61-16 0 0

Den första satsen i vart och ett av dessa par innehåller ett lokalt händelseadverbial, medan den andra uppvisar ett resultatadverbial. Det intressanta med exemplen är att ett durativt tidsadverbial vid sådana verb som tar ett resultatadverbial ansluter sig till tiden efter händelsetiden (jfr (50b), (50d), (50f) och (50h)), men vid sådana som tar ett lokalt händelseadverbial till själva händelsetiden (jfr (50a), (50c), (50e) och (50g)). I de sistnämnda satserna är syftningen på en tidsrymd efter denna inte möjlig. Lagg märke till att (51a) är oacceptabel efter (50a), men (51b) acceptabel efter (50b):

- (51) a. ⁺Själva lagandet tog bara en minut.
 b. Själva parkerandet tog bara en minut.

Detta visar att tidsadverbialet i (50a) anger hur lång tid det tog att utföra själva handlingen, medan det i (50b) uttrycker hur länge objektets referent var på platsen i fråga efter avslutad handling. Satserna nedan återspeglar samma skillnad:

- (52) a. Jag måste tvätta bilen på parkeringsplatsen tills jag lyckas hyra eget garage.

5. Se även test 2.62 i separat bilaga; jfr s. 65 och 68.

6. Jfr också test 2.55.

- b. Jag måste lämna bilen på parkeringsplatsen tills jag lyckas hyra eget garage. 3.5-1 6 0 0

I (52a) anger den temporala bisatsen den tidsram inom vilken handlingen kan upprepas. I (52b) ansluter sig tidsuttrycket inte till själva handlingen utan till dess resultat, för satsen betyder att bilen skall vara på parkeringsplatsen tills talaren har fått tag i eget garage.

I motsats till vad fallet är i (50a), (50c), (50e) och (50g) syftar tidsadverbialet i (53a) och (53c) på tiden efter avslutad handling:

- (53) a. Det var just i den gruvan Anders blev förlamad för resten av sitt liv. 3.6- 16 0 0
 b. Det var just i den gruvan Anders blev instängd för resten av sitt liv. 3. 14- 13 2 1
 c. I den kalla och fuktiga cellen blev Max invalid för hela livet. 3.37- 160 0
 d. I den kalla och fuktiga cellen blev Max inspärrad för hela livet. 3.53-16 0 0

Det finns en viktig skillnad mellan (53a)/(53c) å ena sidan och (53b)/(53d) å den andra. I likhet med (50b), (50d), (50f) och (50h) refererar tidsuttrycket och rumsuttrycket på samma tidsrymd i de sistnämnda, men inte i de förstnämnda. I (53a) och (53c) ansluter sig rumsadverbialet nämligen till händelse tiden men tidsadverbialet till tiden efter denna. Acceptabiliteten av (54a) och (54c) gentemot (54b) och (54d) bestyrker detta:

- (54) a. Det var just i den gruvan Anders blev förlamad för resten av sitt liv, och han skulle säkert ha dött om man inte hade fått ut honom redan samma dag som raset skedde. 3.15- 160 0
 b. ⁺ Det var just i den gruvan Anders blev instängd för resten av sitt liv, och han skulle säkert ha dött om man inte hade fått ut honom redan samma dag som raset skedde. 3.51-2 14 0
 c. I den kalla och fuktiga cellen blev Max invalid för hela livet. Han släpptes fri när han hade avtjänat en tredjedel av straffet, men de omänskliga förhållandena i fängelset hade redan ruinerat hans hälsa. 3.25-1 5 10
 d. ⁺ I den kalla och fuktiga cellen blev Max inspärrad för hela livet. Han släpptes fri när han hade avtjänat en tredjedel av straffet, men de omänskliga förhållandena i fängelset hade redan ruinerat hans hälsa. 3.7- 59 2

När satsen innehåller ett lokalt resultatadverbial och ett tidsuttryck som anger hur länge det tillstånd varar som handlingen resulterar i måste de två adverbialen ha samma tidssyftning. Detta visar entydigt att ett resultatad-

verbial ansluter sig till tiden efter fullbordad handling. Såsom vi har sett föreligger det ingen sådan semantisk koppling mellan ett händelseadverbial och ett tidsadverbial av den ifrågavarande typen. Händelseadverbialet måste således ha en annan tidssyftning än resultatadverbialet.

En viktig skillnad mellan de två adverbialkategorierna är att händelseadverbialen syftar på ett tidsavsnitt som är klart avgränsat i båda ändarna, medan det inte finns någon slutpunkt för den tidrymd som ett resultatadverbial refererar till - förutsatt att man inte med hjälp av ett tidsadverbial uttrycker dess längd, jfr:

- (55) a. Han stekte laxen i ugnen.
 b. Han lade laxen i ugnen.

Sats (55a) betyder att laxen var i ugnen så länge stekandet pågick. I fallet (55b) kan vi däremot inte exakt veta hur länge laxen var i ugnen. Tar man händelseögonblicket som utgångspunkt kan man säga att resultatadverbialen är futurala, ty de hänför sig till ett tidsavsnitt vars initiala punkt är identisk med händelsetidens terminala punkt men som själv saknar en sådan (jfr nedan). I motsats till vad fallet är med händelseadverbialen kan resultatadverbialen därför sägas ha öppen tidssyftning. Detta förklarar skillnaden mellan (56a) och (56b):

- (56) a. **Mamma** vågade inte lämna kakan på köksbordet, för hon var rädd för att barnen skulle äta upp den redan före julen.
 b. ⁺**Mamma** vågade inte baka kakan på köksbordet, för hon var rädd för att barnen skulle äta upp den redan före julen.

Mening (56a) är helt normal men (56b) egendomlig utan en vidare kontext, ty orsakssammanhanget mellan de två satserna i den är svårt att uppfatta. Förklaringen är den att (56a) innehåller ett resultatadverbial, som kan referera till ett obegränsat långt tidsavsnitt efter händelseögonblicket, medan en sådan syftning på framtiden inte är möjlig i (56b), eftersom ett händelseadverbial semantiskt ansluter sig till händelsetiden som inte är öppen i ena ändan.

Vi kan nu sammanfatta den ovan förda diskussionen med följande ord. Uppdelningen av svenskans rumsuttryck i händelseadverbial och resultatadverbial är lingvistiskt motiverad. De förstnämnda ansluter sig vid alla tempusformer bara till satsens händelsetid och de kan inte syfta på ett tidsavsnitt som ligger efter händelsetidens slutpunkt. Resultatadverbialen däremot refererar

till tiden efter denna punkt, och deras tidssyftning är således öppen såtillvida att den saknar en slutpunkt om den inte anges med ett tidsadverbial. Om satsens underliggande tidsstruktur är sådan att händelseögonblicket föregår relevanstiden kan resultatadverbialen anknyta sig till denna, men dess tidssyftning behöver inte nödvändigtvis sträcka sig så långt.

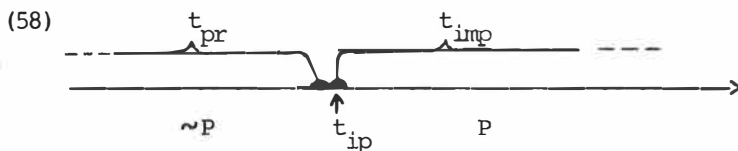
2.3. Händelsetidens interna struktur

Eftersom händelseadverbialen och resultatadverbialen förhåller sig olika till händelsetiden är en ingående analys av dess interna struktur nödvändig om man har en detaljerad beskrivning av svenskans rumsadverbial i sikte. Jag har här för avsikt att studera framför allt inkoativsatser men kommer att ägna uppmärksamhet också åt andra satstyper. Att jag lägger tonvikten på de förstnämnda beror på att det på några undantag när just är de som kan ta ett lokalt resultatadverbial. Jag är här ute efter generella företeelser och kommer därför huvudsakligen att bygga argumentationen på sådana satser som saknar rumsadverbial.

Det är gemensamt för alla inkoativsatser att de uttrycker en övergång från ett tillstånd till ett annat, jfr:

- (57) a. Barnet somnade klockan fem.
- b. Barnet vaknade klockan fem.
- c. Han skrynklade papperet.
- d. Han slätade ut papperet.
- e. Olle skaffade sig en ny bil.
- f. Olle sålde sin nya bil.

I alla dessa satser handlar det om två tillstånd av vilka det som råder före övergången är presupponerat och det som råder därefter är implicerat. Det initiala och det terminala tillståndet står i ett negationsförhållande till varandra, och det förstnämnda föregår omedelbart det sistnämnda på tidsaxeln. I (57a) var barnet vaket omedelbart före sovandet, i (57c) var papperet först slätt och omedelbart därefter skrynkligt etc. Den för (57a) - (57f) gemensamma betydelsestrukturen kan åskådliggöras med bild (58).



P står här för den implicerade och $\sim P$ för den presupponerade propositionen, t_{pr} för presuppositionstiden och t_{imp} för implikationstiden; t_{ip} representerar *implikationspunkten*, som är den tidpunkt från och med vilken det terminala tillståndet gäller. Den är m.a.o. den första av de tidpunkter som ingår i implikationstiden. De streckade linjerna anger att det initiala och det terminala tillståndet är öppna i ena ändan. I fallet (57a) vet man t.ex. inte hur länge barnet hade varit vaket före klockan fem och inte heller hur länge det sov därefter. Implikationspunkten är inte identisk med presuppositionstidens slutpunkt utan föregås omedelbart av den. I (58) är båda "uppförstorade". Denna syn på inkoativsatser accepteras av många lingvister, och man brukar föra sådana satser tillbaka på ett inkoativpredikat (BECOME, COME ABOUT, INCH), som jag själv symboliserar med BLI.

G.H. von Wright har i sitt studium av förändringens logik också kommit fram till att en förändring utgörs av två tillstånd som följer omedelbart på varandra och av vilka det ena är negationen av det andra (se von Wright 1963, s. 27 ff., 1965 och 1968, s. 37 ff.). I anslutning till honom har Dowty (1972, s. 38 ff.) satt upp följande sanningsvillkor för inkoativpredikatet:

- (59) BLI(P) är (a) sann vid tidpunkt t (t_{ip}) om och endast om P är sann vid t och $\sim P$ är sann vid tidpunkten omedelbart före t (slutpunkten för t_{pr}).
 (b) falsk vid t om och endast om P är falsk vid t och $\sim P$ är sann vid tidpunkten omedelbart före t .
 (c) annars varken sann eller falsk.

Alternativ (c) behövs för sådana fall som

(60) † Den sovande mannen somnade plötsligt.

där presuppositionen ($\sim P$) inte gäller. Både (58) och (59) utgör utan tvivel riktiga beskrivningar av satser som (57a) - (57f), där det rör sig om momentana förändringar. Det finns emellertid också durativa övergångar:

(61) Pojken smälte vaxklumpen.

Här är det normalt så att klumpen till största delen var smält omedelbart

före den tidpunkt då den var smält helt och hållet. Genom att utgå från den tidpunkt då det terminala tillståndet har nåtts (implikationspunkten) kan vi utsträcka (58) och (59) till att gälla också sådana satser som uttrycker en långsam förändring.

Fördelen med predikatet BLI är bl.a. den att man slipper att sätta ut den presupponerade propositionen i det semantiska trädet, som på detta sätt blir enklare. Dessutom kan man med hänvisning till inkoativpredikatet behändigt förklara den semantiska skillnaden mellan par som *sova - somna, vaka ~ vakna, ligga - lägga* osv.: man kan säga att det senare verbet i motsats till det förra innehåller det semantiska predikatet BLI. Det bör observeras att det inte spelar någon roll hur predikatet symboliseras, för dess sanningsvillkor har definierats i (59).

I sats (62a) är det fråga om en övergång från $\sim P$ till P och i (62c) från P till $\sim P$, båda satserna är således inkoativa:

- (62) a. Flickan började gråta.
- b. Flickan fortsatte att gråta.
- c. Mannen steg ut ur bilen.
- d. Mannen satt kvar i bilen.

I (62b) och (62d) kan man däremot inte tala om någon övergång, för satserna anger att ett tillstånd fortsätter, vilket betyder att det presupponerade och implicerade tillståndet inte står i ett negationsförhållande till varandra. Det finns en klar skillnad mellan (62b)/(62d) å ena sidan och (63a)/(63b) å den andra:

- (63) a. Flickan grät.
- b. Mannen satt i bilen.

I likhet med (62b) och (62d) betyder dessa att flickan grät resp. mannen satt i bilen, men bara (62b) och (62d) presupponerar att så hade varit fallet redan tidigare. Skillnaden mellan *sitta* och *sitta kvar* framgår tydligt av exempel (64).

- (64) Till all lycka hittade Max nyckeln,
 - a. och snart satt de alla framför öppna spisen och drack punsch.
 - b. ⁺och snart satt de alla kvar framför öppna spisen och drack punsch.
- 2.9-4 9 3

Jag kallar verb av typen *fortsätta* och *sitta kvar* för *kontinuativa* och såda-

na som *gråta* och *sitta* för *kursiva* (jfr Fabricius-Hansen 1975). Dessutom kan man skilja mellan två klasser av inkoativa verb resp. satser. De *ingressiva* anger att ett tillstånd börjar och de *egressiva* att ett tillstånd slutar. Några exempel:

(65)	<i>inkoativa</i>	<i>kontinuativa</i>	<i>kursiva</i>
	bli	förbli	vara
	få, förlora	behålla	ha
	komma, avlägsna sig	bli kvar, stanna kvar	befinna sig
	lägga, ta	lämna kvar	ligga
	somma, vakna	sova vidare	sova
	börja/sluta gråta	fortsätta att gråta	gråta

Med hjälp av BLI kan man inte bara beskriva satser med ingressiva verb utan också sådana som innehåller ett egressivt verb, för t.ex. *somma* och *wakna* står i ett negationsförhållande till varandra. Om verbet *somma* har strukturen $\text{BLI}[\text{SOVA}(x)]$ så kan *wakna* föras tillbaka på $\text{BLI}[\sim[\text{SOVA}(x)]]$. Frasen *sova vidare* är å sin sida synonym med *inte wakna*, jfr:

- (66) a. Klockan började ringa men barnet sov vidare.
 b. Klockan började ringa men barnet vaknade inte.

Detta innebär att *sova vidare* kan föras tillbaka på följande struktur som innehåller två negationer: $\sim[\text{BLI}[\sim[\text{SOVA}(x)]]]$. Vi får följande generella schemata för kursiva, inkoativa och kontinuativa satser:

- (67) a. *kursiva satser*: P
 b. *inkoativa satser*: $\text{BLI}(P)$ eller $\text{BLI}[\sim(P)]$
 c. *kontinuativa satser*: $\sim[\text{BLI}[\sim(P)]]$ eller $\sim[\text{BLI}(P)]$

Genom att arbeta med inkoativpredikatet och negationen slipper man att utöver dessa sätta upp två elementärpredikat, nämligen SLUTA och FORTSÄTTA.

Det är nu på tiden att vi tar itu med frågan hur händelsetiden förhåller sig till implikationstiden. I nedanstående satser manifesteras implikationspunkten (jfr (58)) som ett punktuellt tidsadverbial:

- (68) a. Patienten dog klockan 15.00.
 b. Han ställde lampan på fönsterbrädet klockan 21.00.

Enligt Givón (1973) definierar sådana temporaladverbial vad han kallar för verbets tidsaxel (time-axis). Givón gör gällande att presuppositionen gäller omedelbart före ~~men~~ och implikationen omedelbart därefter. I fallet (68a) skulle patienten inte vara död klockan 15.00 utan omedelbart därefter, och i (68b) skulle lampan likaså stå på fönsterbrädet först efter klockan 21.00 (se Givón 1973, s. 890 och 896 ff.). Detta stämmer tydligen inte, för följande satser är inkorrekta, vilket de inte borde vara om Givóns analys vore rätt:⁷

- (69) a. ⁺ Patienten dog klockan 15.00 men var död först omedelbart därefter. 2.10-0 16 0
 b. ⁺ Patienten dog klockan 15.00 men levde då fortfarande. 2.51-0 16 0
 c. ⁺ Lampan ställdes på fönsterbrädet klockan 21.00 men den var där först en sekund senare. 2.32-0 16 0
 d. ⁺ Han ställde lampan på fönsterbrädet klockan 21.00 men den var inte där då. 2.39-0 16 0

Om det terminala tillståndet rådde först omedelbart efter 15.00 resp. 21.00 borde meningarna vara korrekta. I fall som (68a) och (68b) syftar tidsadverbialiet således på själva implikationspunkten (implikationstidens initiala punkt). Denna ingår i händelsetiden, ty ett sådant tidsadverbial anger ju också satsens händelsetid. Jämför ytterligare:

- (70) a. Till en början trodde man att mannen dog när han föll ner på gatan, men vid obduktionen framgick det att han måste ha dött redan på taket.
 b. Han öppnade lådan på köksbordet.

I fallet (70a) måste mannen ha varit död redan på taket och i (70b) måste lådan ha varit på köksbordet till och med den tidpunkt då den var öppnad. Detta framgår av att följande satser är inkorrekta:

- (71) a. ⁺ Mannen dog på taket men föll ner på gatan innan han var död.
 b. ⁺ Han öppnade lådan på köksbordet men lade den på golvet innan den var öppnad.

När satsen uppvisar ett lokalt händelseadverbial ingår implikationspunkten således i det tidsavsnitt som rumsuttrycket syftar på. Jag har ovan visat att adverbialen i fråga refererar till händelsetiden. Implikationspunkten måste därför ingå i händelsetiden. Närmare bestämt utgör implikationspunkten händelsetidens slutpunkt, ty i och med att det terminala tillståndet är nått

7. Se också testen 2.22, 2.40, 2.41 och 2.52 i separat bilaga; jfr s. 65 och 68.

är händelsen över.

Vid sidan av presuppositions-, implikations- och händelsetiden kan man tala om handlingstiden, jfr:

(72) Mannen slog ihjäl katten.

Handlingstiden utgörs av den tidrym som släendet tog i anspråk. I kausativa inkoativsatser föregås implikationstiden av handlingstiden, som således sammanfaller med presuppositionstiden. Presuppositionen måste gälla från och med den tidpunkt då handlingen satte in. I ickekausativa satser kan det inte vara fråga om någon agentbetonad handling på samma sätt som i kausativa, men också i dem är det i vissa fall berättigat att tala om handlingstiden, för det nya tillståndet är ofta resultatet av ett skeende som börjat innan tillståndet var nått, jfr:

(73) Katten svalt ihjäl.

Katten svalt en viss tid och var död därefter. Däremot är det knappast befo- gat att sätta upp en handlingstid för satser som

(74) Katten dog

ty i motsats till (73) kan man här inte påvisa ett skeende som leder fram till ett nytt tillstånd.

I sådana inkoativsatser där det är motiverat att tala om handlingstiden de- finierar handlingstidens och implikationstidens initiala punkter satsens hän- delsetid. Satserna nedan är egendomliga därför att vi vet att hela händel- sen inte rymms inom en enda tidpunkt:

- (75) a. ⁺Han gick från Stockholm till Umeå klockan 13.00.
b. ⁺Han läste romanen klockan 22.00 på kvällen.

Jämför ytterligare:

- (76) a. Ambassadören är död sedan i går eftermiddag.
b. ⁺Han mördades i förrgår av tre terrorister.

Sats (76b) är oacceptabel efter (76a) därför att handlingen och det tillstånd den resulterade i ('Ambassadören är död') inte ingår i samma tidsavsnitt.

- (77) a. Ambassadören dog i Rom.
b. ⁺Han mördades av tre terrorister i Amsterdam.

Oacceptabiliteten av (77b) efter (77a) visar att såväl handlingen som dess

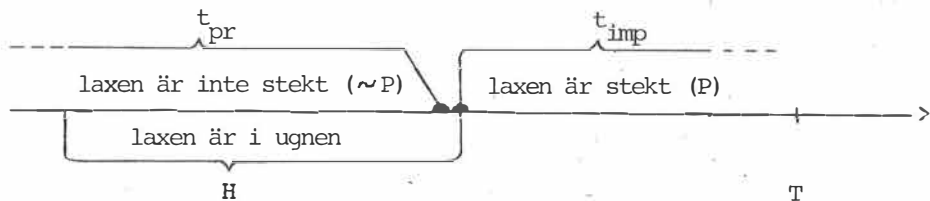
resultat är bundna vid samma plats i satser som innehåller ett lokalt händelseadverbial. Eftersom dessa anknyter sig till händelsetiden måste handlingstiden och implikationspunkten ingå i den omtalade tidrymden. Jämför ytterligare:

- (78) a. Han målade cykeln gul och lagade därefter kedjan.
 b. Han målade cykeln gul men lagade kedjan innan dess.

Både i (78a) och (78b) sätter tidsadverbialen två händelser i en viss tidsrelation till varandra. *Därefter* i (78a) syftar på tiden efter händelsetiden för *Han målade cykeln gul*, och *innan dess* i (78b) på ett tidsavsnitt som föregår händelsetiden för satsen i fråga. Det väsentliga med de två exemplen är att *därefter* samtidigt syftar på en tidrymd som kommer efter den tidpunkt från och med vilken cykeln var gul (implikationspunkten) och att *innan dess* refererar till en tidsperiod då målandet ännu inte hade börjat (tiden före handlingstidens initiala punkt). Detta visar entydigt att handlingstidens initiala punkt är identisk med händelsetidens motsvarande punkt och att händelsetidens slutpunkt utgörs av implikationstidens initiala punkt.

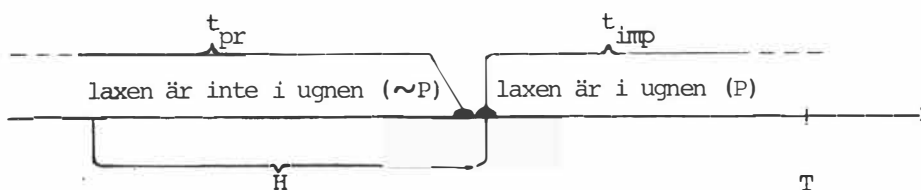
I avsnitt 2.2 konstaterade jag flera gånger att händelseadverbialen ansluter sig till händelsetiden och resultatadverbialen till tiden efter avslutad handling. Tack vare diskussionen ovan är vi i stånd att explicera vad detta påstående egentligen går ut på. Den underliggande tidsstrukturen för *Han stekte laxen i ugnen* (55a) kan återges med (79) och den för *Han lade laxen i ugnen* (55b) med (80) - se nästa sida.

- (79) Han stekte laxen i ugnen (55a)



Jag har i (79) och (80) bortsett från handlingstiden. Den första av de svarta punkterna representerar presuppositionstidens slutpunkt, och den andra, som följer omedelbart på denna, står för implikationstidens initiala punkt, dvs. implikationspunkten. T representerar talögonblicket och H, som här sammanfaller med relevanstiden, symboliserar händelsetiden. När satsen uppvisar

(80) Han lade laxen *i ugnen* (55b)



ett händelseadverbial (jfr (55a)) gäller lokalpropositionen således till och med händelsetidens slutpunkt, men om den innehåller ett resultatadverbial (jfr (55b)) gäller propositionen vid implikationspunkten och en obestämd tid därefter. Om resultatadverbialen syftade enbart på implikationspunkten kunde de inte ha öppen tidssyftning (se ovan s. 200 f.). Därför måste det finnas åtminstone ytterligare en tidpunkt som de refererar till, nämligen den som följer omedelbart på implikationspunkten. Jag avser just detta sakförhållande när jag t.ex. säger att resultatadverbialen ansluter sig till tiden efter avslutad handling eller att de syftar på tiden efter händelsetiden.

3. OLIKA TYPER AV RESULTATADVERBIAL

3.1. Inkoativa resultatadverbial

Av **exemplen** i avsnitt 2.2 har det redan framgått att sådana riktningsuttryck som anger rörelsens mål (hädanefter *allativa* riktningsadverbial) tillhör klassen resultatadverbial. Vid närmare betraktelse visar det sig att detta är den enda funktion de kan få, jfr:

- (81) a. Han ställde kopparna i diskhon.
 b. Han sköljde kopparna i diskhon.

I (81b) är *i diskhon* ett händelseadverbial, för satsen kan parafraseras med (82), medan (81a) inte kan omskrivas på samma sätt.

- (82) Han sköljde kopparna. De var då i diskhon.

Att *i diskhon* i (81a) är resultatadverbial framgår bl.a. av följande:

- (83) Lisa, finns kopparna i diskhon?
- Jag har redan ställt dem där.
 - Jag har inte ställt dem där än.
 - Jag har redan sköljt dem där.
 - Jag har inte sköljt dem där än.

Sats (83a) betyder att kopparna är i hon i talögonblicket, sats (83b) däremot att så inte är fallet, medan (83c) och (83d) beroende på utomspråklig bakgrundsinformation kan uppfattas som positivt eller negativt svar. Detta har sin förklaring i att rumsadverbialen i de två sistnämnda satserna i motsats till (83a) och (83b) inte ansluter sig till tal- utan till händelseögonblicket. Skillnaden mellan (83a)/(83b) å ena sidan och (83c)/(83d) å den andra framträder tydligt i (84):

- (84) Lisa, finns kopparna i diskhon?
- Ja. Jag har redan ställt dem där.
 - ⁺Nej. Jag har redan ställt dem där.
 - ⁺Ja. Jag har inte ställt dem där än.
 - Nej. Jag har inte ställt dem där än.
 - Ja. Jag har redan sköljt dem där.
 - Nej. Jag har redan sköljt dem där.
 - Ja. Jag har inte sköljt dem där än.
 - Nej. Jag har inte sköljt dem där än.

Ett ytterligare bevis på att riktningsadverbialen av den omtalade typen är resultatadverbial föreligger i (85):

- (85) a. Lisa ställde gröten i ugnen några minuter. 2.2-16 0 0
 b. Lisa värmden gröten i ugnen några minuter. 2.15-16 0 0

I (85b), där det rör sig om ett händelseadverbial, uttrycker tidsadverbialen hur länge objektets referent var utsatt för verbets handling, men i (85a) anger det hur länge det resulterande tillståndet varade (jfr (50), s. 198). För ytterligare exempel se avsnitt 2.2.

Man kan säga att de allativa riktningsadverbialen bildar kärngruppen bland lokala resultatadverbial, och detta har en naturlig förklaring. Rörelsesatserna är nämligen typiska inkoativsatser. Liksom i fallet *Barnet somnade klockan fem* (57a) handlar det i satsen *Han ställde kopparna i diskhon* (81a) om två inkompatibla tillstånd, av vilka det implicerade gäller från och med implikationspunkten och det presupponerade före den (jfr (58), s. 202). I

vanliga inkoativa satser har den implicerade propositionen (*resultatspropositionen*) samma tidssyftning som motsvarande lokalproposition i rörelsesatser, jfr:

- (86) Officeren såg
- a. att vakten hade somnat.
 - b. att vakten hade sovit.

Den tidpunkt då officeren såg vad som hade hänt utgör relevansögonblicket för (86a) och (86b). Den inkoativa satsen (86a) är vag och kan ange att vakten sov i relevansögonblicket eller att han inte sov då men hade sovit en obestämd tid räknat från den tidpunkt då han hade somnat. Den kursiva satsen (86b) kan endast betyda att vakten hade sovit före relevansögonblicket. Jämför ytterligare:

- (87) Titta på mannen där på bänken.
- a. Han har somnat.
 - b. Han har sovit.

I motsats till vad fallet är med den kursiva satsen (87b) betyder (87a) att mannen sover i talögonblicket. I (88b) ansluter sig resultatspropositionen till relevansögonblicket, som uttrycks av *då*:

- (88) a. Filmen börjar en kvart över tio
- b. och då har barnen redan somnat.

Också i (87a) ansluter sig resultatspropositionen primärt till relevanttiden. Syftningen på talögonblicket får sin förklaring i att de två tidpunkterna sammanfaller vid perfekt.

Exemplen (86) - (88) ger vid handen att resultatspropositionen i sådana inkoativa satser som inte uppvisar ett rumsuttryck kan ansluta sig till relevanttiden när denna föregås av händelsetiden, eller till ett tidsavsnitt som föregår relevanttiden. Såsom jag har visat ovan (se avsnitt 2.2) är det just detta som är kännetecknande för resultatadverbialen och därför också för de allativa riktningsadverbialen. Även följande satser återspeglar ett generellt drag hos inkoativsatser:

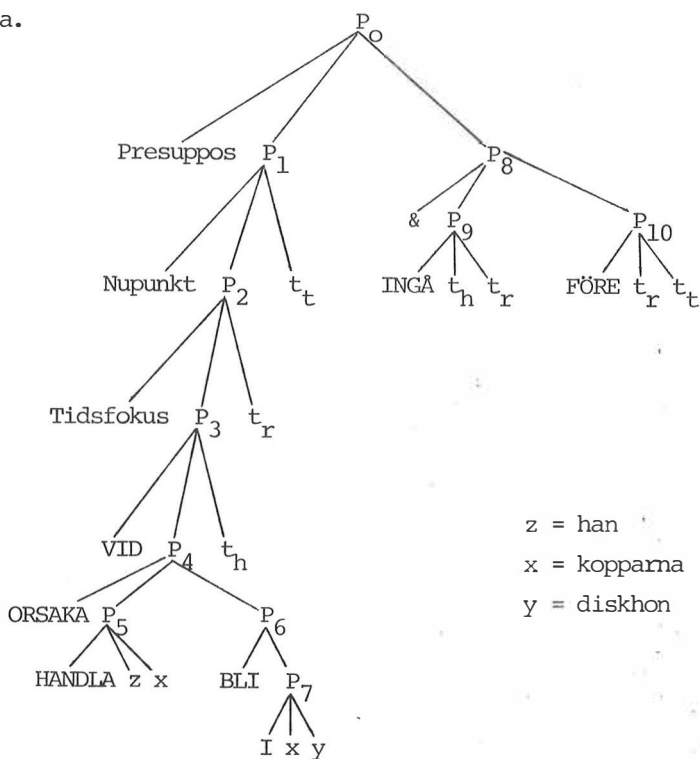
- (89) a. Barnet somnade till en stund. 2.20-13 3 0
- b. Barnet skrek en stund.

På samma sätt som vid resultatadverbialen (jfr (50) ovan) anger det durativa tidsadverbialet i (89a) hur länge det terminala tillståndet räckte. I den

kursiva satsen anger det däremot händelsetidens längd. Det gäller således allmänt att resultatspropositionen i alla inkoativsatser syftar på implikationspunkten och ett tidsavsnitt som följer omedelbart på den (jfr (80) ovan). Det ligger därför ingenting märkvärdigt i att de allativa riktningsadverbialen semantiskt sett är resultatadverbial, för de representerar ju lokala resultatspropositioner.

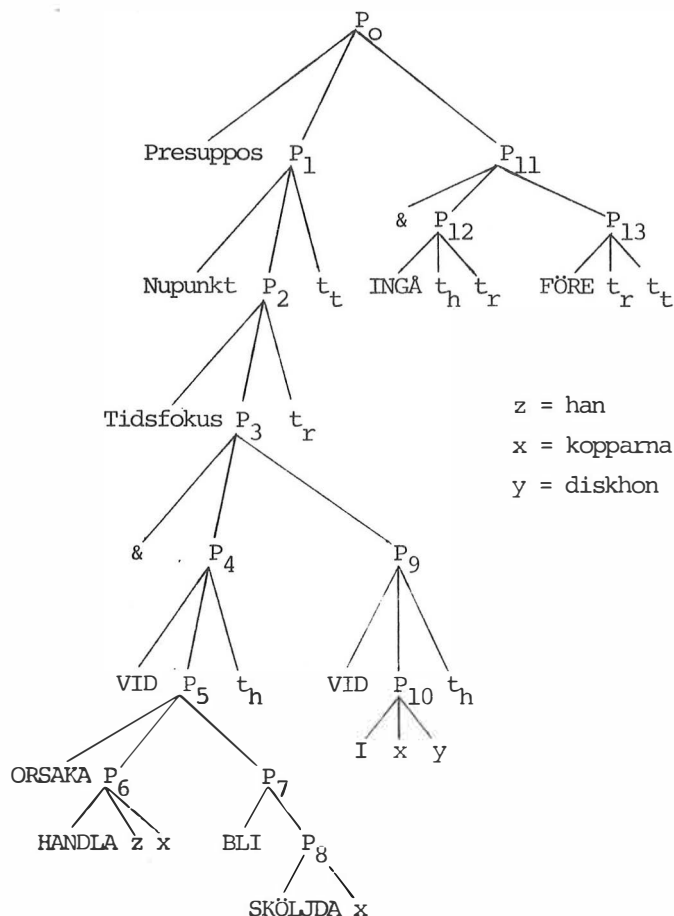
För att få en formell referensram att falla tillbaka på i fortsättningen illustrerar jag den semantiska representationen för satserna *Han ställde kopparna i diskhon* (81a) och *Han sköljde kopparna i diskhon* (81b) med (90a) resp. (90b), i vilka NP-beskrivningarna av enkelhetsskäl har placerats utanför det semantiska trädet och där det assertiva predikatet § har utelämnats.

(90) a.



I båda strukturerna anger t_h händelsetiden, och predikatet VID uttrycker samtidighet. VID(P, t) betyder att propositionen (P) gäller vid varje tidpunkt som ingår i t. *Tidsfokus* anger att t_r är relevanstiden, och *Nupunkt* utpekar t_t som talögonblicket. Att t_t står ovanför t_r i trädet och t_h längst ner kan motiveras med att relevanstiden utgör en förmedlande länk mellan talpunkten

(90) b.



och händelsetiden: utifrån nupunkten väljer man en relevant tidpunkt på tidsaxeln och till denna, relevanstiden, relaterar man händelseögonblicket (se avsnitt 2.1). Den kronologiska ordningen mellan de tre tidpunkterna har angivits i den presupponerade delen av satsbetydelsen (jfr P_8 och P_{11} i (90a) resp. (90b)) eftersom den underliggande tidsstrukturen hos (81a) och (81b) inte påverkas av negationen vid neutral betoning.

P_3 i (90b) består av två samordnade propositioner som har samma tidsreferens, och den uttrycker alltså att kopparna var i hon tills de var sköljda. Man bör lägga märke till att P_{10} , som representerar ett lokalt händelseadverbial, till skillnad från P_8 ligger utanför räckvidden för inkoativpredikatet BLI. I (90a), där det handlar om ett resultatadverbial, ligger lokalpropositionen

(P_7) inom räckvidden för BLI på samma sätt som SKÖLJDA(x) i (90b). Allativa riktningsadverbial kan därför kallas *inکوativa* resultatadverbial.

Predikatet BLI har ovan (se (59), s. 202) definierats med hjälp av implikationspunkten, som utgör händelsetidens slutpunkt. Vi vet emellertid att resultatatspropositionen i inکوativsatser inte bara ansluter sig till implikationspunkten utan också till tiden efter den. Satserna (81a) och (81b) betyder att resultatatspropositionen ('kopparna är i diskhon' resp. 'kopparna är sköljda') gäller en obestämd tid efter implikationspunkten. De ovan uppsatta strukturerna ger inte uttryck åt denna tidssyftning, för i (90a) är giltighetstiden för P_7 ('kopparna är i diskhon') begränsad till händelsetidens slutpunkt, och så är också fallet med P_8 i (90b). Vi kan få bukt med problemet så att vi inte definierar inکوativpredikatet utifrån implikationspunkten utan slår fast förhållandet mellan BLI och händelsetiden med hjälp av implikationstiden (jfr (58), (79) och (80) ovan). Denna har följande egenskaper: (a) dess initiala punkt (implikationspunkten) är händelsetidens slutpunkt, och (b) förutom implikationspunkten innehåller implikationstiden åtminstone en tidpunkt som följer på den. Vi kan nu formulera om (59):

- (91) BLI(P) är (a) sann vid implikationstiden om och endast om P är sann vid implikationstiden och $\sim P$ är sann vid tidpunkten omedelbart före implikationspunkten.
 (b) falsk vid implikationstiden om och endast om P är falsk vid implikationstiden och $\sim P$ är sann vid tidpunkten omedelbart före implikationspunkten.
 (c) annars varken sann eller falsk.

När (90a) och (90b) kompletteras med (91) blir resultatatspropositionernas tidssyftning (jfr P_7 resp. P_8) rätt beskriven, ty tillsammans har dessa den effekten att den proposition som är argument till BLI gäller från och med händelsetidens slutpunkt.

Förutom rörelsesatser kan ett resultatadverbial också förekomma i positiva existentiella inکوativsatser, såsom det framgår av nedanstående exempel:

- (92) a. Den nya kyrkan byggdes i centralparken.⁸
 b. Den nya kyrkan målades i centralparken.⁹

8. Jfr test 2.23 i separat bilaga; se s. 65.

9. Se test 2.3.

- c. Stugan uppfördes alltför nära stranden.
- d. Stugan renoverades alltför nära stranden.
- e. De anlade fabriken på en holme.
- f. De sålde fabriken på en holme.
- g. Han murade upp en vägg mellan de två avdelningarna.
- h. Han förstärkte en vägg mellan de två avdelningarna.

I vart och ett av dessa par är den första satsen helt normal, medan (92b) och (92d) är pragmatiskt egendomliga, för de betyder ju att subjektets referent var på den av adverbialiet utpekade platsen bara så länge den var föremål för verbets handling. I (92e) ansluter sig *på en holme* till objektet men i (92f) till subjektet, och i (92g) är *mellan de två avdelningarna* adverbial men i (92h) attribut. Rumsuttrycken i (92a), (92c), (92e) och (92g) är resultatadverbial, de i (92b), (92d) och (92f) händelseadverbial. Jämför ytterligare:

(93) Vad ser du där bakom huset?

- a. Någon har byggt en lekstuga här.
- b. Någon har målat en lekstuga här.

Sats (93a) betyder att stugan är bakom huset i talögonblicket, men i (93b) syftar adverbialiet på händelsetiden.

- (94) a. Är det på stranden lekstugan har byggts?
 b. Är det på stranden lekstugan har målats?
 c. Nej, i skogen.

Som svar på (94a) har (94c) samma kommunikativa effekt som (95a) men inte när den utgör ett svar på (94b), för då motsvaras den närmast av (95b).

- (95) a. Nej, den ligger i skogen.
 b. Nej, den har målats i skogen.

Rumsuttrycket i (94a) ansluter sig således till talögonblicket och är resultatadverbial, medan (94b) uppvisar ett händelseadverbial.

När en existentiell inkoativsats innehåller ett lokalt resultatadverbial är detta alltid inkoativt, jfr:

- (96) a. Han byggde ett båtskjul till höger om kajen.
 b. Han ritade ett båtskjul till höger om kajen.

Båda satserna presupponerar att objektets referent ursprungligen inte var

på platsen i fråga och implicerar att den var där sedan handlingen slutförts. Detta innebär att lokalpropositionen här i likhet med rörelsesatser med ablativt riktningsadverbial är argument till predikatet BLI (jfr P_6 i (90a)). Å andra sidan kan jag redan här förutskicka att rumsuttrycket i existentiella inkoativsatser mycket ofta också kan vara händelseadverbial. De faktorer som styr valet av de två adverbiala funktionerna kommer att behandlas i kapitel 4.

Det ligger i öppen dag att (97) är en omvändning av satsen *Han ställde kopparna i diskhon* (81a), ty den uttrycker att kopparna efter avslutad handling inte var i diskhon.

(97) Han plockade bort kopparna ur diskhon.

När en rörelsesats uppvisar ett rumsuttryck som anger rörelsens utgångspunkt (ett ablativt riktningsadverbial) ligger lokalpropositionen inom räckvidden för BLI men är negerad. Den väsentliga skillnaden mellan (81a) och (97) är att den förra innehåller propositionen $BLI[I(x, y)]$ men den senare propositionen $BLI[\sim[I(x, y)]]$. I (97) har den negerade lokalpropositionen samma tidssyftning som den jakande i (81a), jfr:

(98) Lisa har redan plockat bort kopparna ur diskhon.

I (98) gäller lokalpropositionen i talögonblicket, som vid perfekt sammanfaller med relevanstiden; syftningen på den senare är typisk för resultatadverbialen. Jag kallar rumsuttrycket i (97) för *egressivt* resultatadverbial och det i (81a) för *ingressivt* resultatadverbial (jfr ovan s. 204). Båda tillhör klassen inkoativa resultatadverbial.

3.2. Neutrala resultatadverbial

Det är inte bara rörelsesatserna och de existentiella inkoativsatserna som kan innehålla ett lokalt resultatadverbial. Ett sådant kan också i allmänhet förekomma i inkoativa satser med betydelsekomponenten FAST, jfr:

(99) Vet du var min häst är?

a. Ja. En av mina män har bundit fast den där under eken.

b. [†]Nej. En av mina män har bundit fast den där under eken. 2.63-
1 15 0

- c. Ja. En av mina män har sett den där under eken.
 d. Nej. En av mina män har sett den där under eken. 2.72-12 4 0

Eftersom satsen *En av mina män har bundit fast den där under eken* bara kan utgöra ett positivt svar på frågan måste den betyda att hästen finns under eken i talögonblicket, och rumsuttrycket i den är resultatadverbial.

Rörelsesatser med ett allativt riktningsadverbial uttrycker att någonting först inte var och sedan var på en viss plats. Därför kan man exempelvis inte säga

(100) ⁺Han ställde på bordet en vas som redan var där.

I den semantiska strukturen är den lokalproposition som motsvarar riktningsadverbialet argument till inkoativpredikatet BLI (jfr P_6 i (90a)). Detta är emellertid inte ett nödvändigt villkor för förekomsten av ett resultatadverbial, jfr:

- (101) a. Indianerna band fast fången under en stor ek.
 b. Lisa tejpade fast bilden mitt på arket.
 c. Pappa spikade fast en hästsko ovanför dörren.
 d. Tåget fastnade i snödrivorna.

I alla dessa fall kan den entitet vars placering det handlar om ha varit på den genom adverbialet uttryckta platsen redan innan den fastgjordes resp. fastnade där, meningarna nedan är ju helt normala:

- (102) a. Indianerna släpade in fången under en stor ek och band fast honom där.
 b. Lisa lade bilden mitt på arket och tejpade fast den där.
 c. Pappa flyttade hästskon till höger tills den var precis ovanför dörren och spikade fast den där.
 d. Tåget försökte bana sig väg genom drivorna men fastnade i dem.

Å andra sidan kan satser som (101a) - (101d) också användas när en entitet hamnar någonstans först i och med handlingen. Om man t.ex. säger

(103) Lisa fäste bilden mitt på arket

kan det vara så att bilden redan låg mitt på arket och Lisa bara tejpade fast den (jfr (102b)), men därutöver finns den möjligheten att bilden fastnade när den lades på arket. Det finns ingen anledning att betrakta (103) som dubbeltydig, utan den är helt enkelt vag med hänsyn till var x (bilden) var innan tillståndet FAST(x , w) 'x sitter fast vid w' var nått. Samma gäl-

ler för (104a):

(104) Olle kastade en handfull kardborrar på Lisa.

a. De fastnade i hennes hår.

b. De fastnade i hennes hår när hon försökte plocka bort den.

Den mest sannolika tolkningen hos (104a) är att kardborrarna genast fastnade i Lisas hår. I fallet (104b) kan de däremot ha varit en viss tid på hennes huvud innan de fastnade. Detta betyder inte att satsen *De fastnade i hennes hår* har en annan konventionell betydelse i (104a) än i (104b), utan det är fråga om olika situationella tolkningar (se ovan s. 21 ff.). Man bör nämligen observera att (104a) i princip kan få samma tolkning som huvudsatsen i (104b).

Exemplen i (101a) - (101d) är typiska inkoativsatser i det avseendet att de presupponerar $\sim P$ och implicerar P , men P är här inte en lokalproposition utan propositionen $FAST(x, w)$. Lokalpropositionen i dem gäller från och med händelsetidens slutpunkt. Det intressanta med sådana satser är att den implicerade lokalpropositionen i motsats till vad fallet är i satser med alternativa riktningsadverbial inte motsvaras av en presupposition som står i ett negationsförhållande till den. Detta innebär att $FAST(x, w)$ i den semantiska strukturen är argument till inkoativpredikatet BLI , medan lokalpropositionen står utanför dess räckvidd. Resultatadverbialen i satser med komponenten $FAST$ kan därför lämpligen kallas *neutrala*. Tillsammans med kontinuerliga adverbial (se nedan) bildar de gruppen *ickeinkoativa resultatadverbial*. Den semantiska strukturen för satsen

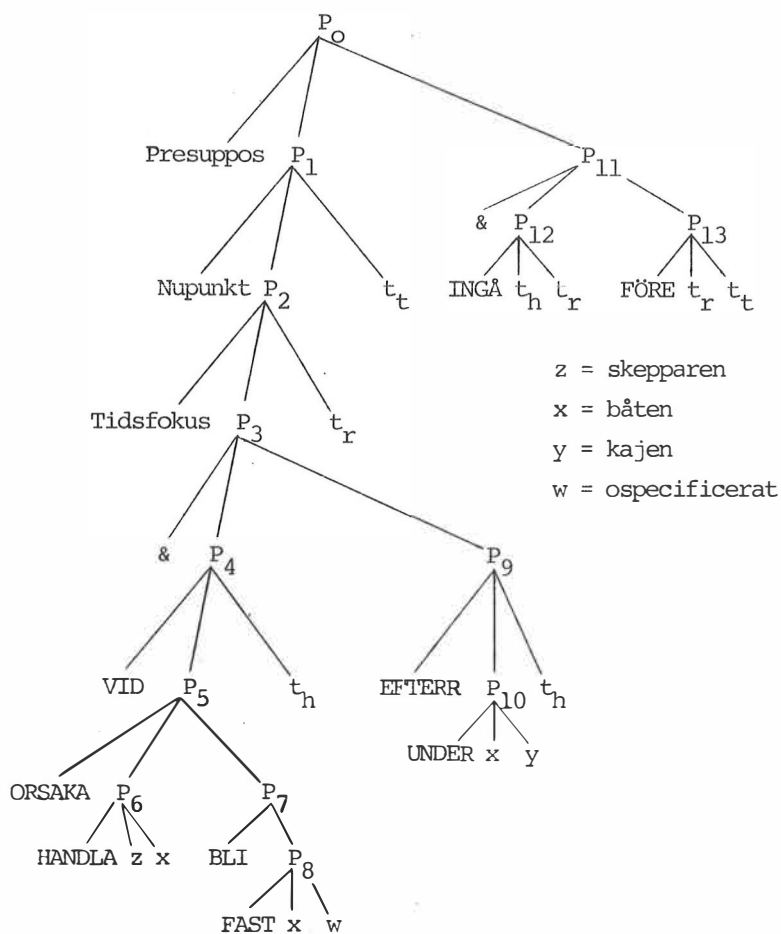
(105) Skepparen fastgjorde båten under kajen

kan åskådliggöras med träddiagram (107) - se nästa sida. P_8 i det gäller från och med händelsetidens slutpunkt, och denna information kan härledas över (91) och P_7 . Lokalpropositionen (P_{10}) har samma tidssyftning som P_8 , men eftersom den inte kan vara argument till BLI måste dess förhållande till händelsetiden beskrivas med hjälp av predikatet $EFTERR$. I ytstrukturen motsvaras detta av prepositionen *från och med* och dess betydelse kan definieras på följande sätt:

(106) t_a och t_b står i en $EFTERR$ -relation till varandra (dvs. $EFTERR(t_b, t_a)$) om och endast om t_a 's terminala punkt är identisk med t_b 's initiala punkt och det finns åtminstone en punkt som ingår i t_b och som ligger efter t_a 's terminala punkt.¹⁰

10. t_a kan i princip också utgöras av en enda tidpunkt.

(107)



Eftersom det i P_9 är t_h som är andra argumentet till EFTERR anger P_9 att propositionen UNDER(x, y) gäller från och med händelsetidens slutpunkt. När satsen uppvisar ett neutralt resultatadverbial ingår lokalpropositionen alltid i en struktur av typen P_9 .

Det är inte alltid självklart om ett rumsuttryck vid ett rörelseverb är riktningadverbial eller inte.

(108) a. Gästen hängde upp sina kläder på en spik i väggen.

b. Gästen hängde upp sina kläder i tamburen.

(109) Han bar in telefonen i sitt rum

a. och placerade den på skrivbordet.

b. och placerade den där.

I (108a) och (109a) är rumsuttrycket ett riktningsadverbial, för den förra presupponerar att kläderna först inte hängde på spiken, och den senare att telefonen först inte var på skrivbordet. Implikationen och presuppositionen står således i ett negationsförhållande till varandra, och lokalpropositionen utgör i båda fallen argument till BLI (jfr P_6 i (90a)). I (108b) och (109b) ligger det annorlunda till. I (109b) är telefonen i rummet innan den placeras någonstans där, och i (108b) kan kläderna vara i tamburen redan innan man börjar hänga upp dem. I *tamburen* och *där* kan därför i dessa satser inte vara riktningsadverbial, men de är alldeles tydligt resultatadverbial (jfr (41) och (42) ovan):

(110) Lisa, finns min ytterrock i tamburen?

- a. Ja, jag har just hängt upp den där.
- b. [†]Nej, men jag har just hängt upp den där.
- c. Ja, jag har just borstat den där.
- d. Nej, men jag har just borstat den där.

(111) Han bar in telefonen i sitt rum och placerade den där för resten av dagen.

Till skillnad från (108a) och (109a) går (108b) och (109b) tillbaka på en struktur där lokalpropositionen inte är argument till BLI, men trots det betyder de två satserna att objektets referent var på en viss plats från och med händelsetidens slut. Detta innebär att lokalpropositionen i dylika fall ingår i propositionen $EFTERR(P, t_h)$ - se (107), P_9 . Rörelsesatserna kan alltså i princip ta både inkoativa och neutrala resultatadverbial.

3.3. Kontinuativa resultatadverbial

Ett ickeinkoativt resultatadverbial kan också förekomma vid vissa enstaka verb. Till denna grupp hör bl.a. de verb som har räknats upp i (112) på nästa sida. En enhetlig semantisk grupp bildas av verben *bli stående*, *hejda*, *stanna* och *stoppa*, och en annan utgörs av sådana som *isolera*, *läsa in*, *läsa ute*, *spärra in* och *stänga in*. De förstnämnda betyder att något slutar att röra sig, och de kan därför sägas innehålla betydelsekomponenterna NEG och RÖRA SIG. De sistnämnda verben uttrycker att det finns någon sorts hinder mellan två platser, men de kan knappast föras tillbaka på en gemensam bety-

(112)	bli kvar	glömma	lägra sig	stänga in
	bli stående	hejda	lämna	stanna
	barrikadera sig	installera sig	parkera	stanna kvar
	begrava	isolera	plantera	stoppa
	bosätta sig	lagra	slå sig ner	osv.
	förskansa sig	låsa in, ute	spärra in	

delsekomponent. I nedanstående satser är det fråga om resultatadverbial:

- (113) a. När fienden kom var hela byn tom. Bara ett par åldringar hade stannat kvar i sina kojor.
- b. Hör på kommissarien, sade jag skarpt. Först nu hade jag märkt att Raili blivit stående vid dörren. FG, s. 99
- c. Terroristerna trängde in på ambassaden och barrikaderade sig där.
- d. Nästan alla våra konungar har begravts i domkyrkan.
- e. En av mina bästa vänner har bosatt sig i Torneå.
- f. Först ett par veckor senare fick vi höra om Vitellius avsättning och hurusom Flavius Sabinus och Domitianus dessförinnan hade tvungits förskansa sig på Capitolium. RF, s. 535
- g. Professorn var berömd för att han med jämna mellanrum brukade glömma sina glasögon hemma.
- h. Karlssons har nu installerat sig i sin nya bostad på Brogatan.
- i. Det går inte att få jämlikhet genom att kvinnorna isolerar sig på kvinnoläger och kvinnohus. FE 10/1978, s. 68, sp. 3
- j. Mjölsäckarna bars ner till källaren och lagrades där.
- k. Guldsmeden brukade varje kväll låsa in sina juveler i kassaskåpet.
- l. Paulus och hans följeslagare anlände då aftonstjärnan gick upp, men han lämnade sitt sällskap utanför ... RF, s. 191
- m. Efter en lagom stund steg jag upp, lämnade min gåva på brickan och vände tillbaka till värdshuset ... RF, s. 200 f.
- n. Han parkerade sin bil under en lyktstolpe och öppnade motorhuven.
- o. En gång i Damaskus hade jag för avsikt att låta bygga mig ett enkelt hus och plantera träd omkring det ... RF, s. 41
- p. ... men jag kände ingen längtan efter att själv slå mig ner på landet, lika litet som de hade gjort det. RF, s. 62
- q. Kanske har "Ringaren" spärrats in i viken. På den tiden hände det att kustbefolkningen satte eld på ett gammalt flytetyg och lät det driva in i uppankrade, främmande fartyg. SA 37/1978, s. 65, sp. 2
- r. Men efter gästbudet stängde han in oss i en smutsig grotta, lät mura igen öppningen och mata oss genom ett knytnävsstort hål ... RF, s. 215

- s. En grupp utländska turister hade stannat framför kejsarens port-
rätt och höll som bäst på att fotografera det.
- t. Kompaniet har stoppat fienden på 200 meters avstånd från skytte-
gravarna. men behöver hjälp omedelbart.

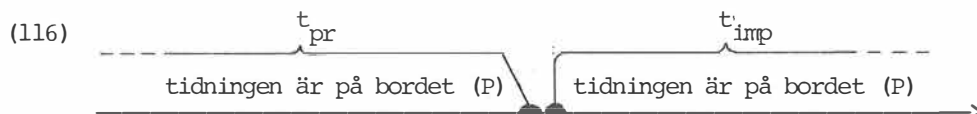
Satserna ovan anger var subjektets resp. objektets referent finns från och med händelsetidens slutpunkt, men de flesta av dem är vaga vad beträffar placeringen före den. Vid somliga verb är den kontinuativa betydelsen möjlig. Så förhåller det sig bl.a. med *lämna*:

- (114) a. Jag uppmanade honom att lägga tidningen på hyllan
b. men han lämnade den på bordet.

Sats (114b) är dubbeltydig och kan betyda (a) att personen i fråga lät tidningen ligga kvar på bordet, eller (b) att den hamnade där till följd av den handling han utförde. Jag talar i det senare fallet om direktionsell tolkning. I det förra fallet är det fråga om kontinuativ betydelse, och satsen kan då ersättas med

- (115) men han tog inte bort den från bordet.

utan att den kognitiva betydelsen hos mening (114) förändras. Bild (116) illustrerar förhållandet mellan den presupponerade och implicerade propositionen i (114b) och (115), som är kognitivt synonyma.



Den första "uppförstorade" punkten är presuppositionstidens slutpunkt, och den andra är implikationspunkten, som är identisk med händelsetidens slutpunkt.¹¹ I kontinuativa satser som uppvisar ett resultatadverbial har den implicerade lokalpropositionen således samma tidssyftning som i inkoativa satser (jfr (58) och (90b)). Detta visas av exemplen i avsnitt 2.2. Att sats (114b) i den kontinuativa betydelsen presupponerar propositionen 'tidningen är på bordet' framgår av följande:

11. Att det är berättigat att tala om händelsetiden också när en händelse uteblir framgår av satsen *Han lämnade först kopparna på bordet men plockade sedan bort dem*, där en förverkligad händelse följer på en utebliven när *lämna* har kontinuativ betydelse.

- (117) a. Han lämnade tidningen på bordet.
 b. Han tog inte bort tidningen från bordet.
 c. Han lämnade inte tidningen på bordet.
 d. Han tog bort tidningen från bordet.

Oberoende av om (117d) är negerad eller inte (jfr (117b)) är det sant att tidningen var på bordet före händelsetidens slut, dvs. propositionen 'tidningen är på bordet' är presupponerad i (117b) och (117d). Eftersom de två satserna är kognitivt synonyma med (117a) resp. (117c) måste den vara presupponerad också i dessa. I (118) handlar det om samma användning av verbet *lämna* som ovan:

- (118) a. Han lämnade glasen *tomma*.
 b. Han lämnade inte glasen *tomma*.

I båda fallen måste glaset ursprungligen ha varit *tomma*, och den ifrågakörande propositionen är därför presupponerad. Jämför ytterligare:

- (119) a. Jag vågade inte lämna kvar rosorna i vasen,
 b. för jag visste att den kunde spricka när som helst.
 c. ⁺ för jag hade lånat bort den till Lisa innan jag fick blommorna och hon hade ännu inte gett den tillbaka. 3.16-0 16 0

Att (119c) i motsats till (119b) är oacceptabel efter (119a) kan tas som bevis på att denna presupponerar propositionen 'rosorna är i vasen'.

De två olika tolkningarna hos (114b) motsvaras i (120) av (a) och (b):

- (120) Servitrisen plockade bort tallrikarna
 a. men lämnade notan på bordet.
 b. och lämnade notan på bordet.

Sats (120a) är kontinuativ, sats (120b) däremot inte. Frågan är nu om det i (114) och (120) rör sig om vaghet eller dubbeltydighet. Det finns bevis på att det senare är fallet, jfr:

- (121) a. Dörren öppnades och städerskan steg in i rummet.
 b. ⁺ Hon lämnade ett par brev på mitt arbetsbord och ett tjockt lager damm på fönsterbrädet.

Mening (121b) är inkorrekt därför att verbet *lämna* till följd av samordningen uppbär två betydelser. När det handlar om vaghet är en sådan samordning i allmänhet möjlig:

- (122) Hon lade ett par brev på mitt arbetsbord och en tjock roman på fönsterbrädet.

Meningen är korrekt oberoende av om breven och romanen lades på de ifrågasvarande platserna samtidigt eller inte. Jämför ytterligare:

- (123) Båda männen lämnade bara en krona i kollektlåven.

Satsen kan antingen tolkas så att båda männen skänkte bort en krona eller så att båda roffade åt sig hela kollekten på en krona när, men den kan inte symbolisera en sådan situation att den ena mannen skänkte bort en krona och den andra lämnade en krona kvar. Den kan emellertid användas i en situation där den ena mannen tog kronan med vänstra handen ur kollektlåven men den andra med högra handen. Detta kan knappast förklaras på något annat sätt än att de kontinuativa och direktionella tolkningarna representerar olika betydelser, medan satsen är vag vad beträffar användningen av högra eller vänstra handen.

Den kontinuativa betydelsen är möjlig också vid *glömma (kvar)*, vilket framgår av att (124b) är acceptabel efter (124a) men (124c) inte:

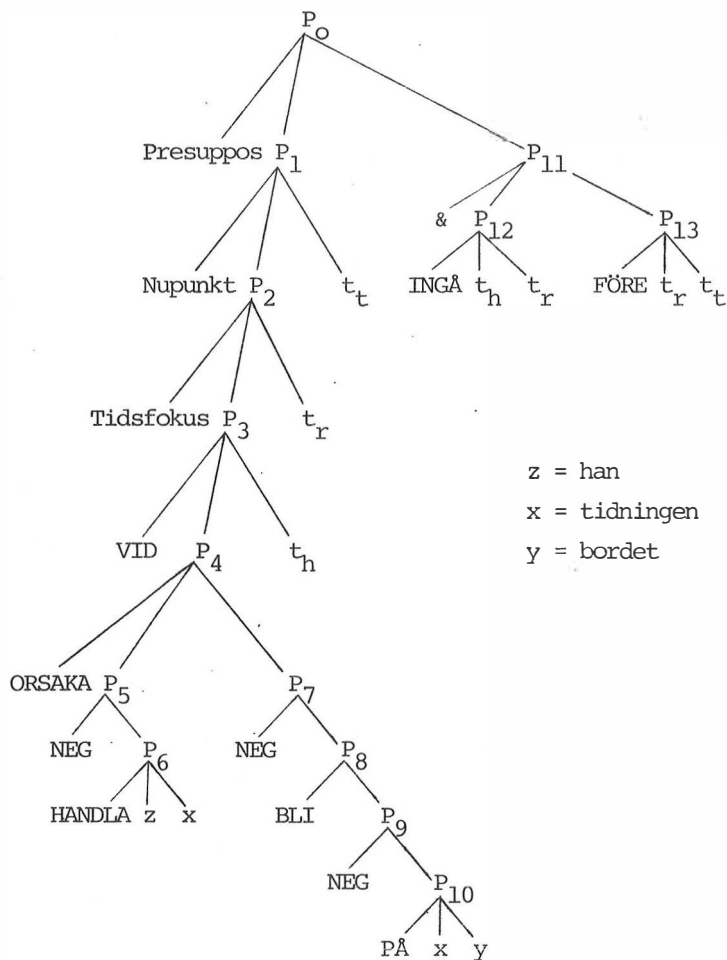
- (124) a. Jag vågade inte glömma kvar rosorna i vasen,
 b. för jag visste att den kunde spricka när som helst.
 c. ⁺för jag hade lånat bort den till Lisa innan jag hade fått blommorna och hon hade ännu inte gett den tillbaka. 3.68-0 16 0

Samma användning av *glömma* rör det sig om i (125a), som är kognitivt synonym med (125b).

- (125) a. Han glömde på ljuset.
 b. Han kom inte ihåg att släcka ljuset.

Vid sidan av *glömma* och *lämna* är *bli kvar* och *stanna kvar* typiska kontinuativa verb. Diagram (126) illustrerar den underliggande tidsstrukturen för satsen *Han lämnade tidningen på bordet* (117a) när denna har kontinuativ betydelse (se nästa sida). Delstrukturen P_7 är gemensam för alla kontinuativa satser.

(126)



4. ADVERBIALETS TOLKNING I EXISTENTIELLA INKOATIVSATSER

4.1. Stationära vs. ickestationära substantiv

När jag ovan har behandlat problematiken kring rumsadverbialen har jag med avsikt ignorerat det uppenbara faktum att ett och samma verb ofta i princip kan ta både ett händelseadverbial och ett resultatadverbial. I detta kapitel har jag för avsikt att undersöka vilka faktorer som bidrar till att den ena betydelsen prioriteras på den andras bekostnad. Jag grundar min analys på existentiella inkoativsatser, dels därför att jag har studerat deras semantik ingående i första delen av denna undersökning, dels därför att ad-

verbialet i dem har samma form oberoende av om det semantiskt ansluter sig till händelsetiden eller tiden efter den.

- (127) a. Det blev en spricka i koppen.
 b. Det hade gått flera hål på stöveln.
 c. Spiken rev upp en ful rispa i tyget.
 d. Mannen sågade en öppning i väggen.

Jag har ovan (s. 146 ff.) visat att alla de fyra satserna innehåller *del av*-relationen, och som synes är prepositionsfraserna i dem resultatadverbial. Det gäller allmänt att rumsuttrycket har just denna funktion i satser som uppvisar det ifrågavarande semantiska elementet. Endast i en mycket speciell kontext eller situation kan rumsuttrycket i sådana fall tolkas som händelseadverbial. Också i följande satser är rumsuttrycket resultatadverbial:

- (128) a. Läraren ritade en triangel på tavlan.
 b. Pojken skar in sina initialer i trädstammen.
 c. Soldaterna trampade upp en stig i den djupa snön.
 d. Min bror har grundat en minkfarm där i skogen.

I motsats till (127) rör det sig här emellertid inte om *del av*-relationen, vilket visas av att (129a) - (129d) är ogrammatiska:

- (129) a. ⁺Tavlan hade en triangel som ritats av läraren. 1.160-5 7 0
 b. ⁺Trädstammen hade pojkens initialer. 1.161-5 7 0
 c. ⁺Snön hade en stig som trampats upp av soldater. 3.18-5 11 0
 d. ⁺Skogen där har en minkfarm. 3.20-3 12 1

Det är gemensamt för satserna i (127) och (128) att deras semantiska struktur inte uppvisar något ursprung. Avsaknaden av detta är emellertid inte ett nödvändigt villkor för förekomsten av ett resultatadverbial, jfr:

- (130) a. Av stockarna byggde jag en bastu där på stranden. 3.39-16 0 0
 b. Av den gamla ladan byggde jag en bastu där på stranden. 3.35-15 1 0
 c. Under natten hade det ur det lilla ollonet växt fram en mäktig ek på gården. 3.26-15 1 0¹²
 d. Under natten hade det ur det lilla ollonet växt fram tre mäktiga ekar på gården. 3.19-15 1 0

12. Se också test 3.1 i separat bilaga; jfr s. 65 och 68.

Rumsuttrycket har här just denna funktion fastän alla de fyra satserna innehåller en ursprungsfras. Exempelen visar att ett lokalt resultatadverbial kan förekomma i såväl hopfogningssatser (130a), förvandlingssatser ((130b) och (130c)) som i uppdelningssatser (130d).

Även om den resultatativa betydelsen i princip är möjlig i de nämnda satstyperna händer det ofta att rumsuttrycket endast kan tolkas som händelseadverbial, jfr:

- (131) a. Kalle har byggt sig en sommarstuga nära Vasa.
 b. Kalle har byggt sig en segelbåt nära Vasa.

I (131a) är *nära Vasa* resultatadverbial, i (131b) händelseadverbial. Detta bekräftas av följande exempel:

- (132) Kalle har byggt sig en sommarstuga.
 a. Vet du var den ligger?
 b. Den är byggd på ett naturskönt ställe två kilometer söder om Vasa.

- (133) Kalle har byggt sig en segelbåt.
 a. Vet du var han har den?
 b. Den är byggd på ett naturskönt ställe två kilometer söder om Vasa.

Medan (b) är ett acceptabelt svar på (a) i (132) är den oacceptabel i (133), vilket visar att adverbialen kan syfta på talögonblicket i (132b) men inte i (133b). Detta kan knappast förklaras på något annat sätt än att *den* i (132b) syftar tillbaka på *en sommarstuga* men i (133b) på *en segelbåt*. Samma företeelse har vi att göra med i följande:

- (134) a. Är Kalle nöjd med sin nya sommarstuga?
 b. Är Kalle nöjd med sin nya segelbåt?
 c. Javisst, den är ju byggd på ett naturskönt ställe bara några meter från stranden.

Sats (134c) är fullt normal som fortsättning på (134a) men egendomlig som svar på (134b). När (134c) handlar om sommarstugan kan rumsuttrycket ansluta sig till nutiden, men när den handlar om segelbåten refererar det till händelsetiden, och satsen erbjuder då ingen förklaring till varför Kalle är nöjd med båten. Observera också fall som följande:

- (135) a. Kalle har byggt sig en sommarstuga.
 b. Var?

- (136) a. Kalle har byggt sig en segelbåt.
 b. Var?

I (135) vill man veta var objektets referent är i talögonblicket, i (136) däremot var den var när den blev byggd. I det förstnämnda exemplet kan *Var?* därför bytas ut mot

(137) Var ligger den?

men i (136) kan frågeordet inte utan betydelseförändring ersättas med en sådan lokalsats.

I exemplen (131) - (136) är rumsuttrycket händelseadverbial när subjektet resp. objektet utgörs av substantivet *segelbåt* men resultatadverbial när det utgörs av substantivet *sommarstuga*. Resultatet blir detsamma om vi i satser av denna typ ersätter *segelbåt* med *bil*, *bord*, *flygplan* eller *stol* och *sommarstuga* med *bro*, *källare*, *hus* eller *skjul*. Till skillnad från de förra står de senare för referenter som har en viss given plats. Jag kallar hädanefter sådana substantiv för *stationära*. Förutom dem som redan omnämnts kan till denna grupp hänföras ord som *berg*, *dal*, *park*, *tomt*, *hav*, *sjö*, *å*, *buske*, *träd*, *stig*, *väg* osv. Inherent delsubstantiv av typen *hål*, *spricka* etc. kan också räknas hit (jfr ovan s. 147). En entitet kan dessutom vara stationär i en viss situation (jfr (128a) och (128b)). Typiska ickestationära substantiv är sådana som *bok*, *brev*, *flaska*, *matta*, *penna*, *sko*, *djur*, *människa* osv.

Fördelningen av de två adverbiala funktionerna i (131) - (136) kan alltså förklaras med hänvisning till dikotomin stationär vs. ickestationär, och den förklarar också varför rumsuttrycket i (127a) - (127d) och (128a) - (128d) är resultatadverbial. Jag vill understryka att distinktionen inte är semantisk utan pragmatisk. I vår värld brukar t.ex. husen vara bundna vid en viss plats, medan bilarna är rörliga entiteter, men i en dröm kan det mycket väl vara så att folk färdas i hus och bilarna är stationära. Detta betyder att *hus* och *bil* inte innehåller komponenterna STATIONÄR, resp. ICKESTATIONÄR, för riktiga semantiska komponenter är inte på samma sätt beroende av vad som är brukligt i en värld. Den som säger

(138) Jag drömde på natten att en man åt upp sig själv

måste vara övertygad om att personen i fråga var av manligt kön. Komponenten MANLIG gäller således också när man talar om drömmens värld (jfr s. 49 f.). Dessutom finns det flyttbara hus också i verkligheten.

När talaren producerar en existentiell inkoativsats som innehåller ett stationärt substantiv (t.ex. *Kalle har byggt sig en sommarstuga nära Vasa* (131a)) litar han på att lyssnaren vet att det rör sig om ett objekt som efter sin tillkomst brukar finnas kvar på den plats där det färdigställts, och han kan därför använda satsen i den resultativa betydelsen. Talaren kan nämligen med rätt räkna med att en lyssnare som tillhör samma kulturkrets som han själv i allmänhet kan avgöra om ett objekt är stationärt eller icke-stationärt. Lyssnaren å sin sida vet att talaren är övertygad om att han är i stånd att räkna ut den åsyftade betydelsen, och om talaren inte säger något som pekar åt motsatt håll tolkar han därför rumsuttrycket som resultatadverbial. Valet av adverbialets temporala tolkning styrs här alltså av Grice's samarbetsprincip (se ovan s. 25 ff.) och den kan åberopas också i sådana fall där satsen innehåller ett ickestationärt substantiv (jfr (131b)). Ett händelseadverbial kan förekomma vid stationära substantiv om det inte finns risk för sammanblandning av de två betydelserna, jfr:

- (139) a. Om du vill se den lyxigaste sommarstuga som har byggts i Lappland skall du åka till Gotland.
 b. Den här stugan är byggd i Lappland.

I (139a) verkar kontexten disambiguerande, i (139b) talsituationen. Också i fall som (131a) är det berättigat att tala om disambiguering, för händelseadverbial utesluts där såsom det mindre sannolika alternativet.

Fastän pragmatiken i existentiella inkoativsatser spelar en avgörande roll vid rumsadverbialets temporala tolkning bör man inte dra den förhastade slutsatsen att distinktionen händelseadverbial vs. resultatadverbial i grund och botten är pragmatisk till sin natur. Min ståndpunkt är den att satserna i fråga är potentiellt dubbeltydiga; det existerar två olika konventionella betydelser, och talarens och lyssnarens pragmatiska vetande om referenternas extralingvistiska egenskaper (stationär vs. ickestationär) bestämmer vilken av dessa som förverkligas i talsituationen. Den som påstår att det bara rör sig om olika situationella tolkningar av en och samma betydelse kan knappast förklara varför (140b) är pragmatiskt egendomlig men (140a) helt normal:

- (140) Han såg
 a. att villan hade byggts alltför nära stranden.¹³
 b. att villan hade målats alltför nära stranden.¹⁴

13. Se test 2.23 i separat bilaga; jfr s. 65.

14. Jfr test 2.3.

Vi vet att en villa normalt efter avslutad handling blir kvar där den byggts resp. målats. Den pragmatiska bakgrundsinformation är alltså densamma i båda satserna. Att rumsuttrycket i (140a) är resultatadverbial men i (140b) händelseadverbial beror alldeles tydligt på att satserna innehåller olika verb. En rent pragmatisk förklaring är här utesluten. Om det handlade bara om *en* konventionell betydelse och verbsemantiken inte var inblandad borde satsen

(141) ⁺Kyrkan byggdes och målades i stadens centrum. 2.65-3 13 0

inte vara egendomlig. Jämför ytterligare:

(142) a. När vi kom till stranden såg vi

b. [?]att där hade byggts en villa och en segelbåt. 2.74-8 6 2

(143) a. Lasse har låtit bygga sig ett höghus och en segelbåt.

b. [?]Båda är byggda i Åbo. 2.64-9 7 0

Oacceptabiliteten av (142b) och (143b) kan tas som bevis på att rumsadverbialiet i en sats med ett stationärt substantiv (t.ex. *Kalle har byggt sig en sommarstuga nära Vasa* (131a)) står i en annan semantisk relation till den övriga delen av satsbetydelsen än i sådana som innehåller ett ickestationärt substantiv (jfr *Kalle har byggt sig en segelbåt nära Vasa* (131b)). När det är fråga om vaghet är strukturer av typen (142b) och (143b) i allmänhet korrekta (se ovan s. 171 och (121) - (123), s. 222 f.).

4.2. Händelseadverbial och resultatadverbial vid ickestationära substantiv

Jag kom ovan fram till att rumsuttrycket endast kan vara händelseadverbial i satsen *Kalle har byggt sig en segelbåt nära Vasa* (131b), i vilken objektet syftar på en ickestationär entitet. För att få reda på om ett rumsuttryck överhuvudtaget kan vara resultatadverbial vid ickestationära substantiv har jag genomfört ett omfattande acceptabilitetstest med uppdelningssatser. Jag skall här redogöra för resultaten av detta test. Jag ser ingen anledning att betvivla att de är representativa för alla existentiella inkoativsatser.

Vid utformandet av testmeningarna har jag mycket ofta utgått från finskan, som gör en morfologisk skillnad mellan händelseadverbial och resultatadverbial. De förra står i befintlighetsytkasus (inessiv eller adessiv), de sena-

re i riktningsytkasus (illativ eller allativ). Illativ och allativ förekommer i finskan också vid rörelseverben, och de motsvarar då svenskans *in i* resp. *ner på, upp på, till*.¹⁵

- (144) a. Hän löi maljakon palasiksi pöydällä. (adessiv)
('Han slog vasen i bitar bordet-på')
- b. Hän löi maljakon palasiksi lattialle. (allativ)
('Han slog vasen i bitar golvet-ner-på')

I (144a) anger adverbialiet vasens plats, i (144b) bitarnas. Den senare innehåller ett resultatadverbial, den förra ett händelseadverbial.

Eftersom dikotomin händelseadverbial - resultatadverbial är morfologiskt manifesterad i finskan är det ingen svårighet att avgöra vilkendera kategorin ett *rum*suttryck tillhör. Jag har tänkt ut sådana finska meningar där antingen det ena eller det andra adverbialiet kan förekomma men inte båda, översatt dem till svenska och låtit informanterna bedöma dem. Tanken bakom detta är att om den finska meningen i en viss kontext endast kan innehålla exempelvis ett resultatadverbial, så måste *rum*suttrycket i motsvarande svenska mening ha samma funktion i motsvarande kontext. Ett exempel:

- (145) a. Hän repi kirjeen pieniksi paloiksi roskakoriin.
('Hon rev brevet i små bitar papperskorgen-in-i')
- b. Hän repi kirjeen picniksi paloiksi roskakorissa.
('Hon rev brevet i små bitar papperskorgen-i')
- c. Koska hän ei halunnut liata käsiään, hän piti kirjeen koko ajan korin yläpuolella.
('Eftersom hon inte ville smutsa ner händerna höll hon hela tiden brevet ovanför korgen')

I (145a) anger *roskakoriin* bitarnas plats och är resultatadverbial, men i (145b) uttrycker *roskakorissa* var brevet fanns när det revs i bitar, och det handlar alltså om ett händelseadverbial. Sats (145c) är i finskan acceptabel endast efter (145a). På basen av dessa fakta kan man sätta upp följande hypotes. I *papperskorgen* är resultatadverbial i den svenska ekvivalenten till (145a)/(145b) om ekvivalenten till (145c) är acceptabel efter denna, i

15. I svenskan är typiska riktningsmorfer uteslutna i uppdelningssatser. Jfr testen 1.5, 1.11, 1.25, 1.48, 1.60, 1.77, 1.78, 1.93, 1.95 och 1.119 i separat bilaga; se s. 65.

annat fall är prepositionsfrasen händelseadverbial. Den svenska motsvarigheten till (145a)/(145b) är (146a), och (145c) motsvaras av (146b):

- (146) a. Hon rev brevet i små bitar i papperskorgen.
 b. ⁺Eftersom hon inte ville smutsa ner händerna höll hon hela tiden brevet ovanför korgen. 1.29-3 7 2

Informanterna tillfrågades om de kan fortsätta med (b) om de har börjat med (a), och såsom indexet efter (146b) visar (se ovan s. 68) är denna inte acceptabel i kontexten i fråga. Detta betyder att *i papperskorgen* i (146a) inte kan vara resultatadverbial utan tillhör kategorin händelseadverbial.

Det säger sig självt att man kan tänka ut liknande testmeningar utan att man behöver ta finskan till hjälp, men å andra sidan kan man inte förneka att detta blir lättare om man kan utgå från ett språk där distinktionen händelseadverbial - resultatadverbial till skillnad från svenskan har fått en morfologisk manifestation. Vi skall nu titta på hur informanterna har reagerat på testmeningarna. Låt oss börja med följande exempel:

- (147) Lasse sågade plankan i tre stycken på golvet.

I denna sats kan runsuttrycket endast vara händelseadverbial, jfr:¹⁶

- (148) a. ⁺Lasse lade plankan på hyvelbänken och sågade den i tre stycken på golvet. 1.59-2 9 1
 b. ⁺Ta och såga den här plankan i tre bitar på golvet. Gör det där på hyvelbänken! 1.83-3 7 2
 c. ⁺På hyvelbänken sågade jag plankan i fyra lika långa bitar på golvet. 1.31-1 11 0
 d. ⁺Jag sågade plankan i fyra lika långa bitar på golvet, men inte på golvet utan på hyvelbänken. 1.85-3 8 1
 e. ⁺Jag vet att Lasse sågade plankan i stycken på golvet, men jag vet inte om plankan låg på golvet eller på hyvelbänken när han gjorde det. 1.51-4 7 1
 f. ⁺Du påstår att jag sågade plankan i stycken på golvet och det gjorde jag faktiskt, för jag sågade den på hyvelbänken och bitarna föll ner på golvet. 1.86-4 8 0
 g. ⁺Han försökte såga plankan i stycken på golvet och lyckades, för alla bitarna föll ner på det. 1.123-0 11 1
 h. ⁺Han försökte såga plankan i stycken på hyvelbänken men lyckades inte, för bitarna föll ner på golvet. 1.50-1 10 1

16. Se också testen 1.121 och 1.155 i separat bilaga; jfr s. 65.

Såsom man kan se på acceptabilitetsindexet (se ovan s. 68) är alla meningarna i (148) klart inkorrekta. Om *på golvet* i (147) vore ett resultatadverbial, dvs. om det angav var styckena fanns efter avslutad handling, borde de alla vara normala. Inkorrektheten av (148a) - (148h) ger tydligt vid handen att *på golvet* i (147) bara kan ange var plankan fanns när den var utsatt för sågandet; rumsuttrycket i denna sats kan således endast vara händelseadverbial. För detta talar också det faktum att till skillnad från (148f) är (149) fullt normal:

(149) Olle påstår att jag sågade plankan i stycken på golvet, men vad som i själva verket hände var att jag sågade plankan på hyvelbänken och bitarna föll ner på golvet. 1.168-12 0 0

Jämför ytterligare:

- (150) a. Är det sant att du sågade plankan i stycken där på golvet?
 b. Nej. Jag sågade plankan på hyvelbänken men bitarna föll ner på golvet. 1.134-11 0 1
 c. Nej. Men styckena föll ner på det. 1.122-11 0 1
 d. Nej. Styckena föll visserligen ner på golvet men plankan låg hela tiden på hyvelbänken. 1.84-10 2 0
 e. Nej. Jag sågade den på hyvelbänken. 1.169-11 1 0
- (151) a. Är det sant att du sågade plankan i stycken där på golvet?
 b. ⁺Ja. Jag sågade plankan på hyvelbänken och bitarna föll ner på golvet. 1.131-4 7 1
 c. ⁺Ja. Alla bitarna föll ner på golvet. 1.167-3 7 2

I (150b) - (150e) är satsen efter *Nej* en tillräckligt god motivering för negationen, vilket visar att *där på golvet* i (150a) kan ange plankans placering i händelseögonblicket. Att satsen efter *Ja* i (151b) och (151c) enligt informanterna inte utgör en god motivering för det positiva svaret ger vid handen att samma rumsuttryck inte kan vara resultatadverbial i satsen i fråga. Jämför ytterligare:

(152) a) Han lade plankan på hyvelbänken och började såga den i stycken. Bitarna dunsade i golvet, den ena efter den andra utan att han försökte hindra det. När han hade sågat färdigt plankan tog han en annan och sågade också den. b) ⁺*Sedan han hade sågat båda plankorna i fyra lika långa stycken på golvet satte han sig på en pall och tänkte en cigarrett.* 1.49-1 11 0

Mening (152b) är helt otänkbar som fortsättning på (152a), vilket beror på att (152b) uttrycker att båda plankorna sågades på golvet, medan man i (152a) gör gällande att den ena av dem var på hyvelbänken när den var utsatt för

handlingen. Om *på golvet* i (152b) angav styckenas plats och således vore resultatadverbial borde satsen vara acceptabel i den aktuella kontexten.

I ljuset av det som sagts ovan står det klart att *på golvet* i *Lasse sågade plankan i tre stycken på golvet* (147) bara kan vara händelseadverbial. Låt oss ta och dissekera ytterligare en sats på liknande sätt:

(153) ⁺Lisa rev brevet i små bitar i papperskorgen. 1.4-4 8 0

Informanterna tillfrågades om de kan använda satsen i en situation där brevet rivs över papperskorgen och bitarna faller ner i den. Som synes svarade bara 4 av 12 informanter positivt på frågan.

- (154) a. ⁺Hon rev brevet i små bitar i papperskorgen men rev det inte inne i korgen utan ovanför den. 1.136-5 7 0
 b. ⁺Jag höll inte brevet i papperskorgen när jag rev det i bitar i den. 1.87-2 8 2
 c. ⁺Lisa rev brevet i små bitar i papperskorgen och omkring den. 1.30-5 7 0

Oacceptabiliteten av (154a) - (154c) betyder att *i papperskorgen* i (153) inte kan vara resultatadverbial. Åt samma håll visar också testen 1.29, 1.71, 1.73, 1.90, 1.117, 1.144 och 1.145 i bilagan (se Rahkonen 1982). Jämför ytterligare:¹⁷

- (155) Han rev räkningen i små bitar som föll ner i papperskorgen, den ena efter den andra.
 a. ⁺Därefter tog han fram sitt köpkort men det rev han inte i papperskorgen. 1.23-4 8 0
 b. ⁺Därefter tog han fram sitt köpkort men det rev han inte i papperskorgen utan på golvet. 1.116-5 7 0
 c. [?]Därefter tog han fram sitt köpkort och det rev han också i papperskorgen. 1.92-6 5 0

Oacceptabiliteten av (155a) - (155c) kan knappast förklaras på något annat sätt än att rumsuttrycket i dem inte kan ansluta sig till handlingens resultat utan anger var ursprunget (köpkortet, räkningarna) fanns när det revs. Jämför ytterligare:

- (156) a. Enligt vittnenas utsago rev Ni det hemliga dokumentet i små bitar i papperskorgen. Gjorde Ni det?
 b. Ja. Jag rev papperet över korgen och alla bitarna föll ner i den. 1.46-9 3 0

17. Jfr också testen 1.154 och 1.164; se s. 65 och 68.

- c. Ja. Alla bitarna föll ner i korgen. 1.91-9 1 1
- (157) a. Enligt vittnenas utsago rev Ni det hemliga dokumentet i små bitar i papperskorgen. Gjorde Ni det?
- b. ⁺Nej. Jag rev papperet över korgen men bitarna föll ner i den. 1.70-4 6 1
- c. ⁺Nej. Men bitarna föll ner i korgen. 1.22-5 6 1
- d. ⁺Nej. Bitarna föll visserligen ner i korgen men jag höll hela tiden dokumentet över den. 1.9-4 7 1
- e. ⁺Nej. Jag rev papperet över korgen. 1.115-5 4 3
- f. [?]Nej. Jag höll papperet över korgen. 1.137-6 6 0

Satserna i (156b) och (156c) är båda fullgoda motiveringar för det positiva svaret på (156a), och detta innebär att *i papperskorgen* i denna kan uppfattas som resultatadverbial. Med satserna i (157b) - (157f) kan man enligt informanterna däremot inte motivera det negativa svaret på (157a), som ju är identisk med (156a). Detta visar tydligt att rumsuttrycket i satsen i fråga inte tolkas som händelseadverbial.

Resultatet ovan står i strid med vad som sagts om (150), (151), (154) och (155). Skillnaden mellan de två förstnämnda och (156), (157) kan knappast förklaras på något annat sätt än att det i dessa är fråga om en stereotyp situation, men inte i (150) och (151). I det förra fallet vet språkbrukarna hur det hela går till. Någon river ett papper och bitarna faller ner i korgen. Det är bitarnas placering som är det väsentliga, och eftersom ingen ytterligare information står till förfogande utgår informanten i fallen (156) och (157) ifrån att domaren eller advokaten vill veta om bitarna hamnat i korgen, inte om papperet var i den när det revs, för det förra alternativet förefaller honom sannolikare än det senare, och han bedömer svaret i enlighet med detta antagande. I en situation där man sågar en plank i stycken och i vilken också ett golv är inblandat är det däremot långtifrån självklart om golvet är platsen för själva handlingen eller för dess resultat (styckena). I fallen (150) och (151) har informanten således ingen anledning att tro att talaren vill veta var styckena hamnade, och han tolkar rumsuttrycket som händelseadverbial.

I (154) och (155) är det fråga om samma stereotypa situation som i (156) och (157), men i dem handlar det inte om frågor och svar. Detta betyder att informanten inte behöver anpassa sin tolkning av adverbialen till en annan persons (förmodade) tolkning av det, utan han kan bedöma satserna helt själv-

ständig. Oberoende av om min förklaring är den riktiga eller inte står det klart att möjligheten att tolka ett rumsuttryck som resultatadverbial i (156) och (157) är en rent pragmatisk företeelse. När satsen *Lisa rev brevet i små bitar i papperskorgen* (153) står i nollkontext (jfr ovan s. 22) kan *i papperskorgen* endast vara händelseadverbial.

I följande autentiska exempel är rumsuttrycket resultatadverbial:

- (158) a. Vispa grädden till skum och rör ned den. Fyll krämen i en form eller islåda och frys den i kylskåpets köldfack eller i frys ... Stjälp upp på ett fat eller *skiva upp den i portionsglas*. MM, s. 23
- b. *Klicka smör i en ugnsfast form*, lägg kasslerskivorna i mitten och klyftpotatis på sidorna. SA 25/1979, s. 65, sp. 1
- c. Skölj kycklingen och torka den väl. Skär bort kanterna på bröds-kivorna. *Smula sönder dem i mjölken i en bunke*. MM, s. 11
- d. Skorpor är goda som de är eller med bordsmargarin, ost, ~~marmelad~~. Till mjölk, kaffe, te eller chocklad. *Prova att bryta dem i filen, yoghurten, saft- eller nyponsoppa*. Text på en rikssvensk skorpförpackning
- e. Råskala potatisen och *riv den på rivjärn direkt i en stor skål*. MM, s. 15
- f. Stanna mixern, tillsätt mjölk och persilja, kör ytterligare ca $\frac{1}{2}$ min. *Fördela blandningen (ca 6 dl) i små former ...* FE 15/1978, matspalten, sp. 1¹⁸

Även om lokala resultatadverbial således är möjliga vid ickestationära substantiv bör man å andra sidan komma ihåg att detta förekommer sporadiskt. Vid systematisk excerpering av tre mindre receptböcker (*Matglädje med Milda*, *Matglädje med Milda II* och *Mat för män*) fick jag ihop 41 uppdelningssatser som i princip kunde ha haft ett sådant adverbial. I 34 av dessa fall har man emellertid tryggt sig till en omskrivning och låtit rumsuttrycket komma i en annan sats. I stället för (159a)/(159b) väljer man normalt typen (159c)/(159d):

- (159) a. Skär tungan i skivor på ett djupt varmt fat.
- b. Skiva tungan på ett djupt varmt fat.
- c. Skär tungan i skivor och lägg dem på ett djupt varmt fat.
- d. Skiva tungan och lägg bitarna på ett djupt varmt fat.

Den förra typen har föredragits i 7 av de 41 fallen. Satserna med riktnings-

18. Siduppgift saknas i originalet.

adverbial (jfr (159c) och (159d)) står alltså i klar majoritet i dessa texter, och vid genomgången av *Feminas* och *Saxons* matspalter har jag också fått det intrycket att typen (159a)/(159b) faktiskt är mycket sällsynt i sådana texter. Vid genomgången av *Waltaris Rikets fiender* har jag inte stött på en enda sats av detta slag.

Dessa observationer överensstämmer med resultaten av mina acceptabilitets-test, som visar att informanterna ytterst sällan godtar en existentiell inkoativsats med ickestationärt substantiv och resultatadverbial, fastän många av testmeningarna i likhet med (158a) - (158f) är sådana att talaren och lyssnaren vet hur handlingen brukar utföras, och det därför inte finns någon risk för missförstånd. Förutom (156a)/(157a) har informanterna accepterat följande satser med resultatadverbial.

- (160) a. Barnet hade smulat brödet runtomkring på bordet. 1.54-9 3 0
 b. Barnet hade smulat brödet kring mjölkglaset. 1.89-9 3 0
 c. Hon höll ägget ovanför kastrullen och klyftade det i vällingen. 1.21-10 2 0
 d. Han satte på kaffepannan, värmdde upp den välling han hade kokat på morgonen och klyftade ett par ägg i den. 1.120-10 1 1
 e. När tårtan är färdig skivar du en stor banan på den. 1.157-9 2 1
 f. Hon tog fram en korb ur kylen och försökte skiva den i kastrullen men lyckades inte, för skivorna föll ner på bordet. 1.146-9 3 0

Det är intressant att konstatera att (160f) är acceptabel men (148g) och (148h) inte. Orsaken är troligen den att det bara i det förstnämnda fallet är fråga om en situation som kan antas vara känd för de flesta språkbrukare. Också i fallen (160a) - (160e) kan man tänka sig att samtidighetsbetydelsen är så pass osannolik att prepositionsfrasen tolkas som resultatadverbial. Man bör emellertid lägga märke till att en sådan situationell disambiguering utlöser den resultatativa betydelsen endast i dessa fall, som bara utgör en bråkdel av testmeningarna. Mot (160a) - (160f) kan man t.ex. ställa exemplen (161a) - (161i), där samtidighetsbetydelsen är osannolik, men där rumsuttrycket trots det inte kan vara resultatadverbial.

- (161) a. ⁺Lampan i taket träffades av en kula och gick genast i tusen skärvor på golvet. 1.26-2 9 1
 b. ⁺Lampan gick i tusen skärvor överallt i rummet. 1.97-2 10 0
 c. ⁺Lampan gick genast i tusen skärvor på bordet och golvet. 1.76-5 7 0

- d. ⁺Lasse slog vasen i bitar runtomkring på golvet. 1.27-1 11 0
- e. ⁺Lasse slog vasen i bitar över hela golvet. 1.96-4 7 1
- f. ⁺Planet exploderade i luften och gick i stycken på en areal av en kvadratkilometer. 1.75-5 5 2
- g. ⁺Lisa rev brevet i små bitar runtomkring på bordet. 1.10-3 8 1
- h. ⁺Han skar en skiva ost på knäckebrödet. 1.57-4 7 1
- i. [?]Mamma skivade en banan kring tårtan. 1.69-6 6 0

Kontextuell disambiguering räcker inte heller till att utlösa den resultatativa betydelsen. Förutom de talrika exempel som redan givits ovan må följande nämnas:

- (162) a. ⁺Hon skivade korven i det kokande vattnet men eftersom hon var rädd om sina händer höll hon den hela tiden ovanför grytan. 1.114-4 8 0
- b. ⁺Jag sågade en bit av den där tunga ekstocken på min fot. Stortån krossades genast när biten föll på den. 1.80-4 6 2
- c. ⁺Lisa tog fram en korv ur kylan och skar några skivor på tallriken. Hon höll hela tiden korven över den. 1.79-4 6 2
- d. ⁺Ta och skiva den här korven i kastrullen men lägg inte in den där, för då får du dina händer brända. 1.52-1 10 1

Beträffande fall där informanterna inte har tolkat ett rumsuttryck som resultatadverbial se också testen 1.3, 1.8, 1.20, 1.24, 1.28, 1.47, 1.53, 1.55, 1.56, 1.58, 1.61, 1.64, 1.67, 1.68, 1.72, 1.74, 1.81, 1.82, 1.88, 1.94, 1.98, 1.112, 1.113, 1.118, 1.129, 1.130, 1.150, 1.156 och 1.163 i separat bilaga (Rahkonen 1982).

Vi kan nu summera den ovan förda diskussionen. I existentiella inkoatisatser med ickestationärt subjekt eller objekt är rumsuttrycket normalt händelseadverbial. Ett resultatadverbial kan visserligen också förekomma, men mycket sporadiskt. Det är typiskt för dessa fall att man vet hur handlingen brukar utföras, eller så är tolkningen som händelseadverbial av någon annan anledning osannolik. Varken situationell eller kontextuell disambiguering är emellertid ett tillräckligt villkor för den resultatativa betydelsen, för också under de omtalade förhållandena är rumsuttrycket nästan alltid händelseadverbial. Vid typiska stationära substantiv är det däremot resultatadverbial, såvitt kontexten eller situationen inte tvingar fram samtidigtsbetydelsen.

5. LOKALA ATTRIBUT

5.1. Tidssyftning

Jag skall i detta avsnitt behandla tidssyftningen hos lokala attribut. Såsom det kommer att visa sig längre fram kan en sats med rumsadverbial i vissa fall vara kognitivt synonym med en sats som innehåller ett sådant attribut. Jag har för avsikt att analysera dylika adverbial i detalj i kapitel 6, och det är därför motiverat att först ta en titt på själva attributen.

Det har redan framgått upprepade gånger att ett händelseadverbial alltid ansluter sig till händelseögonblicket. Så är inte fallet med lokala attribut.

- (163) a. *Mamma* hade då redan stekt laxen *i ugnen*.
 b. *Mamma* har stekt laxen *i ugnen*.
 c. *Mamma* stekte laxen *i ugnen*.
 d. *Mamma* steker alltid laxen *i ugnen*.
 e. *Mamma* skall steka laxen *i ugnen*.
 f. Före klockan tolv kommer *mamma* troligen att ha stekt laxen *där i ugnen*.
 g. Jag visste redan då att *mamma* skulle steka laxen *i ugnen*.
 h. Jag visste att *mamma* redan före klockan tolv skulle ha stekt laxen *i ugnen*.
- (164) a. *Mamma* hade då redan stekt laxen *i kylan*.
 b. *Mamma* har stekt laxen *i kylan*.
 c. *Mamma* stekte laxen *i kylan*.
 d. *Mamma* håller på att steka laxen *i kylan*.
 e. *Mamma* skall steka laxen *i kylan*.
 f. Före klockan tolv kommer *mamma* troligen att ha stekt laxen *i kylan*.
 g. Jag visste redan då att *mamma* skulle steka laxen *i kylan*.
 h. Jag visste att *mamma* redan före klockan tolv skulle ha stekt laxen *i kylan*.

Låt oss utgå ifrån att *i ugnen* i (163) är adverbial men *i kylan* i (164) attribut till *laxen*. Oberoende av tempus måste laxen i (163) vara i ugnen när den blir stekt. Satserna (164a) - (164h) kan omskrivas med följande relativkonstruktioner:

- (165) a . Mamma hade då redan stekt den lax som *hade funnits* i kylan.
 a' den lax som *fanns* i kylan.
 a" den lax som *finns* i kylan.
 b . Mamma har stekt den lax som *fanns* i kylan.
 b' den lax som *finns* i kylan.
 c . Mamma stekte den lax som *fanns* i kylan.
 c' den lax som *finns* i kylan.
 d . Mamma håller på att steka den lax som *fanns* i kylan.
 e . Mamma skall steka den lax som *fanns* i kylan.
 e' den lax som *finns* i kylan.
 e" den lax som *kommer att finnas* i kylan.
 f . Före klockan tolv kommer mamma troligen att ha stekt den lax som *fanns* i kylan.
 f' den lax som *finns* i kylan.
 f" den lax som *kommer att finnas* i kylan.
 g . Jag visste redan då att mamma skulle steka den lax som *hade funnits* i kylan.
 g' den lax som *fanns* i kylan.
 g" den lax som *skulle finnas* i kylan.
 g" den lax som *finns* i kylan.
 h . Jag visste att ~~mamma~~ redan före klockan tolv skulle ha stekt den lax som *hade funnits* i kylan.
 h' den lax som *fanns* i kylan.
 h" den lax som *skulle finnas* i kylan.
 h" den lax som *finns* i kylan.

Parafraserna visar att det lokala attributet i (164a) kan syfta på tiden före händelseögonblicket (jfr (165a)), på relevansögonblicket (jfr (165a')) eller på talögonblicket (se (165a")). Såsom (165b) ger vid handen kan *i kylan* också i (164b), där verbet står i perfekt, ansluta sig till tiden före händelseögonblicket; dessutom kan attributet i (164b) syfta på nutiden (se (165b')). I (166) kan rumsuttrycket också ansluta sig till en tidpunkt mellan händelsetiden och relevanstiden, för handlingspropositionen (stekandet) kan i den ha föregått lokalpropositionen:

(166) Det är mamma som har stekt laxen *i kylan*.

I (164c), där verbet står i preteritum, ansluter sig attributet till tiden före händelseögonblicket (jfr (165c)) eller till talpunkten (se (165c')). Vid preteritum kan attributet också referera till en tidpunkt mellan händelse-

ögonblicket och talögonblicket, jfr:

(167) Hästen under granen sköts vid femtiden.

Hästen kan i detta fall ha varit under granen efter klockan fem men före talpunkten. Syftningen på relevanstiden är också möjlig (se nedan s. 242):

(168) Mannen på bänken vaknade plötsligt.

I (164d) ansluter sig attributet till tiden före händelseögonblicket (se (165d)), men det kan vid presens också syfta på talögonblicket, som ju sammanfaller med händelseögonblicket (se nedan s. 243):

(169) Laxen i kylen håller på att ruttna.

Vid futurum (jfr (164e)) kan ett lokalt attribut referera till tiden före talögonblicket (se (165e)), till själva talögonblicket (se (165e')) eller också till en tidpunkt mellan detta och händelseögonblicket (jfr (165e'')). En sats som (164e) är nämligen möjlig i en situation där laxen inte finns i kylen när yttrandet fälls, men där talaren är övertygad om att den kommer att finnas där senare. Också i (170) syftar attributet på en tidpunkt mellan talögonblicket och händelsetiden:

(170) Det kommer att byggas ett trettiotal radhus på den här tomten.
Husen vid Brogatan skall målas röda. 2.8-14 l l

Vid futurum exactum kan attributet syfta på samma tidpunkter som vid futurum (jfr (164f), (165f) - (165f'')). Vid futurum preteriti (se (164g)) kan det referera till tiden före relevanspunkten (jfr (165g)), till relevanspunkten (se (165g')), till en tidpunkt mellan denna och händelsetiden (jfr (165g'')) samt till talögonblicket (se (165g''')). I följande satser syftar attributet bl.a. på dessa fyra tidpunkter:

- (171) a. Han var rädd för att *soldaterna i dalen* skulle sända en patrull efter dem. (en tidpunkt före relevanstiden)
- b. Jag visste att någon snart skulle bjuda upp *flickan vid fönstret*. (relevanstiden)
- c. Jag fick veta att det skulle byggas ett trettiotal radhus på tomten och att *husen vid Brogatan* skulle målas röda. (en tidpunkt mellan relevanstiden och händelsetiden)
- d. Han trodde att han skulle få köpa *villan där på holmen*. (talögonblicket)

Hos futurum preteriti exactum har attributet samma syftningsmöjligheter som hos futurum preteriti (se (164h), (165h) - (165h'')).

Uppställningen nedan ger en sammanfattning av lokalattributets tidssyftning.¹⁹ H står för händelse-, R för relevans- och T för talögonblicket; h representerar händelsetiden för den lokalproposition som det lokala attributet går tillbaka på. Ett komma mellan symbolerna anger samtidighet.

(172) a.	PLUSKVAMPERFEKT (H - R - T)	1. h - H - R - T (164a, 165a) 2. H - h,R — T (164a, 165a') 3. H - R — h,T (164a, 165a")
b.	PERFEKT (H - R,T)	1. h - H — R,T (164b, 165b) 2. H - h — R,T (166) 3. H — h,R,T (164b, 165b')
c.	PRETERITUM (H,R - T)	1. h - H,R — T (164c, 165c) 2. H,R - h — T (167) 3. H,R — h,T (164c, 165c') 4. h,R & h - H - T (168); se nedan
d.	PRESENS (H,R,T)	1. h — H,R,T (164d, 165d) 2. h,H,R,T (169)
e.	FUTURUM (T - H,R)	1. h - T — H,R (164e, 165e) 2. h,T — H,R (164e, 165e') 3. T - h — H,R (164e, 165e")
f.	FUTURUM EXACTUM (T - H - R)	1. h - T - H - R (164f, 165f) 2. h,T — H - R (164f, 165f') 3. T - h - H - R (164f, 165f")
g.	FUTURUM PRETERITI (R - H - T)	1. h - R - H - T (164g, 165g) 2. h,R — H - T (164g, 165g') 3. R - h - H - T (164g, 165g") 4. R — H - h,T (164g, 165g''')
h.	FUT. PRET. EXACT. (R ₁ - H - R ₂ - T)	1. h - R ₁ - H - R ₂ - T (164h, 165h) 2. h,R ₁ — H - R ₂ - T (164h, 165h') 3. R ₁ - h - H - R ₂ - T (164h, 165h") 4. R ₁ — H - R ₂ - h,T (164h, 165h''')

Det framgår av (172) att ett lokalt attribut inte kan ansluta sig till H i perfektiva satser. Detta bekräftas av att man i sådana satser alltid kan tillägga ett händelseverbial utan att acceptabiliteten blir lidande:

19. Adjektiviska attribut och NP-beskrivningar uppvisar samma tidssyftning som lokala attribut, jfr: *Lasse hade då redan gift sig med den rika skvallerblyttan*. Såväl attributet som NP-beskrivningen kan här i princip ansluta sig till talögonblicket, relevansögonblicket eller till tiden före detta.

- (173) a. Laxen i grytan har stekts i den här pannan.
 b. Laxen i grytan har stekts men inte i grytan.

Lägg märke till att (174) är ogrammatisk:

- (174) ⁺Laxen har stekts i grytan men inte i grytan.

En sats som

- (175) Laxen i grytan har stekts

uttrycker således inte var laxen var i händelseögonblicket. Den kan ha varit i grytan då, men det utsäger satsen ingenting om. I imperfektiva satser kan attributet referera till H när verbet står i presens (jfr (172d2)). Vid preteritum finns det också en skillnad mellan perfektiva och imperfektiva satser. Jämför *Mannen på bänken vaknade plötsligt* (168) med

- (176) *Mannen på bänken sov.*

I båda fallen ansluter sig attributet till relevanstiden. Fastän händelsetiden vid preteritum sammanfaller med denna syftar attributet i (168) inte på händelseögonblicket utan på tiden före det, för lyssnaren tolkar satsen så att den man som fanns på bänken vid tidpunkt t_1 vaknade vid en efterföljande tidpunkt t_2 , som alltså är händelseögonblicket. Både t_1 och t_2 är inkluderade i relevanstiden. Sats (176) däremot tolkas så att mannen var på bänken vid t_1 och att han också sov just då. Samma skillnad finns mellan (177) och (178):

- (177) a. Det satt en man på bänken.
 b. Han somnade plötsligt.
 (178) a. Det satt en man på bänken.
 b. Han sov.

I (177) föregår händelseögonblicket för (a) det för (b), och båda tidpunkterna är inkluderade i relevanstiden, men i (178) har (a) och (b) en gemensam händelsetid.

Även om ett lokalt attribut i imperfektiva satser kan referera till händelsetiden när verbet står i preteritum är dess tidssyftning av annat slag än händelseadverbialets, jfr:

- (179) a. Vasen på fönsterbrädet var grön.
 b. Vasen var grön på fönsterbrädet.

Sats (179b) uttrycker att vasen var grön så länge den var på fönsterbrädet,

medan (179a) inte anger hur länge egenskapen i fråga gällde. Skillnaden beror på att rumsuttrycket i (179b) syftar på händelsetiden men i (179a) på relevanstiden. Också i (176) ansluter sig adverbiallet primärt till relevanstiden, medan syftningen på händelsetiden är sekundär och får sin förklaring i att de två tidpunkterna överlappar varandra i denna sats. På liknande sätt förhåller det sig med presens (jfr (169)). Syftningen på händelsetiden är sekundär och beror på att denna sammanfaller med talpunkten, som attributet egentligen ansluter sig till, jfr:

- (180) a. Vasen på bordet är från Marocko.
 b. ⁺Vasen är från Marocko på bordet.

Om (180a) och (180b) hade samma underliggande tidsstruktur borde de båda antingen var grammatiska eller ogrammatiska.

För att satserna (164a) - (164h) skall kunna parafraseras med strukturerna (165a) - (165h^{'''}) måste de förekomma i en viss språklig kontext och/eller i en viss situation, jfr:

- (181) a) Jag gick upp klockan sex på morgonen, åt hastigt morgongröten och skyndade till jobbet. Jag hade lovat komma hem litet tidigare för att steka en lax b) *som hade legat i kylskåpet i fyra dagar* c) utan att kvinnfolket hade gjort något åt den. Olyckligtvis blev jag tvungen att jobba övertid och kom hem först klockan sju på kvällen. d) *Mamma hade då redan stekt laxen i kylen.*
- (182) a) Jag öppnade dörren till kylskåpet b) *och hittade där en stor lax.* c) *Mamma hade alltså varit på torget, för hon brukade handla fisk bara där. På den nedersta hyllan låg en råglimpa och bredvid den en smörask. Köket var fyllt av en härlig, aptitretande doft, vilket bara kunde betyda en sak: d) Mamma hade redan stekt laxen i kylen.*
- (183) a) Om du är hungrig b) *så finns det en lax i kylskåpet.* Där finns också en råglimpa, smör, mjölk och öl. Jag blev sjuk på jobbet och kom hem vid tretiden. d) *Mamma hade då redan stekt laxen i kylen d) men jag hade så ont i magen att jag inte kunde smaka på den.*

I (181) uttrycker sats (b) att laxen fanns i kylskåpet före klockan sju, dvs. före händelsetiden för (d). Objektet i denna sats kan därför bytas ut mot *den lax som hade funnits i kylen (181d')* utan någon som helst betydelseförändring. I (182) anger (b) att laxen fanns i kylen vid en tidpunkt som sammanfaller med relevanstiden för (d), och *laxen i kylen* kan därför i den senare ersättas med *den lax som fanns i kylen (182d')*. I (183) framgår det av (b) att laxen fanns i kylen i talögonblicket för (d), och omskrivningen står därför i presens: *den lax som finns i kylen (183d')*.

I alla de tre textavsnitten bestämmer den språkliga kontexten attributets tidssyftning i (d). Objektsnominalfrasen i (d) är i inget av dessa fall fritt utbyttbar mot relativkonstruktionerna (181d'), (182d') och (183d'). Ersätter man objektet i (181d) med (183d'), objektet i (182d) med (181d') eller (183d') och det i (183d) med (181d') eller (182d') blir resultatet en förändring på det referentiella planet: det är inte längre fråga om samma lax som i (b). Den grundläggande skillnaden mellan ett lokalt attribut och ett händelseadverbial framgår mycket tydligt också här. Om sats (d) i de tre textavsnitten utgörs av satsen *Mamma hade (då) redan stekt laxen i ugnen* (163a), där *i ugnen* är adverbial, förblir tidssyftningen konstant. I såväl (181), (182) som (183) ansluter sig *i ugnen* då till händelsetiden.

Attributets tidssyftning behöver inte nödvändigtvis vara betingad av den språkliga kontexten. Man kan säga till någon *Mamma har stekt laxen i kylan* (164b) utan att tidigare ha sagt när laxen har funnits i kylan. Om lyssnaren vet eller är övertygad om att laxen finns i kylan i talögonblicket är satsen för honom synonym med *Mamma har stekt den lax som finns i kylan* (165b'), men vet han att den fanns där före händelseögonblicket tolkar han den såsom synonym med *Mamma har stekt den lax som fanns i kylan* (165b). Förhåller det sig så att lyssnaren inte vet att laxen har varit i kylan blir det lätt så att han frågar *Vilken lax?*, och talaren har då misslyckats i sitt försök att för lyssnaren peka ut den entitet han talar om. Attributets tidssyftning bestäms här således av vad talaren anser lyssnaren veta och vad denna vet om en referents placering vid en viss tidpunkt. Samma gäller för (181d), (182d) och (183d), som visserligen skiljer sig från det just diskuterade fallet på den punkten att lyssnarens förhandsinformation baserar sig på den språkliga kontexten. Det väsentliga är emellertid inte hur lyssnaren har tillägnat sig informationen, utan huruvida han är resp. kan antas vara i besittning av den eller inte.

Vi är nu på det klara med att attributets tidssyftning är pragmatiskt betingad. En attributiv konstruktion kan betraktas som en variabel som kan få olika värden i olika talsituationer, och den kan i detta avseende jämföras exempelvis med personalpronomen. De underliggande tidsstrukturerna i (172) representerar därför inte olika konventionella betydelser hos attributet utan olika möjliga situationer som det kan referera till. Att attributet inte har någon självständig, situationsfri temporal betydelse framgår av att om vi inte vet i vilken kontext eller situation satsen

(184) Flaskan på bordet hade öppnats

hör hemma är vi inte i stånd att avgöra när flaskan har stått på bordet. Om rumsuttrycket är händelseadverbial är tidssyftningen entydig även i helt lösryckta satser. Den som hör eller ser satsen

(185) Flaskan hade öppnats på bordet

vet att någon påstår att flaskan var på bordet vid händelsetiden, även om han inte känner till kontexten eller situationen. Detta innebär att tidssyftningen i fall som (185) tillhör satsens konventionella betydelse, och den är därför med i satsens logisk-semantiska struktur.

De attribut jag hittills har varit inne på är bestämningar till definitiva huvudord. De motsvaras av restriktiva relativsatser och kan därför kallas *restriktiva*. Det finns en viktig skillnad mellan restriktiva attribut till definitiva huvudord och attribut till indefinita huvudord.

(186) a. Mannen där vid korvkiosken vill tala med dig.

b. En man där vid korvkiosken vill tala med dig.

I (186a), där det rör sig om ett restriktivt attribut, förutsätter talaren att lyssnaren redan vet att det finns en man vid kiosken, och om lyssnaren verkligen vet detta, innehåller subjektsnominalfrasen ingen ny information för honom. I (186b) är talaren övertygad om att subjektsnominalfrasen bidrar till att utöka lyssnarens vetande. Det är värt att observera att (186b) från lyssnarens synpunkt har samma kommunikativa effekt som (187a) och (187b):

(187) a. En man vill tala med dig. Han står där vid korvkiosken.

b. En man, som står där vid korvkiosken, vill tala med dig.

Eftersom subjektsnominalfrasen i (186b) kan återges med en självständig huvudsats eller en parentetisk relativsats kan attributet i den kallas *icke-restriktivt*. Satser med restriktiva attribut kan inte omskrivas på detta sätt:

(188) a. Mannen vill tala med dig. Han står där vid korvkiosken.

b. Mannen, som står där vid korvkiosken, vill tala med dig.

c. Den man som står där vid korvkiosken vill tala med dig.

I motsats till (186a) förutsätter talaren i (188a) och (188b) att lyssnaren inte vet att mannen är vid kiosken, men i (188c) är hans antaganden om vad lyssnaren vet desamma som i (186a).

Beträffande syftningen på händelsetiden uppför sig ickerestriktiva attribut till indefinita huvudord på samma sätt som restriktiva attribut (jfr (172)):

- (189) a. En vinflaska i kylan hade öppnats men ingenting hade stulits.
 b. En vinflaska i kylan har öppnats men ingenting har stulits.
 c. En vinflaska i kylan öppnades och mat dukades fram.
 d. En vinflaska i kylan håller på att jäsa.
 e. Ett hemligt dokument i mitt kassaskåp skall kopieras i morgon.
 f. Ett hemligt dokument i mitt kassaskåp skall vara kopierat före klockan 13 i morgon.
 g. Jag visste redan vad som skulle ske. Ett hemligt dokument i chefens kassaskåp skulle filmas under natten och på onsdagen skulle han fängslas.
 h. Jag visste redan vad som skulle ske. Före klockan tolv skulle ett hemligt dokument i chefens kassaskåp ha filmats och en dag senare skulle han fängslas.

Satserna (189a) - (189c) och (189e) - (189h) utsäger ingenting om var flaskan resp. dokumentet fanns när de drabbades eller skulle drabbas av handlingen. De ickerestriktiva lokalattributen refererar således här inte till händelsetiden. I (189d) är denna syftning möjlig men sekundär (se ovan s. 243). På samma sätt som med restriktiva attribut kan talaren med de ickerestriktiva ofta syfta på flera än en tidpunkt. Med (189a) kan han exempelvis referera till tiden före händelseögonblicket eller till relevanstiden, med (189b) till den förstnämnda tidpunkten eller till talögonblicket. Också här är tidssyftningen pragmatiskt betingad, för den bestäms helt och hållet av vad talaren vet om verkligheten. För lyssnaren är sådana satser ofta vaga, eftersom han inte med säkerhet vet när referenten har varit på den plats som utpekats av attributet.

5.2. Gränsdragning mellan attribut och adverbial

5.2.1. Telemans test

Ett attribut är bestämning till ett substantiv och ingår i samma nominalfras som detta. Samhörigheten mellan ett nominalt attribut och dess huvudord tar sig uttryck i att dessa inte får skiljas av ickeattributiva led eller attri-

butiva satser. Om en sådan NP flyttas till en annan plats i satsen drabbas hela sekvensen av operationen. Ett adverbial däremot är en självständig konstituent som inte har något syntaktiskt huvudord. Telemann (1974, s. 129 ff.) har utarbetat vissa kriterier för hur man i tveksamma fall kan hålla isär efterställda prepositionsattribut och adverbial. Han utgår från satserna

- (190) a. Han har just köpt en bil med tre stora strålkastare.
 b. Han har just köpt en bil av tre gamla tanter.

och visar med hjälp av följande test att *med*-frasen i (190a) är prepositionsattribut och *av*-frasen i (190b) adverbial.

1. Nytt fundament

- (191) a. En bil med tre stora strålkastare har han just köpt.
 b. [?]En bil har han just köpt med tre stora strålkastare.
 c. ⁺Med tre stora strålkastare har han just köpt en bil.
- (192) a. ⁺En bil av tre gamla tanter har han just köpt.
 b. En bil har han just köpt av tre gamla tanter.
 c. Av tre gamla tanter har han just köpt en bil.

2. Adverbial till satsmitten

- (193) a. ⁺Han har just med tre stora strålkastare köpt en bil.
 b. Han har just av tre gamla tanter köpt en bil.

3. Sökande fråga (V-fråga)

- (194) a. Vad har han köpt? - En bil med tre stora strålkastare.
 b. [?]Vad har han köpt med tre stora strålkastare? - En bil.
 c. [?]Med vad (Vamed) har han köpt en bil? - (Med) tre stora strålkastare.
- (195) a. ⁺Vad har han köpt? - En bil av tre gamla tanter.
 b. Vad har han köpt av tre gamla tanter? - En bil.
 c. Av vem har han köpt en bil? - Av tre gamla tanter.

4. Relativkonstruktion

- (196) a. En bil med tre stora strålkastare, vilken jag just har köpt
 b. [?]En bil, vilken jag just har köpt med tre stora strålkastare
 c. ⁺Tre stora strålkastare, med vilka jag just har köpt en bil

- (197) a. ⁺En bil av tre gamla tanter som han just har köpt
 b. En bil, vilken han just har köpt av tre gamla tanter
 c. Tre gamla tanter, av vilka han just har köpt en bil

5. Utbrytning (egentlig)

- (198) a. Det är en bil med tre stora strålkastare som han just har köpt.
 b. ⁺Det är en bil som han just har köpt med tre stora strålkastare.
 c. ⁺Det är med tre stora strålkastare som han just har köpt en bil.
- (199) a. ⁺Det är en bil av tre gamla tanter som han just har köpt.
 b. Det är en bil som han just har köpt av tre gamla tanter.
 c. Det är av tre gamla tanter som han just har köpt en bil.

6. Utbrytning (pseudo)

- (200) a. Det som han just har köpt är en bil med tre stora strålkastare.
 b. [?]Det som han just har köpt med tre stora strålkastare är en bil.
 c. [?]Det som han just har köpt en bil med är tre stora strålkastare.
- (201) a. ⁺Det som han just har köpt är en bil av tre gamla tanter.
 b. Det som han just har köpt av tre gamla tanter är en bil.
 c. De som han just har köpt en bil av är tre gamla tanter.

7. Anaforiskt pronomen

I motsats till (190b) kan *en bil* i (190a) inte ersättas med ett anaforiskt pronomen:

- (202) a. ~~⁺~~ Han har köpt den med tre stora strålkastare.
 b. Han har köpt den av tre gamla tanter.

8. Passiv

- (203) a. En bil med tre stora strålkastare har köpts av undertecknad.
 b. [?]En bil har köpts av undertecknad med tre stora strålkastare.
- (204) a. ⁺En bil av tre gamla tanter har köpts av undertecknad.
 b. En bil har köpts av undertecknad av tre gamla tanter.

Med undantag av 7 baserar sig Telemans test på att ett efterställt attribut inte får separeras från huvudordet.

Det finns emellertid fall där det inte är lika lätt att bestämma om en prepositionsfras är adverbial eller efterställt attribut, jfr:

- (205) a. Han hade slagit ut en buckla i stänkskärmen.
 b. Vi har varit tvungna att rätta till en detalj i din plan.
 c. Man stryker subjektet i bisatsen om villkoret är uppfyllt.
 d. De täppte till de värsta hålen i väggarna.

Satser som dessa tycks inte vara känsliga för testen ovan.

1. Nytt fundament

- (206) a. En buckla i stänkskärmen hade han just slagit ut.
 b. En buckla hade han just slagit ut i stänkskärmen.
 c. I stänkskärmen hade han just slagit ut en buckla.
- (207) a. De värsta hålen i väggarna täppte de till.
 b. De värsta hålen täppte de till i väggarna.
 c. I väggarna täppte de till de värsta hålen.

2. Adverbial till satsmitten

- (208) a. Han hade i stänkskärmen just slagit ut en stor buckla.
 b. De hade i väggarna täppt till bara de värsta hålen.

3. Sökande fråga (V-fråga)

- (209) a. Vad hade han slagit ut? - En buckla i stänkskärmen.
 b. Vad hade han slagit ut i stänkskärmen? - En buckla.
 c. Var hade han slagit ut en buckla? - I stänkskärmen.
- (210) a. Vad täppte de till? - De värsta hålen i väggarna.
 b. Vad täppte de till i väggarna? - De värsta hålen.
 c. Var täppte de till de värsta hålen? - I väggarna.

4. Relativkonstruktion

- (211) a. En buckla i stänkskärmen, vilken han hade slagit ut
 b. En buckla, vilken han hade slagit ut i stänkskärmen
 c. Stänkskärmen, i vilken han hade slagit ut en buckla
- (212) a. Subjektet i bisatsen, vilket man stryker
 b. Subjektet, vilket man stryker i bisatsen
 c. Bisatsen, i vilken man stryker subjektet

5. *Utbygning (egentlig)*

- (213) a. Det är en liten detalj i din plan som vi har varit tvungna att rätta till.
 b. Det är en liten detalj som vi har varit tvungna att rätta till i din plan.
 c. Det är i din plan som vi har varit tvungna att rätta till en liten detalj.
- (214) a. Det är subjektet i bisatsen som stryks om villkoret är uppfyllt.
 b. Det är subjektet som stryks i bisatsen om villkoret är uppfyllt.
 c. Det är i bisatsen som subjektet stryks om villkoret är uppfyllt.

6. *Utbygning (pseudo)*

- (215) a. Det som han hade slagit ut var en buckla i stänkskärmen.
 b. Det som han hade slagit ut i stänkskärmen var en buckla.
 c. Det som han hade slagit ut bucklan i var stänkskärmen på min bil.
- (216) a. Det som man då stryker är subjektet i bisatsen.
 b. Det som man då stryker i bisatsen är subjektet.
 c. Det som man då stryker subjektet i är bisatsen.

7. *Anaforiskt pronomen*

I (205a) och (205d) kan *en buckla* resp. *de värsta hålen* bytas ut mot ett anaforiskt pronomen utan någon påtaglig betydelseförändring:

- (217) a. Han hade slagit ut den i stänkskärmen.
 b. De täppte till dem i väggarna.

8. *Passiv*

- (218) a. En buckla i stänkskärmen hade just slagits ut.
 b. En buckla hade just slagits ut i stänkskärmen.
- (219) a. De värsta hålen i väggarna täpptes till.
 b. De värsta hålen läpptes till i väggarna.

Vid första anblicken kunde man kanske frestas att tro att Telemans test slår slint i fall som (205a) - (205d) eftersom inga skillnader uppstår. Så är det emellertid inte, tvärtom. Man kan med hänvisning till dem göra gällande att rumsuttrycket i satser av denna typ kan vara både attribut och adverbial.

Goda exempel på detta är (209) och (210). Satserna i (194) och (195) ger vid handen att frågan *Vad?* måste besvaras med en enda konstituent, för i motsats till (194a) är (195a) oacceptabel som svar på frågan *Vad har han köpt?* eftersom av *tre gamla tanter* inte ingår i samma NP som *en bil*. Fraserna *En buckla i stänkskärmen* (209a) och *De värsta hålen i väggarna* (210a) kan utgöra ett svar på *Vad hade han slagit ut?* resp. *Vad täppte de till?* och de kan dessutom betraktas som reducerade former av satserna *Han hade slagit ut en buckla i stänkskärmen* (205a) resp. *De täppte till de värsta hålen i väggarna* (205d). Slutsatsen är att rumsuttrycket i dem kan vara attribut till objektet. För detta talar också att objektet och prepositionsfrasen i dessa satser kan bilda en sammanhängande prosodisk enhet. Det är värt att observera att subjektsnominalfrasen får detta s.k. enhetsstryck också i (206a) och (207a), där prepositionsfrasen endast kan vara attribut.

Ogrammatikaliteten av (194b) gentemot (195b) beror på att ett efterställt attribut har separerats från sitt huvudord. Eftersom satserna *Vad hade han slagit ut i stänkskärmen?* (209b) och *Vad täppte de till i väggarna?* (210b) är fullt grammatiska och eftersom de kan besvaras med *En buckla* resp. *De värsta hålen*, som ju kan betraktas som ellipser av (205a) och (205d), råder det inget tvivel om att prepositionsfrasen i de sistnämnda satserna kan vara adverbial. I (220) föreligger samma fråga-svar -mönster som i (209b) och (210b):

(220) Vad hade hon stekt i ugnen? - Fisken.

Fisken är här en ellips av

(221) Hon hade stekt fisken i ugnen

med fokus på *fisken*, och *i ugnen* är alldeles tydligt adverbial. Också i (205a) och (205d) är objektet fokuserat i det föreliggande fallet. Det vore egendomligt om prepositionsfrasen i (205a) och (205d) vore attribut men i (221) adverbial, när alla de tre satserna uppvisar samma placering av fokus och utgör svar på samma typ av frågor. Också (209c) och (210c) är bevis på att *i stänkskärmen* i (205a) och *i väggarna* i (205d) kan vara adverbial, för en fråga med *Var?* kan besvaras med adverbial men inte med attribut, jfr:

(222) a. Var stekte hon fisken?

b. I ugnen.

c. ⁺Fisken i ugnen.

5.2.2. Ytterligare kriterier

Satserna i (206) - (208) och (211) - (219) tyder också på att prepositionsfrasen i fall som (205a) - (205d) beroende på kontexten kan vara både attribut och adverbial. Vissa andra företeelser pekar åt samma håll, jfr:

- (223) a. Hon stekte fisken i ugnen, inte den i grillen.
 b. Hon stekte fisken i ugnen, inte i grillen.
 c. Hon gillade vasen på bordet, inte den på hyllan.
 d. Hon gillade vasen på bordet, inte på hyllan.

I (223a) och (223c) är prepositionsfrasen i den jakande satsen attribut och kan inte tolkas som adverbial, vilket bekräftas av att (224a) och (224b) är ogrammatiska:

- (224) a. ⁺Det var i ugnen hon stekte fisken, inte den i kylen. 3.27-0 16 0
 b. ⁺Det var på bordet hon gillade vasen, inte den på hyllan. 3.43-0 16 0

Dessutom kan vi lägga märke till att sekvenserna *fisken i ugnen* och *vasen på bordet* i (223a) resp. (223c) måste uttalas med enhetstryck, medan man i (223b) och (223d) måste ta en tydlig paus mellan objektet och prepositionen. Uttalar man den ifrågavarande sekvensen i (223a) på samma sätt som i (223b) blir hela meningen inkorrekt. Samma gäller om (223c) och (223d). Jämför nu (223) med (225).

- (225) a. Han täppte till hålen i väggen, inte den i taket.
 b. Han täppte till hålen i väggen, inte i taket. 2.4-14 1 1
 c. Han strök subjektet i bisatsen, inte det i huvudsatsen.
 d. Han strök subjektet i bisatsen, inte i huvudsatsen. 2.24-15 1 0

Satserna i (225) uppvisar samma betoningmönster som de i (223), för i (225a) och (225c) får sekvensen efter verbet enhetstryck, i (225b) och (225d) inte. Om rumsuttrycket i (223a) och (223c) är attribut men i (223b) och (223d) adverbial måste fördelningen vara densamma i (225). Betrakta också följande exempel:

- (226) a. Fisken i ugnen stektes, den i grillen inte.
 b. ⁺Fisken i ugnen stektes, i grillen inte. 2.25-0 15 1
 c. ⁺Fisken i ugnen stektes, inte i grillen.

- (227) a. Mötet i morgon är inställt, det på fredag inte.
 b. ⁺Mötet i morgon är inställt, på fredag inte. 2.43-3 13 0
 c. ⁺Mötet i morgon är inställt, inte på fredag. 2.69-4 11 1
- (228) a. Han kysste flickan med blå ögon, inte henne med bruna.
 b. ⁺Han kysste flickan med blå ögon, med bruna inte. 2.26-0 15 0
 c. ⁺Han kysste flickan med blå ögon, inte med bruna. 2.44-2 13 1
- (229) a. Hålen i väggen hade han täppt till, dem i taket inte.
 b. ⁺Hålen i väggen hade han täppt till, i taket inte. 2.45-3 12 1
 c. ⁺Hålen i väggen hade han täppt till, inte i taket. 3.28-7 8 1
- (230) a. Subjektet i bisatsen ströks, subjektet i huvudsatsen inte.
 b. ⁺Subjektet i bisatsen ströks, i huvudsatsen inte. 2.80-5 10 1
 c. [?]Subjektet i bisatsen ströks, inte i huvudsatsen. 2.46-9 7 0

Fallen (226) - (230) illustrerar en generell princip i svenskan, nämligen den att en nominalfras med efterställt attribut i sådana här samordnade strukturer inte tål ett adverbial i den efterföljande satsen utan förutsätter att denna innehåller en annan nominalfras. I (226) - (228) är prepositionsfrasen i den negerade satsen attribut i (a) men adverbial i (b) och (c), och sats (a) är alltid grammatisk, medan (b) och (c) är ogrammatiska. I (229) och (230) är fördelningen av grammatikaliteten densamma; *i taket* och *i huvudsatsen* är attribut i den negerade satsen i (229a) resp. (230a) men adverbial i (229b), (229c), (230b) och (230c). Om nu en nominalfras med efterställt attribut tål en likadan nominalfras efter sig men inte ett adverbial måste *i väggen* och *i bisatsen* vara attribut i (225a) resp. (225c) men adverbial i (225b) och (225d). Jämför ytterligare:

- (231) a. Fisken i ugnen stektes och den i grillen också.
 b. ⁺Fisken i ugnen stektes och i grillen också. 2.47-2 13 1
 c. Mötet på fredag måste inställas och också det på lördag.
 d. ⁺Mötet på fredag måste inställas och också på lördag. 2.27-3 12 1
- (232) a. Hålen i väggen hade han täppt till och också dem i taket.
 b. ⁺Hålen i väggen hade han täppt till och också i taket. 2.75-5 10 1
 c. Subjektet i bisatsen ströks och det i huvudsatsen också.
 d. ⁺Subjektet i bisatsen ströks och i huvudsatsen också. 2.68-7 9 0

I meningarna (231a) - (232d) innehåller den första av de samordnade satserna alltid en nominalfras med efterställt attribut, och denna tål inte ett adverbial i *och*-satsen utan kräver en annan nominalfras. Detta innebär att *i*

väggen och *i bisatsen* är attribut i (233a) resp. (233c) men adverbial i (233b) resp. (233d), som är grammatiska i motsats till (232b) och (232d):

- (233) a. Han hade täppt till hålen i väggen och också dem i taket.
 b. Han hade täppt till hålen i väggen och också i taket.
 c. Man strök subjektet i bisatsen och också det i huvudsatsen.
 d. Man strök subjektet i bisatsen och också i huvudsatsen.

I (234) har vi i princip att göra med samma företeelse som i (231) och (232):

- (234) a. Fisken i ugnen stektes först, sedan den i grillen.
 b. ⁺Fisken i ugnen stektes först, sedan i grillen. 2.67-0 16 0
 c. Han kysste först flickan med blå ögon och sedan henne med bruna.
 d. ⁺Han kysste först flickan med blå ögon och sedan med bruna. 2.66-0 16 0
 e. Subjektet i bisatsen ströks först, sedan det i huvudsatsen.
 f. ⁺Subjektet i bisatsen ströks först, sedan i huvudsatsen. 2.5-7 7 1

Eftersom attributet *i bisatsen* i (234e) bara är förenligt med ett annat attribut måste samma prepositionsfras vara attribut också i (235a) men adverbial i (235b), fastän ordföljden inte ger någon ledning här:

- (235) a. Man strök först subjektet i bisatsen, sedan det i huvudsatsen.
 b. Man strök först subjektet i bisatsen, sedan i huvudsatsen.

Jämför ytterligare:

- (236) a. Han värmdde upp fisken både i ugnen och i grillen.
 b. Han värmdde upp både fisken i ugnen och fisken i grillen.
 c. ⁺Han värmdde upp både fisken i ugnen och i grillen. 2.6-3 12 0
- (237) a. Man strök subjektet både i bisatsen och i huvudsatsen.
 b. Man strök både subjektet i bisatsen och subjektet i huvudsatsen.
 c. ⁺Man strök både subjektet i bisatsen och i huvudsatsen. 2.48-6 10 0

I (236a) är de två prepositionsfraserna adverbial, i (236b) attribut. Satserna (236c) och (237c) är oacceptabla därför att objektsnominalfrasen inte har någon representant efter *och*. Denna likformighet mellan (236) och (237) kan tas som bevis för att *i bisatsen* och *i huvudsatsen* är adverbial i (237a) och attribut i (237b). Observera dessutom att (237b) till skillnad från (237a) innehåller två fraser som uttalas med enhetstryck. Jämför ytterligare:

- (238) a. Hon värmdde upp bara fisken i ugnen.
 b. Hon värmdde upp fisken bara i ugnen.

- c. Han talade bara om flickan med bruna ögon.
- d. ⁺Han talade om flickan bara med bruna ögon. 2.7-0 16 0
- e. Man strök bara subjektet i bisatsen.
- f. Man strök subjektet bara i bisatsen. 2.28-14 2 0

I (238a) och (238c), där *bara* står före objektet, kan prepositionsfrasen och det föregående substantivet bilda en prosodisk enhet som får enhetstryck. Så kan inte vara fallet i (238b) och (238d), där *bara* står mellan dessa två. Här är prepositionsfrasen efter *bara* starkt betonad och är tydligen adverbial, för ogrammatikaliteten av (238d) gentemot (238c) beror på att *med bruna ögon* i den förra måste tolkas adverbialt. Prepositionsfrasen *i bisatsen* kan prosodiskt höra ihop med objektet i (238e) men inte i (238f). Allt detta innebär att den kan vara attribut i den förra men måste vara adverbial i den senare. För påståendet talar också det faktum att (239a) och (239b) är korrekta men (239c) och (239d) inte:

- (239) a. Bara fisken i ugnen värmdes upp.
- b. Bara subjektet i bisatsen ströks.
- c. ⁺Fisken bara i ugnen värmdes upp. 2.29-0 16 0
- d. ⁺Subjektet bara i bisatsen ströks. 2.49-1 15 0

Också följande exempel är värda att uppmärksammas:

- (240) a. Han lovade att täppa till hålen, men bara i väggen.
- b. ⁺De lovade att dansa med flickorna, men bara med snygga ben. 2.50-0 16 0
- c. Eleven började stryka subjekten, först i bi- och sedan i huvudsatserna.
- d. ⁺Doktorn började undersöka pojarna, först med långt och sedan med kort hår. 2.30-0 16 0

Eftersom (240b) och (240d) är ogrammatiska måste rumsuttrycken i (240a) och (240c) vara adverbial. Jämför ytterligare:

- (241) a. Först stryker man subjektet i bisatsen.
- b. Varför inte i huvudsatsen?

Satserna i (241) bildar en acceptabel text. En fråga som (241b) är möjlig bara om den sats som frågan gäller innehåller ett adverbial, jfr:

- (242) a. Först steker vi fisken i grillen.
- b. Varför inte i ugnen?
- c. Varför inte den i ugnen?

När *i grillen* i (242a) är adverbial är (242b) acceptabel och (242c) oacceptabel efter den, men om prepositionsfrasen i (242a) är attribut är det tvärtom. Också i fallet (241) kan man fråga

(243) Varför inte det i huvudsatsen?

men då har man uppfattat *i bisatsen* som attribut.

Jag har hittills behandlat sådana fall där en nominalfras och den efterföljande prepositionsfrasen får enhetstryck eller där det är en tydlig paus mellan dessa två, och prepositionsfrasen är fokuserad. Vid sidan av dessa existerar också den möjligheten att nominalfrasen är fokuserad och det är en paus mellan den och rumsuttrycket, jfr:

(244) a. Han täppte till hålen i väggen.

b. Han strök subjektet i bisatsen.

Understrykningen markerar här fokus. Jag vill göra gällande att rumsuttrycken i (244) är adverbial. På detta tyder det faktum att prepositionsfraserna i följande satser får denna syntaktiska funktion om satserna uttalas på samma sätt som (244a) och (244b) - se också (210b) ovan:

(245) a. Han stekte fisken i grillen.

b. Man hittade flickan i ladan.

Om det är en paus mellan den understrukna konstituenten och prepositionsfrasen, kan denna inte tolkas som attribut i (245). Sekvenserna efter verbet får i (244a) - (245b) en annan prosodi om de i sin helhet uppfattas som en enda nominalfras: pausen mellan objektet och prepositionsfrasen försvinner.

6. ATTRIBUTIVA ADVERBIAL

6.1. Allmänt

Att det inte är självklart om rumsuttrycket bör klassas som attribut eller adverbial i sådana satser som behandlades i föregående kapitel, har sin förklaring i att distinktionen i fråga i dylika fall inte är förknippad med en skillnad i den kognitiva betydelsen, jfr:

- (246) a. Rynkorna på hans panna slätades ut när han fick syn på mig.
 b. Rynkorna slätades ut på hans panna när han fick syn på mig.
 c. Jag tror att det är gallan på henne man har tagit bort.
 d. Jag tror att det är gallan man har tagit bort på henne.
 e. Bl.a. har man i grönområdesplanen angett stora delar av de marker invid kustbanan som Esbo stad har köpt såsom gröna.
 f. Bl.a. har man i grönområdesplanen angett stora delar av de marker som Esbo stad har köpt invid kustbanan såsom gröna ... HBL 9.9.1975, s. 9, sp. 1

I vart och ett av de tre paren har satsen med attribut samma sanningsvärde som satsen med adverbial. Jämför däremot:

- (247) a. Papperen på skrivbordet slätades ut och sattes i en pärm.
 b. Papperen slätades ut på skrivbordet och sattes i en pärm.
 c. Jag tror att det är burken på bordet han har öppnat.
 d. Jag tror att det är burken han har öppnat på bordet.

Här är den attributiva och adverbiella konstruktionen inte kognitivt synonyma. T.ex. i (247a) behöver papperen i motsats till (247b) inte ha varit på bordet när de slätades ut. Jag kallar adverbialen i (246) *attributiva*; i (247) rör det sig om händelseadverbial.

För satser med attributiva adverbial är det alltså typiskt att de i regel kan omskrivas med en konstruktion som innehåller ett attribut. Dessutom motsvaras ett sådant adverbial ofta av en relativsats eller av en helt självständig sats. Som känt är själva attributen också parafraserbara med dessa strukturer:

- (248) a. En viktig bro har bombats sönder mellan de två öarna.
 b. En viktig bro mellan de två öarna har bombats sönder.
 c. En viktig bro som går/gick mellan de två öarna har bombats sönder.
 d. En viktig bro har bombats sönder. Den går/gick mellan de två öarna.

Exemplen ovan är sinsemellan kognitivt synonyma. Jämför (248a) - (248d) med (249a) - (249d):

- (249) a. Kycklingen har stekts i den stora järngrytan.
 b. Kycklingen i den stora järngrytan har stekts.
 c. Den kyckling som finns/fanns i den stora järngrytan har stekts.

d. Kycklingen har stekts. Den finns/fanns i den stora jämgrytan.

I motsats till vad fallet är med (248) behöver (b) - (d) i (249) inte ha samma sanningsvärde som (a). Lägg också märke till att (249a) kan omskrivas med (250a), medan (248a) har en helt annan betydelse än (250b).

(250) a. Kycklingen var i den stora jämgrytan när den stektes.

b. En viktig bro var mellan de två öarna när den bombades sönder.

Att (248a) och (249a) inte kan tillordnas samma typer av parafraser beror på att satserna med attributivt adverbial har en annan underliggande tidsstruktur än de med händelseadverbial. Medan de sistnämnda adverbialen alltid syftar på händelsetiden refererar de förstnämnda vid perfektiva verb till andra tidpunkter än denna, jfr:

(251) a. I den mindre korgen hade kopparna redan diskats men inte i den större.

b. I den mindre korgen har kopparna redan diskats men inte i den större.

c. I den mindre korgen diskades kopparna av Lisa, i den större av Ulla.

d. I den mindre korgen skall bara hälften av kopparna diskas.

e. I den mindre korgen kommer bara hälften av kopparna att ha diskats före klockan elva.

f. Jag visste att i den mindre korgen skulle bara hälften av kopparna bli diskade.

g. Jag visste att i den mindre korgen skulle bara hälften av kopparna ha diskats före klockan elva.

I (251a) - (251c) kan adverbialiet syfta på tiden före händelseögonblicket; i (251b) och (251c) kan det dessutom ansluta sig till talpunkten och i (251a) till relevanstiden. I (251d) och (251e) kan en lokalproposition gälla före eller i talögonblicket och också vid en tidpunkt som ligger mellan detta och händelsetiden. I (251f) och (251g) kan adverbialiet syfta på relevansögonblicket, men det kan också referera till en tidpunkt mellan relevanstiden och händelsetiden. Man kan säga att attributiva lokaladverbial i perfektiva satser uppvisar i stort sett samma tidssyftning som motsvarande lokalattribut. Samma gäller i imperfektiva satser, jfr:

(252) a. I väggen är sprickorna på sina ställen en halv meter långa.

b. Sprickorna i väggen är på sina ställen en halv meter långa.

c. Jag lyckades starta bilen, men i växellådan var oljan så stel att jag föredrog att åka buss.

- d. Jag lyckades starta bilen, men oljan i växellådan var så stel att jag föredrog att åka buss.

I (252a) och (252c) har rumsuttrycket samma tidssyftning som i (252b) resp. (252d). I alla dessa fyra fall refererar det till satsens händelsetid, men bara sekundärt. I (252a) och (252b) ansluter det sig primärt till talögonblicket, i (252c) och (252d) till relevanstiden (se ovan s. 242 f.). I likhet med de attributiva konstruktionerna refererar de attributiva adverbialen således aldrig primärt till händelsetiden.

På samma sätt som hos lokala attribut är den temporala tolkningen pragmatiskt betingad hos attributiva rumsadverbial. Om lyssnaren vet eller tror sig veta att kopporna hade funnits i korgen före händelsetiden ger han sats (251a) den tolkning som kan återges med sekvensen $h - H - R - T$, men om han är övertygad om att kopporna fanns i korgen vid relevanstiden blir tolkningen $H - h, R - T$.

6.2. Adverbialets tolkning vid del av -relationen och vid stationära substantiv

Vi skall nu ta itu med frågan när ett attributivt adverbial kan förekomma i svenskan. Låt oss börja med följande exempel:

- (253) a. I taket fyllde målaren igen bara de största sprickorna.
 b. Hur många knutar lyckades du öppna på det andra repet?
 c. Hon visade sig inte utomhus förrän ärren hade vuxit bort i hennes ansikte.
 d. Bland mynten fanns en gammal ring där saltvattnet hade frätt bort gravyren.
 e. Har du hört att det var en rad som var bortklippt på papperet?
 MB, s. 154
 f. Men på patienter som närmast sig övergångsåldern ... tar man helst bort hela livmodern. SA 10/1976, s. 90, sp. 4

Det är gemensamt för alla satserna i (253) att det råder en *del av* -relation mellan prepositionsfrasens och subjektets resp. objektets referenter. Det gäller generellt att ett attributivt adverbial är möjligt i svenskan om satsens semantiska struktur uppvisar detta betydelseelement (se även Platzack

1974). Betrakta följande satser:

- (254) a. Det var på det här repet han öppnade knutarna.
 b. Det var på det här bordet han öppnade burkarna.
 c. Jag sade ingenting om de sprickor jag hade fyllt igen i taket.
 d. Jag sade ingenting om de räkningar jag hade bränt upp i skrivbordslådan.

I de två paren innehåller den första av satserna *del av*-relationen, och adverbialet är attributivt, medan den andra uppvisar en rent lokal relation och rumsuttrycket är händelseadverbial. Lägg märke till att (254a) och (254c) har samma kognitiva betydelse som (255a) resp. (255c) och att (254b) resp. (254d) inte behöver ha samma sanningsvärde som motsvarande satser i (255).

- (255) a. Det var knutarna på det här repet han öppnade.
 b. Det var burkarna på det här bordet han öppnade.
 c. Jag sade ingenting om de sprickor i taket jag hade fyllt igen.
 d. Jag sade ingenting om de räkningar i skrivbordslådan jag hade bränt upp.

Även exempel som följande är värda att observeras i sammanhanget:

- (256) a. Det var på sitt arbetsbord doktorn sågade av benen.
 b. Han målade hjulen röda på kärran.

Båda satserna är potentiellt dubbeltydiga. Om benen och hjulen uppfattas som delar av bordet resp. kärran aktualiseras den attributiva betydelsen, men när entiteterna står i ett rent lokalt förhållande till varandra har prepositionsfrasen funktionen av ett händelseadverbial.

Attributiva adverbial kan också förekomma i fall som följande:

- (257) a. Där i skogen köpte Lasse en gammal stuga för ett par år sedan.
 b. Han bor nuförtiden uppe i bergen, där han har hyrt en nedlagd farm.

I båda satserna anger rumsuttrycket platsen för objektets referent och är attributivt. Testet med *ha* visar emellertid att det inte föreligger en *del av*-relation, för i motsats till (258b) är (258d) och (258f) ogrammatiska:

- (258) a. Det fanns en spricka i koppen.
 b. Koppen hade en spricka.
 c. Det finns en gammal stuga där i skogen.
 d. ⁺Skogen där har en gammal stuga. 2.19-1 15 0

- e. Det finns en nedlagd farm däruppe i bergen.
- f. ⁺Bergen däruppe har en nedlagd farm. 3.29-4 12 0

Ett attributivt adverbial kan i allmänhet uppträda vid substantiv som *bro*, *gård*, *hus*, *lägenhet*, *skog*, *tomt* etc., dvs. när subjektet resp. objektet betecknar en stationär entitet. Det är typiskt för dessa att de normalt har sin egen givna plats (se ovan s. 226 f.). Förekomsten av sådana adverbial kan således inte alltid föras tillbaka på en tillhörighetsrelation i den semantiska strukturen.

Många abstrakta substantiv kan sägas vara stationära, för de egenskaper eller tillstånd de betecknar är ofta bundna vid en viss referent och byter inte plats som exempelvis fordon och levande varelser. Ett attributivt adverbial kan uppträda också vid dylika substantiv:

- (259) a. Glädjen slocknade i hennes ansikte. RF, s. 201
- b. Sedan förhållandena lugnat sig i Armenien hade Rom knutit förbindelser med hyrkanderna ... RF, s. 263

Det finns en klar skillnad mellan satser som innehåller ett stationärt substantiv och dem som uppvisar ett ickestationärt sådant. De sistnämnda kännetecknas av att deras referenter inte har någon given plats:

- (260) a. Lasse försöker sälja den lägenhet han i våras köpte i Åbo.
- b. Lasse försöker sälja den cykel han i våras köpte i Åbo.
- c. Vi råkade gå i land just på den holme där jag litet tidigare hade sålt en tomt till stadsdirektören.
- d. Vi råkade gå i land just på den holme där jag litet tidigare hade sålt en flaska hembränt till stadsdirektören.

I (260a) och (260c) utgörs objektet av ett stationärt substantiv, och adverbialiet tolkas attributivt, men i (260b) och (260d) är objektet ickestationärt och rumsuttrycket kan inte ges denna tolkning utan det är händelseadverbial. I nedanstående autentiska meningar betecknar subjektet resp. objektet en stationär entitet och adverbialiet är attributivt:

- (261) a. ... men den allra rikaste blev Marcius bergsmannen, som sedan tvingade min far att köpa en nedlagd koppargruva i Kilikien. RF, s. 8
- b. Han tog mig med från Göteborg, han skaffade mig en våning här i stan och ett nytt arbete. MB, s. 117
- c. I krigsskadeersättning fick han utöver stora jordegendomar endel fri betesmark i catavelaunernas angränsande rike ... RF, s. 462

- d. ... och i sista hand ärvde Nero ingenting annat av värde än fru Tullias stora lantgoods, som de hade varit tvungna att äga i Italien för senatorsämhetets skull ... RF, s. 396 f.
- e. Men är det inte egendomligt att just ditt hus blev skonat på Aventinus. RF, s. 379
- f. Då man fick se vilka väldiga arealer han förbehöll sig för eget bruk mitt i staden vaknade folkets missnöje slutgiltigt. RF, s. 354
- g. Hon steg i taxin och bad den köra ut till Haga, där hon och Henrik för länge sedan försäkrat sig om en gravplats på Norra Kyrkogården. SA 24/1976, s. 70, sp. 4

Att rumsuttrycket exempelvis i (260a) är attributivt adverbial, men i (260b) händelseadverbial beror på att alla normala människor i vår kulturkrets vet att en lägenhet i regel finns på ett och samma ställe så länge den existerar och att en cykel inte brukar ha någon given plats. När talaren producerar (260a) räknar han därför med att lyssnaren inte tolkar *i Åbo* som ett händelseadverbial med objektssyftning, och använder satsen i den attributiva betydelsen. Lyssnaren å sin sida är medveten om att talaren väntar sig att han tolkar rumsuttrycket attributivt, och han gör detta om ingenting tyder på att samtidighetsbetydelsen (tolkningen som händelseadverbial) är att föredra. Det är således Grice's samarbetsprincip (se ovan s. 25 ff.) i förening med talarens och lyssnarens vetskap om världen som ligger bakom det hela. Med hjälp av dessa kan man också förklara adverbialets funktion i fall som (260b).

Ett händelseadverbial kan uppträda vid stationära substantiv om det framgår av kontexten eller situationen att den ifrågavarande entiteten rör sig från ett ställe till ett annat. Handlar det om en situation där man försöker sjövägen transportera ett antal broar till några strategiskt viktiga ställen kan talaren med satsen *En viktig bro har bombats sönder mellan de två öarna* (248a) uttrycka betydelsen 'En viktig bro bombades sönder när den var mellan de två öarna' om han är övertygad om att lyssnaren är i besittning av denna bakgrundsinformation. Vi kan se att det också i detta fall spelar en viktig roll vad talaren anser lyssnaren veta, men till skillnad från fall som (260a) och (260b) är det här inte fråga om sådan information som är gemensam för alla språkbrukare, utan den är begränsad till en viss situation, vilket gör att lyssnaren tolkar rumsuttrycket som händelseadverbial bara om han känner till situationen. Den föregående kontexten är förstås härvidlag av avgörande betydelse. Om lyssnaren inte är medveten om den beskrivna

situationen tolkar han satsen utgående från sin allmänna kännedom om världen, och rumsuttrycket blir då ett attributivt adverbial.

Vid sådana inherentä delsubstantiv som *knut*, *spricka* etc. (se ovan s. 147) kan förekomsten av attributiva adverbial förklaras på samma sätt som i satser av typen (260a), ty i likhet med ord som *lägenhet*, *farm*, *stuga* osv. betecknar också de stationära entiteter. Språkbrukarna vet att knutar och sprickor i allmänhet är delar av helheten så länge de existerar. Om lyssnaren inte är i besittning av mera specifik information som står i strid med hans generella vetande tolkar han rumsuttrycket attributivt.

I satser där det är fråga om kroppsdelar, maskindelar o.dyl. spelar talarens och lyssnarens kännedom om världen också en avgörande roll. Nedanstående satser skiljer sig tydligt från varandra vad beträffar subjektets bestämmdhet:

- (262) a. Spegeln har gått sönder på Lasses bil.
 b. Flaskan har gått sönder i Lasses bil.

Medan talaren kan börja ett samtal med (262a) utan att förutsätta att lyssnaren vet vilken referent subjektet syftar på kan han inte göra det i fallet (262b), om han inte avsiktligt bryter mot de principer som konversationen styrs av. Talaren kan nämligen utgå ifrån att lyssnaren är medveten om att en bil i allmänhet har åtminstone en spegel, för varje någorlunda normal människa i vår kulturkrets vet detta; kunskapen om rent lokala relationer mellan två referenter av vilka en är ickestationär är däremot inte kulturellt allmängods, och talaren kan därför använda (262b) rätt bara om han är övertygad om att lyssnaren redan vet vilken flaska det rör sig om.

I (262a) är prepositionsfrasen attributivt adverbial, i (262b) däremot händelseadverbial. I motsats till (262a) är (262b) inte kognitivt synonym med motsvarande attributiva konstruktion:

- (263) a. Spegeln på Lasses bil har gått sönder.
 b. Flaskan i Lasses bil har gått sönder.

Även om det vore så att lyssnaren redan innan han får höra (262b) vet att flaskan i fråga har varit i bilen tolkar han satsen så att flaskan var i bilen när den gick sönder. Lägga märke till att (264c) är acceptabel efter sats (264a) men inte efter (264b):

- (264) a. Flaskan i Lasses bil har gått sönder. (263b) 2.70-15 1 0
 b. Flaskan har gått sönder i Lasses bil. (262b) 2.35-0 14 1
 c. Den föll i gatan när jag försökte stoppa den i fickan.

Detta innebär att (262b) och (263b) inte kan vara synonyma. Jämför däremot:

- (265) a. Spegeln på Lasses bil har gått sönder. (263a) 2.77-16 0 0
 b. Spegeln har gått sönder på Lasses bil. (262a) 2.59-14 2 0
 c. Den föll i gatan när han skruvade loss den.

Här är (c) acceptabel efter båda satserna och dessa är synonyma.

Man kan knappast på allvar göra gällande att *spegel* är ett stationärt substantiv. Hur kan vi då förklara att prepositionsfrasen i (262a) normalt har attributiv funktion fastän den i princip också kan vara händelseadverbial? Om lyssnaren inte kan identifiera spegeln utifrån kontexten eller situationen frågar han sig varför subjektet är definit. Det enda rimliga svar han kan komma på är att *spegeln* tillhör bilen, dvs. det rör sig om *del av*-relationen; denna utesluter ett rent lokalt händelseadverbial. Talaren är medveten om lyssnarens sätt att resonera och han kan därför använda (262a) i den attributiva betydelsen utan att kommunikationen störs. Vid kropps- och maskindelar o.ä. kan det attributiva adverbialbet betraktas såsom det pragmatiskt omarkerade fallet. Om inga textuella eller situationella faktorer klart utpekar prepositionsfrasen som händelseadverbial skall den tolkas attributivt. Vi har ovan sett att samma princip gäller i satser med stationära substantiv.

6.3. *Attributivt adverbial vid ickestationära substantiv*

När satsen innehåller ett ickestationärt substantiv och dess semantiska struktur inte uppvisar *del av*-relationen är rumsuttrycket normalt händelseadverbial. Satserna (254b), (254d), (260b), (260d) och (262b) är goda bevis på att det verkligen förhåller sig så. Orsaken till företeelsen är att språkbrukarna vet att referenterna till sådana substantiv inte är bundna vid en viss plats utan är mobila. Talaren räknar med att lyssnaren i dylika fall inte ser någon anledning att tolka adverbialbet attributivt, och han använder

det som händelseadverbial, ty det ligger i hans intresse att undvika flertydighet. Lyssnaren känner till talarens förväntningar och tolkar satsen i enlighet med dem.

I vissa fall kan ett attributivt adverbial emellertid förekomma vid icke-stationära substantiv när det inte handlar om *del av*-relationen. I (266a) och (266b) har rumsuttrycket just denna funktion, ty båda kan bilda en acceptabel text med (266c):

- (266) a. I vårt hus har en gammal man dött. 2.76-15 1 0
- b. I vårt hus har den gamle mannen dött. 2.79-13 2 1
- c. Han skadades svårt i en trafikolycka och dog på lasarettet.

I fall som (266a) och (266b) är konstruktionen med *ha* utesluten, och det kan därför inte handla om nämnda relation i dessa satser:

- (267) ⁺Vårt hus har en gammal man/den gamle mannen/gamla män.

Efter (268a) och (268b) är (266c) däremot inte acceptabel:

- (268) a. På vår trappa har en gammal man dött. 3.44-1 15 0
- b. På vår trappa har den gamle mannen dött. 3.49-1 14 0
- c. ⁺Han skadades svårt i en trafikolycka och dog på lasarettet. (266c)

I (268a) och (268b) är rumsuttrycket alltid händelseadverbial.

Satserna (266a) och (266b) skiljer sig från (268a) och (268b) i det avseendet att det i dem handlar om en man som bor, dvs. regelbundet vistas i huset, medan det i (268a) och (268b) rör sig om rent tillfällig vistelse på trappan. Man kan säga att mannen i (266a) och (266b) hör närmare ihop med huset än med trappan i (268a) och (268b) och att förhållandet mellan de två entiteterna i de förstnämnda satserna ligger mycket nära tillhörighetsrelationen, låt vara att (267) är ogrammatisk. Skillnaden mellan (269a) och (269b) kan också föras tillbaka på dikotomin habituell vs. accidentiell befintlighet:

- (269) a. Där på andra sidan sjön kände jag en gång en man. 2.17-13 3 0
- b. ⁺Där under granen kände jag en gång en man. 2.18-1 15 0

Vi kan således säga att ett attributivt adverbial är möjligt när det är fråga om habituell vistelse. Jämför ytterligare:

(270) Då kom jag att tänka på vårt eget kylskåp där gästerna hade ätit upp varenda brödsmula. 2.58-14 2 0²⁰

Här är det berättigat att tala om en rent lokal relation mellan skåpet och smulorna, men trots detta kan informanterna tolka *där* attributivt. I (271) är detta inte möjligt:

(271) [†] Då kom jag att tänka på den tårta som gästerna hade ätit upp i vårt kylskåp. 2.36-4 12 0

Orsaken är tydligen den att adverbialen i (271) står i satsslutet men är framflyttat i (270). Detta bekräftas av nedanstående exempel:

(272) På bordet stod två korgar med koppar och tallrikar.

- a. I den mindre korgen hade man diskat kopparna men inte tallrikarna. 2.37-13 2 0²¹
- b. Kopparna hade man diskat i den mindre korgen men inte tallrikarna. 2.57-7 9 0
- c. Av allt att döma hade de diskats i den plastho som låg uppochnervänd på spisel.

Mening (272c) är acceptabel efter (272a) men inte efter (272b), vilket betyder att den förra innehåller ett attributivt adverbial och den senare ett händelseadverbial. Satsen som uttrycker habituell vistelse föredrar också spetsställning. I (273) är (c) acceptabel efter (a) men helt otänkbar efter (b):

- (273) a. I vårt hus har den gamle mannen dött. (266b) 2.79-13 2 1
- b. Den gamle mannen har dött i vårt hus. 2.31-1 14 1
- c. Han skadades svårt i en trafikolycka och dog på lasarettet.

Den företeelse vi här har att göra med är inte begränsad till rumsuttrycken, jfr:

- (274) a. Klockan nio hade patienten redan somnat.
- b. Patienten hade somnat redan klockan nio.

På samma sätt som i (271) och (272b) ansluter sig det slutplacerade adverbialen närmast till händelsetiden i (274b), men i (274a) behöver det inte göra det.

20. Se även test 2.81 i separat bilaga; jfr s. 65.

21. Jfr också testen 2.71 och 2.78.

I satser som uppvisar ett stationärt substantiv eller *del av* -relationen kan ett slutplacerat adverbial få attributiv tolkning lika lätt som ett spetsställt (jfr (248a), (253b), (253c), (253e), (254c), (259a), (259b), (260a), (261a) - (261f) och (262a)). I dem finns det nämligen ingen risk för att prepositionsfrasen tolkas som händelseadverbial. När en sådan fara inte är överhängande kan ett attributivt adverbial stå efter verbet också i satser som innehåller ett ickestationärt substantiv och uttrycker en rent lokal relation; (275a) är kognitivt synonym med (275b):

- (275) a. Lisa, mjölken är slut i kannan. 3.45-16 0 0
 b. Lisa, mjölken i kannan är slut.

Följande två satser är däremot inte synonyma:

- (276) a. Lisa, mjölken har kokats upp i kannan.
 b. Lisa, mjölken i kannan har kokats upp.

I (276a) är *i kannan* händelseadverbial. Det finns således ett tydligt samband mellan strävan att undvika flertydighet och möjligheten att tolka rumsadverbial attributivt.

I satser där det är fråga om en rent lokal relation råder ofta det villkoret att antingen subjektet resp. objektet eller prepositionsfrasen måste uppbära fokus, jfr:

- (277) a. På köksbordet stod en korg där det fanns ett tiotal kaffekoppar.
 b. Fem av kopparna i korgen var diskade.
 c. I korgen var fem av kopparna diskade. 2.73-14 2 0
 d. I den var fem av kopparna diskade. 2.82-14 2 0
- (278) a. På köksbordet stod en röd korg och en plastho och det fanns en kaffekopp i båda.
 b. Koppen i korgen var diskad, den i hon däremot inte.
 c. I korgen var koppen diskad, i hon däremot inte. 2.56-13 2 1
- (279) a. På köksbordet stod en korg där det fanns en kaffekopp/ett tefat.
 b. Koppen i korgen var diskad.
 c. ⁺I korgen var koppen diskad. 2.38-4 11 1
 d. ⁺I den var tefatet diskat. 2.83-4 10 2

I motsats till (277) och (278) innehåller varken nominal- eller prepositionsfrasen något fokuserat (understrykning) element i (279), och ett attributivt adverbial är möjligt i de förstnämnda fallen men inte i (279). När det inte

finns risk för *sammnan*blandning av attributivt adverbial med händelseadverbial är en sådan fokusering inte nödvändig:

(280) Lisa, i Olles kopp är kaffet slut. 3.48-15 1 0

I satser som uppvisar *del av* -relationen eller/och ett stationärt substantiv är företeelsen i fråga inte heller ett nödvändigt villkor för förekomsten av ett attributivt adverbial (jfr (246b), (253c), (259a), (259b) och (262a)).

7. ROSS' BEGRÄNSNING PÅ KOMPLEXA NOMINALFRASER

7.1. *Komplexa och ickekomplexa nominalfraser*

Att rumsuttrycket i fall som (205a) - (205d) i princip kan vara både attribut och adverbial är av intresse ur allmänlingvistisk synpunkt. Betrakta följande satser:

- (281) a. Jag känner den man som hade röd skjorta.
 b. ⁺Det är röd skjorta jag känner den man som hade.
 c. Han tog på allvar påståendet att Lisa inte var pålitlig.
 d. ⁺Pålitlig tog han på allvar påståendet att Lisa inte var.
 e. Ingen av de häktade svarade på frågan vem som hade stulit bilen.
 f. ⁺Bilen svarade ingen av de häktade på frågan vem som hade stulit.

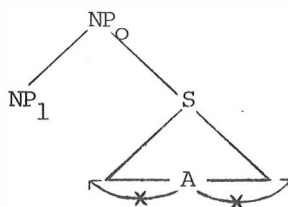
Satserna (281b), (281d) och (281f) är ogrammatiska, eftersom man i dem har flyttat ut en konstituent ur en attributiv bisats. Lägg märke till att (282) är grammatisk:

(282) Pålitlig var Lisa inte.

Fundamenteringen av predikativet är möjlig eftersom det här i motsats till (281d) ursprungligen inte hör hemma i en bisats som bestämmer en nominalfras. Ross (1968) kallar kombinationer av nominalfras och attributiv sats för komplexa NP, och han sätter upp en begränsning (Complex NP Constraint = CNPC) som går ut på att inget element (A) får flyttas ut ur en sådan sats (S) - se diagram (283) på nästa sida.

Ross gör gällande att CNPC är en universell begränsning, dvs. att komplexa NP i alla språk bildar *öar*, slutna enheter, vars delar inte får separeras

(283)



från varandra (jfr också Grosu 1972, Horn 1977, Lindstedt 1926, Lindberg 1968, Källgren 1972, Severinsson 1972, Platzack 1974 och Allwood 1975/1976). Med begränsningen i fråga kan man också förklara varför (284b) är ogrammatisk:

- (284) a. Han kysste flickan med gummistövlarna.
 b. ⁺Det var med gummistövlarna han kysste flickan.

I transformationell syntax härleds (284a) ur samma struktur som (285).

(285) Han kysste flickan som hade gummistövlar.

Som synes ingår *gummistövlarna* i (285) i en komplex NP. Den attributiva prepositionsfrasen i (284a) kan således betraktas som en reducerad relativsats, och i (284b) rör det sig därför om ett brott mot CNPC.

Om vår analys i kapitel 5 hade lett till att *i bisatsen i Man stryker subjektet i bisatsen om villkoret är uppfyllt* (205c) alltid är attribut vore vi tvungna att säga att frasen i fråga har lossnat från sitt huvudord i *Det är i bisatsen som subjektet stryks om villkoret är uppfyllt* (214c) - jfr Mjöberg (1947) - vilket skulle innebära att (214c) och liknande satser utgjorde undantag från Ross' begränsning. Eftersom man kan visa att prepositionsfrasen i fall som (205c) kan ha adverbial funktion är satser av typen (214c) inga undantag från CNPC.

Ross (1968, s. 82 ff.) påpekar att det finns substantiv (picture nouns, hädanefter innehållssubstantiv) som kan separeras från den prepositionsfras de semantiskt hänger ihop med, men han har inte någon slutgiltig förklaring till varför de uppför sig så. De svenska motsvarigheterna till de substantiv som Ross ger har räknats upp i (286) på nästa sida. Som synes handlar det om en enhetlig semantisk grupp. Också i svenskan kan innehållssubstantiven separeras från den prepositionsfras som semantiskt ansluter sig till dem (se (287)):

(286)	artikel	bok	historia	målning	skiss
	berättelse	brev	kapitel	påstående	stycke
	beskrivning	etsning	kåseri	rapport	teckning
	bild	fotografi	mening	satir	text

- (287) a. En sämre bok har jag aldrig läst om Indien. 3.8-12 4 0
 b. Hur många böcker har du läst om Indien? 3.22-16 0 0
 c. Filmen handlade om Indien, som jag just hade läst en bok om.
 3.30-15 1 0

Separeringen av en NP och en PP är också möjlig när den senare betecknar en helhet och den förra dess del. Platzack (1974) gör gällande att varken satserna med innehållssubstantiv eller de med delsubstantiv utgör undantag från CNPC. Jag håller med honom om att begränsningen kan "räddas", men mina argument skiljer sig väsentligt från dem som han stöder sig på. Jag skall i det följande först presentera och kritisera hans argumentation och sedan ge min egen lösning på problemet.

Platzack konstaterar att om man vill rädda CNPC måste man utgå ifrån att prepositionsfrasen i satser som (288a) - (288d) inte går tillbaka på reducerade relativsatser (se Platzack 1974, s. 243 f.):²²

- (288) a. Jag beundrade bilden av Lenin.
 b. Det var av Lenin jag beundrade bilden.
 c. Jag köpte fotografiet av slottet.
 d. Av slottet köpte jag fotografiet.

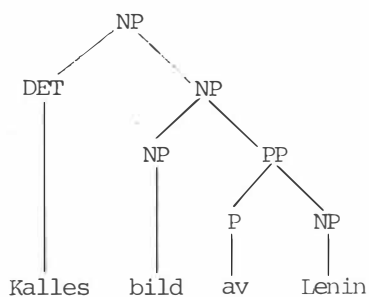
I anslutning till Chomsky för han subjektsnominalfraserna i (289a) och (289b), där de stora bokstäverna markerar motsatsbetoning, tillbaka på (290a) resp. (290b) - se nästa sida (kurs. av Platzack):

- (289) a. *KALLES bild av Lenin* var större än Eriks.
 b. *KALLES bild på väggen* var större än Eriks.

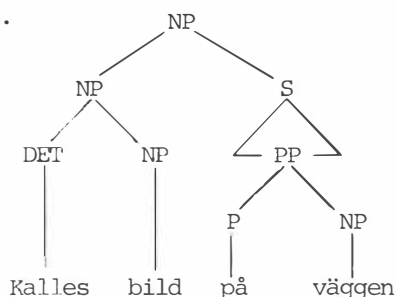
Chomsky (1970, s. 197) pläderar för olika underliggande strukturer för *John's house in the woods* och *that book on the table*. Enligt honom kan *John's* ha kontrastivt tryck i den förstnämnda frasen, men inte i *John's book on the table*, och man kan inte säga *John's book (dog, brother, ...)* *in the woods (on the table, ...)*. Av detta drar han den slutsatsen att konstituentstrukturen hos *John's house in the woods* är *John's - house in the*

22. Exempelen (288a) - (289b) är Platzacks.

(290) a.



b.



woods och att det inte finns något brott mellan *that* och *book* i *that book on the table*.²³ Den sistnämnda nominalfrasen härleder han ur en underliggande relativkonstruktion. Den förstnämnda genereras däremot i basen och den uppvisar samma syntaktiska struktur som (289a), för Platzack motiverar (290a) gentemot (290b) med att det finns ett brott i konstituentstrukturen mellan *KALLES* och *bild* i (289a) men inte i (289b). Nominalfrasen *that book on the table* däremot uppvisar samma konstituentstruktur som (289b).

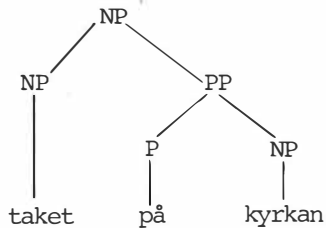
Platzacks idé är den att alla de prepositionsfraser som inte kan separeras från sitt semantiska huvudord hör hemma under noden S, som domineras av en NP, och de drabbas alltså av CNPC (se (290b)), medan sådana prepositionsfraser - vare sig det är fråga om innehålls- eller delsubstantiv - som kan flyttas från sitt huvudord inte går tillbaka på en relativkonstruktion utan domineras direkt av en NP (jfr (290a)). På detta sätt kan man enligt Platzack förklara varför prepositionsfrasen i (291b) får attributiv tolkning men (291d) och (291f) är oacceptabla i den attributiva betydelsen (se Platzack 1974, s. 244 och 246):

23. Chomsky skriver: "For some of the cases of (22), an analysis in terms of reduced relatives is plausible; for example, (22o). [a house in the woods; kurs. av Chomsky] But even for such cases there are difficulties in this approach. Notice that there are narrow restrictions on the head noun in (22o). Thus we have the phrase *John's house in the woods* meaning *the house of John's which is in the woods*; but we cannot form *John's book (dog, brother, ...) in the woods (on the table, ...)*. If John and I each have a house in the woods, I can refer to his, with contrastive stress on *John's*, as *JOHN'S house in the woods*; if we each have a book on the table, I cannot, analogously, refer to his as *JOHN'S book on the table*. Such observations suggest that the surface structure of *John's house in the woods* is *John's - house in the woods*, with *house in the woods* being some sort of nominal expression. On the other hand, in a true reduced relative such as *that book on the table*, there is, presumably, no main constituent break before *book*." Chomsky 1970, s. 197

- (291) a. Han fotograferade taket på kyrkan.
 b. Det var på kyrkan han fotograferade taket.
 c. Han fotograferade fågeln på kyrkan.
 d. ⁺Det var på kyrkan han fotograferade fågeln.
 e. Jag köpte bilen i fönstret.
 f. ⁺Det var i fönstret jag köpte bilen.

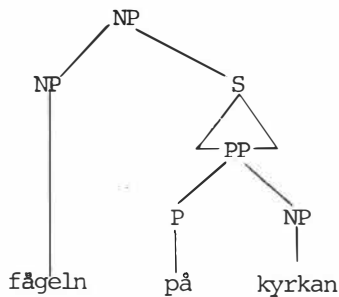
I (291a) går *taket på kyrkan* tillbaka på (292), och (291b) är därför inget undantag från CNPC.

(292)



När *på kyrkan* är attribut till *fågeln* (291c) uppvisar hela nominalfrasen följande struktur:

(293)



I (291c) rör det sig således om en komplex NP, och *på kyrkan* kan därför inte flyttas ut under bevarande av samma kognitiva betydelse (jfr (291d)). Bortser vi från den adverbiala tolkningen hos (291e) går *bilen i fönstret* tillbaka på en struktur av typen (293), och (291f) innehåller således ett brott mot CNPC. Det är värt att observera att prepositionsfraserna i såväl (292) som i (293) är attributiva bestämningar till den föregående nominalfrasen. Platzack räknar alltså med flyttbara och ickeflyttbara efterställda attribut.

Den fråga som Platzacks teori står och faller med är vilka språkliga kriterier det finns för de ovan föreslagna strukturerna. Möjligheten eller omöjligheten att skilja en PP från föregående NP duger förstås inte som bevis,

för det är just denna skillnad man försöker förklara med strukturer som (292) och (293). Det behövs alltså oberoende evidens. Platzack återoppar följande två kriterier som en kombination av en NP och en PP enligt Chomsky (1970, s. 197) måste tillfredsställa för att hela NP:n skall kunna härledas ur en struktur av typen (290a) och (292) (a.a., s. 245):²⁴

- (294) a. Det finns stränga restriktioner på vilka substantiv som kan vara huvudord och vilka som kan fungera som attribut.
- b. Om en kombination bestående av NP och PP föregås av ett motsatsbetonat ord i genitivform så finns det i ytstrukturen ett brott i konstituentstrukturen mellan detta ord och NP-PP-räckan.

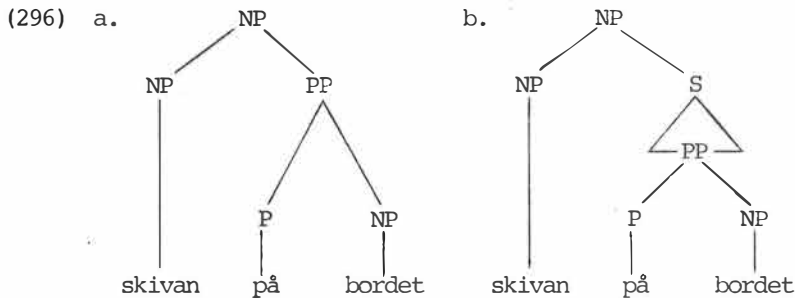
Såsom jag påpekade ovan gör Chomsky (1970) gällande att man i engelskan kan säga *John's house in the woods* men inte *John's book (dog, brother,...) in the woods (on the table,...)*. Det är just detta Chomsky menar när han talar om restriktioner på huvudordet (jfr (294a); se not 23). I svenskan finns det emellertid fullt acceptabla satser som innehåller en NP av det senare slaget, för man kan ju säga

(295) Sergeantens cykel där i buskaget borde gömmas bättre. 3.31-15 0 1

Enligt Platzack gäller kriterium (294a) i svenskan i två fall, nämligen när en NP innehåller ett delsubstantiv eller ett innehållssubstantiv. Med utgångspunkt i dessa semantiska klasser sätter han upp välformighetsvillkor på den semantiska interpretationen av sådana djupstrukturer som (290a) och (292). Dessa har bl.a. den effekten att skivan i (296a) måste tolkas som en del av bordet. Villkoren drabbar inte strukturer som (296b), och NP:n får därför den tolkningen att det handlar om skivans (vilken betydelse *skiva* än har) läge i förhållande till bordet (se Platzack 1974, s. 250 f.). (se nästa sida).

Platzack hänvisar också till att konstruktionen med *ha* och den med genitiven är möjliga vid *del av*-relationen men inte vid komplexa NP; (297b) och (297d) är klart ogrammatiska, förutsatt att fågeln inte är en del av kyrkan (se Platzack 1974, s. 247 f.):

24. Man bör lägga märke till att Chomsky (1970) inte diskuterar CNPC. Platzack skriver: "There are narrow restrictions on which words are able to function as head noun and attributed noun" och "If the NP-PP connection is preceded by a genitive with contrastive stress, then there is, in surface structure, a constituent break between the genitive and the NP-PP connection". Platzack 1974, s. 245



- (297) a. Kyrkan har ett tak.
 b. ⁺Kyrkan har en fågel.
 c. Kyrkans tak
 d. ⁺Kyrkans fågel

Av det faktum att en NP och en PP kan separeras från varandra när det föreligger ett innehållssubstantiv eller ett delsubstantiv drar Platzack den slutsatsen att en NP som innehåller ett sådant substantiv är ickekomplex (jfr (290a)), medan övriga NP är komplexa (se (290b)). Detta är en gängse lösning i en modell där semantiken är interpretativ och den beskriver de data den är avsedd för, men det saknas fortfarande oberoende evidens för (290a), (292) och (296a) å ena sidan och för (290b), (293) och (296b) å den andra. Dessutom bör man komma ihåg att en NP kan skiljas från en PP också i sådana fall där det semantiska huvudordet varken är innehålls- eller delsubstantiv. Jag har visat ovan (s. 260 ff.) att de pragmatiska faktorerna spelar en avgörande roll vad beträffar möjligheten att separera en PP från en NP som den hänger ihop med semantiskt. Platzack bygger sin hypotes på satser där en rent grammatisk beskrivning är möjlig, och den kan därför inte förklara företeelsen i hela dess vidd.

Hur förhåller det sig med kriterium (294b)? Med utgångspunkt i att frasen *house in the woods* i motsats till *book on the table* kan föregås av den motsatsbetonade genitiven *JOHN'S* drar Chomsky (1970) den slutsatsen att det finns ett brott i konstituentstrukturen mellan *JOHN'S* och *house* i det förra fallet men (sannolikt) inte mellan *that* och *book* i *that book on the table*, såsom jag redan har påpekat ovan. Platzack gör gällande att det i satsen *KALLES bild av Lenin var större än Eriks* (289a) finns ett brott i konstituentstrukturen mellan *KALLES* och *bild* men inte i satsen *KALLES bild på väggen var större än Eriks* (289b). Det är emellertid vågat att påstå detta, för subjektsnominalfrasen i båda satserna kan uttalas med i stort sett samma pro-

sodi. Det är realistiskt att vänta sig att det borde förekomma en prosodisk skillnad mellan subjektsnominalfraserna i (289a) och (289b) om de uppvisade en skillnad i konstituentstrukturen. Det tycks vara så att kriterium (294b) lika litet som (294a) duger som oberoende evidens för Platzacks ickekomplexa nominalfraser (jfr (290a), (292) och (296a)). Man kan säga att hans hypotes delvis förklarar den ifrågavarande företeelsen, men han har inte på ett övertygande sätt lyckats visa att distinktionen komplexa - ickekomplexa nominalfraser i övrigt är nödvändig.

7.2. Prepositionsobjekt och prepositionsattribut vid innehållssubstantiv

Sedan jag nu tagit ställning till Platzacks hypotes som går ut på att det finns två typer av attributiva prepositionsfraser är det på tiden att jag lägger fram min egen. Jag skall här bara behandla satser med innehållssubstantiv, för dem med delsubstantiv har jag varit inne på redan tidigare. Låt oss börja med följande meningar:

- (298) a. Jag har skrivit romanen om Gustav III, sade författaren och såg belåten ut.
 b. Jag har bränt upp romanen om Gustav III, sade förtattaren och suckade tungt.
 c. Han målade porträttet av drottningen, påstod en av de tillfrågade.
 d. Han hade kritiserat porträttet av drottningen, stod det i tidningen.

I fallen (298a) och (298c) kan prepositionsfrasen och dess semantiska huvudord separeras från varandra, i (298b) och (298d) däremot inte:

- (299) a. Det är om Gustav III jag har skrivit romanen, inte om Karl XII, sade författaren och såg förnärmat ut. 3.34-15 1 0
 b. ⁺ Det är om Gustav III jag har bränt upp romanen, inte om Karl XII, sade författaren och suckade tungt. 3.9-0 16 0
 c. Det var av drottningen han målade porträttet, inte av kungen, påstod en av de tillfrågade. 3.55-14 2 0
 d. ⁺ Det var av drottningen mannen hade kritiserat porträttet, inte av kungen, stod det i tidningen. 3.33-1 15 0
- (300) a. Hur mycket tjänade du på den roman som du skrev om Gustav III? 3.56-15 1 0

- b. ⁺Hur mycket betalade du för den roman som du brände upp om Gustav III? 3.38-6 10 0
- c. Det porträtt som han målade av drottningen ägs nu av svenska staten. 3.58-16 0 0
- d. ⁺Det porträtt som han kritiserade av drottningen ägs nu av svenska staten. 3.40-3 13 0
- (301) a. Romanen skrev jag om Gustav III men novellen om Karl XII. 3.59-15 1 0
- b. ⁺Romanen brände jag upp om Gustav III men novellen om Karl XII. 3.41-0 16 0
- c. Det ena porträttet målade han av drottningen, det andra av kungen. 3.67-15 1 0
- d. ⁺Det ena porträttet kritiserade han av drottningen, det andra av kungen. 3.10-0 16 0

Försöker man förklara dessa data med Platzacks hypotes måste man utgå ifrån att prepositionsfrasen i (298a) och (298c) går tillbaka på en ickekomplex NP men i (298b) och (298d) på en komplex sådan.

Det framgår av exemplen ovan att det finns ett samband mellan valet av predikats verbet och möjligheten att separera en PP från dess semantiska huvudord när detta är definit. I de fall där satsen innehåller ett existentiellt inkoativverb (jfr (298a) och (298c)) är separeringen möjlig, men annars är den utesluten i våra exempel (se (298b) och (298d)). I allmänhet påverkas den interna syntaktiska strukturen hos en NP inte av verbsubklassificeringen. Den som accepterar Platzacks hypotes är skyldig att motivera varför den gör det just i det föreliggande fallet.

Min förklaring går ut på att *om Gustav III* och *av drottningen* i (298b) resp. (298d) endast kan vara attribut, medan fraserma i fråga i (298a) och (298c) också kan vara prepositionsobjekt i en lämplig kontext, och att separeringen av en NP och en PP äger rum just i de fall där det föreligger ett prepositionsobjekt. Betrakta följande meningar:

- (302) a. Romanen om Gustav III har jag skrivit men den om Karl XII inte.
- b. ⁺Romanen om Gustav III har jag skrivit men om Karl XII inte. 3.54-1 15 0
- c. Det är romanen om Gustav III jag har skrivit, inte den om Karl XII.
- d. ⁺Det är romanen om Gustav III jag har skrivit, inte om Karl XII. 3.60-5 8 3

- e. Porträttet av drottningen målade han, det av kungen inte.
- f. ⁺Porträttet av drottningen målade han, av kungen inte. 3.42-2 13 1

Exemplen ger vid handen att om vi har en mening som består av två samordnade satser så kan en självständig prepositionsfras i den senare inte föregås av NP + prepositionsattribut i den föregående (jfr (302b), (302d) och (302f)). Detta betyder att *om Gustav III* (303a) och *av drottningen* (303b) måste vara prepositionsobjekt, ty den negerade satsen där innehåller just en självständig PP som inte föregås av *den* resp. *det* (se också ovan s. 252 ff.):

- (303) a. Jag har skrivit romanen om Gustav III, inte om Karl XII, sade författaren och såg förmärad ut. 3.61-12 4 0
- b. Han målade porträttet av drottningen, inte av kungen, påstod en av de tillfrågade.

I båda meningarna är fördelningen av fokus densamma som i (299a) resp. (299c). Eftersom det dessutom inte föreligger någon betydelseskilnad är det motiverat att anta att *om Gustav III* i (299a) och *av drottningen* i (299c) redan från början är prepositionsobjekt.

I nedanstående exempel har vi att göra med samma företeelse som i (302):

- (304) a. Romanen om Gustav III har jag inte skrivit och inte heller den om Karl XII.
- b. ⁺Romanen om Gustav III har jag inte skrivit och inte heller om Karl XII. 3.17-4 12 0
- c. Det är inte romanen om Gustav III jag har skrivit och inte heller den om Karl XII.
- d. ⁺Det är inte romanen om Gustav III jag har skrivit och inte heller om Karl XII. 3.21-5 10 1
- (305) a. Porträttet av drottningen målade han inte och inte heller det av kungen.
- b. ⁺Porträttet av drottningen målade han inte och inte heller av kungen. 3.57-6 10 0
- c. Det var inte porträttet av drottningen han målade och inte heller det av kungen.
- d. ⁺Det var inte porträttet av drottningen han målade och inte heller av kungen. 3.46-7 8 1

Detta betyder att *om-* och *av-*fraserna måste vara prepositionsobjekt i (306b) resp. (307b):

- (306) a. Jag har nu äntligen blivit färdig med en bok jag har arbetat på i snart tre år, men jag måste erkänna en sak som ur förlagets synpunkt är högst väsentlig:

- b. Jag har inte skrivit romanen om Gustav III och inte heller om Karl XII utan om Erik XIV.
- (307) a. Våren 1593 vistades konstnären vid franska hovet, och från den tiden härstammar ett porträtt som är mycket exceptionellt om man tänker på hans senare produktion.
- b. Han målade inte porträttet av drottningen och inte heller av kungen utan av yngsta prinsessan.

Satserna ovan uppvisar samma fördelning av fokus och är synonyma med (308a) resp. (308b). Vi har därför all anledning att antaga att man i dessa inte flyttat ett attribut utan ett prepositionsobjekt.

- (308) a. Det är inte om Gustav III och inte heller om Karl XII jag har skrivit romanen utan om Erik XIV. 3.47-15 1 0
- b. Det var inte av drottningen och inte heller av kungen han målade porträttet utan av yngsta prinsessan. 3.69-12 4 0

Lägg också märke till att (309b) och (309d) är ogrammatiska i motsats till (306b) och (307b):

- (309) a. Jag har inte bränt upp romanen om Gustav III och inte heller romanen om Karl XII utan den om Erik XIV.
- b. ⁺Jag har inte bränt upp romanen om Gustav III och inte heller om Karl XII utan om Erik XIV. 3.62-4 11 1
- c. Han kritiserade inte porträttet av drottningen och inte heller porträttet av kungen utan det av yngsta prinsessan.
- d. ⁺Han kritiserade inte porträttet av drottningen och inte heller av kungen utan av yngsta prinsessan. 3.65-5 10 1

Detta beror tydligen på att de kursiverade prepositionsfraserna i (309b) och (309d) inte kan vara prepositionsobjekt utan måste vara attribut. Ogrammatikaliteten av (310a) och (310b) kan således föras tillbaka på att man i dem har flyttat ut ett prepositionsattribut ur en NP, och de utgör därför brott mot CNPC.

- (310) a. ⁺Det är inte om Gustav III och inte heller om Karl XII jag har bränt upp romanen utan om Erik XIV. 3.66-1 14 1
- b. ⁺Det var inte av drottningen och inte heller av kungen han kritiserade porträttet utan av yngsta prinsessan. 3.70-2 14 0

Jämför ytterligare:

- (311) a. Varför tror du att han har skrivit just romanen om Gustav III? 3.73-16 0 0
- b. Varför tror du att han har skrivit romanen just om Gustav III? 3.71-15 0 1
- c. Är du säker på att han målade just porträttet av drottningen?

- d. Är du säker på att han målade porträttet just av drottningen?

Utgår vi ifrån att det är prepositionsfrasen som är fokuserad i alla de fyra fallen så måste den vara attribut i (311a) och (311c) men objekt i (311b) och (311d), jfr:

- (312) a. Varför tror du att han brände upp just romanen om Gustav III?
3.72-16 0 0
- b. ⁺Varför tror du att han brände upp romanen just om Gustav III?
3.52-7 8 1
- c. Är du säker på att han kritiserade just porträttet av drottningen?
3.64-16 0 0
- d. ⁺Är du säker på att han kritiserade porträttet just av drottningen?
3.63-7 9 0

Ogrammatikaliteten av (312b) och (312d) gentemot (311b) och (311d) visar att en prepositionsfras som semantiskt ansluter sig till ett innehållssubstantiv endast kan vara attribut vid verben *bränna upp* och *kritisera*.

Fall av nedanstående typ är också värda att noteras:

- (313) a. Han skrev sin sista roman om Gustav III.
b. Han målade sitt första porträtt av Ulrika Eleonora.

Sats (313a) betyder antingen (a) att den sista roman han överhuvudtaget skrev handlade om Gustav III, eller (b) att han skrev den sista av de romaner som alla handlade om Gustav III. Sats (313b) är dubbeltydig på samma sätt som (313a). Jämför dessa med (314a) och (314b):

- (314) a. Sin sista roman om Gustav III skrev han år 1925.
b. Sitt första porträtt av Ulrika Eleonora målade han på tre dagar.

Här kan ~~om-~~ och *av-*fraserna endast vara attribut, och bara tolkning (b) är möjlig. När (313a) och (313b) tolkas i enlighet med (a) måste prepositionsfraserna vara prepositionsobjekt, och det är just då ett innehållssubstantiv och en prepositionsfras kan separeras:

- (315) a. Det var om Gustav III han skrev sin sista roman.
b. Det var av Ulrika Eleonora han målade sitt första porträtt.

Satserna ovan utgör således inget undantag från CNPC. Betrakta också följande textbitar:

- (316) a. Författaren har igen kommit ut med en ny roman.
b. Han har skrivit den om Gustav III.

(317) a. Författaren brände upp en roman som han hade arbetat på i tre år.

b. Han brände upp den om Gustav III.

Det finns en prosodisk skillnad mellan (316b) och (317b). Den förra kan uttalas utan någon tydlig paus mellan *skrivit* och *den*, men för att (317b) skall kunna vara acceptabel efter (317a) måste det finnas en paus mellan *upp* och *den*. Också (316b) kan uttalas med den för attributet typiska betoningen, och prepositionsfrasen i den kan således vara både objekt och attribut, medan samma fras i (317b) endast kan ha den senare funktionen.

I ljuset av de data jag har presenterat ovan framstår det som ett faktum att man i satser som *Det är om Gustav III jag har skrivit romanen, inte om Karl XII...* (299a) inte har skiljt ett ursprungligt efterställt attribut från dess huvudord. Eftersom frasen *om Gustav III* bevisligen är prepositionsobjekt i *Jag har skrivit romanen om Gustav III, inte om Karl XII...* (303a) måste det vara så att det är just detta som har undergått utbrytning i (299a), ty en efterställd prepositionsfras som endast kan vara attribut till ett innehålls-substantiv kan inte separeras från detta: *Jag har bränt upp romanen om Gustav III* - [†]*Det är om Gustav III jag har bränt upp romanen*. Vi behöver således inte sätta upp två typer av prepositionsattribut, komplexa och ickekomplexa, som Platzack gör, utan grammatiken klarar sig med de traditionella kategorierna attribut och prepositionsobjekt.

SAMMANFATTNING

Den föreliggande studien består av två självständiga delar, av vilka den första handlar om svenskans existentiella inkoativsatser och den andra om svenskans rumsuttryck. De grundantaganden arbetet är baserat på har diskuterats i introduktionen och sammanfattats i avsnitt 2.5. Målsättningen för del I har presenterats i kapitel 1 (s. 71 f.), och den består i (a) att beskriva den underliggande semantiska strukturen för de omtalade satserna och (b) att förklara fördelningen av de syntaktiska funktionerna (subjekt, objekt, prepositionsfras) i dem. Beträffande syftet med del II se nedan s. 288.

Alla existentiella inkoativsatser (typen *skriva en bok, bygga ett hus av något, binda ihop något till ett knippe* osv.) uttrycker att det uppstår något som inte har existerat tidigare. I kapitel 2 analyserar jag existensbegreppet utifrån lingvistiska och logisk-filosofiska utgångspunkter och dryftar förhållandet mellan existens, extralingvistisk referens och textuell syftning. Jag visar i avsnitt 2.2 att de existentiella inkoativsatserna innehåller betydelsekomponenten EXIST(ERA) och att de implicerar existensen av ett (eller flera) objekt och presupponerar dess icke-existens.

Bl.a. McCawley (1968a) och Sampson (1975a, 1975b) har gjort gällande att det tillräckliga villkoret för lyckad referens är att talaren är övertygad om existensen av ett objekt, och att det är mindre viktigt om detta verkligen existerar eller inte. I avsnitt 2.3 presenterar jag ett par egna observationer som stöder denna uppfattning samt visar att verben uppför sig olika vad beträffar existentiella presuppositioner. Dessa är därför inte bara pragmatiska utan också semantiska.

I avsnitt 2.4 diskuterar jag möjliga världar, kritiserar det sätt på vilket de har använts att förklara förekomsten av provisoriska textreferenter och introducerar begreppet fiktiv värld. Några forskare (Lakoff 1972, Maas & Wunderlich 1974) förklarar skillnaden mellan satser som *Det är säkert att det finns kentaurer och det är möjligt att de lever i Brasilien* (37a) och *Det är möjligt att det finns kentaurer och det är säkert att de lever i Brasilien* (37b) så att (37a) är korrekt eftersom referenterna för *de* existerar i samma värld som referenterna för *kentaurer* och att (37b) är inkorrekt därför att referenterna för *de* två nominalfraserna hör hemma i olika möjliga

världar. Min ståndpunkt är den att språkbrukarna inte gör några antaganden om existensen av objekt i modallogiska världar och att förklaringen ovan därför endast kan accepteras som metafor. För naiva språkbrukare är romanens, filmens, drömmens, hallucinationens etc. världar (fiktiva världar) riktiga alternativ till den verkliga världen, och de kan vara övertygade om existensen av referenter i dem.

Enligt Searle (1974) är det ett nödvändigt villkor för definit referens att det existerar ett objekt som talaren refererar till (existensaxiomet). Jag visar i avsnitt 2.5 att detta inte stämmer. Sådana statiska existenssatser och existentiella inkoativsatser som uppvisar en definit nominalfras (*Forskarna har nu bevisat att den omdiskuterade symfonin inte existerar* (50b); *När tänker du skriva den bok du talade om i somras?* (45c)) är ett entydigt bevis på att man kan medvetet referera till något utan att vara övertygad om att det existerar i den fysiska verkligheten eller i en fiktiv värld. I sådana fall är det berättigat att tala om en mental individ, som endast kan existera i talarens tankar.

I avsnitt 2.6 lägger jag fram bevis för att existensen i lingvistisk semantik inte bör behandlas som kvantifikator, vilket sker i logiken, utan som predikat. Det tyngst vägande beviset utgörs av satser som *Forskarna har nu bevisat att den omdiskuterade symfonin inte existerar* (50b) och *När tänker du skriva den bok du talade om i somras?* (45c), där det alldeles tydligt är fråga om predicering. I samma avsnitt presenterar jag argument mot en lösning som går ut på att betydelskillnaden mellan specifika och ickespecifika nominalfraser kan föras tillbaka på existenskvantifikatorns räckvidd. Detta har föreslagits av Bach (1968) och Karttunen (1969, 1971). Försöket kan betecknas som misslyckat därför att man i en sådan analys inte kan hålla isär existentiell presupposition och existentiell assertion och att de logiska formerna inte är synonyma med de satser vars betydelse man försöker beskriva med dem.

I kapitel 3 är jag inne på vad jag kallar för klassificerande satser (*Den ivrige katoliken blev protestant* (85a); *Partisekreteraren valdes till riksdagsman* (85b)). Jag gör gällande att handlingen i dem i motsats till vad fallet är med existentiella inkoativsatser inte leder till uppkomsten av en ny referent utan resulterar i att en redan existerande referent får en ny egenskap. För detta antagande talar det faktum att när det handlar om ett

jakande påstående etablerar en indefinit resultatsfras alltid en textreferent i existentiella inkoativsatser men inte i klassificerande satser, och att frasen i fråga bara i de förstnämnda alltid kan innehålla ett deiktiskt element (*Kanonen göts om till kyrkklockan därborta* (94c) - ⁺*Lasse utnämndes till ministern därborta* (94d)) eller pronomenet *annan* (*Mannen förvandlades till en annan* (88a) - ⁺*Mannen valdes till en annan* (88b)). När den konstituent som uttrycker det ursprungliga tillståndet (ursprungsfrasen) saknas, kan resultatsfrasen (subjektet, objektet) också i klassificerande satser introducera en textreferent och uppvisa ett deiktiskt element, **men sådana** satser uttrycker inte heller att det uppstår en referent som **inte har existerat** tidigare. Detta framgår bl.a. av att *Presidenten utnämnde en ny justitieminister i går* (104a) kan följas av *Denne är fyrtio år gammal* (104b), medan satserna *Lasse byggde sig en villa i somras* (105a) och *Den är fyrtio år gammal* (105b) inte kan bilda en acceptabel text.

I kapitel 4 behandlar jag satser som innehåller både resultatsfras och ursprungsfras. Med den förstnämnda förstår jag det språkliga uttrycket för den nya referent som handlingen resulterar i (resultatet), och med den senare ytstrukturmanifestationen av den referent som resultatet uppstår ur (ursprunget). I avsnitt 4.1 analyserar jag sådana fall där ursprunget och resultatet står i en identitetsrelation till varandra. Jag skiljer i 4.1.1 mellan synkron och diakron identitet, visar att det i de existentiella inkoativsatserna är fråga om den senare, sätter upp predikatet UPPSTÅ, som tar resultatet (y) som första och ursprunget (x) som andra argument, samt definierar sanningsvillkoren för UPPSTÅ(y, x) 'y uppstår ur x' med hjälp av existens, tid och identitet. Propositionen i fråga är sann om och endast om y existerar vid en tidpunkt t men inte före den, och om x existerar före t och om x och y är identiska.

I avsnitt 4.1.2 gör jag en skillnad mellan hopfogningssatser och uppdelningssatser. För de förstnämnda (*Flickan band ihop en bukett av rosorna* (110a); *Flickan fogade ihop fyra trianglar till två kvadrater* (147b)) är det typiskt att andra argumentet till UPPSTÅ (ursprunget) är en mängd som består av flera element än första argumentet (resultatet). I de sistnämnda utgörs resultatet av flera element än ursprunget (*Flickan delade upp två kvadrater i fyra trianglar* (147a)). Många uppdelningssatser och hopfogningssatser är potentiellt dubbeltydiga. Sats (147a) kan antingen betyda att det blev sammanlagt fyra trianglar av kvadraterna (kollektiv betydelse) eller att handlingen re-

sulterade i åtta trianglar (distributiv betydelse). När satsen har kollektiv betydelse är det fråga om en motsvarighetsrelation mellan två mängder. När det handlar om distributiv betydelse tillordnas varje element i ursprunget en mängd. Den semantiska representationen för sådana satser innehåller komponenten *Varje*.

I avsnitt 4.1.3 diskuterar jag förvandlingssatser och omformningssatser. Det är karaktäristiskt för de förstnämnda att ursprunget (x) och resultatet (y) i dem har tillordnats inkompatibla predikat (*Häxan förvandlade kvinnorna till åsnor* (157a)). Vid första anblicken ser det ut som om de dessutom kännetecknades av att varje element i x motsvaras av ett element i y , men vid närmare betraktelse visar det sig att det i förvandlingssatser inte är fråga om en diakron identitetsrelation mellan två individer på det logisk-semantiska planet. Fastän den normala tolkningen hos (157a) är att det blev en åsna av varje kvinna, så kan man med denna sats också beskriva en situation där det av fem kvinnor blev sammanlagt tre resp. åtta åsnor utan att den måste betecknas som dubbeltydig. Förvandlingssatserna är i princip vaga vad beträffar antalet element i x och y (jfr också *Man göt om kanonerna till kyrkklockor* (157b)). Samma gäller också för omformningssatserna. I dessa utesluter ursprungsfrasen och resultatsfrasen inte varandra semantiskt (*I solskenet smälte ämnet till en gulaktig vätska* (166b)).

I avsnitt 4.1.4 visar jag att ursprungsfrasen och resultatsfrasen i förvandlingssatser representerar olika (avsedda) världsreferenter. Det säkraste beviset för detta är att man kan syfta på nominalfraserna i dessa satser med en kvantifierad nominalfras. En sådan syftning är inte möjlig i klassificerande satser: *Katten förvandlades först till en hund och sedan till en häst* (181a). *Den sistnämnda var klokast av dessa tre* (181b) - *Kaptenen befordrades först till major och sedan till överstelöjtnant* (182a). ⁺*Den sistnämnda tjänade bäst av dessa tre* (182b). Jag gör också gällande att identiteten i de naturliga språken är en semantisk primitiv som exempelvis inte kan föras tillbaka på Lewis' (1968) *counterpart*-relation.

I avsnitt 4.1.5 är jag inne på distinktionen total vs. partiell identitet. Utgående från satser som *Flickan band ihop två buketter av rosorna* (199a) sätter jag upp predikatet INGA. Denna relation råder mellan ursprunget (x ; de rosor buketten bestod av) och en annan mängd (u ; alla de rosor som flickan hade till sitt förfogande) om x är en delmängd av u ($x \subseteq u$). Detta är fal-

let om man vet att alla element i x är element i u men inte vet om det finns något element i u som inte är element i x . Sats (199a) kan nämligen användas i en situation där det blev några rosor över, men också i en sådan där alla gick åt. Jag visar ytterligare att man med samma predikat också kan beskriva satser där det alldeles tydligt är fråga om inklusion av x i u (*Hon skar ut fem smala remsor ur läderbiten* (195c); *Från flocken skilde sig två plogliknande formationer* (197a)). I sådana fall är inklusionen summan av INGA plus vissa andra semantiska faktorer.

I 4.2 analyserar jag satser där ursprunget och resultatet inte är identiska (*Pojken ritade en bild av katten* (201b)). Den semantiska representationen för dem innehåller inte predikatet UPPSTÅ utan uppvisar i stället propositionen $\text{BLI}[\text{EXIST}(y)]$ och $\text{FÖRESTÄLLA}(y, x)$, där x står för ursprunget (katten) och y för resultatet (bilden). I sådana satser hör resultatet hemma i vad man kan kalla symbolvärlden och ursprunget i den symboliserade världen. Med hjälp av predikatet FÖRESTÄLLA kan man bygga in Lewis' (1968) *counterpart*-relation i lingvistisk semantik. Syntaktiskt kännetecknas satser som (201b) av att resultatsfrasen inte kan uppvisa prepositionen *till*.

I kapitel 5 diskuterar jag satser som saknar ursprungsfras. I en del fall är en sådan potentiellt möjlig, i några andra fall kan satsen inte uppvisa denna konstituent. I avsnitt 5.1 försöker jag utreda när den semantiska representationen innehåller ett ursprung (andra argumentet till UPPSTÅ) om den syntaktiska strukturen inte innehåller någon ursprungsfras. Jag kommer fram till att omöjligheten av att tillägga en ursprungsfras i satsen är ett säkert bevis på att ursprunget saknas på det semantiska planet (⁺*Man beslutade att anlägga fabriken av tegel* (223a)). Verb som förekommer i satser utan ursprung är bl.a. *anlägga*, *avfatta*, *grunda*, *inrätta*, *(in)stifta*, *skriva*, *ta fram*, *uppfinna* och *upprätta*. Möjligheten att tillägga en konstituent bevisar däremot inte att den ursprungliga satsen uppvisar motsvarande argument i sin semantiska representation. Om predikatsverbet utgörs av verb av typen *fläta*, *mura*, *sy*, *väva* osv., som förutsätter att det finns något (en patient) som är föremål för handlingen, innehåller satsen ett ursprung också när ursprungsfrasen saknas. I sådana fall som *Lisa vävde i förra veckan en vacker matta av plaströmsor* (221a) är plaströmsorna ursprung men också patient, för det är just dessa som man genom vävandet fäste vid varandra. Även i *Lisa vävde en vacker matta i förra veckan* (220a) är patienten och ursprunget samma mängd, och ursprunget måste därför vara med i satsens semantiska representation. I

avsnitt 5.2 visar jag att resultatet i satser som *Det blev en spricka i koppen* (236a) står i en del av -relation till adverbialets referent.

Kapitel 6 är ägnat åt studiet av fördelningen av de syntaktiska funktionerna i existentiella inkoativsatser. I avsnitt 6.1 diskuterar jag begreppet tema sådant det förekommer hos Gruber (1970) och Jackendoff (1972, 1976) och kommer fram till den slutsatsen att det inte har något existensberättigande i semantiken. Det tyngst vägande argumentet här är att det inte finns något intersubjektivt tillfredsställande definitions-kriterium. De två forskarna är inte i stånd att bestämma temat utan att jämföra satsen med en sådan som innehåller ett rumsadverbial. Bara i dessa kan temat ges en tillfredsställande semantisk karaktärisering. Denna analogimetod slår slint bl.a. i existentiella inkoativsatser, i vilka ursprunget och resultatet i många fall kan manifesteras både som subjekt resp. objekt eller som prepositionsfras.

I avsnitt 6.2 visar jag att djupkasusrollen faktitiv (jfr Fillmore 1968) är onödig vid beskrivningen av existentiella inkoativsatser. I en rent kasusgrammatisk beskrivning kan man inte förklara sambandet mellan existentiella inkoativsatser (*Gropen har grävts nu* (279a)) och statiska existenssatser (*Gropen existerar* (279b)), för i (279a) är *gropen* faktitiv men i (279b) objektiv. I en modell som bygger på komponentanalysen kan implikationen förklaras så att den semantiska representationen för den statiska satsen är en del av den semantiska representationen för den dynamiska. Jag diskuterar också konsekvenserna av en sammanslagning av komponentanalysen och kasusgrammatiken. Den har bl.a. till följd att subjekt nominalfraserna i satserna *Lasse hade en ny boll* (281a), *Lasse fick en ny boll* (281b) och *Lasse tappade sin nya boll* (281c) representerar samma djupkasus, och att objekten i dem också går tillbaka på en gemensam kasusroll.

I avsnitt 6.3 behandlar jag framför allt lexikalt betingad subjektivering och objektivering. Vid s.k. existentiella kausativer representerar objektet alltid resultatet. Till denna grupp hör bl.a. följande verb: *alstra, anlägga, avfatta, brygga, bygga, framställa, författa, förfärdiga, grunda, inrätta, instifta, komponera, konstruera, procudera, tillreda, tillverka, skapa, uppfinna, upprätta, utarbeta* och *åstadkomma*. Vid följande verb som inte tillhör denna klass kan resultatet vara inkorporerat i verbet: *bunta ihop, flockas, gruppera, klunga ihop sig, rada upp, stapla, trava upp; filäa, flisa (sig), klyfta, skiva, smula, stycka, tärna; buckla (sig), dika, fåra(s), rispa (sig),*

rynka(s), *räffla*, *skrynkla (sig)*, *skräma*, *skära*, *sponta*, *vecka (sig)*. Jag sätter också upp två semantisk-syntaktiska korrespondensregler. Den ena av dem går ut på att om resultatet manifesteras som objekt representeras ursprunget av en prepositionsfras, och den andra säger att om ursprunget manifesteras som objekt representeras resultatet av en prepositionsfras.

I avsnitt 6.4 visar jag att satser med objektiverat resultat inte är synonyma med sådana där objektet representerar ursprunget. Detta framgår tydligt av att den senare satsen i *I en skogsglänta mitt på ön låg tusentals stockar uppstaplade*. Av dem *fogade pojkarna ihop en flotte som bestod av fem stockar* (304) inte kan ersättas med *Pojkarna fogade ihop dem till en flotte som bestod av fem stockar* (304b). När ursprunget har objektiverats (jfr (304b)) är det berättigat att tala om totalitetsbetydelse, men när det representeras av en *av*-fras är det inte alltid fråga om partiell identitet, för med satsen *Pojkarna fogade ihop en flotte av stockarna* (302a) kan man också beskriva en situation i vilken alla stockarna gick åt när flotten byggdes. Satser av detta slag är vaga, inte dubbeltydiga, och de kan därför beskrivas med predikatet *INGÅ*, som symboliserar delmängdsrelationen. I fall som *Lisa klippte ut fem smala remsor ur tyget* (315) handlar det däremot om partitiv betydelse. Till slut sätter jag upp en allmän totalitetsprincip som lyder: Om ett argument i satsens semantiska representation är försett med totalitetsbetydelse motsvaras det av subjekt resp. direkt objekt i den syntaktiska strukturen (jfr *Det växte en björk på kullen* (319a) - ⁺*Kullen var bevuxen med en björk* (319b); *Chauffören fyllde bensin i tanken* (318e) - *Chauffören fyllde tanken med bensin* (318f)). För engelskans och tyskans del har existensen av denna princip påvisats bl.a. av Fillmore (1968), S. Anderson (1971) och Pusch (1972).

I avsnitt 6.5 studerar jag vilken roll kontextuella och situationella faktorer spelar vid subjektivering och objektivering. Jag konstaterar ogrammatikaliteten hos satser som ⁺*En grön larv hade utvecklats till fjärilen* (324e), ⁺*Vispgräddan hade kärnats till smöret* (326e) och ⁺*Hon hade kärnat vispgräddan till smöret* (327d), och gör gällande att det i sista hand inte är distinktionen *topik-kommentar* som spelar in här utan distinktionen *given - ny nominalfras*. I (327d) och i *Hon hade kärnat vispgrädden till smör* (327c) är *hon* *topik*, men i motsats till den förra är den senare *grammatisk*. Satser som (324e), (326e) och (327d) utsluts av den begränsning på de semantisk-syntaktiska korrespondensreglerna jag sätter upp: Ursprunget kan inte manifesteras

som subjekt eller objekt om resultatet är givet och ursprunget nytt. Begränsningen drabbar inte sådana korrekta satser som *En grön larv har utvecklats till den här fjärilen* (334), för i dem är ursprunget inte nytt för talaren.

Andra delen av den föreliggande undersökningen handlar om svenskans rumsuttryck. Målsättningen för del II (se kapitel 1, s. 184 ff.) består i (a) att beskriva tidssyftningen hos olika slag av rumsuttryck (befintlighetsadverbial, riktningsadverbial och lokala attribut) och (b) att utreda när en konstruktion med lokalt attribut kan motsvaras av en adverbial konstruktion med samma kognitiva betydelse. Jag konstaterar i kapitel 1 att satserna med befintlighetsadverbial kan föras tillbaka på två olika semantiska strukturer. I satsen *Lisa kokade äggen i den här kastrullen* (11b) finns det en semantisk koppling mellan adverbialet och objektet, men i fallet *I England har en man sovit tre veckor* (16) modifierar adverbialet hela den övriga satsen. I denna undersökning behandlas inte satser av det senare slaget utan bara sådana där rumsuttrycket entydigt ansluter sig antingen till subjektet eller objektet.

I avsnitt 2.1 ger jag en översikt över förhållandet mellan tid och tempus. I avsnitt 2.2 delar jag upp rumsadverbialen (dvs. befintlighets- och riktningsadverbialen) på basen av deras tidssyftning i *händelse(tids)adverbial* och *resultatadverbial* samt lägger fram bevis för existensen av dessa kategorier. De förstnämnda kännetecknas av att lokalpropositionen, dvs. den proposition som representeras av rumsadverbialen, ansluter sig till händelsetiden; satsen *Lasse putsade sina skor på diskbänken* (29g) anger att skorna var på diskbänken när de putsades. Resultatadverbialen däremot uttrycker var något finns efter avslutad handling. Satsen *Lasse glömde sina skor på diskbänken* (29h) betyder att skorna var på diskbänken från och med den tidpunkt de glömdes där.

Skillnaden mellan de två adverbialkategorierna framträder tydligt i sådana satser där händelsetiden föregår relevanstiden. I *Mamma, Lasse har putsat sina skor på köksbordet* (32a) ansluter sig *på köksbordet* semantiskt till händelsetiden (tiden för putsandet), och satsen kan följas av *De sticker fram där under soffan* (32e), vars händelsetid sammanfaller med talpunkten. I satsen *Mamma, Lasse har glömt sina skor på köksbordet* (32b) ansluter sig adverbialen till relevanstiden, och eftersom denna vid perfekt sammanfaller med talögonblicket betyder satsen att skorna finns på den av adverbialen ut-

tryckta platsen vid den sistnämnda tidpunkten. Detta bekräftas av att (32e) inte är acceptabel efter (32b) (se avsnitt 2.2).

Det är typiskt för resultatadverbialen att de kan syfta på relevanspunkten när denna ligger efter händelsetiden, medan ett händelseadverbial alltid ansluter sig till den sistnämnda tidpunkten. Syftningen på relevanstiden är dock inte obligatorisk. En sats som *Tjuven har glömt statyetten på nattduksbordet* (48b) är potentiellt vag, för adverbialet i den refererar antingen till relevansögonblicket (som vid perfekt sammanfaller med talögonblicket) eller till den tidsrymd som följer omedelbart på händelsetiden men inte sträcker sig ända fram till relevanspunkten. Om (48b) följs av *satsen men har sedan lyft upp den på hyllan* (48d) kan bara den senare tolkningen aktualiseras. Vid sidan av kontexten är själva talsituationen en disambiguerande faktor (se avsnitt 2.2).

Den grundläggande semantiska skillnaden mellan de två adverbialkategorierna tar sig också uttryck i att sådana tidsadverbial som svarar på frågan *Hur länge?* har en annan räckvidd i satser med händelseadverbial (50a) än i dem med resultatadverbial (50b). I *Han lagade bilen under en gatlykta i fem minuter* (50a) anger *i fem minuter* hur länge lagandet pågick, och tidsuttrycket ansluter sig i likhet med rumsadverbialet till satsens händelsetid. I fallet *Han parkerade bilen under en gatlykta i fem minuter* (50b) anger tidsadverbialet inte hur länge själva handlingen pågick utan hur länge den ifrågasvarande referenten var på den av adverbialet utpekade platsen efter avslutad handling. Både rumsadverbialet och tidsadverbialet refererar således i (50b) till tiden efter händelsetiden. Denna företeelse är inte begränsad till några enstaka fall utan gäller generellt i svenskan (se avsnitt 2.2).

En ytterligare skillnad mellan händelseadverbialen och resultatadverbialen är att de förra syftar på ett tidsavsnitt som är klart avgränsat i båda ändarna, medan det inte finns någon slutpunkt för den tidsrymd som ett resultatadverbial refererar till, förutsatt att man inte med hjälp av ett tidsadverbial uttrycker dess längd. Satsen *Han stekte laxen i ugnen* (55a) betyder att laxen var i ugnen så länge stekandet pågick. I fallet *Han lade laxen i ugnen* (55b), där *i ugnen* i motsats till (55a) är resultatadverbial, kan vi däremot inte exakt veta hur länge laxen var i ugnen. Det är därför berättigt att säga att resultatadverbialen har en öppen och händelseadverbialen en sluten tidssyftning (se avsnitt 2.2).

I avsnitt 2.3 analyserar jag den underliggande tidsstrukturen hos inkoativa påståendesatser. I dem handlar det alltid om två tillstånd, av vilka det som råder före övergången är presupponerat och det som råder därefter är implicerat. Det initiala och det terminala tillståndet står i ett negationsförhållande till varandra, och det förstnämnda föregår omedelbart det sistnämnda på tidsaxeln. T.ex. i fallet *Han skrynklade papperet* (57c) var papperet först slätt och omedelbart därefter skrynkligt. Den tidsrymd då den presupponerade propositionen gäller kallar jag för presuppositionstid, och den tidsperiod då implikationen gäller heter implikationstiden. Den första av de tidpunkter som ingår i implikationstiden heter implikationspunkten. I satsen *Patienten dog klockan 15.00* (68a) representeras implikationspunkten av tidsadverbialet. Givón (1973) har hävdats att presuppositionen i dylika fall gäller omedelbart före och implikationen omedelbart efter implikationspunkten. Jag presenterar evidens för att implikationen gäller från och med denna tidpunkt, samt visar att händelsetiden för en kausativ inkoativsats (t.ex. *Man- nen slog ihjäl katten* (72)) utgörs av handlingstiden (den tid då katten var utsatt för slåendet), presuppositionstiden (den tidsrymd då katten levde) och implikationspunkten (den första av de tidpunkter då katten var död).

I kapitel 3 delar jag upp resultatadverbialen i inkoativa, neutrala och kontinuativa adverbial och beskriver den semantiska strukturen hos satser som uppvisar ett sådant rumsuttryck. I avsnitt 3.1 är jag inne på de inkoativa adverbialen. Dessa består av riktningsuttryck som anger rörelsens mål (allativa riktningsadverbial: *Han ställde kopparna i diskhon* (81a)) eller utgångspunkt (ablativa riktningsadverbial: *Han plockade bort kopparna ur diskhon* (97)) och av vissa befintlighetsadverbial i existentiella inkoativsätser (*Han byggde ett båtskjul till höger om kajen* (96a)). Det är helt naturligt att lokalpropositionen i fall som (81a), (96a) och (97) har den tidssyftning som är kännetecknande för resultatadverbialen, ty satserna i fråga är typiska inkoativsätser, och i dessa ansluter sig den implicerade propositionen (resultatspropositionen) alltid till tiden efter avslutad handling, och gärna till relevanspunkten om den föregås av händelsetiden (jfr *Officeren såg att vakten hade somnat* (86a) - *Officeren såg att vakten hade sovit* (86b)). De inkoativa resultatadverbialens tidssyftning är således en yttring av en generell företeelse. För att kunna beskriva den öppna tidssyftningen hos inkoativsätser definierar jag predikatet BLI med hjälp av implikationstiden, vars initiala punkt (implikationspunkten) är händelsetidens slutpunkt; förutom implikationspunkten innehåller implikationstiden åtminstone en tidpunkt

som följer på den. I satser med inkoativt resultatadverbial är lokalpropositionen argument till BLI.

I avsnitt 3.2 diskuterar jag neutrala resultatadverbial. En sats som uppvisar ett dylikt rumsuttryck (t.ex. *Lisa fäste bilden mitt på arket* (103)) implicerar att subjektets resp. objektets referent är på den av adverbialet utpekade platsen från och med händelsetidens slutpunkt, men i motsats till vad fallet är med satser som innehåller ett inkoativt resultatadverbial utsäger den ingenting om var den fanns tidigare. Sats (103) är en typisk inkoativsats i det avseendet att den implicerar P ('bilden sitter fast vid arket') och presupponerar $\sim P$ ('bilden sitter inte fast vid arket'), men det är beaktansvärt att den lokala implikationen ('bilden ligger mitt på arket') inte motsvaras av en lokal presupposition. I fall som (103) är lokalpropositionen inte argument till BLI utan till predikatet EFTERR, som i ytstrukturen motsvaras av prepositionen *från och med*. Det är framför allt satser med betydelsekomponenten FAST som tar neutrala resultatadverbial, men dessa är möjliga också i rörelsesatser. I *Gästen hängde upp sina kläder i tamburen* (108b) rör det sig just om ett sådant, men i *Gästen hängde upp sina kläder på en spik i väggen* (108a) är prepositionsfrasen ett inkoativt resultatadverbial.

I avsnitt 3.3 är jag inne på kontinuativa resultatadverbial. På samma sätt som i inkoativa satser är det i de kontinuativa fråga om två tillstånd, men dessa är inte inkompatibla. Det är framför allt verbet *lämna* som kan ta ett kontinuativt resultatadverbial (*Servitrisen plockade bort tallrikarna men lämnade notan på bordet* (120a)). Andra typiska kontinuativa verb är *glömma*, *bli kvar* och *stanna kvar*. I den semantiska representationen för satser av typen (120a) ingår lokalpropositionen i strukturen $\sim[\text{BLI}[\sim(P)]]$.

I kapitel 4 diskuterar jag rumsadverbialets temporal tolkning i existentiella inkoativsats. I avsnitt 4.1 delar jag upp substantiven i två grupper, stationära och ickestationära. Till den förstnämnda klassen hör ord vars referenter har en viss given plats (*berg, dal, park, tomt, bro, källare, hus, sommarstuga, hål, spricka* osv.) och till den senare sådana vars referenter inte är bundna vid en och samma plats (*bil, flygplan, människa, penna, segelbåt* etc.). När subjektet resp. objektet i en existentiell inkoativsats utgörs av ett dylikt stationärt substantiv är rumsuttrycket normalt resultatadverbial (*Kalle har byggt sig en sommarstuga nära Vasa* (131a)), men om satsen uppvisar ett ickestationärt subjekt eller objekt tolkas det

som händelseadverbial (*Kalle har byggt sig en segelbåt nära Vasa* (131b)). Att så är fallet framgår bl.a. av att *Var?* i *Kalle har byggt sig en sommarstuga. - Var?* (135) utan betydelseförändring kan bytas ut mot *Var ligger den?* (137), men inte i *Kalle har byggt sig en segelbåt. - Var?* (136). Dikotomin stationära vs. ickestationära substantiv är inte semantisk utan pragmatisk, och valet av de två betydelserna (jfr (135) och (136)) kan förklaras under hänvisning till Grice's samarbetsprincip. Ett händelseadverbial kan förekomma vid stationära substantiv om det inte finns risk för sammanblandning av de två betydelserna (*Om du vill se den lyxigaste sommarstuga som har byggts i Lappland skall du åka till Gotland* (139a)).

I avsnitt 4.2 refererar jag resultaten av det omfattande acceptabilitetstest med vars hjälp jag försökte utreda om ett resultatadverbial överhuvudtaget kan uppträda i satser med ickestationära substantiv (*Lisa rev papperet i små bitar i papperskorgen* (153)). Detta är möjligt ytterst sällan, och språkbrukarnas kännedom om hur en handling brukar utföras är då i allmänhet med i bilden. Detta är dock inget tillräckligt villkor för förekomsten av ett resultatadverbial, ty informanterna accepterar i allmänhet inte den resultativa betydelsen ens när denna pragmatiska faktor är närvarande. Kontextuell disambiguering räcker inte heller till att utlösa den ifrågavarande betydelsen.

I kapitel 5 behandlar jag lokala attribut, och i avsnitt 5.1 deras tidssyftning. De skiljer sig från händelseadverbialen i det avseendet att de kan syfta på många andra tidpunkter men inte på händelsetiden (jfr (172), s. 241). T.ex. i satsen *Mamma hade då redan stekt laxen i kylan* (164a) kan attributet referera till tiden före händelseögonblicket, till relevansögonblicket eller till talögonblicket. I fall som *Mannen på bänken sov* (176) syftar attributet på relevanstiden, men eftersom den vid preteritum sammanfaller med händelsetiden, ansluter det sig sekundärt också till denna. En annan viktig skillnad är att lokalattributets tidssyftning är pragmatiskt betingad, medan händelseadverbialets tidssyftning är logisk-semantisk till sin karaktär. Huruvida *i kylan* i (164a) refererar till tiden före händelseögonblicket, till relevanspunkten eller till talögonblicket bestäms helt av tal-situationen. Så är inte fallet med adverbialet *i ugnen* i *Mamma hade då redan stekt laxen i ugnen* (163a).

I avsnitt 5.2 visar jag att rumsuttrycket i satser av typen *Man stryker subjektet i bisatsen om villkoret är uppfyllt* (205c) och *De täppte till de värsta hålen i väggarna* (205d) inte bara är attribut utan också kan vara adverbial i en lämplig kontext. Ogrammatikaliteten av meningarna ⁺*Mötet på fredag måste inställas och också på lördag* (231d) och ⁺*Hålen i väggen hade han täppt till och också i taket* (232b) visar att en nominalfras med efterställt attribut (*mötet på fredag, hålen i väggen*) i sådana här samordnade strukturer inte tål ett adverbial (*på lördag, i taket*) i den efterföljande satsen. Eftersom satsen *Han hade täppt till hålen i väggen och också i taket* (233b) är grammatisk, kan *i väggen* inte vara attribut i (233b) utan det måste vara adverbial. När sekvensen NP PP föregås av ordet *bara* kan prepositionsfrasen utgöra ett efterställt attribut till nominalfrasen (*Hon värmdes upp bara fisken i ugnen* (238a)), men om *bara* placeras mellan NP och PP är den senare adverbial (*Hon värmdes upp fisken bara i ugnen* (238b)). I *Man strök bara subjektet i bisatsen* (238e) kan *i bisatsen* därför vara attribut till objektet, men i *Man strök subjektet bara i bisatsen* (238f) måste det vara adverbial. För detta talar också betoningen samt det faktum att *Bara subjektet i bisatsen ströks* (239b) är grammatisk men ⁺*Subjektet bara i bisatsen ströks* (239d) inte. Beträffande ytterligare bevis se avsnitt 5.2.

I kapitel 6 behandlar jag attributiva adverbial. Dessa kännetecknas av att de mycket ofta kan ersättas med en rent attributiv konstruktion utan att den kognitiva betydelsen påverkas (*En viktig bro har bombats sönder mellan de två öarna* (248a) – *En viktig bro mellan de två öarna har bombats sönder* (248b)), och att de har i stort samma tidssyftning som lokala attribut (se avsnitt 6.1). I avsnitt 6.2 visar jag att ett attributivt adverbial är möjligt i svenskan när satsens semantiska representation uppvisar del av -relationen, eller när subjektet resp. objektet utgörs av ett stationärt substantiv. I båda fallen är adverbialets temporal tolkning i sista hand betingad av språkbrukarnas kunskap om världen och deras samspel i talsituationen.

När det är fråga om habituell vistelse kan ett attributivt adverbial förekomma också vid ickestationära substantiv (se avsnitt 6.3). Satsen *I vårt hus har en gammal man dött* (266a) kan följas av *Han skadades svårt i en trafikolycka och dog på lasarettet* (266c), men *På vår trappa har en gammal man dött* (268b) kan inte bilda en acceptabel text med (266c). Föreligger det en rent lokal relation mellan en ickestationär entitet och rumsadverbialets referent, kan adverbialet ha attributiv funktion om subjektet resp. objektet

eller rumsuttrycket uppbär fokus. Satsen *På köksbordet stod en korg där det fanns ett tiotal kaffekoppar* (277a) kan följas av *I korgen var fem av kopparna diskade* (277c), och *På köksbordet stod en röd korg och en plastho och det fanns en kaffekopp i båda* (278a) kan bilda en acceptabel text med *I korgen var koppen diskad, i hon däremot inte* (278c), medan satsen *På köksbordet stod en korg där det fanns en kaffekopp* (279a) inte kan följas av *I korgen var koppen diskad* (279c). Vid rent lokala förbindelser står ett attributivt adverbial helst före verbet (*Då kom jag att tänka på vårt eget kylskåp där gästerna hade ätit upp varenda brödsmula* (270)), medan ett rumsuttryck som står i satsslutet gärna tolkas som händelseadverbial (*Då kom jag att tänka på den tårta som gästerna hade ätit upp i vårt kylskåp* (271)). Vid del av -relationen och vid stationära substantiv kan också ett slutplacerat adverbial tolkas attributivt. Samma gäller vid rent lokala förbindelser när rumsuttrycket inte kan tolkas som händelseadverbial (jfr *Lisa, mjölken är slut i kannan* (275a) - *Lisa, mjölken har kokats upp i kannan* (276a)).

I kapitel 7 diskuterar jag Ross' (1968) begränsning på komplexa nominalfraser (CNPC). Platzack (1974) gör gällande att t.ex. satsen *Det var på kyrkan han fotograferade taket* (291b) inte utgör ett undantag från CNPC, eftersom attributet *på kyrkan* i *Han fotograferade taket på kyrkan* (291a) inte går tillbaka på en attributiv sats och *taket på kyrkan* således inte är en komplex nominalfras. I *Han fotograferade fågeln på kyrkan* (291c) är objektsnominalfrasen enligt Platzack en komplex NP, och detta förklarar varför ⁺*Det var på kyrkan han fotograferade fågeln* (291d) är ogrammatisk i den attributiva betydelsen. Platzack sätter alltså upp två slags efterställda attribut. Jag hävdar att han inte är i stånd att ge oberoende evidens för existensen av två separata kategorier, och visar med hjälp av ett omfattande exempelmaterial att man i fall som (291b) flyttar fram ett ursprungligt adverbial resp. prepositionsobjekt, inte ett attribut.

LITTERATUR

Excerperad litteratur

FE = *Femina*, 10/1978, 15/1978, 17/1978, 37/1978, 47/1978.

FG = Sariola, M. 1972. *Fallgropen*. Från finska Översatt av Tor Bränn. Helsingfors: Söderström & C:o.

HBL = *Hufvudstadsbladet*, 9.9.1975.

MB = Lang, M. 1975. *Mördarens bok*. Falun: P.A. Norstedt & Söner.

MFM = Falk, M. 1973. *Mat för män*. Falun: Wahlströms Bokförlag.

MM = Lundberg, M. *Matglädje med Milda*. Receptbok utan förläggare, tryckningsår och -ort.

MM II = Lundberg, M. *Matglädje med Milda II*. Receptbok utan förläggare, tryckningsår och -ort.

RF = Waltari, M. 1965. *Rikets fiender*. Från finska Översatt av Th. Warburton. Helsingfors: Holger Schildts Förlag.

SA = *Saxons*, 10/1976, 24/1976, 10/1978, 18/1978, 19/1978, 20/1978, 25/1978, 26/1978, 27/1978, 30/1978, 32/1978, 35/1978, 37/1978, 25/1979.

SHOB = Johannisson, T. & Ljunggren, K.G. red. 1970. *Svensk handordbok*. Stockholm: Läromedelsförlagen.

Annan litteratur

Abraham, W. & Binnick, R. utg. 1972. *Generative Semantik*. Frankfurt am Main: Athenäum Verlag.

Allan, K. 1971. A note on the source of *there* in existential sentences. *Foundations of language* 7, 1-18.

Allwood, J. 1975/1976. Några oväntade satsflätor. *Nysvenska studier* 55/56, 177-199.

Allwood, J. et al. 1972. *Logik för lingvister*. Lund: Studentlitteratur.

Allwood, J. et al. 1977. *Logic in linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Anderson, J.M. 1976. *The grammar of case*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Anderson, S.R. 1971. On the role of deep structure in semantic interpretation. *Foundations of language* 7, 387-396.
- Andersson, E. 1977. *Verbfrasens struktur i svenskan*. Meddelanden från Stiftelsens för Åbo Akademi forskningsinstitut 18.
- Austin, J.L. 1973 [¹1962]. *How to do things with words*. New York: Oxford University Press.
- van der Auwera, J. 1979. Pragmatic presupposition: shared beliefs in a theory of irrefutable meaning. I Oh & Dinneen 1979, 249-264.
- Bach, E. 1968. Nouns and noun phrases. I Bach & Harms 1968, 91-122.
- Bach, E. & Harms, R.T. utg. 1968. *Universals in linguistic theory*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Ballmer, T.T. 1972. Einführung und Kontrolle von Diskurswelten. I Wunderlich 1972, 183-206.
- Bartsch, R. 1972. *Adverbialsemantik*. Frankfurt am Main: Athenäum Verlag.
- Beckman, N. 1968 [1916]. *Svensk språklära för den högre elementarundervisningen*. Stockholm: Bonniers.
- Bellert, I. 1972. *On the logico-semantic structure of utterances*. Polska akademia nauk, komitet językoznawstwa, prace językoznawcze 66. Wrocław.
- Bellert, I. 1973. Sets of implications as the interpretative component of a grammar. I Kiefer & Ruwet 1973, 48-68.
- Bendix, E.H. 1971. The data of semantic description. I Steinberg & Jakobovits 1971, 393-409.
- Bierwisch, M. 1965. Eine Hierarchie syntaktisch-semantischer Merkmale. *Studia Grammatica* 5, 29-86.
- Bierwisch, M. 1971a. Semantics. I Lyons 1971, 166-184.
- Bierwisch, M. 1971b. On classifying semantic features. I Steinberg & Jakobovits 1971, 410-435.
- Bierwisch, M. & Heidolph, K.E. utg. 1970. *Progress in linguistics*. The Hague: Mouton.
- Binnick, R. 1968. On the nature of the "lexical item". I Darden *et al.* 1968, 1-13.
- Binnick, R. *et al.* utg. 1969. *Papers from the fifth regional meeting of the Chicago Linguistic Society*. University of Chicago, Department of Linguistics.

- Boeder, W. 1971. Neue Forschungen zur Kasus­theorie. *Bulletin phonographique* 12, 3-27.
- Bolinger, D. 1968. Judgements of grammaticality. *Lingua* 21, 34-40.
- Brekle, H.E. 1970. *Generative Satzsemantik und transformationelle Syntax im System der englischen Nominalkomposition*. München: Wilhelm Fink Verlag.
- Brekle, H.E. 1972. *Semantik*. München: Wilhelm Fink Verlag.
- Brod­da, B. 1973. (K)overta kasus i svenskan. Papers from the Institute of Linguistics, University of Stockholm 18.
- Bull, W.E. 1960. *Time, tense, and the verb*. Berkeley: University of California Press.
- Carnap, R. 1960. *Meaning and necessity*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Chafe, W.L. 1970. *Meaning and the structure of language*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Chomsky, N. 1965. *Aspects of the theory of syntax*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- Chomsky, N. 1970. Remarks on nominalization. I Jacobs & Rosenbaum 1970, 184-221.
- Chomsky, N. 1971. Deep structure, surface structure, and semantic interpretation. I Steinberg & Jakobovits 1971, 183-216.
- Clark, H.H. & Clark, E.V. 1977. *Psychology and language*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Clifford, J.E. 1975. *Tense and tense logic*. The Hague: Mouton.
- Cole, P. & Morgan, J.L. utg. 1975. *Syntax and semantics 3: Speech acts*. New York: Academic Press.
- Cole, P. & Sadock, J.M. utg. 1977. *Syntax and semantics 8: Grammatical relations*. New York: Academic Press.
- Cook, W.A. 1972. A set of postulates for case grammar analysis. *Languages and linguistics working papers* 4. Georgetown University Press.
- Cooper, D.E. 1974. *Presupposition*. The Hague: Mouton.
- Cruse, D.A. 1973. Some thoughts on agentivity. *Journal of linguistics* 9, 11-23.
- Dahl, Ö. 1973. On so-called 'sloppy identity'. *Synthese* 26, 81-112.
- Dahl, Ö. utg. 1974. *Papers from the first scandinavian conference of linguistics, Kungälv, March 30-31, 1974*. University of Göteborg, Department of Linguistics.

- Dahlstedt, K.-H. & Widmark, G. utg. 1968. *Förhandlingar vid sammankomst för att dryfta frågor rörande svenskans beskrivning 4*, Uppsala 1967. Uppsala Universitet, Institutionen för nordiska språk.
- Daneš, F. 1964. A three-level approach to syntax. *Travaux linguistiques de Prague* 1, 225-240.
- Daneš, F. 1974. Functional sentence perspective and the organization of the text. I Daneš 1974, 106-128.
- Daneš, F. utg. 1974. *Papers on functional sentence perspective*. The Hague: Mouton.
- Darden, B.J. et al. utg. 1968. *Papers from the fourth regional meeting, Chicago Linguistic Society*. University of Chicago, Department of Linguistics.
- Davidson, D. & Harman, G. utg. 1972. *Semantics of natural language*. Dordrecht: Reidel.
- van Dijk, T.A. 1972. *Some aspects of text grammars*. The Hague: Mouton.
- van Dijk, T.A. 1977. *Text and context*. London: Longman.
- Donellan, K. 1971. Reference and definite descriptions. I Steinberg & Jakobovits 1971, 100-114.
- Donellan, K. 1975. Speaking of nothing. I Hockney et al. 1975, 93-118.
- Dowty, D.R. 1972. *Studies in the logic of verb aspect and time reference in english*. Studies in Linguistics. University of Texas at Austin, Department of Linguistics.
- Elert, C.-C. et al. utg. 1972. *Svenskans beskrivning 6*, Umeå 1970. Umeå Universitet, Avd. för allmän språkvetenskap, fonetik och nordiska språk.
- Ellegård, A. 1971. *Transformationell svensk-engelsk satslära*. Lund: CWK Gleerup.
- Enkvist, N.E. 1974. Några textlingvistiska grundfrågor. I Telemann & Hultman 1974, 172-206.
- Enkvist, N.E. 1976. Notes on valency, semantic scope, and thematic perspective as parameters of adverbial placement in english. I Enkvist & Kohonen 1976, 51-74.
- Enkvist, N.E. & Kohonen, V. utg. 1976. *Reports on text linguistics: approaches to word order*. Meddelanden från Stiftelsens för Åbo Akademi forskningsinstitut 8.
- Fabricius-Hansen, C. 1975. *Transformative, intransitive und kursive Verben*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Fillmore, C.J. 1968. The case for case. I Bach & Harms 1968, 1-88.
- Fillmore, C.J. 1969. Types of lexical information. I Kiefer 1969, 109-137.

- Fillmore, C.J. 1970. The grammar of hitting and breaking. I Jacobs & Rosenbaum 1970, 120-133.
- Fillmore, C.J. 1971a. Some problems for case grammar. *Working papers in linguistics* 10, 245-265. The Ohio State University, Department of Linguistics.
- Fillmore, C.J. 1971b. Verbs of judging: an exercise in semantic description. I Fillmore & Langendoen 1971, 273-296.
- Fillmore, C.J. 1972. Subjects, speakers, and roles. I Davidson & Harman 1972, 1-24.
- Fillmore, C.J. 1977. The case for case reopened. I Cole & Sadock 1977, 59-81.
- Fillmore, C.J. & Langendoen, D.T. utg. 1971. *Studies in linguistic semantics*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Finke, P. 1974. *Theoretische Probleme der Kasusgrammatik*. Kronberg Ts: Scriptor Verlag.
- Firbas, J. 1964. On defining the theme in functional sentence analysis. *Travaux linguistiques de Prague* 1, 267-280.
- Firbas, J. 1974. Some aspects of the czechoslovak approach to problems of functional sentence perspective. I Daneš 1974, 11-37.
- Fletcher, P. 1971. Case grammar: its viability as an alternative grammatical model. *Lingua* 28, 237-250.
- Fodor, J.A. 1970. Three reasons for not deriving "kill" from "cause to die". *Linguistic Inquiry* 1:4, 429-438.
- Fodor, J.D. 1977. *Semantics*. New York: Crowell.
- van Fraassen, B.C. 1968. Presupposition, implication, and self-reference. *The Journal of Philosophy* 65:5, 136-152.
- Franz, D.G. 1974. *Generative semantics*. Stencil. Bloomington, Ind.: Indiana University Linguistics Club.
- Frege, G. 1892. On sense and reference. I Geach & Black 1952, 56-78.
- Fujimura, O. utg. 1973. *Three dimensions of linguistic theory*. Tokyo: TEC Corporation.
- Garner, R. 1971. "Presupposition" in philosophy and linguistics. I Fillmore & Langendoen 1971, 23-42.
- Geach, P. & Black, M. utg. 1952. *Translations from the philosophical writings of Gottlob Frege*. Oxford: Basil Blackwell.
- Gee, J.P. 1974. Jackendoff's thematic hierarchy condition and the passive construction. *Linguistic Inquiry* 5:2, 304-308.
- Givón, T. 1973. The time-axis phenomenon. *Language* 49:4, 890-925.

- Gordon, D. & Lakoff, G. 1975. Conversational postulates. I Cole & Morgan 1975, 83-106.
- Greenbaum, S. & Quirk, R. 1970. *Elicitation experiments in english*. London: Longman.
- Grice, H.P. 1975. Logic and conversation. I Cole & Morgan 1975, 41-58.
- Gross, M. 1973. On grammatical reference. I Kiefer & Ruwet 1973, 203-217.
- Grosu, A. 1972. *The strategic content of island constraints*. Working papers in linguistics 13. The Ohio State University, Department of Linguistics.
- Gruber, J.S. 1970. *Studies in lexical relations*. Stencil. Indiana University Linguistics Circle.
- Hakulinen, A. & Karlsson, F. 1979. *Nykysuomen lauseoppiä*. Jyväskylä: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Hall Partee, B. 1972. Opacity, coreference, and pronouns. I Davidson & Harman 1972, 415-441.
- Heidolph, K.E. 1970. Zur Bedeutung negativer Sätze. I Bierwisch & Heidolph 1970, 86-101.
- Helbig, G. & Schenkel, W. 1978. *Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben*. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut.
- Heringer, J.T. 1969. Indefinite noun phrases and referential opacity. I Binnick *et al.* 1969, 89-97.
- Hintikka, J. 1970. The semantics of modal notions and the indeterminacy of ontology. *Synthese* 21, 408-424.
- Hockney, D. *et al.* utg. 1975. *Contemporary research in philosophical logic and linguistic semantics*. Dordrecht: Reidel.
- Horn, G.M. 1977. *The noun phrase constraint*. Bloomington, Ind.: Indiana University Linguistics Club.
- Ihalainen, O.K. 1974. *On the modality of english noun phrases with special reference to genericity*. University of Wisconsin-Madison.
- Inmler, M. 1974. *Generative Syntax - Generative Semantik*. München: Wilhelm Fink Verlag.
- Itkonen, E. 1978. *Grammatical theory and metascience*. Amsterdam: John Benjamins B.V.
- Jackendoff, R.S. 1972. *Semantic interpretation in generative grammar*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- Jackendoff, R.S. 1976. Toward an explanatory semantic representation. *Linguistic Inquiry* 7:1, 89-150.

- Jacobs, R.A. & Rosenbaum, P.S. utg. 1970. *Readings in english transformational grammar*. Waltham, Mass.: Ginn and Company.
- Jespersen, O. 1924. *The philosophy of grammar*. London: George Allen & Unwin.
- Kahn, C.H. 1966. The greek verb 'to be' and the concept of being. *Foundations of Language* 2, 245-265.
- Karttunen, L. 1968. *What do referential indices refer to?* Stencil. Indiana University Linguistics Club.
- Karttunen, L. 1969. *Problems of reference in syntax*. Opubl. doktorsavhandling. Indiana University.
- Karttunen, L. 1971. *Discourse referents*. Stencil. Indiana University Linguistics Club.
- Karttunen, L. 1972. Die Logik englischer Prädikatkomplementkonstruktionen. I Abraham & Binnick 1972, 243-275.
- Karttunen, L. 1973. Presuppositions of compound sentences. *Linguistic Inquiry* 4:2, 169-193.
- Karttunen, L. 1974. Presupposition and linguistic context. *Theoretical Linguistics* 1, 181-194.
- Karttunen, L. & Peters, S. 1979. Conventional implicature. I Oh & Dinneen 1979, 1-56.
- Katz, J.J. 1972. *Semantic theory*. New York: Harper & Row.
- Katz, J.J. 1973. On defining "presupposition". *Linguistic Inquiry* 4:2, 256-260.
- Katz, J.J. 1977. *Propositional structure and illocutionary force*. Hassocks: The Harvester Press.
- Katz, J.J. 1979. A solution to the projection problem for presupposition. I Oh & Dinneen 1979, 91-126.
- Katz, J.J. & Fodor, J.A. 1963. The structure of a semantic theory. *Language* 39:2, 170-210.
- Katz, J.J. & Langendoen, D.T. 1976. Pragmatics and presupposition. *Language* 52:1, 1-17.
- Keenan, E.L. 1971. Two kinds of presupposition in natural language. I Fillmore & Langendoen 1971, 45-52.
- Kempson, R.M. 1975. *Presupposition and the delimitation of semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kempson, R.M. 1977. *Semantic theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kiefer, F. utg. 1969. *Studies in syntax and semantics*. Dordrecht: Reidel.

- Kiefer, F. 1973. On presuppositions. I Kiefer & Ruwet 1973, 218-242.
- Kiefer, F. & Ruwet, N. utg. 1973. *Generative grammar in Europe*. Dordrecht: Reidel.
- Kimball, J.P. utg. 1975. *Syntax and semantics 4*. New York: Academic Press.
- Kiparsky, P. & Kiparsky, C. 1970. Fact. I Bierwisch & Heidolph 1970, 143-173.
- Koivusalo, E. 1968. Objektiin liittyvä olosijamääräite. *Virittäjä* 78, 27-34.
- Kripke, S.A. 1972. Naming and necessity. I Davidson & Harman 1972, 253-355.
- Källgren, G. 1972. *Restriktioner på verbfrasflyttning eller UV i fårakläder*. Papers from the Institute of Linguistics, University of Stockholm 13.
- Körner, R. 1941. Tidsrelationerna och deras uttrycksmedel. *Moderna språk* 35, 1-64.
- Körner, R. 1968. Objektet, en studie i analytisk syntax. I Thors 1968, 43-150.
- Labov, W. 1970. The study of language in its social context. *Studium Generale* 23, 30-87.
- Lakoff, G. 1968a. Instrumental adverbs and the concept of deep structure. *Foundations of Language* 4, 4-29.
- Lakoff, G. 1968b. *Counterparts, or the problem of reference in transformational grammar*. Stencil. Indiana University Linguistics Club.
- Lakoff, G. 1970a. *Irregularity in syntax*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Lakoff, G. 1970b. Pronominalization, negation, and the analysis of adverbs. I Jacobs & Rosenbaum 1970, 145-165.
- Lakoff, G. 1971a. On generative semantics. I Steinberg & Jakobovits 1971, 232-296.
- Lakoff, G. 1971b. Presupposition and relative well-formedness. I Steinberg-Jakovovits 1971, 329-340.
- Lakoff, G. 1972. Linguistics and natural logic. I Davidson & Harman 1972, 545-665.
- Lang, E. 1972. Review of James D. McCawley: "The role of semantics in a grammar". *Osculd* 3:2, 1-24.
- Langenbruch, T. 1969. *Studien zur Syntax und Semantik der Lokaladverbiale im Deutschen*. Hamburg.
- Leech, G.N. 1970. On the theory and practice of semantic testing. *Lingua* 24, 343-364.

- Leech, G.N. 1974. *Semantics*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Lewis, D.K. 1968. Counterpart theory and quantified modal logic. *The Journal of Philosophy* 65:5, 113-126.
- Lindberg, E. 1968. Till satsflätans teori. I Dahlstedt & Widmark 1968, 57-65.
- Lindstedt, T. 1926. Om satssammanflätning i svenskan. *Nysvenska studier* 6, 1-20.
- Linell, P. 1978. *Människans språk*. Lund: Liber Läromedel.
- Linsky, L. 1971. Reference and referents. I Steinberg & Jakobovits 1971, 76-85.
- Ljunggren, K.G. 1968. Objekt och adverbial. Några allmänna synpunkter. I Thors 1968, 184-202.
- Lyons, J. 1967. A note on possessive, existential and locative sentences. *Foundations of Language* 3, 390-396.
- Lyons, J. 1968. *Introduction to theoretical linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lyons, J. utg. 1971. *New horizons in linguistics*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Lyons, J. 1977. *Semantics I-II*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Maas, U. 1972. Subjekt, Präsuppositionen, mein Freund Falk und das Ungeheuer von Loch Ness. *Linguistics* 93:1, 44-69.
- Maas, U. & Wunderlich, D. 1974. *Pragmatik und sprachliches Handeln*. Frankfurt am Main: Athenaeon.
- McCawley, J.D. 1968a. The role of semantics in a grammar. I Bach & Harms 1968, 124-169.
- McCawley, J.D. 1968b. Lexical insertion in a transformational grammar without deep structure. I Darden *et al.* 1968, 71-80.
- McCawley, J.D. 1970. Where do noun phrases come from? Jacobs & Rosenbaum 1970, 166-183.
- McCawley, J.D. 1971. Prelexical syntax. I O'Brien 1971, 19-33.
- McCawley, J.D. 1972. Ein Programm für Logik. I Abraham & Binnick 1972, 157-212.
- McCawley, J.D. 1973. Syntactic and logical arguments for semantic structures. I Fujimura 1973, 259-376.
- McCawley, J.D. 1976. Remarks on what can cause what. I Shibatani 1976, 117-129.

- McCawley, J.D. 1979. *Adverbs, vowels, and other objects of wonder*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- McCawley, J.D. 1981. *Everything that linguists have always wanted to know about logic - but were ashamed to ask*. Oxford: Basil Blackwell.
- Meinong, A. 1971 [1913]. *Abhandlungen zur Erkenntnistheorie und Gegenstandstheorie*. Um ein Vorwort und Namenregister vermehrter Nachdruck der 1913 bei Johann Ambrosius Barth in Leipzig erschienenen Ausgabe. Graz: Akademische Druck- und Verlagsanstalt.
- Mellema, P. 1974. A brief against case grammar. *Foundations of Language* 11, 39-76.
- Mikkelsen, K. 1975 [1911]. *Dansk ordfølgningslære*. København: Hans Reitzels forlag.
- Milsark, G.L. 1976. *Existential sentences in english*. Stencil. Bloomington, Ind.: Indiana University Linguistics Club.
- Mjöberg, J. 1947. Lossnar prepositionsattributet? *Årsskrift för modersmåls-lärarnas förening*, 93-99.
- Nickel, G. utg. 1972. *Reader zur kontrastiven Linguistik*. Frankfurt am Main: Athenäum.
- Nilsen, D.L. 1972. *Toward a semantic specification of deep case*. The Hague: Mouton.
- Nilsen, D.L. 1973. *The instrumental case in english*. The Hague: Mouton.
- Noreen, A. 1904. *Vårt språk V*. Lund: Gleerups.
- O'Brien, R.J. utg. 1971. *Report of the twenty-second annual round table meeting on linguistics and language studies*. Monograph series on languages and linguistics 24. Washington, D.C.: Georgetown University Press.
- Oh, C.-K. & Dinneen, D.A. utg. 1979. *Syntax and semantics 11: Presupposition*. New York: Academic Press.
- Olshewsky, T.M. utg. 1969. *Problems in the philosophy of language*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Pears, D.F. 1968. Is existence a predicate? I Strawson 1968, 97-102.
- Peranteau, P.M. et al. utg. 1972. *Papers from the eighth regional meeting, Chicago Linguistic Society*. Chicago: Chicago Linguistic Society.
- Platzack, C. 1974. An exception to the complex NP constraint. I Dahl 1974, 241-253.
- Platzack, C. 1979. *The semantic interpretation of aspect and aktionsarten*. Dordrecht: Foris Publications.
- Postal, P.M. 1969. Anaphoric islands. I Binnick et al. 1969, 205-239.

- Postal, R.M. 1971. On the surface verb "remind". I Fillmore & Langendoen 1971, 181-270.
- Pusch, L.F. 1972. *Smear=schmierem/beschmierem*: Bemerkungen über partitive und holistische Konstruktionen im Deutschen und Englischen. I Nickel 1972, 122-135.
- Quine, W. 1979. *Word and object*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- Quirk, R. & Svartvik, J. 1966. *Investigating linguistic acceptability*. The Hague: Mouton.
- Rahkonen, M. 1974. *Placeringen av tids-, befintlighets-, riktnings- och sättsadverbialen i svenska och finska satser*. University of Umeå, Department of General Linguistics, Publ. 8.
- Rahkonen, M. 1977. Suomen paikanilmauksista. *Virittäjä* 81:1, 21-52.
- Rahkonen, M. 1982. *Bilaga till "Om existens, tid och lokalitet"*. Testbatteriet. Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Jyväskylän Universitet 3.
- Regnéll, H. 1971. *Semantik*. Stockholm: Läromedelsförlagen.
- Reichenbach, H. 1966. *Elements of symbolic logic*. New York: The Free Press.
- Rohrer, C. 1973. Some problems connected with the translation of relative clauses into predicate calculus. I Kiefer & Ruwet 1973, 407-418.
- Rosenberg, M.S. 1975. Generative vs interpretive semantics. Review of R.S. Jackendoff, *Semantic interpretation in generative grammar*. *Foundations of Language* 12, 561-582.
- Ross, J.R. 1968. *Constraints on variables in syntax*. Stencil. Indiana University Linguistics Club.
- Ross, J.R. 1970. On declarative sentences. I Jacobs & Rosenbaum 1970, 222-272.
- Ross, J.R. 1972. Act. I Davidson & Harman 1972, 70-126.
- Russel, B. 1905. On denoting. I Olshewsky 1969, 300-311.
- Sampson, G. 1972. Natural language and the paradox of the liar. *Semiotica* 5:4, 305-323.
- Sampson, G. 1975a. *The form of language*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- Sampson, G. 1975b. *Natural language as a special case of programming languages*. *American Journal of Computational Linguistics*. Microfiche 25.
- de Saussure, F. 1970 [1916]. *Kurs i allmän lingvistik*. Översatt av A. Löfqvist. Budapest: Bo Cavefors bokförlag.

- Schiebe, T. 1973. Zum Problem der grammatisch relevanten Identität. I Kieffer & Ruwet 1973, 482-527.
- Schnelle, H. 1973. *Sprachphilosophie und Linguistik*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.
- Searle, J.R. 1974. *Speech acts*. Oxford: Cambridge University Press.
- Searle, J.R. 1975. Indirect speech acts. I Cole & Morgan 1975, 59-82.
- Searle, J.R. 1979. *Expression and meaning*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sebeok, T.A. utg. 1966. *Current trends in linguistics* 3. The Hague: Mouton.
- Seiler, H. 1968. Probleme der Verb-Subkategorisierung mit Bezug auf Bestimmungen des Ortes und der Zeit. *Lingua* 20, 337-367.
- Seuren, P.A. 1974. Autonomous versus semantic syntax. I Seuren 1974, 96-122.
- Seuren, P.A. utg. 1974. *Semantic syntax*. London: Oxford University Press.
- Severinsson, K. 1972. Allmänna villkor för flyttning av satsselement. Satsfläta: en transformationsgrammatisk förklaring. I Elert *et al.* 1972, 184-197.
- Sgall, P. 1972. Fillmore's mysteries and topic vs. comment. *Journal of Linguistics* 8, 283-288.
- Sgall, P. *et al.* 1973. *Topic, focus and generative semantics*. Kronberg, Taurus: Scriptor Verlag.
- Shibatani, M. utg. 1976. *Syntax and semantics 6: The grammar of causative constructions*. New York: Academic Press.
- Shopen, T. 1972. Logical equivalence is not semantic equivalence. I Peranteau *et al.* 1972, 340-350.
- Sigurd, B. 1972. Ord på gott och ont. *Språkvård* 2, 3-13.
- Siro, P. 1956. *Die finnischen Lokalkasus als Bestimmung des Verbums*. *Turun yliopiston julkaisu* B: 57.
- Sjögren, P.A. 1973. Konsten att placera. En studie i placera-verbens semantik. *Folkmålsstudier* 23, 165-178. Förhandlingar vid Sjunde sammankomsten för svenskans beskrivning.
- Stalnaker R.C. 1972. Pragmatics. I Davidson & Harman 1972, 380-397.
- Steinberg, D.D. & Jakobovits, L.A. utg. 1971. *Semantics: an interdisciplinary reader in philosophy, linguistics and psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Steinitz, R. 1969. *Adverbial-Syntax*. *Studia Grammatica* 10. Berlin: Akademie-Verlag.

- Strawson, P.F. 1950. On referring. I Olszewsky 1969, 312-333.
- Strawson, P.F. 1971. Identifying reference and truth-values. I Steinberg & Jakobovits 1971, 86-99.
- Strawson, P.F. utg. 1968. *Philosophical logic*. Oxford: Oxford University Press.
- Talmy, L. 1976. Semantic causative types. I Shibatani 1976, 43-116.
- Teleman, U. 1969. *Definita och indefinita attribut i nusvenskan*. Lundastudier i nordisk språkvetenskap B:7. Lund: Studentlitteratur.
- Teleman, U. 1972. *Tre uppsatser om grammatik*. Lundastudier i nordisk språkvetenskap C:5. Lund: Studentlitteratur.
- Teleman, U. 1974. *Manual för grammatisk beskrivning av talad och skriven svenska*. Lundastudier i nordisk språkvetenskap C:6. Lund: Studentlitteratur.
- Teleman, U. u.å. *Tid och tempus*. Stencil. Institutionen för nordiska språk, Lund.
- Teleman, U. & Hultman, T.G. utg. 1974. *Språket i bruk*. Lund: Liber Läromedel.
- Thomson, J. 1968. Is existence a predicate? I Strawson 1968, 103-106.
- Thorell, O. 1973. *Svensk grammatik*. Stockholm: Esselte Studium.
- Thors, C.-E. utg. 1968. *Nutidssvenska*. Borgå: Söderström & Co.
- Thrane, T. 1980. *Referential-semantic analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tunkelo, E.A. 1931. Eräistä tulo- ja erosijan merkitystehtävistä. *Virittäjä* 35, 205-230.
- Vendler, Z. 1967. *Linguistics in philosophy*. Ithaca, New York: Cornell University Press.
- Vestergaard, T. 1974. Location, direction, and aspect. I Dahl 1974, 315-324.
- Viehweger, D. et al. 1977. *Probleme der semantischen Analyse*. Studia Grammatica 15. Berlin: Akademie-Verlag.
- Wallin, I. 1968. Om objektet som grammatisk kategori. I Thors 1968, 215-256.
- Warburton, I. & Prabhu, N.S. 1972. Anaphoric pronouns: syntax vs. semantics. *Journal of Linguistics* 8, 289-292.
- Weinreich, U. 1966. Explorations in semantic theory. I Sebeok 1966, 395-477.
- Western, A. 1921. *Norsk riksmåls-grammatikk*. Kristiania: Aschehoug & Co.
- Wiik, K. 1976. Suomen tempusten syvä- ja etärakenteista. *Virittäjä* 80:2, 135-162.

- Wilson, D. 1975. *Presuppositions and non-truth-conditional semantics*. London: Academic Press.
- Wojcik, R.H. 1976. Where do instrumental NPs come from? I Shibatani 1976, 165-180.
- von Wright, G.H. 1963. *Norm and action*. London: Routledge and Kegan Paul.
- von Wright, G.H. 1965. And next. *Acta philosophica fennica* 18, 293-304.
- von Wright, G.H. 1968. *An essay in deontic logic and the general theory of action*. *Acta philosophica fennica* 21. Amsterdam: North-Holland Publishing Company.
- Wunderlich, D. 1970a. *Tempus und Zeitreferenz im Deutschen*. München: Max-Hueber Verlag.
- Wunderlich, D. 1970b. Über Zeitreferenz und Tempus. *Linguistische Berichte* 6, 1-20.
- Wunderlich, D. 1974. *Grundlagen der Linguistik*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.
- Wunderlich, D. utg. 1972. *Linguistische Pragmatik*. Frankfurt am Main: Athenäum.
- Zwicky, A.M. & Sadock, J.M. 1975. Ambiguity tests and how to fail them. I Kimball 1975, 1-36.
- Öim, H. 1973. On the semantic treatment of predicative expressions. I Kiefer & Ruwet 1973, 360-386.

SUOMENKIELINEN TIIVISTELMÄ

Tutkimus koostuu kahdesta itsenäisestä osasta, joista toinen käsittelee ruotsin eksistentiaalisia inkoatiivilauseita ja toinen ruotsin paikanilmauksia. Ne lähtökohdat joille työ perustuu on esitetty johdanto-osassa. Osan I tarkoitus on (a) kuvata mainittujen lauseiden semanttista rakennetta ja (b) selittää syntaktisten funktioiden (subjekti, objekti, prepositiolauseke) ja kautumista niissä. Osan II keskeinen ongelma on paikanilmauksen sisältävien lauseiden aikaviittaus (ks. s. 314).

Kaikki eksistentiaaliset inkoatiivilauseet (*skriva en bok, bygga ett hus av något, binda ihop något till ett knippe* jne.) ilmaisevat, että syntyy jokin, jota ei ole ollut olemassa aikaisemmin. Luvussa 2 analysoin olemassaolon käsitettä lingvivistisistä ja loogis-filosofisista lähtökohdista käsin ja pohdin eksistenssin, kielenulkoisen viittauksen ja tekstuaalisen viittauksen välistä suhdetta. Osoitan jaksossa 2.2, että eksistentiaaliset inkoatiivilauseet sisältävät merkityskomponentin EXIST(ERA) 'olla olemassa', ja että ne implikoivat jonkin entiteetin olemassaolon ja presuppoivat sen olemattomuuden.

McCawley (1968a) ja Sampson (1975a, 1975b) ovat esittäneet, että kielenulkoisen viittauksen kannalta on olennaista, että puhuja on vakuuttunut entiteetin olemassaolosta, ja että on vähemmän tärkeää onko se todella olemassa vai ei. Esitän jaksossa 2.3 muutamia omia huomioita, jotka tukevat tätä käsitystä, sekä osoitan, että verbit käyttäytyvät eri tavoin eksistentiaalisten presuppositioiden suhteen. Nämä eivät siksi ole pelkästään pragmaattisia vaan myös semanttisia.

Jaksossa 2.4 käsittelen mahdollisia maailmoja, kritisoin yritystä selittää niiden avulla tekstireferenttien käyttäytymistä ja otan käyttöön käsitteen kuvitteellinen maailma. Eräät tutkijat (Lakoff 1972, Maas & Wunderlich 1974) selittävät lauseiden *Det är säkert att det finns kentaurer och det är möjligt att de lever i Brasilien* (37a) ja [†]*Det är möjligt att det finns kentaurer och det är säkert att de lever i Brasilien* (37b) eron siten, että (37a) on korrekti, koska pronominin *de* tarkoitteet ovat olemassa samassa maailmassa kuin substantiivin *kentaurer* tarkoitteet. Lause (37b) taas olisi epäkorrekti siksi, että näiden kahden nominilausekkeen referentit kuuluvat eri maailmoihin. Oma käsitykseni on se, että kielenkäyttäjät eivät tee olettamuksia siitä, on-

ko jokin entiteetti olemassa jossakin modaaliloogisessa maailmassa, ja että kyseinen selitys voidaan hyväksyä korkeintaan kuvannollisessa mielessä. Naiville kielenkäyttäjälle ovat romaanin, filmin, unen, hallusinaation jne. maailmat (kuvitteelliset maailmat) aitoja todellisen maailman vaihtoehtoja ja hän saattaa olla vakuuttunut tarkoitteen olemassaolosta tällaisessa maailmassa.

Searlin (1974) mukaan definiittisen referenssin välttämätön ehto on, että on todella olemassa tarkoite, johon puhuja viittaa (eksistenssiaksioma). Osoitan jaksossa 2.5, että näin ei ole. Sellaiset staattiset eksistenssilauseet ja eksistentiaaliset inkoatiivilauseet, jotka sisältävät määräisen nominilausekkeen (*Forskarna har nu bevisat att den omdiskuterade symfonin inte existerar* (50b); *När tänker du skriva den bok du talade om i somras?* (45c)) ovat todisteita siitä, että puhuja voi tietoisesti viitata johonkin olematta vakuuttunut siitä, että tämä on olemassa fyysisessä tai kuvitteellisessa maailmassa. Sellaisissa tapauksissa on oikeutettua puhua mentaalista individistä, joka on olemassa vain puhujan ajatuksissa.

Jaksossa 2.6 pyrin osoittamaan, että eksistenssi ei lingvistikassa semantiikassa ole kvanttori vaan predikaatti. Painavin todiste tästä ovat lauseet kuten *Forskarna har nu bevisat att den omdiskuterade symfonin inte existerar* (50b) ja *När tänker du skriva den bok du talade om i somras?* (45c), joissa aivan selvästi on kysymys predikoinnista. Samassa jaksossa arvostelen yritystä kuvata spesifisen ja ei-spezifisen nominilausekkeen merkitysero eksistenssivanttorin alan avulla. Tätä ovat ehdottaneet mm. Bach (1968) ja Karttunen (1969, 1971). Tällaisessa kuvauksessa ei voida pitää erillään eksistentiaalista presuppositiota ja eksistentiaalista assertiota eivätkä esitetyt semanttiset rakenteet vastaa täysin alkuperäislauseiden merkitystä.

Luvussa 3 käsittelen luokittelulauseita (*Den ivrige katoliken blev protestant* (85a), *Partisekreteraren valdes till riksdagsman* (85b)). Päinvastoin kuin eksistentiaalisissa inkoatiivilauseissa toiminta ei näissä aiheuta uuden tarkoitteen syntymistä, vaan johtaa ainoastaan siihen, että jo olemassa oleva tarkoite saa uuden ominaisuuden.

Luvussa 4 käsittelen lauseita, jotka sisältävät sekä tuloslausekkeen että alkuperälausekkeen. Edellisellä tarkoitan toiminnan tuloksen ilmaisevaa rakennetta ja jälkimmäisellä sen tarkoitteen (alkuperän) kielellistä vastinetta, josta tulos syntyi. Jaksossa 4.1 analysoin tapauksia joissa alkuperä ja tu-

los ovat identtisyysuhteessa. Erotan jaksossa 4.1.1 synkronisen ja diakronisen identtiteetin, osoitan, että eksistentiaalisissa inkoatiivilauseissa on kyse jälkimmäisistä, otan käyttöön predikaatin UPPSTÅ, joka ottaa tuloksen (y) ensimmäiseksi ja alkuperän (x) toiseksi argumentikseen, sekä määrittelen proposition UPPSTÅ(y, x) 'y syntyy x:stä' totuusehdot eksistenssin, ajan ja identtisyiden avulla. Kyseinen propositio on tosi jos ja vain jos y on olemassa hetkellä t mutta ei sitä ennen, ja jos x on olemassa ennen hetkeä t ja jos x ja y ovat identtiset.

Jaksossa 4.1.2 erotan toisistaan kokoamilauseet (hopfogningssatser) ja jakolauseet (uppdelningssatser). Edellisille (*Flickan band ihop en bukett av rosorna* (110a); *Flickan fogade ihop fyra trianglar till två kvadrater* (147b)) on tunnusomaista, että predikaatin UPPSTÅ toinen argumentti (alkuperä) on joukko, joka koostuu suuremmasta määrästä alkioita kuin ensimmäinen argumentti (tulos). Jakolauseissa (*Flickan delade upp två kvadrater i fyra trianglar* (147a)) tulos koostuu suuremmasta alkiojoukosta kuin alkuperä.

Jaksossa 4.1.3 käsittelen muutoslauseita (förvandlingssatser) ja muunnoslauseita (omformningssatser). Edellisille on tyypillistä, että alkuperä (x) ja tulos (y) ovat semanttisesti toisensa poissulkevia (*Häxan förvandlade kvinnorna till åsnor* (157a)). Ensi silmäyksellä näyttää siltä, että jokaista x:n alkioita vastaa tällaisissa tapauksissa yksi y:n alkio, mutta näin ei kuitenkaan ole asian laita loogis-semanttisella tasolla. Vaikka lause (157a) yleensä tulkitaankin siten, että jokaisesta naisesta tuli yksi aasi, on myös olemassa mm. se mahdollisuus, että viidestä naisesta tuli yhteensä kolme tai yhteensä kahdeksan aasia. Muutoslauseet ovat epämääräisiä (vag) siihen nähden, kuinka monta alkioita x ja y sisältävät (vrt. myös *Man göt om kanonerna till kyrkklockor* (157b)). Sama pätee myös muunnoslauseisiin. Näissä alkuperälauseke ja tuloslauseke eivät sisällä toisensa pois sulkevia predikaatteja (*I solskenet smälte ämnet till en gulaktig vätska* (166b)).

Jaksossa 4.1.4 osoitan, että alkuperälauseke ja tuloslauseke muutoslauseissa edustavat eri referenttejä. Paras todiste tästä on se, että kyseisiin nomini-lausekkeisiin voidaan viitata kvantifioidulla nominilausekkeella. Tällainen viittaus ei ole mahdollinen luokittelulauseissa: *Katten förvandlades först till en hund och sedan till en häst* (181a). *Den sistnämnda var klokast av dessa tre* (181b). - *Kaptenen befordrades först till major och sedan till överstelöjtnant* (182a). [†]*Den sistnämnda tjänade bäst av dessa tre* (182b).

Esitän myös, että identiteetti on luonnollisessa kielessä semanttinen primitiivi, jota ei voida palauttaa esim. Lewisin (1968) *counterpart*-relaatioon.

Jaksossa 4.1.5 käsittelemme totaalista ja partiaalista identiteettiä. Kuvaan lauseita kuten *Flickan band ihop två buketter av rosorna* (199a) predikaatin INGÅ avulla. Tämä suhde vallitsee alkuperän ($x =$ ne ruusut joista kimppeä koostui) ja toisen joukon ($u =$ kaikki ne ruusut, jotka tytöllä oli käytettävissä) välillä, jos x on u :n osajoukko ($x \subseteq u$). Näin on asianlaita silloin, kun tiedetään, että jokainen x :n alkio on myös u :n alkio mutta ei tiedetä, sisältääkö u jonkin sellaisen alkion, joka ei kuulu joukkoon x . Lauseella (199a) voidaan nimittäin kuvata tilannetta, jossa muutama ruusu jäi yli kimppeä tehtäessä, mutta myös sellaista jossa kaikki ruusut käytettiin.

Jaksossa 4.2 analysoin lauseita, joissa alkuperä ja tulos eivät ole identtisiä (*Pojken ritade en bild av katten* (201b)). Niiden semanttinen rakenne ei sisällä predikaattia UPPSTÅ vaan propositiot $BLI[EXIST(y)]$ ja $FÖRESTÄLLA(y, x)$; x edustaa alkuperää (kissaa) ja y tulosta (kuva). Tällaisissa lauseissa tuloksen voidaan sanoa kuuluvan symbolimaailmaan ja alkuperän symboloituun maailmaan. Lewisin (1968) *counterpart*-relaatio voidaan lingvistisessä semantiikassa kuvata juuri predikaatin $FÖRESTÄLLA$ avulla. Syntaktiselta kannalta lauseille on tyypillistä se, että niiden tuloslauseke ei voi sisältää prepositiota *till*.

Luvussa 5 käsittelemme lauseita, joista puuttuu alkuperälauseke. Joissakin tapauksissa sellainen on periaatteessa lisättävissä, joissakin sitä vastoin ei. Jaksossa 5.1 yritän selvittää, milloin semanttinen rakenne sisältää alkuperän (predikaatin UPPSTÅ jälkimmäisen argumentin), jos alkuperälauseke puuttuu syntaktisesta rakenteesta. Totean, että ellei kyseistä lauseketta voi lisätä lauseeseen, alkuperä puuttuu myös semantiikan tasolla ([†]*Man beslutade att anlägga fabriken av tegel* (223a)). Mm. seuraavat verbit esiintyvät lauseissa, joissa ei ole alkuperää: *anlägga, avfatta, inrätta, (in)stifta, skriva, ta fram, uppfinna och upprätta*. Sellaiset verbit kuten *flåta, mura, sy, väva* jne. sitä vastoin edellyttävät, että on olemassa jotakin (kohde) johon verbin ilmaisema toiminta kohdistuu. Tapauksissa kuten *Lisa vävde i förra veckan en vacker matta av plastremsor* (221a) ovat muovinsuikaleet alkuperä mutta myös kohde, sillä juuri ne kiinnitettiin kutomalla toisiinsa. Myös lauseessa *Lisa vävde en vacker matta i förra veckan* (220a) kohde ja alkuperä ovat sama joukko, ja alkuperä on siksi mukana semanttisessa rakenteesta. Jaksossa 5.2 osoitan, että lauseen *Det blev en spricka i koppen* (236a) kaltai-

sissa tapauksissa tulos on *osa*-suhteessa adverbiaalinen tarkoitteeseen.

Luvussa 6 tutkin syntaktisten funktioiden jakautumista eksistentiaalisissa inkoatiivilauseissa. Jaksossa 6.1 käsittelen Gruberin (1970) ja Jackendoffin (1972, 1976) teema-käsitettä ja totean, ettei sitä kyseisten tutkijoiden esittämässä merkityksessä ole olemassa. Jaksossa 6.2 osoitan, että syväsi- ja faktitiivi (vrt. Fillmore 1968) on tarpeeton kuvattaessa eksistentiaalisia inkoatiivilauseita. Pelkästään sijakielioppiin perustuva kuvaus ei pysty selittämään eksistentiaalisten inkoatiivilauseiden (*Gropen har grävts nu* (279a)) ja staattisten eksistenssilauseiden (*Gropen existerar* (279b)) välistä yhteyttä, sillä tapauksessa (279a) *gropen* on faktitiivi mutta tapauksessa (279b) objektiivi. Komponenttianalyysiin perustuvassa mallissa implikaatio voidaan selittää siten, että staattisen lauseen semanttinen rakenne sisältyy dynaamisen lauseen (279a) semanttiseen rakenteeseen.

Jaksossa 6.3 käsittelen leksikaalisesti selittyvää subjektivointia ja objektivointia. Kun on kyseessä ns. eksistentiaalinen kausatiiviverbi, objekti edustaa aina tulosta. Tähän ryhmään kuuluvat mm. seuraavat verbit: *alstra, anläggga, avfatta, brygga, bygga, framställa, författa, förfärdiga, grunda, inrätta, instifta, komponera, konstruera, producera, tillneda, tillverka, skapa, uppfinna, upprätta, utarbete* ja *åstadkomma*. Seuraavilla tähän ryhmään kuulumattomilla verbeillä tulos on inkorporoitu itse verbiin: *bunta ihop, flockas, gruppera, klunga ihop sig, rada upp, stapla, träva upp; filäa, flisa sig, skiva, smula, stycka, tärna; buckla (sig), dika, fåra(s), rispa (sig), rynka(s), räffla, skrynkla (sig), skräma, sponta, vecka (sig)*. Esitän myös kaksi semanttis-syntaktista vastaavuussääntöä. Toinen niistä toteaa, että jos tulos manifestoituu objektina niin alkuperää edustaa prepositiolauseke; toinen puolestaan määrää, että jos alkuperää edustaa objekti niin tuloksen on manifestoiduttava prepositiolausekkeena.

Jaksossa 6.4 osoitan, että lauseet, joissa tulos on objektivoitu eivät ole synonyymejä sellaisen kanssa, joissa objekti edustaa alkuperää. Tämä käy ilmi siitä, että tekstikatkelman *I en skogsglänta mitt på ön låg tusentals stockar uppstaplade. Av dem fogade pojarna ihop en flotte som bestod av fem stockar* (304) jälkimmäistä lausetta ei voida vaihtaa lauseeseen *Pojarna fogade ihop dem till en flotte som bestod av fem stockar* (304b). Kun alkuperä on objektivoitu (vrt. (304b)), on paikallaan puhua totaalisuuden merkityksestä, mutta kun sitä edustaa *av*-lauseke, ei aina ole kyseessä osittainen merkitys, sil-

lä lauseella *Pojkarna fogade ihop en flotte av stockarna* (302a) voidaan myös kuvata tilannetta, jossa kaikki tukit tulivat käytetyiksi lauttaa rakennettaessa. Tällaiset lauseet ovat epämääräisiä, eivät kaksimerkityksisiä, ja niitä voidaan kuvata predikaatin INGA avulla. Tapauksissa kuten *Lisa klippte ut fem smala remson ur tyget* (315) on sitä vastoin kyseessä partiaallinen merkitys. Esitän myös yleisen totaalisuusperiaatteen: Jos johonkin semanttisen rakenteen argumenttiin liittyy totaalisuuden merkitys, sitä vastaa syntaktisessa rakenteessa subjekti/suora objekti.

Jaksossa 6.5 selvittelen kuinka konteksti ja tilanne vaikuttavat subjektiivointiin ja objektiivointiin. Totean, että lauseet kuten ⁺*En grön larv hade utvecklats till fjärilen* (324e), ⁺*Vispgrädde hade kärnats till smöret* (326e) ja ⁺*Hon hade kärnat vispgrädde till smöret* (327d) ovat epäkieliopillisia ja esitän, että ratkaiseva tekijä ei ole teema-reema-rakenne vaan dikotomia uusi-vanha informaatio. Esitän myös semanttis-syntaktisen vastaavuussäännön, joka kuuluu: Alkuperä ei voi manifestoitua subjektina tai objektina jos tulos on tunnettu ja alkuperä tuntematon. Sääntö ei koske sellaisia korrekkeja lauseita kuten *En grön larv har utvecklats till den här fjärilen* (334), sillä tällöin alkuperä on tuttu puhujalle.

Tutkimuksen toinen osa käsittelee ruotsin paikanilmauksia. Osan II tarkoitus on (a) kuvata eri paikanilmausten (paikan adverbiaalien, suunnan adverbiaalien ja lokaaliattribuuttien) aikaviittausta ja (b) selvittää milloin lokaaliattribuuttia vastaa samanmerkityksinen adverbiaalirakenne. Totean luvussa 1, että paikan adverbiaalinen sisältävät lauseet voidaan palauttaa kahteen erilaiseen semanttiseen rakenteeseen. Lauseessa *Lisa kokade äggen i den här kastrullen* (11b) adverbiaalinen ja objektin välillä on semanttinen kytkentä, mutta tapauksessa *I England har en man sovit tre veckor* (16) adverbiaali määrittää koko muuta lausetta. Tässä tutkimuksessa ei käsitellä (16):n kaltaisia lauseita, vaan ainoastaan sellaisia, joissa paikanilmaus liittyy selvästikin joko subjektiin tai objektiin.

Jaksossa 2.1 esitän yleiskatsauksen ajan ja tempusten välisestä suhteesta. Jaksossa 2.2. jaan lokaaliadverbiaalit (paikan ja suunnan adverbiaalit) niiden aikaviittausten perusteella *tapahtuma(hetki)adverbiaaleihin* ja *tulosadverbiaaleihin* sekä esitän todisteita näiden kategorioiden olemassaolosta. Edellisille on ominaista se, että lokaaliadverbiaalinen ilmaisee asiantila (lokaalipropositio) vallitsee *tapahtumahetkellä*; lause *Lasse putsade sina skor på diskbänken* (29g) ilmaisee, että kengät olivat adverbiaalinen osoitta-

massa paikassa juuri silloin, kun verbin toiminta kohdistui niihin. Tulosadverbiaalit sen sijaan ilmaisevat, missä jokin on sen jälkeen kun toiminta on loppuun suoritettu. Lause *Lasse glömde sina skor på diskbänken* (29h) tarkoittaa, että kengät olivat kyseisessä paikassa siitä hetkestä lähtien kun ne unohdettiin sinne.

Adverbiaaliluokkien ero ilmenee selvästi silloin, kun tapahtumahetki edeltää viittaushetkeä. Lauseessa *Mamma, Lasse har putsat sina skor på köksbordet* (32a) liittyy *på köksbordet* semanttisesti tapahtumahetkeen (kiillottamishetkeen), ja (32a):ta voi seurata lause *De sticker fram där under soffan* (32e), jossa tapahtumahetki ja puhehetki ovat yhteneväiset. Lauseessa *Mamma, Lasse har glömt sina skor på köksbordet* (32b) adverbiaali liittyy viittaushetkeen, ja koska tämä perfektiaikamuodon ollessa kyseessä lankeaa yhteen puhehetken kanssa, (32b) tarkoittaa, että kengät ovat keittiön pöydällä puhehetkellä. Tästä on todisteena se, että (32e) ei ole hyväksyttävä (32b):n jäljessä (ks. jakso 2.2).

Tulosadverbiaaleille on ominaista, että ne voivat viitata viittaushetkeen, kun tämä edeltää tapahtumahetkeä, kun taas tapahtuma-adverbiaalit liittyvät ajallisesti jälkimmäiseen ajankohtaan. Tulosadverbiaalin ei kuitenkaan välttämättä tarvitse liittyä viittaushetkeen. Lause *Tjuven har glömt statyetten på nattduksbordet* (48b) on epämääräinen, sillä adverbiaali voi viitata joko viittaushetkeen (joka perfektissä lankeaa yhteen puhehetken kanssa) tai ajanjaksoon, joka seuraa välittömästi tapahtumahetkeä mutta ei ulotu viittaushetkeen saakka. Jos (48b):tä seuraa lause *men har sedan lyft upp den på hyllan* (48d), vain jälkimmäinen aikaviittaus voi aktualisoitua. Kontekstin lisäksi itse puhetilanne on disambiguoiva tekijä (ks. jakso 2.2).

Adverbiaalikategoriat eroavat toisistaan myös siinä, että tapahtuma-adverbiaalin sisältävissä lauseissa ajan kestoa (*Hur länge?*) ilmaisevien adverbiaalien ala (scope) ei ole sama kuin lauseissa, joissa on tulosadverbiaali. Lauseessa *Han lagade bilen under en gatlykta i fem minuter* (50a) *i fem minuter* ilmaisee kuinka kauan korjaaminen kesti, ja sekä ajan että paikan adverbiaali liittyvät tapahtumahetkeen. Lauseessa *Han parkerade bilen under en gatlykta i fem minuter* (50b) ajan adverbiaali ei kerro kuinka kauan itse toiminta kesti vaan kuinka kauan tarkoite oli adverbialin osoittamassa paikassa. Paikan ja ajan adverbiaali viittaavat siis (50b):ssä kumpikin tapahtumahetken jälkeiseen aikaan (ks. jakso 2.2).

Tärkeä ero on myös se, että tapahtuma-adverbiaalit viittaavat ajanjaksoon, joka on selvästi rajattu kummastakin päästään, kun taas sillä ajanjaksolla, johon tulosadverbiaali viittaa, ei ole selvää päätepistettä, ellei sitä ole ilmaistu ajan adverbiaalilla. Lause *Han stekte laxen i ugnen* (55a) merkitsee, että lohi oli uunissa niin kauan kuin paistaminen kesti. Kun on kyseessä lause *Han lade laxen i ugnen* (55b), jossa *i ugnen* ei ole tapahtuma- vaan tulosadverbiaali, ~~enne~~ sitä vastoin voi tietää tarkasti kuinka kauan lohi oli uunissa. Voidaan sanoa, että tulosadverbiaalilla on avoin ja tapahtuma-adverbiaalilla suljettu aikaviittaus (ks. jakso 2.2).

Jaksossa 2.3 analysoin inkoatiivilauseiden aikarakennetta. Niissä on aina kyse kahdesta olotilasta, joista se joka vallitsee ennen muutosta on presupponoitu, kun taas se joka vallitsee muutoksen jälkeen on implikoitu. Alku- ja lopputila ovat kieltosuhteessa toisiinsa, ja alkutila edeltää välittömästi lopputilaa aikajanalla. Kutsun ajanjaksoa, jolloin presupponoitu propositio on tosi presuppositioajaksi, ja sitä jolloin implikaatio on voimassa implikaatioajaksi. Ensimmäinen implikaatioaikaan sisältyvä ajankohta on implikaatiopiste. Lauseessa *Patienten dog klochan 15.00* (68a) ajan adverbiaali edustaa implikaatiopistettä. Givón (1973) on esittänyt, että presuppositio tällaisissa tapauksissa olisi voimassa välittömästi ennen implikaatiopistettä ja implikaatio välittömästi kyseisen pisteen jälkeen. Yritän näyttää toteen, että implikaatio pätee jo implikaatiopisteestä alkaen, sekä osoitan, että inkoatiivisen kausatiivilauseen (*Mannen slog ihjäl katten* (72)) tapahtuma-aika koostuu toiminta-ajasta (siitä ajasta, jolloin kissa oli lyömisen kohteena), presuppositioajasta (ajasta, jolloin kissa eli) ja implikaatiopisteestä (ensimmäisestä aikapisteestä, jolloin kissa oli kuolleena).

Luvussa 3 jaan tulosadverbiaalit inkoatiivisiin, neutraaleihin ja kontinuatiiivisiin adverbiaaleihin, ja kuvaan niiden lauseiden semanttista rakennetta, jotka sisältävät tällaisen adverbiaalin. Jaksossa 3.1 käsittelen inkoatiivisia adverbiaaleja. Tämä ryhmä koostuu liikkeen päämäärää (*Han ställde kopparna i diskhon* (81a)) tai lähtökohtaa (*Han plockade bort kopparna ur diskhon* (97)) ilmaisevista suunnan adverbiaaleista sekä eräistä eksistentiaalisten inkoatiivilauseiden paikanadverbiaaleista (*Han byggde ett båtskjul till höger om hajen* (96a)). On täysin luonnollista, että lokaalipropositio saa (81a):n, (96a):n ja (97):n kaltaisissa tapauksissa tulosadverbiaalille ominaisen aika- viittauksen, sillä kyseiset lauseet ovat tyypillisiä inkoatiivilauseita, ja niissä implikoitu propositio (tulospropositio) liittyy aina toiminnan jälkei-

seen aikaan ja mielellään viittaushetkeen, jos sitä edeltää tapahtumahetki (vrt. *Officeren såg att vakten hade somnat* (86a)– *Officeren såg att vakten hade sovit* (86b)). Inkoatiivisten tulosadverbiaalien aikaviittaus on siis osa yleisempää ilmiötä.

Jaksossa 3.2 käsittelen neutraaleja tulosadverbiaaleja. Sellaisen sisältävä lause (esim. *Lisa fäste bilden mitt på arket* (103)) implikoi, että subjektin/objektin tarkoite on adverbiaalinen osoittamassa paikassa tapahtumahetken loppupisteestä lähtien, mutta päin vastoin kuin inkoatiivisen tulosadverbiaalin sisältävät lauseet ne eivät kerro mitään siitä, missä tarkoite oli aikaisemmin. Lause (103) on tyypillinen inkoatiivilause siinä suhteessa, että se implikoi P:n ('kuva on kiinni arkissa') ja presupponoi \sim P:n ('kuva ei ole kiinni arkissa'), mutta on huomattava, että lokaalista implikaatiota ('kuva on keskellä arkkia') ei vastaa lokaalinen presuppositio. Neutraali tulosadverbiaali esiintyy ennen kaikkea lauseissa, jotka sisältävät merkityskomponentin FAST 'kiinni jossakin', mutta se on mahdollinen myös liikeverbien yhteydessä. Lauseessa *Gästen hängde upp sina kläder i tamburen* (108b) on juuri tällainen adverbiaali, mutta tapauksessa *Gästen hängde upp sina kläder på en spik i väggen* (108a) prepositiolauseke on inkoatiivinen tulosadverbiaali.

Jaksossa 3.3 käsittelen kontinuaatiivisia tulosadverbiaaleja. Kuten inkoatiivilauseissa myös kontinuaatiivisissa on kyse kahdesta olotilasta, mutta ne eivät ole kielto-suhteessa toisiinsa. Tällaisen paikanilmauksen voivat saada mm. *verbit lämna, glömma, bli kvar* ja *stanna kvar* (esim. *Servitrisen plockade bort tallrikarna men lämnade notan på bordet* (120a)).

Luvussa 4 käsittelen paikanilmausten ajallista tulkintaa eksistentiaalissa inkoatiivilauseissa. Jaksossa 4.1 jaan substantiivit kahteen ryhmään, stationäärisiin ja ei-stationäärisiin. Edelliseen luokkaan kuuluvat sanat, joiden tarkoitteilla on oma vakinainen paikkansa (*berg, dal, park, tomt, bro, källare, hus, sommarstuga, hål, spricka* jne.) ja jälkimmäiseen ne, joiden tarkoitteet eivät ole sidottuja yhteen ja samaan paikkaan (*bil, flygplan, människa, penna, segelbåt* jne.). Kun eksistentiaalisen inkoatiivilauseen subjektina/objektina on stationäärinen substantiivi, paikanilmaus on normaalisti tulosadverbiaali (*Kalle har byggt sig en sommarstuga nära Vasa* (131a)); ei-stationäärisen subjektin/objektin yhteydessä se sitä vastoin tulkitaan tapahtuma-adverbiaaliksi (*Kalle har byggt sig en segelbåt nära Vasa* (131b)). Todisteena tästä on mm. se, että *Var?* voidaan tekstissä *Kalle har byggt sig en sommarstuga - Var?* (135)

ilman merkityksen muutosta vaihtaa lauseeseen *Var ligger den?* (137). Tekstissä *Kalle har byggt sig en segelbåt - Var?* (136) tämä ei ole mahdollista. Dikotomia stationäärinen - ei-stationäärinen substantiivi ei ole semanttinen vaan pragmaattinen, ja adverbiaalinen ajallinen tulkinta voidaan selittää Grice'n yhteistyöperiaatteen avulla. Tapahtuma-adverbiaali voi esiintyä stationäärisen substantiivin yhteydessä, jos ei ole olemassa merkitysten sekaantumisen vaaraa (*Om du vill se den lyxigaste sommarstytga som har byggts i Lapp-land skall du åka till Gotland* (139a)).

Jaksossa 4.2 selostan laajan hyväksyttävyydestin tuloksia. Olen sen avulla yrittänyt selvittää, voiko tulosadverbiaali lainkaan esiintyä ei-stationäärisen subjektin/objektin yhteydessä (esim. *Lisa rev papperet i små bitar i papperskorgen* (153)). Tämä on mahdollista vain poikkeustapauksissa, ja vaikuttavana tekijänä on kielenkäyttäjien tietämys siitä, kuinka jokin teko yleensä suoritetaan. Se ei kuitenkaan ole riittävä ehto tulosadverbiaalisen esiintymiselle. Kielelliseen kontekstiin perustuva disambiguointi ei myöskään riitä laukaisemaan puheena olevaa merkitystä.

Luvussa 5 käsittelen lokaaliattribuutteja ja jaksossa 5.1 niiden aikaviittauksia. Ne eroavat tapahtuma-adverbiaaleista siinä suhteessa, että ne eivät voi viitata tapahtumahetkeen, mutta kylläkin hyvin moniin muihin ajankohtiin (vrt. (172) s. 241). Esimerkiksi lauseessa *Mamma hade då redan stekt laxen i kylen* (164a) attribuutti voi viitata tapahtumahetkeä edeltävään aikaan, viittaushetkeen tai puhehetkeen. Tapauksessa *Mannen på bänken sov* (176) attribuutti viittaa viittaushetkeen, mutta koska tämä preteritin kyseessä ollessa lankeaa yhteen tapahtumahetken kanssa, attribuutti liittyy toissijaisesti myös tapahtumahetkeen. Toinen tärkeä ero on se, että lokaaliattribuutin aikaviittaus selittyy pragmaattisesti, kun taas tapahtuma-adverbiaalinen aikaviittaus on luonteeltaan loogis-semanttinen. Se viittaako *i kylen* lauseessa (164a) tapahtumahetkeä edeltävään aikaan, viittaushetkeen vai puhehetkeen määräytyy täysin puhetilanteesta käsin. Näin ei ole silloin, kun lauseessa on tapahtuma-adverbiaali (*Mamma hade då redan stekt laxen i ugnen* (163a)).

Jaksossa 5.2 osoitan, että paikanilmaus lauseissa kuten *Man stryker subjektet i bisatsen om villkoret är uppfyllt* (205c) ja *De tärpte till de värsta hålen i väggarna* (205d) voi olla sekä attribuutti että adverbiaali, ja luvussa 6 käsittelen attributiivisia adverbiaaleja. Näille on tyypillistä, että ne usein voidaan korvata attribuuttirakenteella ilman että lauseen kognitiivinen merkitys muuttuu (*En viktig bro har bombats sänder mellan de två äarna* (248a) -

En viktig bro mellan de två öarna har bombats sönder (248b)), ja että niillä on sama aikaviittaus kuin lokaaliattribuuteilla (ks. jakso 6.1). Jaksossa 6.2 osoitan, että attributiivinen adverbialli on mahdollinen ruotsissa silloin, kun lauseen senanttinen rakenne sisältää osa-kokonaisuus -suhteen tai jos subjektina/objektina on stationäärinen substantiivi. Kummassakin tapauksessa adverbiallin ajallinen tulkinta on viime kädessä riippuvainen pragmaattisista tekijöistä.

Kun on kyseessä säännöllinen oleskelu jossakin, attributiivinen adverbialli voi esiintyä myös ei-stationäärisen substantiivin yhteydessä (ks. jakso 6.3). Lausetta *I vårt hus har en gammal man dött* (266a) voi seurata *Han skadades svårt i en trafikolycka och dog på lasarettet* (266c) mutta (266c) ei ole hyväksyttävä lauseen *På vår trappa har en gammal man dött* (268b) jäljessä. Jos ei-stationäärisen entiteetin ja paikanilmauksen tarkoitteen välillä on puhtaasti lokaalinen suhde, adverbialli voi esiintyä attribuutin merkityksessä, jos subjekti, objekti tai paikanilmaus on fokusoitu. Adverbialli on silloin tavallisesti lauseen alussa; lauseen lopussa oleva paikanilmaus tulkitaan nimittäin tapahtuma-adverbialiksi (*Då kom jag att tänka på vårt eget kylskåp där gästerna hade ätit upp varenda brödsmula* (270) - *Då kom jag att tänka på den tårta som gästerna hade ätit upp i vårt kylskåp* (271)). Osa-kokonaisuus -suhteen tai stationäärisen substantiivin ollessa kyseessä myös lauseenloppuinen adverbialli voidaan tulkita attributiivisesti. Sama pätee myös puhtaasti lokaalisiin tapauksiin, jos paikanilmausta ei voi ymmärtää tapahtuma-adverbialiksi (vrt. *Lisa, mjölken är slut i kannan* (275a) - *Lisa, mjölken har kokats upp i kannan* (276a)).

Luvussa 7 käsittelen Rossin (1968) kompleksisille nominilausekkeille esittämää rajoitusta (CNPC). Platzack (1974) esittää, että esim. lause *Det var på kyrkan han fotograferade taket* (291b) ei ole poikkeus tästä säännöstä, koska attribuutti *på kyrkan* ei lauseessa *Han fotograferade taket på kyrkan* (291a) palaudu attributiiviseen lauseeseen; *taket på kyrkan* ei siis hänen mukaansa ole kompleksi nominilauseke. Lauseessa *Han fotograferade fågeln på kyrkan* (291c) objekti kokonaisuudessaan sitä vastoin olisi juuri tällainen lauseke, mikä selittäisi sen, että [†]*Det var på kyrkan han fotograferade fågeln* (291d) ei ole hyväksyttävä attributiivisessa merkityksessä. Hän ei kuitenkaan pysty esittämään riittäviä todisteita tämän olettamuksen puolesta. Osoitan laajan erimerkkimateriaalin avulla, että (291b):n kaltaisissa tapauksissa toiseen paikkaan siirretty lauseenjäsen ei alkuaan ole attribuutti vaan adverbialli/prepositionaaliobjekti.